قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مۇھەممەترەھىم سايىت
ئىسراپىل يۈسۈپ

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

回骨文契约文书:维吾尔文/买提热伊木.沙依提和依斯拉菲尔.玉素甫整理.一乌鲁木齐:新疆人民出版社,2000.5

ISBN 7-228-05726-0

Ⅰ回… Ⅱ.①买…②伊…③玉… Ⅲ.回骨语—合同—文书—维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.D923.6

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2000)第 26350 号

责任编辑:买买提吐尔地.米尔孜艾合买提

责任校对:阿斯亚.艾合买提

封面设计:艾克拜尔.萨里

回骨文契约文书(维吾尔文)

买提热伊木.沙依提,依斯拉菲尔.玉素甫整理

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路 348 号　邮政编码 830001)

新疆新华书店发行

福利印刷厂印刷

850×1168 毫米 32 开本　14 印张

2000 年 8 月第 1 版　2000 年 8 月第 1 次印刷

印数:1—3000

ISBN7—228—05726—0/D.644　　定价:16.00 元

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
ۋەسىقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا 25
ۋەسىقىلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسى، يەشمىسى ۋە ئىزاھى 116
1. ئېلىم ـ سېتىم ۋەسىقىلىرى (1ـ1) 1 ـ (1ـ29) 92 117
2. ئالماشتۇرۇش ۋەسىقىلىرى (2ـ1) 30 ـ (2ـ3) 32 213
3. ئىجارىگە ئېلىش ۋەسىقىلىرى (3ـ1) 33 ـ (3ـ15) 47 220
4. قەرز ئېلىش ۋەسىقىلىرى (4ـ1) 48 ـ (4ـ32) 79 245
5. بالا بېقىۋېلىش ۋەسىقىلىرى (5ـ1) 80 ـ (5ـ3) 82 290
6. ئادەمنى گۆرۈگە قويۇش ۋەسىقىلىرى (6ـ1) 83 ـ (6ـ2) 84
300 ....
7. قۇللارغا ھۆرلۈك بېرىش ۋەسىقىلىرى (7ـ1) 85 ـ (7ـ2) 86
308 ....
8. ۋەسىيەتنامە ياكى مىراس بۆلۈش ۋەسىقىلىرى (8ـ1) 87 ـ (8ـ5) 91
316 ....
9. باشقا ۋەسىقىلەر (9ـ1) 92 ـ (9ـ34) 125 334
سۆزلۈك 387
ۋەسىقىلەرنىڭ بۇ كىتابدىكى تۈر نومۇرى بىلەن "UW" دىكى
تۈر نومۇرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى 429
پايدىلانغان ماتېرىياللار ئىچىدىكى بەزى قىسقارتمىلار 434
پايدىلانغان ئاساسلىق ماتېرىياللار 435
بىر قىسىم ۋەسىقىلەرنىڭ فوتو سۈرىتى 442

كىرىش سۆز

ھازىرغىچە تېپىلغان ئۇيغۇر يازما يادىكارلىقلىرى ئىچىدە، ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋەسىقىلىرىنىڭ ناھايىتى مۇھىم بۆلىكى ھېسابلىنىدىغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر[1] مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. قانۇنىي ئىسپات بولالايدىغان ياكى دەلىل — ئىسپاتلىق خاراكتېرگە ئىگە بولغان، شۇنداقلا بىر قەدەر يۇقىرى تارىخىي ماتېرىياللىق قىممىتىگە ئىگە بولغان بۇ ۋەسىقىلەر ئۆز زامانىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ، بولۇپمۇ سۇڭ، يۈەن دەۋرلىرىدىكى قوچو ئۇيغۇرلىرىنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشتا، جۈملىدىن ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي، سودا-سېتىق، يەر ئىگىلىكى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئەھۋاللىرىنى تەتقىق قىلىشتا، شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلىنىڭ فونېتىكا، لېكسىكا ۋە گرامماتىكا جەھەتتىكى تەرەققىيات باسقۇچلىرىنى، بولۇپمۇ شۇ دەۋرنىڭ تىل خۇسۇسىيەتلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشتە ناھايىتى

---

[1] ۋەسىقە: ئەرەبچىدىن ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن سۆز بولۇپ، "ھۆججەت؛ ئىسپات؛ تىلخەت" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە. ئۇيغۇر تىلى ئىستېمالىدا بۇ سۆز يەنە "توختام، پۈتۈم، مۆھۈر خەت" مەنىلىرىنىمۇ بىلدۈرىدۇ. قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر توپلىمى" (بۇ 3 توملۇق توپلام توغرۇلۇق مۇشۇ كىرىش سۆزدە قىسقىچە چۈشەنچە بېرىلدى)دا، ئۇنىڭدا تونۇشتۇرۇلغان 121 پارچە ھۆججەت ياپونچە 契约 ("توختام، پۈتۈم" دېگەن مەنىدە)، گېرمانچە kontrakt ("توختام، كېلىشىم، پۈتۈم" دېگەن مەنىدە) دەپ ئاتالغان. يۇقىرىدىكى توپلامدىكى 121 پارچە ھۆججەتنىڭ مۇتلەق كۆپى توختام ياكى كېلىشىم خاراكتېرىدىكى ھۆججەتلەر بولغاچقا (قالغان ھۆججەتلەر ۋەسىيەتنامە، كۆمۈش، بۆز، مىس يارماق ۋە باشقا نەرسىلەرنى تاپشۇرۇۋېلىش ھۆججەتلىرى، تىلخەتلىرى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت)، يۇقىرىدىكى توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ھۆججەتلەر ياپونچە، گېرمانچىدە يۇقىرىقىدەك ئېلىنغانلىقى چۈشىنىشلىك. بىز بۇ ھۆججەتلەرنى "ۋەسىقە" دەپ ئېلىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق.

قىسمەتلىك بىرىنچى قول ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ. ئۇ خاس تىل جەھەتتىكى مەسىلىلەرنى يورۇتۇپ بېرىشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۆز دەۋرىنىڭ ئەدەبىي يېزىقچىلىق جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشتىمۇ ئالاھىدە بىر ئورۇن تۇتىدۇ.

ياپونىيە ئوساكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1993- يىلى 12- ئايدا، ياپونچە، گېرمانچە ئىككى خىل تىل، يېزىقتا «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر توپلىمى»[2] ناملىق ئۈچ توملۇق كىتابنى نەشر قىلدى (تۆۋەندە "UW" دەپ قىسقارتىپ ئېلىندى). "UW"نىڭ ئاپتورى ئاتاقلىق تارىخشۇناس مەرھۇم يامادا نوبۇئو ئەپەندى، تۈزگۈچىلىرى پروفېسسور ئۇداجۇتېن، دوكتور پېتېر تسىمى، پروفېسسور ئۇمېمۇرا خىروشى، پروفېسسور مورىياسۇ تاكائو قاتارلىق ئالىملار بولۇپ، ئۇ خەلقئارا ئۇيغۇرشۇناسلىق تەتقىقاتى، جۈملىدىن قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەر تەتقىقاتى جەھەتتىكى يۇقىرى سەۋىيىلىك ئىلمىي نەتىجە ھېسابلىنىدۇ. "UW" 1، مەرھۇم يامادا ئەپەندىنىڭ 1960- يىلىدىن 1981- يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئېلان قىلىنغان قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەرگە ئائىت 18 پارچە ئىلمىي ماقالىسىنىڭ توپلىمى ھېسابلىنىدۇ. "UW" 2 دە ئاساسەن تۇرپان ۋادىسىدىن تېپىلغان 121 پارچە ۋەسىقە تونۇشتۇرۇلغان، يەنى ئۇلارنىڭ ترانسكرىپسىيىسى، ياپونچە ۋە گېرمانچە تەرجىمىسى؛ ۋەسىقىلەرنىڭ ساقلانغان ئورنى، ساقلىنىش ھالىتى، تەتقىق قىلىنىش ئەھۋالى قاتارلىقلار تونۇشتۇرۇلغان بىر قانچە خىل جەدۋەل؛ پايدىلانغان ماتېرىياللار مۇندەرىجىسى، لۇغەت ۋە

---

[2] Nobuo YAMADA SAMMLUNG UIGURISCHER KONTRAKTE (1. 2. 3), Herausgegeben von Juten ODA, Peter ZIEME, Hiroshi UMEMURA, Takao MORIYASU, Osaka University Press, 1993.

ئىندېكس قاتارلىقلار بېرىلگەن. 3"UW" تە، 119 پارچە ۋەسىقىنىڭ فوتوسۈرىتى بېرىلگەن. 121 پارچە ۋەسىقە ئىچىدىكى 91 پارچە ئەسلى ۋەسىقىنىڭ ساقلىنىۋاتقان ئورنى ئېنىق بولۇپ، ئۇنىڭ 61 پارچىسى گېرمانىيىدىكى بېرلىن دۆلەت كۇتۇپخانىسى بىلەن بېرلىن ھىندى سەنئىتى مۇزېيىدا، 10 پارچىسى روسىيە شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ سانكت-پېتېربۇرگ تارمىقىدا، 7 پارچىسى ياپونىيە كىيوتودىكى رىيۇكوكۇ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ كۇتۇپخانىسىدا، 5 پارچىسى تۈركىيە ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەركىزىي كۇتۇپخانىسىدا، 3 پارچىسى فىنلاندىيە خېلسىنكىدىكى فىن - ئۇگور تىللىرى ئىلمىي جەمئىيىتىدە، 1 پارچىسى ئەنگلىيە لوندوندىكى بېرىتانىيە كۇتۇپخانىسىدا، 4 پارچىسى جۇڭگودا (جۇڭگو تارىخىي مۇزېيىدا 3 پارچە، ش ئۇ ئا ر مۇزېيىدا 1 پارچە) ساقلانماقتا. بىراق، قالغان 30 پارچە ئەسلى ۋەسىقىنىڭ قەيەردىلىكى ئېنىق ئەمەس. بۇ 30 پارچە ۋەسىقىنىڭ 22 پارچىسىنىڭ فوتو سۈرىتى سانكت - پېتېربۇرگدا، 1 پارچىسىنىڭ فوتو سۈرىتى ئىستانبۇلدا ساقلىنىپ قالغان. قالغان 7 پارچىسىنىڭ ئەڭ بۇرۇن ئېلان قىلىنىش ئەھۋالى مۇنداق: بىرىنى لېكوك 1919- يىلى فوتو سۈرىتى بىلەن ئېلان قىلغان؛ ئىككىسىنى فېڭ جياشېڭ ئەپەندى 1954- ۋە 1960- يىللىرى فوتو سۈرىتى بىلەن ئېلان قىلغان (1960- يىلى ئېلان قىلغىنىنىڭ فوتو سۈرىتى 1954- يىلى تۇنجى قېتىم «مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىغا ئائىت پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى»دا ئېلان قىلىنغان)؛ يەنە ئىككىسىنى فېڭ جياشېڭ ئەپەندى بىلەن تېنشىبۇ ئەپەندى بىرلىكتە، 1958- ۋە 1960- يىللىرى فوتو سۈرىتى بىلەن ئېلان قىلغان؛ گېڭ شىمىن ئەپەندىمۇ بۇ ئىككى پارچە ھۆججەتنى تەتقىق قىلىپ 1978- يىلى «جۇڭگياڭ مىنزۇشۆيۈەن شۆباۋ» ۋە 1981- يىلى «مىنزۇيۈيۈن لۈنجى»دا ئېلان قىلغان. بىرىنىڭ تېكىستى 1899- يىلى

رادلوف تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان؛ ئاخىرقى بىرىنىڭ تېكستى 1928-يىلى مالوۋ ۋە رادلوۋلار يىغقان ماتېرىياللارنى تولۇقلاپ، لېنىنگرادتا نەشر قىلدۇرغان «قەدىمكى ئۇيغۇرچە ھۆججەتلەر» (Uigurische Sprachdenkmäler) دېگەن ئەسەردە ئېلان قىلىنغان. قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەرنىڭ مۇتلەق زور سانىدىكىسى XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى، XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تېپىلغان بولۇپ، ئۇلارغا قارىتا ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتلارنىڭ ئالدىنىڭ تارىخى بىر ئەسىرگە يېقىنلاشتى (بەزىسىگە قارىتا ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتنىڭ تارىخى بىر ئەسىر بولدى). يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتۈلگىنىدەك، "UW"2 دە تونۇشتۇرۇلغان 121 پارچە ۋەسىقىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چەت ئەللەردە بولغاچقا، روسىيە، گېرمانىيە، ياپونىيە، فىنلاندىيە، تۈركىيە، فرانسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئالىملىرى ئالدىنقىلىرىنىڭ ئىزىنى كېيىنكىلىرى بېسىپ، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەرنى ئوقۇپ شەرھلەش تەتقىقاتىغا مۇھىم تۆھپىلەر قوشتى. جۇڭگو ئالىملىرىدىن فېڭ جياشېڭ، گېڭ شىمىن ئەپەندىلەر ئېلىمىزدە ساقلانغان ۋەسىقىلەر تەتقىقاتىغا مۇھىم تۆھپە قوشتى (ئېلىمىزدە يەنە چەت ئەل ئالىملىرى تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان بىرمۇنچە ۋەسىقىلەر تەرجىمە قىلىپ تونۇشتۇرۇلدى). قىسقىسى، "UW" نەشر قىلىنغانغا قەدەر، چەت ئەل ۋە ئېلىمىز ئالىملىرىنىڭ جاپالىق ئەمگىكى ئارقىلىق، بۇ جەھەتتىكى تەتقىقات قەدەممۇ قەدەم چوڭقۇرلاشتى، يېڭى تەتقىقات نەتىجىلىرى ئىز بېسىپ مەيدانغا چىقتى، كىشىلەرنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەرنى توغرا ترانسكرىپسىيە قىلىش ۋە چۈشىنىش جەھەتتىكى بىلىممۇ ئۆزلۈكسىز بېيىدى. "UW" مانا مۇشۇ ئاساستا مەيدانغا كەلگەن نەتىجە ھېسابلىنىدۇ. 121 پارچە ۋەسىقە تونۇشتۇرۇلغان بۇ نەتىجىدىن پايدىلىنىش ۋە ئۇنىڭغا يەنە 4 پارچە ۋەسىقىنى قوشۇش

ئاساسىدا، 125 پارچە ۋەسىقىنىڭ مەزمۇنىنى ئىلىم ساھەسىدىكىلەرگە ۋە كەڭ ئوقۇرمەنلەرگە تونۇشتۇرۇش ئەھمىيەتلىك بىر ئىش بولغاچقا، بىز ئۇنى نەشرگە تەييارلىدۇق. 1994- يىلى نەشرگە تەييارلىنىپ بولغان بۇ كىتاب مەبلەغ قىيىنچىلىقى سەۋەبىدىن بىر قانچە يىل يېسىلىپ قالدى. بۇ قېتىم شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدىكى رەھبەرلەر مىللىي مىراسلىرىمىزنى خەلقىمىزگە تونۇشتۇرىدىغان بۇ ئىشنى ئالاھىدە قوللىغانلىقى ئۈچۈن بۇ كىتاب ئاخىر ئوقۇرمەنلەر بىلەن دىدارلاشتى.

بۇ كىتابنى نەشرگە تەييارلاشتا، بىرىنچىدىن، بىز ئالدى بىلەن "UW" 3 تىكى 119 پارچە ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىكى قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن "UW" 2 دىكى مۇناسىۋەتلىك ترانسكرىپسىيىنى تەپسىلىي سېلىشتۇرۇپ چىقتۇق ۋە ئىز 119 پارچە ۋەسىقىنىڭ ترانسكرىپسىيىسىنىڭ ئىنچىكىلىك بىلەن ئەستايىدىل ئىشلەنگەنلىكىنى ھېس قىلدۇق. ئاندىن ئۇنىڭغا شىنجاڭدا ساقلىنىۋاتقان 4 پارچە ۋەسىقىگە قارىتا ئېلىپ بارغان تەتقىقات نەتىجىمىزنى قوشتۇق. ئىككىنچىدىن، 125 پارچە ۋەسىقىنىڭ يەشمىسىنى ئىشلەشتە، ئەسلى تېكىست ۋە ئۇنىڭ ترانسكرىپسىيىسىنى ئاساس قىلدۇق ۋە "UW" 2 نىڭ ئاخىرىدىكى لۇغەت ھەم باشقا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللاردىن پايدىلاندۇق. ھەر بىر ۋەسىقىنىڭ يەشمىسىنىڭ ئاخىرىغا ئۆزىمىز زۆرۈر تاپقان سۆزلەرگە ئىزاھ بەردۇق. بەزى باشقىچە كۆزقاراشلىرىمىزنى ئىزاھاتتا ئەسكەرتىپ ئۆتتۇق. ترانسكرىپسىيە ۋە يەشمىسى تولۇق ئىشلەنگەندىن كېيىن، بىز بۇ ئەسەردە كۆرۈلگەن تىل خۇسۇسىيەتلىرى ئۈستىدە ئىزدەندۇق. بۇ ئەسەرنىڭ فونېتىكىلىق، لېكسىكىلىق ۋە گراماتىكىلىق ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىخچام بايان قىلىپ ئۆتتۇق. "UW" دىن ئىبارەت بۇ نەتىجە، بىزنىڭ 125 پارچە ۋەسىقىنى نەشرگە تەييارلىشىمىزنى مول بىلىم بىلەن تەمىن ئەتتى ۋە ئىشىمىزغا خېلى كۆپ

ئاسانلىق يارىتىپ بەردى. 2 "UW" دە 121 پارچە ۋەسىقە تۆۋەندىكىدەك توققۇز تۈرگە ئايرىپ تونۇشتۇرۇلغان:

1. ئېلىم-سېتىم ۋەسىقىلىرى (29 پارچە)
2. ئالماشتۇرۇش ۋەسىقىلىرى (3 پارچە)
3. ئىجارىگە ئېلىش ۋەسىقىلىرى (14 پارچە)
4. قەرز ئېلىش ۋەسىقىلىرى (30 پارچە)
5. بالا بېقىۋېلىش ۋەسىقىلىرى (3 پارچە)
6. ئادەمنى گۆرۈگە قويۇش ۋەسىقىلىرى (2 پارچە)
7. قۇللارغا ھۆرلۈك بېرىش ۋەسىقىلىرى (1 پارچە)
8. ۋەسىيەتنامە ياكى مىراس بۆلۈش ۋەسىقىلىرى (6 پارچە)
9. باشقا ۋەسىقىلەر (33 پارچە)

بىز قوشقان 4 پارچە ۋەسىقىنىڭ 1- سى ئۈزۈملۈكنى ئىجارىگە ئېلىش ۋەسىقىسى، 2- سى بۆز قەرز ئېلىش ۋەسىقىسى، 3- سى ئاشلىق قەرز ئېلىش ۋەسىقىسى بولۇپ، 4- سى باشقا ۋەسىقىلەر تۈرىگە كىرىدىغان پۇل (مىس يارماق) تاپشۇرۇۋېلىش ھۆججىتىدۇر.

ۋاھالەنكى، 125 پارچە ۋەسىقىنىڭ مەزمۇنى تولۇق ھەم توغرا ياكى ئاساسەن ئېنىق ۋە توغرا شەرھلەپ بېرىلگەن بولسىمۇ، يەنە، ئاز بىر قىسىم سۆز — ئاتالغۇلارنىڭ مەنىسى، بەزى سۆزلەرنىڭ ئوقۇلۇشى ياكى ترانسكرىپسىيىسى ھەل بولمىغان مەسىلىلەردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ، مۇشۇ ساھەدىكى تەتقىقاتچىلارنىڭ ئالدىنقىلىرىنىڭ ئىزىنى كېيىنكىلىرى بېسىپ داۋاملىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، تەتقىقاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ھەل بولمىغان مەسىلىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ھەل قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن يېڭى ۋەسىقىلەرنىڭ تېپىلىشى ۋە تەتقىقاتنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، قېپقالغان مەسىلىلەر ھەل قىلىنىغۇسى.

قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋەسىقىلىرى ئىچىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان ۋەسىقىلەر تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە تۈرلۈك ئالاھىدىلىككە ئىگە.

1. ۋەسىقىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان ياكى مۇتلەق كۆپ قىسمى تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان.[3] بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلگەن 125 پارچە ۋەسىقە ئىچىدە تۇرپاندىن تېپىلغانلىقى ئېنىق ھېسابلانغىنى 105 پارچە، ئۇنىڭدىن باشقا (1) ئۈرۈمچىدىن تېپىلغان دېيىلگەن 4 پارچە ۋەسىقىنى، يەنى 98(9-7)، 99(9-8)، 106(9-15)، 107(9-16) نومۇرلۇق 4 پارچە ۋەسىقىنى ("UW" دە "باشقا ۋەسىقىلەر" (Mi) تۈرىگە كىرگۈزۈلگەن Mi07، Mi08، Mi15، Mi16 نومۇرلۇق ۋەسىقىلەرنى) تۇرپاندىن تېپىلغان ۋەسىقىلەر قاتارىغا كىرگۈزۈشكە بولىدۇ. چۈنكى، ھازىرقى ئۈرۈمچى تەۋەسى ئۇز زامانىسىدا ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىغا قارايتتى. 107(9-16)، نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ 3- قۇرىدا "lükqüng" دېگەن يەر نامى بولۇپ "lükqüng" ئۇز ۋاقتىدا ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ شەھەرلىرىدىن بىرى ئىدى. (2) يىپۇنىيىلىك ئوتانى جەنزىبى شىنجاڭدا قولغا چۈشۈرگەن دېيىلگەن 4 پارچە ۋەسىقە يەنى 13(1-13)، 16(1-16)، 51(4-3)، 52(4-5) نومۇرلۇق 4 پارچە ۋەسىقە ("UW" دە "تېلىم - سېتىم ۋەسىقىلىرى" (Sa) تۈرىگە كىرگۈزۈلگەن Sa13، Sa16 نومۇرلۇق ۋە "قەرز ئېلىش ۋەسىقىلىرى (Lo) تۈرىگە كىرگۈزۈلگەن Lo03، Lo05 نومۇرلۇق ۋەسىقىلەر)نىڭ فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى (يۇەن دەۋرىگە تەۋە بولغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى

[3] بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلگەن ۋەسىقىلەر، مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بەكەندىن تېپىلغان ۋە ھازىر چەت ئەللەردە ساقلىنىۋاتقان ئىنتايىن ئاز سانلىق قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

زامانىسىدىكى تۇرپان رايونى ئاھالىلىرىنىڭ ئىسىملىرىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، يۇقىرىدىكى 3 پارچە ۋەسىقىنىمۇ تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان دېيىشكە بولىدۇ. قالغان 7 پارچە ۋەسىقىنىڭ يېزىلىش شەكلى ۋە ئۇلاردىكى سۆز ئىشلىتىش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۇلارنىمۇ تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان ۋەسىقىلەردىن ھېسابلاش مۇمكىن.

2. ۋەسىقىلەر دەۋر تەۋەلىكىدىن ئېيتقاندا، ھەممىسى دېگۈدەكلا يۈەن دەۋرىگە تەۋە يازما يادىكارلىقلار ھېسابلىنىدۇ. ئۆز زامانىسىدىكى تۇرپان ئۇيغۇرلىرى 12 مۈچەللىك كالېندار بويىچە يىللارنى خاتىرىلەش ئەنئەنىسىنى داۋاملاشتۇرغاچقا، ۋەسىقىلەر پۈتۈلگەن يىللارغا، يەنى küskü (چاشقان)، ud (كالا)، bars (يولۋاس)، tawïxğan (توشقان)، luu (ئەجدىھا)، yïlan (يىلان)، yunt (ئات)، ķoyn (قوي)، biqin (مايمۇن)، taķïğu (توخۇ)، ït (ئىت)، tonguz (چوشقا) قاتارلىق 12 مۈچەلگە ئاساسەن، ھەر بىر ۋەسىقىنىڭ يېزىلغان يىلىنى مىلادى مۇنچىنچى يىل دەپ ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىش قىيىن. بۇ كىتابتىكى 125 پارچە ۋەسىقە ئىچىدە ئىككى پارچە ۋەسىقىدە، يەنى 12(1-12) نومۇرلۇق ۋە 119(9-28) نومۇرلۇق ۋەسىقىلەردە، "qungdung" (中统 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) يىلنامى كۆرۈلىدۇ، بىراق ئۇ، بۇ ئىككى پارچە ۋەسىقە پۈتۈلگەن يىلنى كۆرسەتمەستىن، بەلكى قۇبىلايخاننىڭ جۇڭتۇڭ يىللىرى (مىلادى 1260-1264- يىللىرى)نىڭ تۇنجى يىلى، يەنى 1260 يىلى 10- ئايدا تارقىتىلغان 中统宝钞 ناملىق قەغەز پۇلنى بىلدۈرۈپ كەلگەن. بۇ خىل قەغەز پۇل يۈەن دەۋرىدە يىل چەكلىمىسى قويۇلماي ئىشلىتىلگەن بولغاچقا، يۇقىرىدىكى 2 پارچە ۋەسىقىنىڭ پۈتۈلگەن ۋاقتىنى ئېنىق قىلىپ، 1260-1264- يىللاردا پۈتۈلگەن دېيىشكە بولمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ۋەسىقىلەرنىڭ فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى، سۆز ئىشلىتىلىش ئەھۋالى،

خەتلەرنىڭ يېزىلىش شەكلى قاتارلىقلار ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يۈەن دەۋرىگە تەۋە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. L. V. Clark ئەپەندى بۇنىڭدىن بۇرۇن، تۇرپان قاتارلىق جايلاردىن تېپىلغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋەسىقىلىرىنىڭ يۈەن دەۋرىگە تەۋە ئىكەنلىكىنى ئۇرغۇن پاكىتلار ئارقىلىق دەلىللەپ ئۆتتى. بىزنىڭچە، ئاز ساندىكى ۋەسىقىلەرنىڭ دەۋرى يۈەن دەۋرىدىن بۇرۇن بولۇشى مۇمكىن. بۇ جەھەتتىكى كۆز قارىشىمىزنى مۇناسىۋەتلىك ۋەسىقىلەر ئۈستىدە توختالغان ۋاقتىمىزدا ئەسكەرتىپ ئۆتتۇق. قىسقىسى، ھازىرغىچە مەلۇم بولغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋەسىقىلىرى ئىچىدە، دۇنخۇاڭ موگاۋ غارلىرىنىڭ ھازىرقى 17- غاردىن (يەنى ئوم ساقلاش غارىدىن) تېپىلغان ھۆججەتلەرنىڭ دەۋرى بۇرۇن (XI ئەسىرنىڭ 70- يىللىرىدىن كېيىن ئەمەس) بولۇپ، تۇرپاندىن تېپىلغانلىرىنىڭ دەۋرى كېيىن، يەنى ئۇلار يۈەن دەۋرىنىڭ مەھسۇلى دەپ قارالماقتا. ئەلۋەتتە بۇنىڭ ئاساسى بار. بىراق، بۇ تۇرپاندىن تېپىلغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋەسىقىلىرىنىڭ دەۋر تەۋەلىكىگە چېقىلغان ئاخىرقى ھۆكۈم ئەمەس. شۇڭا، بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتنى يەنىمۇ ئىنچىكىلىك بىلەن چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

3. ۋەسىقىلەر ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى دەۋرىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. تۇرپان بوستانلىقىدا، خەن دەۋرىدىلا دېھقانچىلىق ئاساس قىلىناتتى. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىن دانلىق زىرائەتلەر، ئۈزۈم قاتارلىقلار بار ئىدى. ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە بۇ رايوندا يەنىلا دېھقانچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى. شىمالىي سۇڭ ئەلچىسى ۋاڭ يەندې قوچو "يەرلىرىدە دانلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ"، "پاختا چىقىدۇ" دەپ خاتىرە قالدۇرغان.[4] ۋەسىقىلەردە دانلىق زىرائەتلەردىن ئارپا، بۇغداي، تېرىق (yür ~ ür) قاتارلىقلار ۋە

دېھقانچىلىقتا ئائىت ئاتالغۇلار كۆپ تىلغا ئېلىنغان. كېۋەز (kəpəz) مۇ كۆپ تىلغا ئېلىنغان. پاختىدىن توقۇلغان بۆزنى مىسالغا ئالساق، bɵz سۆزىنىڭ تۈرلەنمىگەن ۋە تۈرلەنگەن شەكلى 26 پارچە ۋەسىقىدە 63 قېتىم كۆرۈلىدۇ. تۇرپاننىڭ ئۈزۈمى قەدىمدىن ناھايىتى مەشھۇر بولۇپ، ئۈزۈملۈك (borluk) ئاتالغۇسىنىڭ تۈرلەنگەن ۋە تۈرلەنمىگەن شەكلى 18 پارچە ۋەسىقىدە 63 قېتىم ئۇچرايدۇ. ئۈزۈم مۇھىم ئىقتىسادىي زىرائەت ۋە ھاراق ياسايدىغان خام ئەشيا. ئۈزۈم ھارىقى (bor) مۇھىم باج ھەم تاۋار ھېسابلىنىدۇ. ۋەسىقىلەردە ئۈزۈم ھارىقى (مۇسەللەس)، ئۈزۈم شەربىتى (süqüg) قاتارلىق ئاتالغۇلار كۆپ تىلغا ئېلىنغان. ياغلىق زىرائەتلەردىن كۈنجۈت (künqit) مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. künqit ئاتالغۇسى بەش پارچە ۋەسىقىدە 15 قېتىم كۆرۈلىدۇ. ئىدىقۇت ئۇيغۇر ئېلى چارۋىچىلىقىدا، ئاتچىلىق مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ۋاڭ يەندې: "ئاتلىرى كۆپ بولۇپ، خانى، قاتۇنى، ئېگىنلىرى ئات باققۇزىدۇ ... يىلقىلار تۈكلىرىنىڭ رەڭگى بويىچە ئۈيۈرگە ئايرىلىدۇ، ئۇلارنىڭ سانىنى بىلگىلى بولمايدۇ."[5] دەپ زىكرى قىلغان. ۋەسىقىلەردە ئات ناھايىتى ئەتىۋارلىق ھايۋان سۈپىتىدە، 10 پارچە ۋەسىقىدە، 12 قېتىم تىلغا ئېلىنغان. قول - ھۈنەرۋەنچىلىك جەھەتتە، دېھقانچىلىق، سودا، ئالماشتۇرۇش قاتارلىقلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان "بۆزچى" (bɵzqi بۆز توقۇغۇچى)، تۆمۈرچى (təmirqi) قاتارلىق ھۈنەر كەسىپ ئاتالغۇلىرىمۇ ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ. ۋەسىقىلەر ئەينى دەۋردىكى سودا ئىشلىرىنىڭ بەلگىلىك تەرەققىيات سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. پۇل ئېگىلىكىدىن ئېلىپ ئېيتساق، سودا ئىشلىرىدا

---

[4] "سۆزنامە. قوچو تەزكىرىسى"

[5] يىغىندىكى نىزاھقا قاراڭ.

كېرەك تەڭ قىممەتلىك بىرىنىم "قۇانپۇ" (kuanpu) ياكى تامغىلىق بۆز ئىشلىتىلگەن، ئۇنىڭدىن باشقا، نوكچا ئالتۇن ياكى كۈمۈش، يارماق كۈمۈش (كۈمۈش تەڭگە)، مىس تەڭگە (bakir)، يۈەن سۇلالىسىنىڭ قەغەز پۇلى (bao qao ياكى qao) قاتارلىقلارمۇ قوللىنىلغان. ئەڭ چوڭ پۇل بىرلىكى (مىس يارماقتىن باشقا پۇللارنىڭ بىرلىكى) 50 سەر (yastuk) بولغان.

4. ۋەسىقىلەر ئۇز زامانىسىدىكى يانچىلىق تۈزۈمى ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ۋەسىقىلەردە karabax (قۇل، دېدەك)، küng (دېدەك)، [oğlan 85(7-1) نومۇرلۇق ۋەسىقىدە "قۇل، غۇلام" مەنىسىدە كەلگەن)]، kul (ئەر قۇل، قۇل)، ئاتالغۇلىرىمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. بولۇپمۇ "ئېلىم - سېتىم" ۋەسىقىلىرى تۈرىگە كىرگۈزۈلگەن، ئاتالمىش قۇل، دېدەك سودىسىغا ئائىت ۋەسىقىلەردە karabax (قۇل، دېدەك)، küng (دېدەك) كۆپ ئۇچرايدۇ (تۆۋەندىكى جەدۋەلگە قاراڭ).

قاراباش ۋە كۈڭ ئاتالغۇلىرىنىڭ قوللىنىلىشى

ۋەسىقە نومۇرى	ئىسمى	ئاتىلىشى	جىنسى	يېشى	باھاسى
19(1-19)	تاش قارا	تۈرك قاراباش		15ياش	100 قۇنپۇ ۋە 1 ئات
20(1-20)	ئاسىل باي	قاراباش			(؟) قۇنپۇ
21(1-21)	يۈكلۈك	قاراباش	ئەر		47 سەر يارماق كۈمۈش
22(1-22)	كىمزۇن	قاراباش	ئايال		50 سەر يارماق كۈمۈش
23(1-23)	ئاق كۈڭ	قاراباش	قىز	12ياش	80 بۆز
24(1-24)	پىنتۇڭ	قىتاي قاراباش	ئەر	40ياش	9 ياستۇق چاۋ (قەغەز پۇل) (ھەر ياستۇق = 50 سەر)
25(1-25)	ئۇلات	كۈڭ	ئايال		100 بۆز
29(1-29)	ئەسەن تىگىن	كۈڭ	ئايال		52 توپ بۆز

بىز يۇقىرىدىكى ئاتالغۇلارغا ۋە ئاتالمىش قۇل، دېدەك سېتىش

ۋەسىقىلىرىگە قاراپلا، ئەينى دەۋردىكى يەنى يۈەن دەۋردىكى ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى جەمئىيىتىنى قۇللۇق جەمئىيەت دېسەك بولمايدۇ. چۈنكى، ئورقۇن ئۇيغۇر خانلىقى دەۋردىكى جەمئىيەت كۆچمەن چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان فېئوداللىق جەمئىيەت ئىدى. ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋردىكى جەمئىيەت بولسا، دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلغان فېئوداللىق جەمئىيەت ھېسابلىنىدۇ. ئىدىقۇت بارچۇق ئارت تېكىن چىڭگىزخانغا بەيئەت قىلغان مىلادى 1209- يىل، ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى تارىخىنى ئالدىنقى ۋە كېيىنكى دەۋرگە ئايرىيدىغان چەك بولۇپ، كېيىنكى دەۋرگە كەلگەندە، ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى قۇللۇق جەمئىيەتكە قايتقان ئەمەس. كەينىگە قايتىش ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى جەمئىيىتىنىڭ تارىخىي تەرەققىيات يۈزلىنىشىگىمۇ ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. قۇللۇق جەمئىيەتتە قۇللارنىڭ ھېچنېمىسى بولمايدۇ. قۇلدارلار قۇللارنى قۇربانلىق ئورنىدا ئۆلتۈرۈپ كۆمۈۋېتىدۇ ياكى تىرىك كۆمۈۋېتىدۇ. يۇقىرىدىكى ئاتالمىش قۇل، دېدەك سودىسىغا ئائىت ۋەسىقىلەردە بىردەك سېتىۋالغۇچى قۇل ياكى دېدەكنى "خالىسا ئۆزى تۇتسۇن، خالىمىسا، باشقىلارغا سېتىۋەتسۇن" دېيىلگەن بولۇپ، "ئۆلتۈرسە، قۇربانلىق قىلسا بولىدۇ" دېگەن گەپ يوق. بۈگۈنگە قەدەر تۇرپان رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيىلىك قېزىشلاردا، ئىدىقۇت ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ قۇللۇق جەمئىيەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان ئىسپاتمۇ تېپىلغىنى يوق. فېئودال يانچىلىق تۈزۈمى شارائىتىدا، يانچىدارلار يانچىلارنى سېتىۋېتەلەيدۇ، گۆرۈگە قويالايدۇ ياكى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بېرەلەيدۇ. قىسقىسى، بۇ ۋەسىقىلەر ئەينى دەۋردىكى يانچىلىق تۈزۈمىنىڭ ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

5. ۋەسىقىلەر ئىدىقۇت ئۇيغۇر ئېلىنىڭ يىپەك يولىنىڭ تۈگۈنىگە جايلاشقان، كۆپ مىللەتلىك ۋە كۆپ خىل مەدەنىيەت ئۇچراشقان ئەل بولۇشتەك ئالاھىدىلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ. بۇنىڭدا كىتاب ئاخىرىدا

بېرىلگەن سۆزلۈك ئىچىدىكى كىشى ئىسىملىرى ۋە خەنزۇچە، سانسكرىتچە، سوغدىچە، ئوتتۇرا قەدىمكى پارسچە، ئۇدۇنچە، گېركچە، ئەرەبچە ۋە موڭغۇلچە قاتارلىق تىللاردىن قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن سۆزلەر مىسال بولالايدۇ.

6. ۋەسىقىلەرنىڭ، بولۇپمۇ ھەر بىر تۈردىكى ۋەسىقىلەرنىڭ يېزىلىش ئۇسلۇبى ياكى شەكلى، قۇرۇلمىسى، تىلى (سۆز ئىشلىتىشى) قاتارلىقلار خېلىلا قېلىپلاشقان. ۋەسىقىلەر ئەدەبىي يېزىقچىلىق ئۇسلۇبى ۋە مەزمۇن جەھەتتىن ئاساسەن ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپقان، بۇنى بارلىق ۋەسىقىلەردە كۆرۈلگەن ئورتاق ئالاھىدىلىك دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ.

ھۆججەتنىڭ باش قىسمىدا، ئالدى بىلەن ھۆججەت يېزىلغان يىل (12 مۆچەل بويىچە)، ئاندىن ئاي، كۈن ۋە بەزىدە ھۆججەت مەيدانغا كەلگەن ئورۇن يېزىلغان. بۇ كىرىش قىسمى بولۇپ، ھۆججەتنىڭ يېزىلغان ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ھۆججەتنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى يېزىلغان. بۇلار ئاساسەن تۆۋەندىكى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئالدى بىلەن ھۆججەتنىڭ شەكىللىنىشىگە سەۋەب بولغان 1-تەرەپنىڭ ئىسمى، ھۆججەتنىڭ شەكىللىنىشىدىكى سەۋەب، يەنى 1-تەرەپ ئېھتىياجلىق بولغان نەرسە، ئاندىن كېيىن ھۆججەتنى شەكىللەندۈرگۈچى 2-تەرەپ، يەنى بىرىنچى تەرەپنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىغۇچى كىشىنىڭ ئىسمى مەيدانغا چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن 1-تەرەپنىڭ ئېھتىياجى چۈشكەن نەرسە ۋە ئۇنىڭ مىقدارى، باھاسى، نەرسىنىڭ بېرىلىش، سېتىلىش ۋە تاپشۇرۇۋېلىنىش ئۇسۇلى، ئورنى، ۋاقتى، دائىرىسى، پاسىلى، تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇق دائىرىسى يېزىلغان. قەرز ھۆججەتلىرىدە قەرزنىڭ قايتۇرۇلۇش ۋاقتى، ئۇسۇلى، مۇبادا ۋاقتىدا ئۆزى قايتۇرالمىسا، ئۇنى قايتۇرىدىغان كىشى، كېچىكتۈرسە ئۇنىڭ ئۇسۇلى، جازاسى قاتارلىقلار

يېزىلغان. ئاندىن بۇ ھۆججەت شەكىللەنگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش ھەققىدىكى ئىككى تەرەپنىڭ ۋەدىلىرى، ئەگەر ئۆز ۋەدىلىرىگە خىلاپلىق قىلىشسا، جازالاش يوللىرى ناھايىتى ئېنىق يېزىلغان. مانا بۇ ھۆججەتنىڭ ئاساسىي قىسمى شۇنداقلا ئەڭ مۇھىم قىسمى، يەنى ۋەسىقىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بولۇپ، ۋەسىقىلەر مانا مۇشۇ ئاساسىي مەزمۇنلىرىغا ئاساسەن تۈرلەرگە ئايرىلغان بولسىمۇ، ئوخشاش بىر تۈردىكى ۋەسىقىلەر مەزمۇنىدا ئۆزگىچىلىكلەر بولۇشى مۇقەررەر، ئەلۋەتتە. مەسىلەن، "ئېلىم-سېتىم ۋەسىقىلىرى" تۈرىدىكى 4(1-3) نومۇرلۇق يەر سېتىش (ياكى سېتىۋېلىش) ۋەسىقىدە، ۋەسىقە پۈتۈلگەن ۋاقىت يېزىلغاندىن كېيىن، ساتقۇچى ۋە سېتىۋالغۇچى ئىككى تەرەپنىڭ ئىسمى، سېتىلغان يەرنىڭ باھاسى، پاسىلى، يەر سېتىۋالغۇچى يەرنىڭ ھەققىنى ساتقۇچىغا بەرگەنلىكى، يەر ساتقۇچى يەر سېتىش ھەققىنى ساق تاپشۇرۇۋالغانلىقى، بۇ يەرنىڭ سېتىۋالغۇچىنىڭ ئىلكىگە ئۆتكەنلىكى، سېتىۋالغۇچى خالىسا، يەرنى ئۆزى ئىشلەتسە ياكى باشقىلارغا ساتسا بولىدىغانلىقى، يەر ساتقۇچىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى بۇ يەرنى قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا، (يەنى توختامنامىگە خىلاپلىق قىلسا)، سېتىۋالغۇچىغا سېتىلغان يەردەك يەر ھازىرلاپ بېرىپ، ئاندىن سېتىلغان يەرنى قايتۇرۇپ سېتىۋېلىشى كېرەكلىكى، يەر سېتىۋالغان تەرەپ زىيان تارتسا بولمايدىغانلىقى بايان قىلىنغان؛ ئاخىرىدا، گۇۋاھچىلارنىڭ ئىسىملىرى ۋە پۈتۈكچىنىڭ نامى قاتارلىقلار يېزىلغان. 4(1-4) نومۇرلۇق يەر سېتىش ۋەسىقىسىدە، يەر ساتقۇچى تەرەپنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى يەرنى قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا، سېتىلغان يەردەك 2 پارچە يەر ھازىرلاپ بەرگەندىن كېيىن قايتۇرۇپ سېتىۋالسا بولىدىغانلىقى ئېيتىلغان. 5(1-5) نومۇرلۇق ئۆززۈملۈك سېتىۋېلىش ۋەسىقىسىدە، ساتقۇچىنىڭ تۇغقانلىرى بۇ ئۆززۈملۈكنى قايتۇرۇپ

سىنىۋالماقچى بولسا، سىنىۋالغۇچىغا ئۈزۈملۈكتەك 2 ئۈزۈملۈك ھازىرلاپ بېرىپ، ئاندىن قايتۇرۇپ سىنىۋالسا بولىدىغانلىقى ئەسكەرتىلگەن. 11(1-11) نومۇرلۇق ئۈزۈملۈك سىنىۋېلىش ۋەسىقىسىدە بولسا، ساتقۇچىنىڭ تۇغقانلىرى ئۇ ئۈزۈملۈكنى قايتۇرۇپ سىنىۋالماقچى بولسا، موڭغۇل خانىغا 1 ئالتۇن ياستۇق (50 سەرلىك ئوكچا ئالتۇن)، ئوردا خەزىنىسىگە 1 كۈمۈش ياستۇق (50 سەر ئوكچا كۈمۈش) بەگلەرگە 1 دىن ئات جەرىمانە تۆلىسۇن ۋە سۆزلىرى ئاقمىسۇن دېيىلگەن. 22(1-22) نومۇرلۇق دېدەك سېتىش ۋەسىقىسىدە، ساتقۇچىنىڭ تۇغقانلىرى دېدەكنى قايتۇرۇپ سىنىۋالماقچى بولسا، ئۇ دېدەكتەك 2 دېدەكنى ھازىرلاپ بەرسۇن دېيىلگەن. 27(1-27) نومۇرلۇق قۇل سېتىش ۋەسىقىسىدە، ساتقۇچىنىڭ ئادەملىرى بۇ قۇل توغرۇلۇق دەتالاش قىلسا، موڭغۇل خانىغا 1 ئاق (كۈمۈش) ياستۇق، بەگلەرگە بىردىن ئات جەرىمانە تاپشۇرۇشى ۋە سۆزلىرىنىڭ ئۆتمەسلىكى قەيت قىلىنغان.

ئۇرغۇنلىغان ۋەسىقىلەردە، توختامغا خىلاپلىق قىلغان تەرەپنىڭ قانداق جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئېلىش كېرەكلىكى ياكى جەرىمانە تۆلىشى لازىملىقى ئېنىق يېزىلغاندىن سىرت، ئاخىرقى قىسمىدا، ھۆججەتلەشكۈچى ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى، ئىسمى يېزىلغان، مۆھۈر - تامغىلىرى بېسىلغان، گۇۋاھچى بولغۇچى ياكى كېلىشتۈرگۈچىلەرنىڭ ئىسمى يېزىلغان ۋە مۆھۈر - تامغىلىرى بېسىلغان ياكى بەلگە- نىشانلىرى چۈشۈرۈلگەن. ئەڭ ئاخىرىدا ھۆججەتنى يېزىشتا قەلەم تەۋرەتكۈچى قاتارلىقلارنىڭ ئىسمى يېزىلغان. بۇنداق ۋەسىقىلەرنى قانۇنى ۋەسىقىلەر دېيىشكە بولىدۇ. بىراق، ئۆز زامانىسىدە قانداق ئالاقىدار قانۇنلار چىقىرىلغانلىقىغا ئائىت ئېنىق ماتېرىيالغا ئىگە ئەمەسمىز. بىر قىسىم ۋەسىقىلەردە (ئاساسلىقى بىر قىسىم قەرز ئېلىش ۋەسىقىلىرىدە) il yangïnqa ("تەلىنىڭ يوسۇنى بويىچە" ياكى "تەلىنىڭ

قائىدىسى بويىچە") دېگەن سۆزلەر بولۇپ، بۇ سۆز قەرز ئالغۇچىنىڭ قەرزنى توختامدا بېكىتىلگەن ۋاقىتتا قايتۇرمىسا، ئەل قائىدىسى (ياكى ئەل ئادىتى) بويىچە ئۆسۈمى بىلەن تولۇق قايتۇرىدىغانلىقى ئەسكەرتىلگەندە قوللىنىلغان. [59(4-12) نومۇرلۇق ۋەسىقە قاتارلىقلارغا قاراڭ]. بۇ سۆزنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئېتىراپ قىلىدىغان ۋە قانۇنىي كۈچ بەرگەن ئادەت قانۇنى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى، 59(4-12) نومۇرلۇق ۋەسىقىدىكى il yangïqa دېگەن سۆز بىلەن 82(5-3) نومۇرلۇق ۋەسىقىدىكى il tərüsi birlə ("ئەل قائىدىسى بويىچە" دېگەن مەنىدە) دېگەن سۆز مەنىداش سۆزلەر ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، 82(5-3) نومۇرلۇق ۋەسىقىدە tərü ("قانۇن، قائىدە، ئادەت قانۇنى" دېگەن مەنىدە) دېگەن ئاتالغۇ بولۇپ، بۇ ۋەسىقىنىڭ 29- قۇرىدا tərü yarğu yosunï birlə ["قانۇنىي ھۆكۈم (چىقىرىش) بەلگىلىمىسى بويىچە" دېگەن مەنىدە] دېگەن سۆز بار. قىسقىسى، بىز يۇقىرىقىلارغا ئاساسەن، ئەينى چاغدىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە بەلگىلىك قانۇنلار بولغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالايمىز. شۇنداقلا بۇ ئادەت- يوسۇن، ئادەت قانۇنى ياكى قانۇنلارنىڭ ئۆز دەۋرىدىكى ئەدەبىي تىلغا ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتكەنلىكىنىمۇ ھېس قىلالايمىز.

7. ۋەسىقىلەرنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك ئالاقىدار كىشىلەرنىڭ تامغىسى بېسىلغان ياكى نىشانى (بەلگىسى) سىزىلغان. بۇنى ئوقۇرمەنلەر "UW" 3 تىكى ۋەسىقىلەر فوتو سۈرىتىدىن كۆرۈۋالالايدۇ. ۋەسىقىلەردىمۇ تامغا بېسىلغانلىقى ياكى نىشان چۈشۈرۈلگەنلىكى ئەسكەرتىلگەن.

8. ۋەسىقىلەر قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ تېز يازما نۇسخىسى (بۇ خىل نۇسخىدىكى خەتلەرنى ئوقۇماق تەس بولۇپ، a، ə، r، n، s، x، ğ، ķ قاتارلىق ھەرپلەر ئېنىق يېزىلمىغان بولىدۇ) ۋە يېرىم تېز يازما نۇسخىسى (بۇ خىل نۇسخىدىكى خەتلەرنى ئوقۇماق بىر قەدەر ئوڭاي، چۈنكى، ھەرپلەر ئاساسەن ئېنىق يېزىلغان بولىدۇ)دا يېزىلغان.

9. ۋەسىقىلەرنىڭ تىل ئالاھىدىلىكى. بۇ توغرىلىق تۆۋەندە بايان قىلىنغان "ۋەسىقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا" دېگەن بابقا قاراڭ.

بىز 2 "UW" دىكى ۋەسىقىلەرنىڭ تۈرگە ئايرىلىشى بويىچە، ھەر بىر تۈردىكى ۋەسىقىلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسىنىڭ بېشىغا، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سان ئىچىدىكى تەرتىپ نومۇرى، تۈر نومۇرى ۋە ھەر بىر تۈر ئىچىدىكى تەرتىپ نومۇرىنى كۆرسىتىدىغان رەت نومۇرىنى بەردۇق [مەسىلەن، 1(1-1) بولسا، ۋەسىقىلەرنىڭ 1-سى شۇنداقلا 1-تۈردىكى ۋەسىقىلەرنىڭ 1-سىنى كۆرسىتىدۇ]. ئوقۇرمەنلەر ۋەسىقىلەرنىڭ يەشمىسىنى كۆرگەندە، ھەر بىر ۋەسىقىنىڭ نېمىگە ئائىت، قانداق ۋەسىقە ئىكەنلىكىنى ئاسانلا بىلىۋالالايدىغانلىقى ئۈچۈن، ھەر بىر ۋەسىقىگە، ئۇنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن ماۋزۇ قويۇشنىڭ ئانچە زۆرۈرىيىتى يوق دەپ ھېسابلىدۇق.

ئاخىرىدا، بۇ ئەسىرىمىزگە تۇرپاندىن تېپىلغان ۋە ئۆزىمىز تەتقىق قىلغان 4 پارچە ۋەسىقىنى كىرگۈزدۇق. دېمەك، بىزنىڭ بۇ ئەسىرىمىزدە، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى 125 پارچە ۋەسىقە تونۇشتۇرۇلدى.

ۋەسىقىلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسى ۋە يەشمىسىگە ئائىت ئەسكەرتمىلەر

1. ترانسكرىپسىيە نەشرىيات ئورۇنلىرىنىڭ قىزغىن كۆڭۈل بۆلۈشى، بولۇپمۇ ئۇيغۇر بۆلۈمى مەسئۇللىرىنىڭ "ئىلمىي ئەمگەك ئىمكانىيىتىنىڭ بارىچە ئىلمىيرەك بولسۇن" دېگەن پرىنسىپىغا ئاساسەن لاتىن ھەرپى بىلەن بېرىلدى، ئەمما، ئۇيغۇر كونا يېزىقىنىڭ تاۋۇش خۇسۇسىيەتلىرى ساقلاپ قېلىندى ۋە سۆزلۈكنى ھازىرلاشتىمۇ ئەرەب يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبە تەرتىپى ئاساس قىلىندى. كومپيۇتېر ئۈسكۈنىلىرىدىكى بەزى ئاجىزلىقلىرىمىز تۈپەيلىدىن، ئەسلى تېكىستنى ئىلمىي ترانسكرىپسىيە قىلىش جەھەتتە قىسمەن چەكلىمىلەردىن خالىي بولالمىدۇق.

2. قىيپاش سىزىق: ۋەسىقىدىكى ئورنى كەمتۈك بولۇپ قالغان ھەرپلەرنى كۆرسىتىدۇ. بىر قىيپاش سىزىق بىر ھەرپنىڭ ئورنىنى بىلدۈرىدۇ.

3. ترانسكرىپسىيىدە ( ) ئىچىگە ئېلىنغان تاۋۇشلار، تېكىست مەزمۇنىغا ئاساسەن، ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن تاۋۇشلارنى (بۇ تاۋۇشلار ئورنى ئەسلى ۋەسىقىدە كەمتۈك بولۇپ قالغان، بىراق تەجرىبە ۋە بىلىمگە ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرگىلى بولىدىغان تاۋۇشلارنى كۆرسىتىدۇ. [ ] بەلگىسى ئىچىگە ئېلىنغان سۆز، تاۋۇشلار، ۋەسىقىدە ئۇشۇقچە يېزىلىپ قالغان سۆز، تاۋۇشلار ھېسابلىنىدۇ.

4. ترانسكرىپسىيىدە، ( ) ئىچىگە ئېلىنغان چېكىت قانچە بولسا، ۋەسىقىنىڭ قەغىزى بۇزۇلۇپ، شۇ ئورۇندا شۇنچە تۆشۈك پەيدا

بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

5. كۆپ چېكىت، ۋەسىقىنىڭ شۇ ئورنىنىڭ كەمتۈك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

6. ترانسكرىپسىيىدە ياكى يەشمىدە، كەينىگە (؟) بەلگىسى قويۇلغان سۆزلەر بولۇپ، ئۇ شۇ سۆزلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسىنىڭ ياكى يەشمىسىنىڭ تازا ئېنىق ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

7. ترانسكرىپسىيىدە، لاتىنچە ھەرپلەرنىڭ چوڭ يېزىلىشى بىلەن كۆرسىتىلگەن سۆزلەر ياكى تاۋۇشلار بولۇپ، بۇ سۆزلەر ياكى تاۋۇشلار ھەرپلىرىنى ئاساسەن پەرق ئەتكىلى بولىدىغان، بىراق ئېنىقلىق ترانسكرىپسىيە قىلغىلى بولمايدىغان ئەسلى سۆز ياكى تاۋۇشلارنى كۆرسىتىدۇ.

8. بىز 2 "UW" دىكى ترانسكرىپسىيىنى توغرا ھېسابلىغانلىقىمىز ئۈچۈن، بەزى سۆزلەرنىڭ ئىلگىرى بەزى تەتقىقاتچىلار تەرىپىدىن باشقىچە ترانسكرىپسىيە قىلىنغانلىقىغا، ئاساسەن ئەسكەرتىش بەرمىدۇق.

9. يەشمىدە، ( ) ئىچىگە ئېلىنغان سۆزلەر، يەشمىنىڭ راۋان ھەم چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن، ئەسلى تېكىست مەزمۇنىغا ئاساسەن قوشۇلغان سۆزلەر ھېسابلىنىدۇ. ھازىرقى تىلىمىزدا يەنىلا ئىشلىتىلىۋاتقان بىر قىسىم قەدىمكى سۆزلەر يەشمىدىمۇ قوللىنىلدى.

10. كىشى ئىسىملىرى بىلەن يەر ناملىرىنى ئوقۇرمەنلەر پەرق ئېتەلەيدىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئەسەرنىڭ ئاخىرىغا بېرىلىدىغان لۇغەتتە ئەسكەرتىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا ئىزاھتا ئەسكەرتىش بېرىلمىدى.

11. ترانسكرىپسىيە ئاخىرىدا، زۆرۈر تېپىلغان بىر قىسىم سۆزلەرگە ئىزاھ بېرىلدى. ئالدىنقى ۋەسىقىنىڭ ترانسكرىپسىيىسىنىڭ ئاخىرىدا ئىزاھلانغان سۆزلەر كېيىنكى ۋەسىقىلەردە يەنە ئۇچرىسا، زۆرۈر

بۇلمىغانلىرىغا تەكرار ئىزاھ بېرىلمىدى.

12. ئىزاھ بېرىلگەن سۆز شۇ ۋەسىقىنىڭ قانچىنچى قۇرىدا بولسا، شۇ قۇر نومۇرى ئىزاھلىنىدىغان سۆزنىڭ ئالدىغا يېزىلدى، يەنى ئىزاھ نومۇرى قۇر نومۇرىغا ئاساسەن قويۇلدى.

13. ترانسكرىپسىيىدىكى «ئا»، «ئە» يېزىلىپ قالغان «ئا» ئىمۇ: «ئە»، «ئا» يېزىلىپ قالغان «ئە»ئىمۇ: «ت»، «ت» يېزىلىپ قالغان «د» ئىمۇ: «د»، «د» يېزىلىپ قالغان «ت» ئىمۇ: «ز»، «ز» يېزىلىپ قالغان «س» ئىمۇ: «س»، «س» يېزىلىپ قالغان «ز» ئىمۇ كۆرسىتىدۇ. يەنە تېكىستتە، «ق» ۋە «غ» تاۋۇشلىرىنى ئالماشتۇرۇپ ئىشلىتىش ھادىسىلىرىمۇ بار. بۇلار ئادەتتىكى ئىملا مەسىلىسى بولماستىن، بەلكى ئۆز دەۋرىدىكى جانلىق تىلنىڭ تاۋۇش سىستېمىسىدا ئەكس ئەتكەن تاۋۇشلارنىڭ ئۆزگىرىش ھادىسىلىرىنىڭ ئىزلىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جەھەتتىكى مەسىلىلەر توغرۇلۇق «قەدىمكى ئۇيغۇر - تىل يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەرنىڭ تىل ئالاھىدىلىكى» دېگەن تېمىدا ئاز-تولا توختالدۇق.

14. بۇ مەتىندە قوللىنىلغان ترانسكرىپسىيە بەلگىلىرى:
a ئا، ə ئە، b ب، p پ، t (=ḍ يەنى د يېزىلىپ قالغان ت) ت، j ج، q چ، h خ، d (=ṭ بەنى ت يېزىلىپ قالغان د) د، r ر، z (=ş يەنى س يېزىلىپ قالغان ز) ز، s (=ẓ يەنى ز يېزىلىپ قالغان س) س، x ش، ğ غ، f ف، ķ ق، k ك، g گ، l ل، m م، n ن، ḥ ھ، o ئو، u ئۇ، ө ئۆ، ü ئۈ، w (v) ۋ، e ئې، ï ئى (i تاۋۇشىنىڭ ئارقا سوزۇق جۈپتى)، i ئى، y ي.

15. "ۋەسىقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا" دېگەن مۇھاكىمىدە بېرىلگەن مىساللاردىكى [zls] قاتارلىق [ ] ئىچىگە ئېلىنغان تاۋۇش بەلگىلىرى، ۋەسىقىلەرنىڭ تېكىستىدە ئۆزگىرىشىپ كەلگەن تاۋۇش بەلگىلىرىنى

كۆرسىتىدۇ. يەنى، ئالدىنقى تاۋۇش بەلگىسى s، كېيىنكى تاۋۇش بەلگىسى z نىڭ ئورنىدا كەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بىز ترانسكرىپسىيەدە، z ئورنىدا كەلگەن s نى z، d ئورنىدا كەلگەن t نى d، ḳ ئورنىدا كەلگەن ğ نى ḳ قىلىپ ترانسكرىپسىيە قىلدۇق (پەقەت "ۋەسىقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا" دېگەن تېما ئۈستىدە توختالغاندىلا).

16. "ۋەسىقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا" دېگەن بۆلۈمدىكى تەھلىلدە كەلتۈرۈلگەن مىساللاردا، تۈرغۈن سۆزلەرنى تۈرلىگۈچى قوشۇمچىنىڭ ئالدىغا # بەلگىسى، پېئىلنى تۈرلىگۈچى قوشۇمچىنىڭ ئالدىغا $ بەلگىسى، ئىسىم قاتارلىق تۈرغۈن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىنىڭ ئالدىغا + بەلگىسى، پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچىنىڭ ئالدىغا - بەلگىسى قويۇلدى.

17. "UW" دېگەن قىسقارتىلما بەلگە "كىرىش سۆز"نىڭ باش قىسمىدا كۆرسىتىپ ئۆتكىنىمىزدەك ياپونىيەدە نەشر قىلىنغان «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر توپلىمى» دېگەن كىتابنىڭ قىسقارتىلما بەلگىسىنى ئىپادىلىگەندىن باشقا، بەزىدە يەنە "قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقە" دېگەن مەنىنىمۇ كۆرسىتىدۇ. بىزنىڭ تۆۋەندىكى "ۋەسىقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا" دېگەن بۆلۈمدە، يەنە قولىڭىزدىكى مۇشۇ كىتابنىڭ قىسقارتىلما نامىنىمۇ كۆرسىتىدۇ.

18. ئۇندىن باشقا يەنە AYC جەمال قايا تەرىپىدىن ھازىرلىنىپ، تۈركىيەدە نەشر قىلىنغان «ئالتۇن يارۇق»)، TTD («تۈركىي تىللار دىۋانى»)، KB («قۇتادغۇ بىلىك»)، KR («قىسسەسى رابغۇزى»)، Gabain (ئا. فون گابايىننىڭ « قەدىمكى تۈركىي تىلى گرامماتىكىسى») ۋە MSI (ئىسرائىل يۈسۈپ، دولقۇن قەمبىرى، ئابدۇقەييۇم خوجا تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «مايترى سىمىت»)، Orkun ھۈسەيىن نامىق ئورقۇن تەرىپىدىن ھازىرلىنىپ، تۈركىيەدە نەشر

قىلىنغان «ئەسكى تۈرك يازىتلارى») قاتارلىق قىسقارتمىلار قوللىنىلدى، بۇلار پايدىلانغان ماتېرىياللار ۋە قىسقارتىلمىلار دېگەن بۆلۈمدە كۆرسىتىپ ئۆتۈلدى.

ۋەسىقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا

بىز تۆۋەندىكى تەتقىقاتىمىزدا ھۆرمەتلىك ئۇستازىمىز گېڭ شىمىن ([illegible]) ئەپەندىمنىڭ قەدىمكى تۈركىي تىلى ياكى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتى ئۈستىدە ئېلىپ بارغان ئۇزۇن يىللىق ئەمگەكلىرى، بولۇپمۇ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ گرامماتىكىسىغا ئائىت ئەمگەكلىرىنىڭ نەتىجىلىرىدىن ۋە ھۆرمەتلىك ئۇستازىمىز خەمىت تۆمۈر ئەپەندىمنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى ۋە چاغاتاي تىلى ھەققىدە ئېلىپ بارغان ئۇزۇن يىللىق ئەمگەكلىرىنىڭ نەتىجىلىرىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلاندۇق. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇستازلىرىمىزغا يەنە بىر قېتىم ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز.

ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىنى ياخشى تەتقىق قىلىپ ئۆگىنىش، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئايرىم فونېتىكىسى، ئايرىم لۇغىتى ۋە ئايرىم گرامماتىكىسى قاتارلىقلارنى بىر - بىرلەپ تەتقىق قىلىپ، تۈزۈپ كىتاب قىلىپ نەشر قىلىش — ئەلۋەتتە ھەممىمىزنىڭ ئالدىمىزدا تۇرغان مۇشكۈل ۋە شەرەپلىك ۋەزىپە. بۇلارنى ئىشلەشتىن بۇرۇن ئالدىبىراق بولۇپمۇ ۋەسىقىلەردە ئەكس ئەتكەن تىل ئالاھىدىلىكلىرىنى قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتىمىز.

فونېتىكا جەھەتتە

سوزۇق تاۋۇش ۋە ئۈزۈك تاۋۇش سىستېمىسى، تاۋۇشلارنىڭ سانى، تاۋۇشلارنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە سۆز يىلتىزى ياكى ئۆزەك بىلەن قوشۇمچىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسى

تۆپەيلىدىن يۈز بەرگەن تاۋۇش ئۆزگىرىشلىرىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، تاۋۇشلاردىكى تۆۋەندىكىدەك خۇسۇسىيەتلەرنى بايقاشقا بولىدۇ.

1. تېكىستتە /a/، /ə/، /ï/، /i/، /o/، /u/، /θ/، /ü/ قاتارلىق سوزۇق تاۋۇشلار كۆرۈلىدۇ. بۇلاردىن /ï/ تاۋۇشى تىل ئالدى تار، لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش /i/ نىڭ تىل ئارقا ۋارىيانتى بولۇپ، بەزى سۆزلەردە مەنە پەرقلەندۈرسىمۇ، مۇنداق سۆزلەر چەكلىك بولۇپ، باشقا تاۋۇشلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا مەنە پەرقلەندۈرۈش ئالاھىدىلىكى ئانچە گەۋدىلىك ئەمەس، شۇڭا، ئۇنى مۇستەقىل فونېما دېيىش سەل تەسرەك. قالغان سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئالدىغا مەنە پەرقلەندۈرۈش رولىنى ئوينايدۇ، شۇڭا، ئۇلار مۇستەقىل فونېما ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، at "ئات"، ət "گۆش"، bax "باش"، bəx "بەش"؛ ḳïn "جازا"، kin "كېيىن"، oğrï "ئوغرى"، θgri- "خۇشال بولماق"؛ on "ئون"، un "ئۇن"، ḳol "قول"، ḳul "قۇل"؛ kθn- "كۆنمەك"، kün "كۈن"، sθz "سۆز"، süz- "سۈزمەك" قاتارلىقلار.

2. بۇ ۋەسىقىلەردە گەرچە قىسمەن سوزۇق تاۋۇشلار قوش يېزىلغان بولسىمۇ (مەسىلەن، box "بوش، ئەركىن" سۆزى بەزىدە boox شەكلىدە، ḳum "قۇم" سۆزى بەزىدە ḳuum شەكلىدە يېزىلغان)، لېكىن، ئۇلار مەنە پەرقلەندۈرۈش رولىنى ئوينىيالمايدۇ. شۇڭا، ئادەتتە بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا ئۇزۇن سوزۇق تاۋۇش فونېمىسى يوق دەپ قارايمىز.

3. قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا /e/ تاۋۇشىنى ئىپادىلەيدىغان مەخسۇس بەلگە ياكى ھەرپ يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە، فونولوگىيەلىك پرىنسىپ بويىچە بۇ تاۋۇش مەنە پەرقلەندۈرۈش خۇسۇسىيىتىگىمۇ ئىگە ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى فونېما ھېسابلاشقا بولمايدۇ. شۇنداقتىمۇ بەزى تىلشۇناسلار قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان بەزى

تېكىستلەردىكى ئايرىم سۆزلەرنىڭ تەركىبىدىكى /ə/ دىن ئۆزگىرىپ كەلگەن بەزى تاۋۇشلارنى /e/ بىلەن ترانسكرىپسىيە قىلغان، بىزنىڭچە بۇ ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس.

4. بۇ ۋەسىقىلەردە خەنزۇچىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە قوش سوزۇق تاۋۇشلار ئۇچرايدۇ (مەسىلەن، qao "چاۋ، پۇل"، baoxin "باۋرىن، كاپالەتلىك قىلغۇچى"، kuanpu "گۇەنپۇ" قاتارلىق). لېكىن، بۇ قىسمەن ئەھۋال، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيغۇر تىلىنىڭ ئانا خۇسۇسىيەتلىرى ئەمەس. شۇڭا، فونولوگىيىلىك پرىنسىپ بويىچە ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا قوش سوزۇق تاۋۇش دېگەن كاتېگورىيە مەۋجۇت ئەمەس.

5. ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا خۇددى ھازىرقى ئۇيغۇر تىل - يېزىقىدىكى باشقا مەتىنلەرنىڭ تىلىدا كۆرۈلگەنگە ئوخشاش، پەقەت لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش /o/ ۋە /θ/ سۆزنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىلا كۆرۈلۈپ، باشقا بوغۇملىرىدا كۆرۈلمەيدۇ؛ قالغان سوزۇق تاۋۇش فونېمىلىرىنىڭ ھەممىسى سۆزنىڭ ھەرقانداق بوغۇمىدا، يەنى باش بوغۇمىدا، ئوتتۇرا بوغۇمىدا ۋە ئاخىرقى بوغۇملىرىنىڭ ھەممە ئورۇنلىرىدا كۆرۈلىدۇ.

6. ۋەسىقىلەرنىڭ ئۈزۈك تاۋۇش سىستېمىسىدا ئاساسەن b، p، t، q، h، d، r، z، ž، s، x، ğ، ķ، k، g، ng، l، m، n، w، y قاتارلىق 21 ئۈزۈك تاۋۇش بار. بۇلاردىن b، t، q، s، ķ، k، m، n، y قاتارلىقلار سۆزنىڭ باش بوغۇمى، ئوتتۇرا بوغۇمى ۋە ئاخىرقى بوغۇمى قاتارلىق ھەممە بوغۇملىرىدا كۆرۈلىدۇ؛ p، d، r، z، ž، x، ğ، g، l، ng، w (چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە v ترانسكرىپسىيە قىلىنىدۇ) قاتارلىقلارنىڭ بەزىلىرى پەقەت چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە سۆزنىڭ باش بوغۇمىدا كۆرۈلگەندىن باشقا، ئانا تىلدىكى سۆزلەردە سۆزنىڭ باش بوغۇمىدا كۆرۈلمەيدۇ،

ئەمما، سۆزنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرقى بوغۇملىرىدا كۆرۈلىدۇ. ḥ، قىسمەن چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە قوللىنىلىدۇ. مانسۇرئوغلۇ مەجدۇت ئۆزىنىڭ "قاراخانىلچە" ("Tarihi Türk Şiveler" 139- بەتكە قارالسۇن) دېگەن ماقالىسىدە، ئۈززۈك تاۋۇشلارنى تۆۋەندىكىدەك بايان قىلغان: "b، j**، q، d، f**، g، ğ، ḥ، h، z*، k، ķ، l، ɬ***، m، n، ñ، p، r، s، x، t، v**، w، y، z، ḑ. *: قىسمەن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە؛ **: پەقەت چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە؛ ***: پەقەت تەرجىمە تىلىدىلا قوللىنىلىدۇ" دەپ كۆرسەتكەن. بۇ ئەھۋالنى ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدىكى ئۈززۈك تاۋۇش سىستېمىسى ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى ئۈززۈك تاۋۇش سىستېمىسىغا سېلىشتۇرىدىغان بولساق، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ تاۋۇش سىستېمىسىغا كىرەلمىگەن /ɬ/، /ḥ/، /f/ قاتارلىق 3 ئۈززۈك تاۋۇش قاراخانىيلار دەۋرىدە چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە قوللىنىلىشقا باشلىغان، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا كەلگەندە، تامامەن ئۇيغۇر تىلى فونېما سىستېمىسىدىن ئورۇن ئالغان. ئۇنىڭدىن باشقا، /w/، /h/ قاتارلىق ئىككى ئۈززۈك تاۋۇش، ئانا تىلىمىزدىكى مۇناسىۋەتلىك /b/، /ķ/ قاتارلىق ئىككى فونېمىنىڭ تەرەققىيات ئۆزگىرىشىدە، كېيىنكى دەۋردە مۇستەقىل فونېما بولۇپ شەكىللەنگەن.

7. تۈركىي تىللىرىنىڭ، جۈملىدىن ئۇيغۇر تىلىنىڭ تاۋۇش سىستېمىسىدىكى ئۈززۈك تاۋۇشلارنىڭ ئەمەلىي ئىستېمالىدا بەزى تەرەققىياتلار بولغان. خۇسۇسەن چەت ئەل تىللىرىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، قەدىمدە سۆز بېشىدا كەلمەيدىغان d، g، ğ، l، r، z قاتارلىق ئۈززۈك تاۋۇش فونېمىلىرى چەت تىلدىن قوبۇل قىلغان سۆزلەردە سۆزنىڭ بېشىدا كېلىپ باشقا تاۋۇشلارغا ئوخشاش ئاكتىپ قوللىنىلىدىغان تاۋۇشقا ئايلانغان.

8. تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىدە، خۇددى باشقا تېكىستلەردە كۆرۈلگەنگە ئوخشاش تىل ئورنى جەھەتتىكى ماسلىشىش بىر قەدەر كۈچلۈك ۋە ئىزچىللاق بولۇپ، ئۇنىڭغا قارىغاندا لەۋ ئورنى جەھەتتىكى ماسلىشىش نىسبەتەن ئاجىزلاشقان. مەسىلەن،

تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /a/ نىڭ ماسلىشىشى: adakta [UW116(9-25)/6/17] "ئاداقتا (ئاياقتا)"، ala [UW90(8-4)/3] "ئالا"، qamlasar [UW8(1-8)/18] "جىبدەل قىلسا" قاتارلىقلار.

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /ï/ نىڭ ماسلىشىشى: kïltïm [UW100(9-9)/6] "قىلدىم"، kïdïğ [UW88(8-2)/5] "قىرغاق"، bïxïğ [UW82(5-3)/8] "پىششىق" قاتارلىقلار.

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /a/ بىلەن /ï/نىڭ ماسلىشىشى: balïk [UW80(5-1)/14] "شەھەر"، tamğalïğ [UW1(1-1)/5] "تامغىلىق، تامغا بېسىلغان"، tïltağïnta [UW95(9-4)/3] "سەۋەبىدە".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ نىڭ ماسلىشىشى: bərgə [UW89(8-3)/34] "قامچا"، bəgətlərkə [UW11(1-11)/19] "بەگلەرگە"، kərgək [UW1(1-1)/2] "كېرەك".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /i/ نىڭ ماسلىشىشى: kiqig [UW89(8-3)/25] "كىچىك"، kidin [UW4(1-4)/5]

"غەربى، ئارقىسى"، kimning [UW95(9-4)/8] "كىمنىڭ".

لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش /ə/ بىلەن /i/نىڭ ماسلىششى: bədizlig [UW88(8-2)/6] "زىننەتلەنگەن"، birlə [UW3(1-3)/8] "بىللە"، qəqəklikdəki [UW119(9-28)/5] "گۈللۈكتىكى".

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىششى:

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /o/ بىلەن /u/نىڭ ماسلىششى: bodun [UW87(8-1)/20] "خەلق"، boğuz [UW81(5-2)/2] "بوغۇز، يەم"، borluk [UW5(1-5)/8] "ئۈزۈملۈك".

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /u/نىڭ ماسلىششى: ulux [UW100(9-9)/5] "ئۇلۇس"، uluğ [UW3(1-3)/20] "چوڭ، ئۇلۇغ"، turux [UW84(6-2)/8] "تۇرمۇش".

لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىششى:

لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /θ/ بىلەن /ü/نىڭ ماسلىششى: θgüz [UW8(1-8)/4] "ئۆستەڭ"، kθngül [UW82(5-3)/23] "كۆڭۈل"، kθprüg#nüng [UW119(9-28)/2] "كۆۋرۈكنىڭ".

لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/نىڭ ماسلىششى: kümüx [UW5(1-5)/2] "كۈمۈش"، küskü [UW5(1-5)/1] "ساچقان"، künlük [UW89(8-3)/21] "كۈنلۈك".

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىششى:

لەۋلەشمىگە تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /a/ بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /u/نىڭ ماسلىششى: artuk

[UW41(3-9)/17] "تارتۇق"، altun [UW11(1-11)/18] "ئالتۇن"، alḳuğun [UW90(8-4)/4] "ھەممىلەن".

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /o/ ۋە /u/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /ï/نىڭ ماسلىشىشى: [UW111(9-20)/19] bodun#nïng "خەلقنىڭ"، [UW8(1-8)/9] toyïnquğ#nïng "تويىنچۇقنىڭ"، orun#ïn [UW82(5-3)/20] "ئورنىنى".

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /u/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /ï/نىڭ ماسلىشىشى: tuğmïx#ïmïz [UW96(9-5)/3] "تەۋلادىمىز"، turmïx#nïng [UW16(1-16)/22] "تۇرمۇشنىڭ"، yulğuqï [UW8(1-8)/20] "قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ ۋە /i/ بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ɵ/نىڭ ماسلىشىشى [UW1(1-1)/3] sɵzləx-$dimiz "سۆزلەشتۇق"، ɵgən#dəki [UW6(1-6)/3] "ئۆستەڭ (بويى)دىكى"، ɵz#ləri [UW11(1-11)/9] "ئۆزلىرى".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ ۋە /i/ بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/نىڭ ماسلىشىشى: [UW59(4-12)/8] kəqür-$sərbiz "كەچۈرسەك"، təgşin-$türü [UW119(9-28)/2] "ئايلاندۇرۇپ"، üq#əgüning [UW31(2-2)/14] "ئۈچەيلەننىڭ".

لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل

ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/نىڭ ماسلىششى: tümən [UW1(1-1)/10] "تۈمەن"، tükəl [UW1(1-1)/6] "تولۇق"، üqəgü [UW26(1-26)/7] "ئۈچەيلەن".

لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /θ/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /i/نىڭ ماسلىششى: kθni [UW38(3-6)/13] "دۇرۇس، توغرا"، θl-$di [UW94(9-3)/8] "ئۆلدى"، θz#i [UW2(1-2)/14] "ئۆزى".

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشنىڭ ماسلىششى:

يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەنلىرىمىز ئومۇمەن قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا، جۈملىدىن ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا كۆرۈلىدىغان ئومۇمىي قانۇنىيەتلەر. بۇنىڭدىن باشقا بەزى بىرىككەن سۆزلەردە، شۇنداقلا سۆزلەرگە تەۋەلىك شەخس ئۇقۇمىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، شەخس ئالماشلىرى ياكى شەخسلىك ھۆكۈم ياردەمچىلىرىنى قوشقاندا يۇقىرىدىكى ماسلىششقا بويسۇنمايدىغان بەزى ئەھۋاللارمۇ كۆرۈلىدۇ. بۇلارمۇ سۆز قۇرۇلمىسىدا كۆرۈلىدىغان تاۋۇشلارنىڭ بىر خىل بىرىكىش مۇناسىۋىتى بولۇپ، بۇ يەردە كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. مەسىلەن:

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /a/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ نىڭ ماسلىششى: alpyəgən [UW49(4-2)/8] "ئالپىيەگەن"، bol-$samən [UW58(4-11)/4] "بولسام"، bol-Sğaymən [UW87(8-1)/3] "بولغايمەن"، qamla-#sarmən [UW94(9-3)/8] "جېبدەل قىلسام"، id-Smasarmən [UW53(4-6)/5] "ئەۋەتمىسەم".

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /a/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /i/ نىڭ ماسلىششى: ixayğuqi

[UW91(8-5)/24] "تىش باشقۇرغۇچى"، katil-$mazbiz [UW111(9-20)/15] "قىلمايمىز"، sal-$mazbiz [UW111(9-20)/15] "سالمايمىز".

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشنىڭ ماسلىشىشى

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /u/ بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/ نىڭ ماسلىشىشى: bukün [UW3(1-3)/5] "بۈگۈن"، bukünta [UW3(1-3)/9] "بۈگۈن".

ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى: is+tə-Sməzün [UW3(1-3)/13] "تەلەپ قىلمىسۇن" (ئەمما، is+ḍə-$məzün [UW2(1-2)/16] دېگەن شەكلىمۇ بار، بۇ تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە تازا مۇۋاپىق ئەمەس. ئەسلىدە iz+də- بولسا ئۆزغۇن بولاتتى)، tut-$sar [UW53(4-6)/7] "تۇتسا" (ئەمما، tuḍ-$sarmən [UW82(5-3)/22] دېگەن شەكلىمۇ بار بۇلار تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە تازا مۇۋاپىق ئەمەس)، tüxək#tə [UW103(9-12)/3] "تۆشەكتە".

ھازىرغىچە يېزىلغان مەخسۇس ئەسەرلەر ۋە ئىلمىي ماقالىلەردە پەقەت قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا ۋە ھازىرقى تۈركىي تىللىرىدا تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكى شۇنداقلا سۆز ئۆزەكلىرىگە قوشۇمچە قوشقاندا بۇ خىل تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە مۇۋاپىقلىشىدىغانلىقى تەكىتلەندى. ئەمەلىيەتتە زادى قايسى قوشۇمچىلارنىڭ بۇ خىل تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە ماسلىشىدىغانلىقى، قايسىلىرىنىڭ تولۇق ماسلاشمايدىغانلىقى ياكى پەقەت ماسلاشمايدىغانلىقى ھەققىدە ئېنىق بىر پىكىر ئوتتۇرىغا قويۇلمىدى. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىنى تەكشۈرىدىغان بولساق، تۆۋەندىكى قوشۇمچىلار

تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە تولۇق ماسلاشمايدۇ.

لەۋلەشمىگەن شەكىلدىلا كۆرۈلىدىغان قوشۇمچىلار:

ئىسىمدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +qï/+qi: bɵz+qi [UW93(9-2)/4] "بۆزچى، توقۇمىچى"، ḳuduğ+qï [UW24(1-24)/12, 85(7-1)/18] "قۇدۇغچى".

ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +dax: aṭax bol-tumuz [UW100(9-9)/3] "ئاداش (دوست) بولدۇق"، ḳa+dax [UW91(8-5)/11, 18(1-18)/11, 119(9-28)/11] "قولداش".

سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە +ki: bərü+ki [UW83(6-1)/24] "بۇيانقى"، bükün+ki [UW81(5-2)/9] "بۈگۈنكى"، kün+ki [UW83(6-1)/17] "كۈندىكى"، ɵngdün+ki [UW96(9-5)/5] "ئالدى تەرىپىدىكى"، üstün [UW3(1-3)/3] = üsḍün+ki [UW43(3-11)/6] "ئۈستۈنكى".

ساندىن سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە +kil: tɵrt+kil [UW88(8-2)/3, 119(9-28)/4] "تۆت بۇرجەكلىك".

پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە -la/-lə: sɵz+lə-x-$dimiz [UW1(1-1)/3] "سۆزلەشتۇق"، sɵz+lə-x-$timiz [UW3(1-3)/5] "سۆزلەشتۇق"، sɵz+lə-x-$ip [UW91(8-5)/11] "سۆزلىشىپ".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +ma/+mə: tuğ-+ma [UW108(9-17)/14/24] "تۇغما"، tuğ-+ma#nïng [UW108(9-17)/20] "تۇغمانىڭ".

بۇ ئەسەردە ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدىغان خاس ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +mïx/+mix: bol-+mïx [UW26(1-26)/20]

"بولمىش"، bol-+mïx#nïng [UW15(1-15)/14] "بولمىشنىڭ"،
tur-+mïx [UW7(1-7)/18] "تۇرمىش"، turmïx#nïng
[UW16(1-16)/22] "تۇرمىشنىڭ"، turmïx#ka
[UW89(8-3)/14] "تۇرمىشقا"، tuğ-+mïx [UW18(1-18)/21,
26(1-26)/2/7] "تۇغمىش"، kantur-+mïx [UW3(1-3)/22,
97(9-6)/2] "قانتۇرمىش"، kox-+mïx [UW103(9-12)/2]
"قوشمىش"، kutad-+mïx [UW3(1-3)/7/10] "قۇتادمىش"،
kutrul-+mïx [UW80(5-1)/16, 98(9-7)/3] "قۇترۇلمىش"،
oz-+mix [UW30(2-1)/25] "ئوزمىش"، oz-+mïx#ka
[UW6(1-6)/2] "ئوزمىشقا"، θr-+mix [UW122(9-31)/6]
"ئۆرمىش".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە ğuqï+نىڭ ئىككىنچى
بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش: al-+ğuqï [UW108(9-17)/12]
"ئالغۇچى"، al-+ğuqï#ka [UW1(1-1)/18] "ئالغۇچىغا"،
ay-+ğuqï#ka [UW85(7-1)/3] "مەسلىھەتچىگە"،
qamla-+ğuqï [UW12(1-12)/15] "جېدەل قىلغۇچى"،
olur-+ğuqï [UW1(1-1)/16] "ئولتۇرغۇچى"، yul-+ğuqï
[UW8(1-8)/20] "يۇلغۇچى، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى".

ئىسىملارنىڭ كۆپلۈك قوشۇمچىسى: bu#lar [UW23(1-23)/19]
"بۇلار"، bu#larka [UW3(1-3)/22] "بۇلارغا"، səz#ləri
[UW10(1-10)/15] "سۆزلىرى"، oğul#larï [UW82(5-3)/25]
"ئوغۇللىرى"، oğul#larka [UW85(7-1)/2] "ئوغۇللىرىغا"،
onluk#lar [UW9(1-9)/11] "ئونلۇقلار"، θz#ləri
[UW11(1-11)/9] "ئۆزلىرى"، u#lar [UW30(2-1)/22] "ئۇلار"،
u#larning [UW7(1-7)/18] "ئۇلارنىڭ"، u#larka

[UW26(1-26)/3] "ئۇلارغا".

تەۋەلىك بىرىنچى شەخس، كۆپلۈك قوشۇمچىسىنىڭ قىسمەن بىرىنچى بوغۇمىدىكى ۋە ئومۇمەن ئىككىنچى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش -ïmïz/#imiz/#umïz/#ümiz: [UW3(1-3)/12] oğul#umïz "ئوغلىمىز".

تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسىدىكى سوزۇق تاۋۇش #(s)ï/#(s)i: [UW18(1-18)/4/5] əw#i "ئۆيىدە"، bod#i [UW85(7-1)/3] "بويى، تېنى"، borluḳ#ïnḳa [UW115(9-24)/4] "ئۈزۈملۈكىگە"، borluḳ#ïnga [UW91(8-5)/27] "ئۈزۈملۈكىگە"، [UW6(1-6)/6] bθz#ingə "بۆزىگە"، [UW82(5-3)/3/7] tθrü#si "قانۇنى"، qïrḳux#ï [UW89(8-3)/23] "چىرقۇشى"، [UW91(8-5)/27] suw#ïnga "سۈيىگە"، [UW91(8-5)/14] suw#ïnïng "سۈيىنىڭ"، sθzi [UW82(5-3)/24] "سۆزى"، [UW3(1-3)/24 ḳayu#sï "قايسى"، [UW82(5-3)/23] kθngül#inqə "كۆڭلىدىكى بويىچە"، [UW105(9-14)/3] kümüx#intə "كۈمۈشىدە"، nəgü#si [UW92(9-1)/10] "نېمىسى"، [UW82(5-3)/20] orun#ïn "ئورنىنى"، [UW21(1-21)/2] oğlï "ئوغلى"، oğul#ïnga [UW92(9-1)/11] "ئوغلىغا"، [UW27(1-27)/18] onluḳ#ï "ئونلۇقى"، [UW2(1-2)/14] θz#i "ئۆزى"، θngdün#ində [UW9(1-9)/2] "ئالدى تەرىپىدە"، θngdün#intə [UW111(9-20)/6] "ئالدى تەرىپىدە".

ئىگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى #nïng/#ning/#nung/#nüng بەزى ھاللاردا ماسلىشىش قائىدىسىگە ئۇيغۇن شەكىلدە كۆرۈلسىمۇ، بەزىدە لەۋلەشمىگەن شەكىلدىلا كۆرۈلىدۇ. بۇ تاۋۇشلاردىكى بىر خىل

نۆۋەتلىشىش بولسىمۇ ("تاۋۇشلارنىڭ نۆۋەتلىشىشى"گە قاراڭ)، لېكىن،
لەۋلەشمىگەن شەكلى تۇراقلىشىشقا قاراپ يۈز تۇتقان، كېيىنكى
ئەسەرلەردىمۇ لەۋلەشمىگەن شەكلى كۆپرەك كۆرۈلىدۇ. شۇڭا، بۇ يەردىمۇ
كۆرسىتىپ ئۆتىمىز. مەسىلەن، arug#nïng
[UW108(9-17)/13/18/22] "ئارۇغنىڭ"، əw#nïng
[UW18(1-18)/2] "ئۆينىڭ"، bodun#nïng
[UW111(9-20)/19] "خەلقنىڭ"، borluķ#nïng
[UW10(1-10)/5/6] "ئۈزۈملۈكنىڭ"، pinḍung#nïng
[UW92(9-1)/1] "پىنتۇڭنىڭ"، təmür#nïng
[UW10(1-10)/18] "تۆمۈرنىڭ"، tutung#nïng
[UW80(5-1)/10] "تۇتۇڭنىڭ"، ķalïmdu#nïng
[UW25(1-25)/4] "قالىمدۇنىڭ"، ķayu#nïng [UW95(9-4)/8]
"قايسىنىڭ"، ķayïmtu#nïng [UW43(3-11)/3] "قايىمتۇنىڭ"،
ķayïmḍu#nïng [UW39(3-7)/3] "قايىمتۇنىڭ"، ķopuz#nïng
[UW9(1-9)/13] "قوبۇزنىڭ"، ķuḍluğ#nïng
[UW28(1-28)/33] "قۇتلۇغنىڭ"، ķuz#nïng
[UW29(1-29)/25] "قوزنىڭ"، ķul#nïng [UW118(9-27)/3]
"قۇلنىڭ"، ķïryaķuz#nïng [UW62(4-15)/13] "قىرياقۇزنىڭ"،
kowqü#nïng [UW21(1-21)/23] "كوۋچۈنىڭ"، külüg#nïng
[UW18(1-18)/11] "كۈلۈگنىڭ"، küng#nïng
[UW25(1-25)/7] "دېدەكنىڭ"، mənggü#nïng
[UW123(9-32)/13] "مەڭگۈنىڭ"، mungsuz#nïng
[UW28(1-28)/30] "مۇڭسىزنىڭ"، nartun#nïng
[UW16(1-16)/21] "نارتۇننىڭ"، oğul#nïng [UW82(5-3)/19]
"ئوغۇلنىڭ"، oğul#umnïng [UW84(6-2)/11] "ئوغلۇمنىڭ"،

ud#nïng [UW46(3-14)/6] "ئۇينىڭ"، əş#üm#ning [UW27(1-27)/5] "ئۆزۈمنىڭ"، ikəgü#ning [UW8(1-8)/16] "ئىككىلەننىڭ"، ikigü#ning [UW80(5-1)/18] "ئىككىلەننىڭ".

چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى #ïn/#in/#nï/#ni: əw#imni [UW87(8-1)/5] "ئۆيۈمنى"، borluķ#ïn [UW112(9-21)/4] "ئۈزۈملۈكنى"، borluķ#nï [UW110(9-19)/18] "ئۈزۈملۈكنى"، borluķ#umnï [UW5(1-5)/2] "ئۈزۈملۈكۈمنى"، bəz#ni [UW9(1-9)/10] "بۆزنى"، kümüx#in [UW5(1-5)/3] "كۈمۈشنى"، kümüx#ni [UW22(1-22)/4] "كۈمۈشنى"، oğul#nï [UW82(5-3)/10] "ئوغۇلنى"، oğul#umnï [UW83(6-1)/29] "ئوغۇلۇمنى"، ud#nï [UW46(3-14)/13] "ئۇينى"، küq#in [UW1(1-1)/14, 2(1-2)/16] "كۈچىنى"، ələng#ni [UW8(1-8)/4] "ئوتلاقنى".

ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى #da/#ta/#də/#tə: əw#də [UW96(9-5)/2] "ئۆيدە"، borluķ#ta [UW11(1-11)/4] "ئۈزۈملۈكتىن" (بۇ يەردە ئورۇن كېلىش شەكلى چىقىش كېلىش مەنىسىدە كەلگەن)، borluķ#umta [UW89(8-3)/12] "ئۈزۈملۈكۈمدە"، tangut#ta [UW96(9-5)/5] "تاڭغۇتتا"، suw#ta [UW116(9-25)/3] "سۇدا"، kümüx#tə [UW104(9-13)/3] "كۈمۈشتە"، kün#tə [UW1(1-1)/6] "كۈندە"، orun#ta [UW103(9-12)/3] "ئورۇندا"، oğul#ta [UW53(4-6)/3] "ئوغۇلدا"، əz#üm#tə [UW83(6-1)/3] "ئۆزۈمدە".

ئورۇن - بەلگە كېلىش قوشۇمچىسى #daķï/#taķï/dəki/#təki: əw#üm#təki [UW82(5-3)/14] "ئۆيۈمدىكى"، bax#ï#n#daķï [UW9(1-9)/4] "بېشىدىكى"، quğ#daķï [UW119(9-28)/4]

"لورمانلىقتىكى"، qükü#təki [UW7(1-7)/2/25] "چۈكۈزدىكى"،
samdukü#təki [UW62(4-15)/8] "سامدۇكۈزدىكى"، suw#taķï
[UW36(3-4)/4] "سۇزدىكى (دەريا بويىدىكى)"، xuikü#təki
[UW16(1-16)/3] "شۇيكۈزدىكى"، ķoqo#taķï
[UW12(1-12)/2] "قۇچۇدىكى"، θgür#təki
[UW120(9-29)/4] "تۆگۈردىكى".

چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى :#dïn/#din/#tïn/#tin badrun#tïn
[UW70(4-23)/4] "بادرۇندىن"، bədrüz#tin
[UW29(1-29)/2] "بەدرۈزدىن"، qïrķux#tïn
[UW11(1-11)/4] "چىرقۇشتىن"، təmür#tin
[UW28(1-28)/5] "تۆمۈردىن"، ķayïmtu#tïn
[UW60(4-13)/4] "قايىمتۇزدىن"، ķ(a)yu#tïn
[UW23(1-23)/15] "قايبىرىدىن"، ķoq#tïn
[UW111(9-20)/7] "قوچتىن"، kümüx#tin [UW98(9-7)/4]
"كۈمۈشتىن"، kün#tin [UW11(1-11)/7] "كۈندىن"، mun#tïn
[UW91(8-5)/13] "بۇندىن"، mun#dïn [UW115(9-24)/7]
"بۇندىن"، oķuy#tïn [UW59(4-12)/5] "ئوقۇيتىن"، θz#üm#tin
[UW82(5-3)/10] "ئۆزۈمدىن"، θgəqük#tin [UW89(8-3)/19]
"ئۆگەچۈكتىن"، ikəgü#tin [UW11(1-11)/6] "ئىككىلىدىن".

يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى :#ğa/#ķa/#gə/#kə ayğuqï#ķa
[UW85(7-1)/3] "ئەسلىھەتچىگە"، ədgü#kə [UW3(1-3)/2]
"ئەدگۈگە"، əniqük#kə [UW23(1-23)/13] "ئەنىچۈككە"،
[UW12(1-12)/13] əw#kə "ئۆيگە"، bədrüz#kə
[UW29(1-29)/4] "بەدرۈزگە"، bod#ķa [UW82(5-3)/20]
"خەلقكە"، bod#umķa [UW85(7-1)/5] "خەلقىمگە"،

[UW85(7-1)/3] bodun#ḳa "خەلقىگە"، borluḳ#ḳa
[UW12(1-12)/12] "تۈزۈملۈككە"، [UW7(1-7)/5] bɵz#kə
"بۆزگە، رەختكە"، [UW43(3-11)/13] təmür#kə "تۆمۈرگە"،
[UW13(1-13)/2] tutung#ḳa "تۇتۇڭغا"، sangun#ḳa
[UW1(1-1)/3] "ساڭۇنغا"، [UW116(9-25)/2] sïḳïdu#ḳa
"سىقىدۇغا"، [UW39(3-7)/8] sɵz#kə "سۆزگە"، suw#ḳa
[UW12(1-12)/13] "سۇغا"، [UW65(4-18)/2] ḳalïmdu#ḳa
"قالىمدۇغا"، [UW110(9-19)/11] ḳanquḳ#ḳa "قانچۇققا"،
[UW31(2-2)/4] ḳayïmtu#ḳa "قايىمدۇغا"، ḳayxïdu#ḳa
[UW75(4-28)/2] "قايشىدۇغا"، [UW82(5-3)/22] ḳayu#ḳa
"قايسىبىرىگە"، [UW62(4-15)/2] ḳïryaḳuz#ğa "قىرياقۇزغا"،
[UW79(4-32)/3] ,[UW65(4-18)/8] ḳoqo#ḳa "قوچوغا"،
[UW93(9-2)/15] ḳul#ḳa "قۇلغا"، ḳum#ḳa
[UW85(7-1)/13] "قۇمغا"، [UW21(1-21)/2] kowqü-$kə
"كۆۋچۈگە"، [UW18(1-18)/1] külüg#kə "كۈلۈگكە"،
[UW5(1-5)/4] kümüx#kə "كۈمۈشكە"، kün#kə
[UW1(1-1)/11] "كۈنگە"، [UW25(1-25)/12] küng#kə
"دېدەككە"،[UW85(7-1)/3] nəgü#kə "نېمىشقا"، otuz#ḳa
[UW3(1-3)/1] "ئوتتۇزغا"، [UW8(1-8)/2] oğul#ḳa "ئوغۇلغا"،
[UW88(8-2)/1] oğul#umḳa "ئوغلۇمغا"، ɵg#kə
[UW86(7-2)/6] "ئانىغا"، [UW85(7-1)/15/18] ïduḳḳut#ḳa
"ئىدىقۇتقا"، [UW6(1-6)/2] ikəgü#kə "ئىككىيلەنگە"
[UW3(1-3)/2] ikigü#kə "ئىككىيلەنگە"، yastuḳ#ḳa
[UW24(1-24)/3] "ياستۇققا".

تەڭلەشتۈرمە كېلىش قوشۇمچىسى #qa/#qə: bul-ğu#qa

[UW82(5-3)/16] "تېرىشكۈچىلىك، تولغا چىقىقۇچىلىك"، kθngül#qə [UW82(5-3)/23] "كۆڭۈلدىكىدەك". θz kθngülin#qə buyan birip yorïzun [UW86(7-2)/10] "ئۆز كۆڭۈلدىكىدەك ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىپ يۈرسۇن".

تەرتىپ سان قوشۇمچىسىنىڭ ئىككىنچى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش #ïnqï/#inqi/#unqï/#ünqi: on#ïnq [UW57(4-10)/4] "ئونىنچى".

تەقسىم سان قوشۇمچىسى #ar/#ər: tθrḍ#ər [UW89(8-3)/29] "تۆتتىن"، oḍuş#ar [UW61(4-14)/5] "ھەر ئوتتۇز"، on#ar [UW19(1-19)/3] "ئوندىن"، on#arḳa [UW45(3-13)/4] "ھەر ئون كۈنگە"، üq#ər [UW3(1-3)/24] "ئۈچتىن".

پېئىلنىڭ بولۇشسىزلىق قوشۇمچىسى $ma/$mə: bol-$mayïn [UW110(9-19)/4] "بولماي"، tut-$mayïn [UW82(5-3)/21] "تۇتماي"، tuğ-$malïm [UW100(9-9)/5] "تۇغمايلى"، kθgür-$məzmən [UW110(9-19)/10] "كۆرگۈزمەيمەن".

ئاددىي ئۆتكەن زامان ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى Sdi: bol-$dï [UW120(9-29)/2] "بولدى"، bol-$tï [UW1(1-1)/2] "بولدى"، boxu-$dï [UW104(9-13)/4] "بوشىدى، ئازاد بولدى"، θl-$di [UW94(9-3)/8] "ئۆلدى".

ئاددىي كېلىدىغان زامان (ھازىرقى زامان-كېلىدىغان زامان) قوشۇمچىسى $ar/$ər/$ïr/$ir/Sr (كۆپىنچە تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە ئۇيغۇن ھالدا كۆرۈلىمۇ، بەزى ھاللاردا، لەۋلەشمىگەن شەكىلدىلا كۆرۈلىدۇ): tut-$ar [UW99(9-8)/1] "تۇتىدۇ"، tut-$armən [UW99(9-8)/4] "تۇتىمەن"، ḳod-$armən

[UW110(9-19)/8] "قويىمەن"، ķud-$ar [UW105(9-14)/2]
"تۈنىمەن، پەيدا ün-$ərmən [UW82(5-3)/28] "دىققەت قىلىدۇ".
بولىمەن" بۇنىڭ ئەكسىچە دائىملىق ھەرىكەتنى بىلدۈرىدىغان قوشۇمچە
$ur/$ür دائىم لەۋلەشكەن شەكىلدىلا كۆرىلىدۇ، مەسىلەن، bil-$ür
[UW37(3-5)/8, 38(3-6)/8] "بىلىدۇ"، bil-$ür mən
[UW23(1-23)/16] "مەن مەسئۇل بولىمەن"، bil-$ür biz
[UW21(1-21)/19] "بىز مەسئۇل بولىمىز"، bir-$ür biz
[UW40(3-8)/9] "بىز بېرىمىز"، bir-$ür [UW75(4-28)/6]
"بېرىدۇ"، ïd-$urmən [UW53(4-6)/5] "ئەۋەتىمەن").

شەرت مەيلى قوشۇمچىسى $sa/$sə: bol-$sa
[UW72(4-25)/10] "بولسا"، bol-$sar [UW25(1-25)/18]
"بولسا"، bul-$sa [UW82(5-3)/16] "تېپىشسە، ئىگە بولسا"،
tut-$samən [UW58(4-11)/3] "تۇتسام"، tut-$sar
[UW53(4-6)/7] "تۇتسا"، tut-$sarmən [UW54(4-7)/4]
"تۇتسام"، kəqür-$sərmən [UW60(4-13)/7] "كېچىكتۈرسەم"،
kəqür-$sərbiz [UW59(4-12)/8] "كېچىكتۈرسەك"، ɵ-$sərlər
[UW6(1-6)/14] "ئويلىسا"، ɵl-$sər [UW46(3-14)/10]
"ئۆلسە"، ün-$sər [UW97(9-6)/6] "ئۈنسە".

كېلىدىغان زامان ئارزۇ - تىلەك مەيلى قوشۇمچىسى
$ğay/$ķay/$gəy/$kəy: bol-$ğaymən [UW87(8-1)/3]
"بولغايمەن".

بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى بىرىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى
$ayïn/$əyin: yul-$ayïn [UW3(1-3)/5, 4(1-4)/19] "يۇلاي،
قايتۇرۇپ سېتىۋالاي".

ئۆتكەن زامان سۈپەتداش قوشۇمچىسى $mïx/$mix:

bol-$mïx [UW39(3-7)/6] "بولغان"، tuğ-$mïx
[UW82(5-3)/25] "تۇغمىش" kod-$mïx [UW91(8-5)/26]
"قويغان"، ɵl-$mix[UW94(9-3)/12] "ئۆلگەن".

ئۆتكەن زامان سۈپەتداش قوشۇمچىسى $ğan/$ķan/$gən/$kən:
kuṭ-$ğan [UW106(9-15)/2] "دىققەت قىلغان".

كېلىدىغان زامان سۈپەتداش قوشۇمچىسى
$daqï/$taqï/$dəqi/$təqi: yul-$taqï [UW4(1-4)/21,
6(1-6)/17] "يۇلغۇچىلار، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى"، yul-$daqï
[UW7(1-7)/16, 9(1-9)/20] "يۇلغۇچىلار، قايتۇرۇپ
سېتىۋالغۇچى".

مەقسەت رەۋىشدىشى $ğalï/$ķalï/$gəli/$kəli: kɵr-$gəli
[UW94(9-3)/6, ĶR10r2] كۆرگىلى، yul-$ğalï
[UW18(1-18)/12] "يۇلغىلى، قايتۇرۇپ سېتىۋالغىلى".

رەۋىشداش قوشۇمچىسى $matïn/$mətin: ķod-$matïn
[UW9(1-9)/22] "قويماي"، səxür-$mətin [UW49(4-2)/3]
"ئۆزۈپ قويماي(كېچىكتۈرمەي)".

چەك كېلىش شەكلىدە كەلگەن ھەرىكەتنامى قوشۇمچىسى
$ğïnqa/$ķïnqa/$ginqə/$kinqə: ɵl-$ginqə [UW82(5-3)/8]
"ئۆلگىچە".

لەۋزلەشكەن شەكىلدىلا كۆرۈلىدىغان قوشۇمچىلار:

ئىسىمدىن ئىسىم ياسىغۇچى ياكى ئىسىمنىڭ كىچىكلەتمە
قوشۇمچىسى +quķ/+qük: əni+qük [UW7(1-7)/3/7/9/16]
"ئەنىچۈك"، basa+quķ [UW91(8-5)/8] "باساچۇق"، bay+aquķ
[UW24(1-24)/12] "باياچۇق"، ķara+quķ [UW88(8-2)/1]

"قاراچۇق".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +ğu: ķap-+ğu [UW83(6-1)/13] "قولغا چىقىدىغان نەرسە"، yara-+ğu [UW12(1-12)/12, 27(1-27)/23] "ياراش، لايىقلىشىش"، yar-+ğu [UW82(5-3)/29] "ھۆكۈم".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە ğuqï+نىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش: [UW108(9-17)/12] al-+ğuqï "ئالغۇچى"، al-+ğuqï#ķa [UW1(1-1)/18] "ئالغۇچىغا"، ay-+ğuqï#ķa [UW85(7-1)/3] "مەسلىھەتچىگە"، qamla-+ğuqï [UW12(1-12)/15] "جېدەل قىلغۇچى"، *ķïn-+ğuuqï [UW18(1-18)/23] "قىنغۇچى"، olur-+ğuqï [UW1(1-1)/16] "ئولتۇرغۇچى".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +uķ: art-+uķ [UW41(3-9)/17] "ئارتۇق".

ئالماشتىن ئالماش ياسىغۇچى قوشۇمچە +ğun: alķu+ğun [UW90(8-4)/4] "ھەممە".

قەدىمكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى #ğaru/#ķaru/#gərü/#kərü نىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش: [UW87(8-1)/14/15, 86(7-2)/14] iq#gərü "ئىچكىرى".

كىشىلىك سان قوشۇمچىسى #əgü/#gü(n) نىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش: [UW50(4-3)/7] əkə#gününg "ئىككىيلەننىڭ"، [UW100(9-9)/7] tørd#gün#nüng "تۆتەيلەننىڭ"، [UW26(1-26)/7] üq#əgü "ئۈچەيلەن"، [UW100(9-9)/2] üq#(ə)gün "ئۈچەيلەن"، ikəgü [UW11(1-11)/8/12] "ئىككىيلەن"، ikigü [UW18(1-18)/17]

"ئىككىلەن".

قىسمەن سۆزلەردىكى رەۋىشداش قوشۇمچىسى $u: yarat-$u [UW4(1-4)/20, 30(2-1)/20] "يارىتىپ"، yarax-$u [UW11(1-11)/20, 80(5-1)/14] "يارىشىپ، لايىق".

ھەرىكەتنامى قوشۇمچىسى $ğu/$ku/Sgü/$kü: al-$ğu [UW51(4-4)/2] "ئالغۇ"، əd-$gü [UW82(5-3)/21, 87(8-1)/3] "ياخشى"، bar-$ğu [UW2(1-2)/11] "بېرىش"، bir-$gü [UW9(1-9)/7] "بېرىش"، bir-$güm [UW2(1-2)/2] "بېرىدىغان نەرسەم"، yi-$gü [UW113(9-22)/3] "يېيىش".

بۇيرۇق - تەلەپ رايى ئۈچۈنچى شەخس قوشۇمچىسى $zun: al$zun [UW4(1-4)/21] "ئالسۇن"، al$şunlar [UW8(1-8)/19] "ئالسۇن"، al$mazun [UW87(8-1)/9] "ئالمسۇن". al$mazun [UW87(8-1)/9] "ئالمسۇن"، bar-$zun [UW80(5-1)/6] "بارسۇن"، tarï-$zun [UW2(1-2)/14] "تېرىسۇن"، qamla-Smazun [UW8(1-8)/17] "جىدەل_ماجىرا قىلمىسۇن"، katïl-$mazunlar [UW87(8-1)/9] "ئارىلاشمىسۇن"، kil-$mazun [UW6(1-6)/13] "قىلمىسۇن"، sat-$zun [UW3(1-3)/11] "ساتسۇن"، yi-$zün [UW119(9-28)/9] "يېسۇن".

دائىملىق ھەرىكەتنى بىلدۈرىدىغان قوشۇمچە $ur/$ür: bil-$ür [UW37(3-5)/8, 38(3-6)/8] "بىلىدۇ"، bil-$ür mən [UW23(1-23)/16] "مەن مەسئۇل بولىمەن"، bil-Sür biz [UW21(1-21)/19] "بىز مەسئۇل بولىمىز"، bir-$ür biz [UW40(3-8)/9] "بىز بېرىمىز"، bir-$ür [UW75(4-28)/6] "بېرىدۇ"، ïd-Surmən [UW53(4-6)/5] "ئەۋەتىمەن".

سۆز ۋە جۈملىلەرنىڭ مەنىسىنى كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدىغان يۈكلىمە ök: bir ök [UW3(1-3)/14, 4(1-4)/18, 29(1-29)/15] "بىرلا، ئەگەر، مۇبادا".

سۆز ۋە جۈملىلەرنىڭ مەنىسىنى كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدىغان يۈكلىمە ok̦: bu ok̦ θgəntə ok̦ yir tənginqə [UW2(1-2)/18] "دەل مۇشۇ ئۆستەڭ بويىدىكى يەرگە تەڭ كېلىدىغان"، bu ok̦ θgəntə bu yir təngi<n>qə iki yir yaradu birip yulup alzun [UW6(1-6)/15] "دەل مۇشۇ ئۆستەڭ بويىدىكى يەرگە (ئۈزۈملۈككە) تەڭ كېلىدىغان ئىككى ئۈزۈملۈكنى تەييارلاپ بېرىپ، ئاندىن قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن".

سوراقنى بىلدۈرىدىغان يۈكلىمە mu: k̦l-$ïr$mu sən [UW110(9-19)/7] "قالامسەن".

9. تۆۋەندىكىدەك تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى ياكى تاۋۇش ئۆزگىرىش ھادىسىسى كۆرۈلىدۇ (تاۋۇشنىڭ بۇ خىل نۆۋەتلىشىش ياكى ئۆزگىرىش ھادىسىلىرىنى «تۈركىي تىللار دىۋانى» قاتارلىق باشقا ئەسەرلەرنىڭ تىلىغا سېلىشتۇرغاندا تېخىمۇ ئېنىق كۆرىۋالغىلى بولىدۇ. شۇڭا، مۇناسىۋەتلىك بەزى قەدىمكى ئەسەرلەردىمۇ بەزى مىساللارنى قىستۇرۇپ ئۆتتۇق).

سوزۇق تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى

لەۋلەشمىگەن تىل كەينى سوزۇق تاۋۇش /a/ ۋە لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ بىلەن /i/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: yan-a# (TTD)، yan$ïp [UW110(9-19)/17, AYC619/9] "يېنىپ"، yinə (Gabain)، yənə [UW9(1-9)/22] "يەنە"، yinə [UW91(8-5)/5] "يەنە" (خاس ئىسىم)، ynə [UW41(3-9)/16, 69(4-22)/4] "يەنە".

لەۋلەشمىگەن تىل كەينى سوزۇق تاۋۇش /a/ بىلەن /i/نىڭ

نۆۋەتلىشىشى: at+lağ [UW84(6-2)/2. MSI101/14] "تاتلىق،
نەسىللىك"، at+lïğ [UW28(1-28)/11. AYC2/8. 3/14]
"تاتلىق، نەسىللىك".

adan (MSI100/8. 218/21) "باشقا"، adïn
[UW2(1-2)/14] "باشقا"، a[d| t]ïn [UW2(1-2)/2] "باشقا".

arağ (MSI209/9) "پاكىز"، arïğ [UW63(4-16)/8,
AYC20/23] "تېرىغ، پاكىز"، arïğ+sïz (AYC45/8) "پاكىز
ئەمەس".

tarağ+lağ (MSI105/25-26) "تېتىزلىق"، tarï-Ssarlar
(AYC168/3) "تېرىسا"، tarï-+ğ، tarïğ [UW31(2-2)/10,
35(3-3)/3, 78(4-31)/3, MSI97/20, 105/27, 152/28,
AYC337/10, 45/2] "تېرىق، دانلىق زىرائەت".

[UW18(1-18)/13] sat-$ "سات-"، sat-$ïp
[UW85(7-1)/7. AYC526/10] "سېتىپ"، sat-$ğalï
(MSI96/11] "ساتقىلى"، sat-ağ "سېتىق، سودا"، sa[t|d]ağ#ï
[UW108(9-17)/4]، satïğ#ï [UW21(1-21)/21] "باھاسى".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ بىلەن /i/نىڭ
نۆۋەتلىشىشى: əl+ig [UW19(1-19)/16. ḲBB17, C60, 43]
"قول، ئالىقان"، əlig#tə [UW91(8-5)/17]، ilig#də
[UW9(1-9)/9]، ilig#tə [UW16(1-16)/2, 27(11-27)/4/8]
"قولدا"، ilig#in (MSI96/17] "قول بىلەن"، ilg#im
[UW80(5-1)/17] "قولۇم".

əl "دۆلەت، رايون" (MSI114/27, AYC3/20,90/8) il،
əl+qi [UW122(9-31)/20] "ئەلچى" (خاس ئىسىم)، il+qi
(MSI114/25, AYC494/5) "ئەلچى"، il+qi#kə

il+qi#ning "تەلچىگە"، [UW9(1-9)/5, 39(3-7)/2] "تەلچىنىڭ". [UW39(3-7)/9]

ti-$p [UW9(1-9)/18, "دە-"، tə- (Orkun) MSI134/9/17, AYC2/21, 5/13/19/20, ĶBA21, A23] ti-Ssər [UW32(2-3)/8, MSI105/5, AYC9/14, "دەپ"، 10/19] "دېسە".

kəq-$di "كەچ-، ئۆتە-، كېچىك-". kəq-$ər (ĶB231, 361) kəq-$mək (AYC311/19) "كېچىكتى"، (AYC620/13) "كەچمەك، ئۆتمەك"، kiq-$sər [UW83(6-1)/18] "كەچسە، ئۆتسە".

kəng+ix-Sip ، kəng+(ə)x-əx-Sü (AYC631/18) king+əx-$ip [UW86(7-2)/4] ،[UW85(7-1)/12] "كېڭىشىپ".

nə#singə [UW91(8-5)/30] "نە"، nə (AYC9/9, 11/10) "نېمىشقا"، nə+qə [UW39(3-7)/5, AYC5/9, 9/2] "نەچچە"، niqə [UW40(3-8)/6, 43(3-11)/8] "نەچچە، قانچە".

yə- "يە-" [UW22(1--22)/3] yi-$gü "يېگۈ، ئوزۇق"، yi-$p [UW82(5-3)/6, 89(8-3)/34, AYC618/12] "يەپ"، yi-Ssünlər (AYC591/18/21) ، yi-Szün [UW119(9-28)/9] "يېسۇن"، yi-$di (AYC639/15) "يېدى".

yir [UW1(1-1)/15/20, "يەر، ئورۇن"، yər (Orkun) 89(8-3)/6/7/8/9, AYC3/5/19, 68/8] "يەر، ئورۇن".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /i/ بىلەن /ə/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: iki [UW1(1-1)/4, ĶBC5, 1, 50] "ئىككى"، ikigü [UW18(1-18)/17, ĶB331, 818] "ئىككىلەن"،

ikigü#ning ،"ئىككىلەننىڭ" ikigü#nüng [UW6(1-6)/11]
ikigü#tə (MSI106/20) ،"ئىككىلەننىڭ" [UW80(5-1)/18]
ikəgü#nüng [UW7(1-7)/11، AYC21/19، ،"ئىككىلەندە"
ikəgü#ning [UW8(1-8)/16، AYC632/5] 254/9]
"ئىككىلەننىڭ"، ikəgü#kə [UW6(1-6)/2] "ئىككىلەنگە"،
"ئىككىلەننىڭ". əkəgü#nüng [UW49(4-1)/7]
igi+lə-$p ،"ئىگىلەپ" igə+lə-Sp [UW83(6-1)/19]
iyə#si (AYC90/15, 378/20) ،"ئىگلەپ" [UW85(7-1)/10]
əyə#si ،"ئىگىسى" iyə#sin (AYC508/14) ،"ئىگىسىنى"
"ئىگىسى". (AYC548/11)

لەۋلەشكەن تىل كەينى سوزۇق تاۋۇش /u/ ۋە لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: bu+kün "بۇ+كۈن"، bukün#tə [UW3(1-3)/9، "بۇگۈن"، bukün [UW3(1-3)/5] ،"بۇگۈن" bükün#tə [UW7(1-7)/8] ،"بۇگۈن" 20(1-20)/8] bügünki (MSI120/25) ،bükünki [UW81(5-2)/9] "بۇگۈنكى".

قوشۇمچىلاردىكى سوزۇق تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى

لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش بىلەن لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى: بۇ خىل ئەھۋالدا لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش ئۆزىنىڭ ئالدى ياكى ئارقىسىدا كەلگەن لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش ياكى لەۋ ئۈزۈك تاۋۇشلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، يەنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلىنىپ، لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشلارغا ئايلىنىدۇ.

سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلاردىكى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ نۆۋەتلىشىشى

تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرىدىكى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ

نۆۋەتلىشىشى: تەۋەلىك بىرىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى #ïm/#im بىلەن #um/#ümنىڭ نۆۋەتلىشىشى: əw#imtəki [UW85(7-1)/12]، əw#ümtəki [UW82(5-3)/14] "تۈزۈمىدىكى"، bər-$ginqə [UW73(4-26)/11]، bir-$ginqə [UW45(3-13)/14, 49(4-2)/4] "بەرگۈزۈچە"، bir-$gü [UW9(1-9)/7, 38(3-6)/6] "بەرگۈزۈ، بېرىش"، bir-$güm [UW2(1-2)/2] "بەرگۈزۈم"، bir-+güqi [UW117(929)/9] "بەرگۈچى".

قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى#gəri بىلەن #gərüنىڭ نۆۋەتلىشىشى: iq#gəri [UW11(1-11)/18]، iq#gərü [UW87(8-1)/14/15, 86(7-2)/14] "ئىچكىرى".

پېئىلنىڭ بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى ئىككىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى $ğïl/$ķïl/$gil/$kil بىلەن $ğul/$ķul/$gül/Sküلنىڭ نۆۋەتلىشىشى (بۇ قوشۇمچە ئەسلىدە كۆپرەك لەۋلەشمىگەن شەكىلدە قوللىنىلاتتى، ئەمما، بۇ تېكىستتە لەۋلەشكەن شەكىلدىمۇ كەلگەن): bər-$gil، bir-$gül [UW99(9-8)/2] "بەرگىن".

پېئىلنىڭ دائىملىق ھەرىكەتنى بىلدۈرىدىغان قوشۇمچىسى $ïr/$ir بىلەن $ur/$ürنىڭ نۆۋەتلىشىشى: bil-$ir [UW82(7=1)/9, AYC8/21, 348/1] "بىلىدۇ"، bil-Sirmən [UW27(1-27)/20]، bil-Sürmən [UW23(1-23)/16] "بىلىمەن، مەن مەسئۇل"؛ bil-$irbiz [UW39(3-7)/8]، bil-$ürbiz [UW21(1-21)/19] "بىز بىلىمىز، بىز مەسئۇل بولىمىز"، bil-$ürlər (AYC204/6) "بىلىدۇ".

پېئىلنىڭ چېتىلما رەۋىشداش قوشۇمچىسى $ïp/$ip بىلەن $up/$üpنىڭ نۆۋەتلىشىشى: kəl-$ip (MSI99/19, AYC5/5)

"كېلىپ"، kəl-Sir (AYC482/6, 555/2) ، kəl-$ür
(AYC558/4) "كېلىدۇ"، kəl-ür-ip [UW105(9-14)/6] ،
kəl-ür-$üp [UW19(1-19)/13, 117(9-26)/9/11,
MSI101/14, AYC363/21, 474/5] "كەلتۈرۈپ". بۇ
مەسىلىلەردىكى ئەھۋال سەل مۇرەككەپ، يەنى ئالدى بىلەن چېتىلما
رەۋىشداش قوشۇمچىسىدىكى سوزۇق تاۋۇش لەۋلىشىپ، ئاندىن مەجبۇرىي
دەرىجە قوشۇمچىسىدىكى سوزۇق تاۋۇش لەۋلەشكەنمۇ؛ ياكى ئالدى
بىلەن مەجبۇرىي دەرىجە قوشۇمچىسى تەركىبىدىكى سوزۇق تاۋۇش
لەۋلىشىپ، ئاندىن چېتىلما رەۋىشداش تەركىبىدىكى سوزۇق تاۋۇش
لەۋلەشكەنمۇ دېگەن مەسىلە تېخىچە ئېنىقلانغىنى يوق. شۇنداق بولسىمۇ
مەسىلىنى سېلىشتۇرۇشقا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن بۇ يەردە كۆرسىتىپ
ئۆتتۇق.

سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلاردىكى سوزۇق تاۋۇشنىڭ ئۆزگىرىشى:
"گۇناھ"، yaz+ïķ? [UW123(9-32)/2] ، yazuķ (MSI137/10)
"گۇناھقا"، ya[zls]uķ#ķa [UW82(5-3)/30, 86(8-6)/33]
"گۇناھكار". yazuķ+luğ (MSI97/4)

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /i/ ۋە لەۋلەشكەن تىل
ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/ نىڭ ئۆزگىرىشى: *əksi-k "كەم،
كەمتۈك"، əksü-$məz (AYC517/1) "كەمەيمەس، ئازايماس"،
əksük [UW83(6-1)/19, AYC116/7, 276/18] "كەم"،
əksük (ĶB3743, ĶR166r9 3, 210r3 4, 213v2 4) "كەم،
كەمتۈك"، əksük+süz (MSI109/25) ، əksük+süz
[UW2(1-2)/8, AYC94/2] "تولۇق، كەم ئەمەس".
təmir (Gabain) "تۆمۈر"، təmir [UW12(1-12)/23,
93(9-2)/2, MSI104/13] ، təmür [UW9(1-9)/15] "تۆمۈر"

(خاس ئىسىم).

لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش /ï/ بىلەن لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش /u/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: *tanï-ķ "گۇۋاھچى"، tanuķ [UW1(1-1)/16, 2(1-2)/22, AYC448/21, ĶB15, 691] "گۇۋاھچى"، tanuķ+la-Sdïm (AYC369/8) "گۇۋاھچى بولدۇم".

لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشنىڭ لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇشلار بىلەن نۆۋەتلىشىشى

قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەسەرلەرنىڭ تىلىدا بەزى بىر بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ تەركىبىدىكى سوزۇق تاۋۇش ۋە كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ باش بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش ئەسلىدە لەۋلەشكەن شەكىلدە بولسىمۇ، كېيىنكى دەۋرگە ئائىت ئەسەرلەردە، مەسىلەن، «تۈركىي تىللار دىۋانى»، «قۇتادغۇ بىلىك» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ تىلىدا، شۇ بىر بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ ئاخىرىغا ئۇلانغان قوشۇمچىدىكى سوزۇق تاۋۇش ۋە شۇ كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ باش بوغۇمىدىكى لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشتىن كېيىن كەلگەن سوزۇق تاۋۇش لەۋلەشمىگەن ھالدا كۆرۈلىدۇ، بۇنداق ئەھۋال ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدىمۇ ئۇچرايدۇ. بۇلارنىڭ بەزىلىرى قانۇنىيەتلىك بولسىمۇ، بەزىلىرى كونكرېت تېكىستلاردا ۋاقىتلىق ھالەتتە كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن،

/u/ ۋە /ü/ بىلەن /ï/ ۋە /i/نىڭ نۆۋەتلىشىشى:

سۆز ئىزىكىدىكى تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى: ķuru-$p (AYC624/10) "(ئىبغىز) قۇرۇپ"، ķuru-ğ [UW88(8-2)/9, 124(9-33)/5, MSI173/19, AYC26/24, 90/13] "قۇرۇق"، ķurï-$p (MSI96/12) "قۇرۇپ"، ķurï-$mix (AYC616/20) "قۇرىغان".

kümüx [UW5(1-5)/2, MSI124/2, AYC70/6, 81/5]

"كۈمۈشنىڭ، پۇلنىڭ"، kümüx#ün (MSI126/15) "كۈمۈش"، kümix [UW57(4-10)/4] "كۈمۈش".

سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلاردىكى تاۋۇشنىڭ ئۆزگىرىشى:

ئىگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى nung/#nüng# بىلەن nïng/#ning#نىڭ ئۆزگىرىشى. بۇ خىل ئەھۋالدا، ئەسلىدىكى سۆز ئۆزىكىنىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش لەۋلەشكەن، شۇنداق بولغاچقا لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشلۇق قوشۇمچىلار قوشۇلۇشى كېرەك ئىدى، ئەمەلىيەتتە لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇشلۇق قوشۇمچىلار قوشۇلغان. شۇڭا، بۇلارنى بىر خىل ئۆزگىرىش دەپ ھېسابلاپ، بۇ يەردە كۆرسىتىپ ئۆتۈشنى زۆرۈر تاپتۇق. مەسىلەن، borluk#nung [UW5(1-5)/7] "ئۈزۈملۈكنىڭ"، borluk#nïng [UW10(1-10)/5] "ئۈزۈملۈكنىڭ".

toyïnqoğ#nung [UW93(9-2)/3/8]، toyïnqoğ#nïng [UW8(1-8)/9] "تويۇنچۇقنىڭ".

kowqü#nüng [UW21(1-21)/16]، kowqü#ning [UW21(1-21)/23] "كوۋچۇنىڭ".

küng#nüng [UW93(9-2)/14]، küng#ning [UW25(1-25)/7/16] "دېدەكنىڭ".

ikigü#nüng [UW6(1-6)/11, AYCn254/9]، ikəgü#nüng [UW7(1-7)/11, AYC21/19, 254/9]، əkəgü#nüng [UW50(4-3)-7]، ikigü#ning [UW8(1-8)/16, AYC632/5]، ikəgü#ning [UW80(5-1)/18] "ئىككىلەننىڭ".

چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى dun/#tun/#dün/#tün# بىلەن dïn/#tïn/#din/#tin#نىڭ ئۆزگىرىشى: kün#dün

[UW5(1-5)/9]، kün#din [UW6(1-6)/19]، kün#tün [UW3(1-3)17]، kün#tin [UW4(1-4)/10, AYC3/15, 357/9] "جەنۇب".

چۈشۈم كېلىش ياكى ۋاستە كېلىش قوشۇمچىسى (#u/#ü)+(#n) بىلەن #ïn/#in نىڭ نۆۋەتلىشىشى: küq (AYC104/10, 164/8) "كۈچ"، küq#ün [UW8(1-8)/18] "كۈچ بىلەن، كۈچ ئارقىلىق"، küq#in [UW1(1-1)/14, 2(1-2)/16] "كۈچىنى"، küq#intə (MSI9713, AYC6/16, 11/21) "كۈچىدە".

چېتىلما رەۋىشداش قوشۇمچىسى $up/$üp بىلەن $ïp/Sip نىڭ نۆۋەتلىشىشى: kəlür-$üp [UW19(1-19)/13, 117(9-26)/9/11, AYC363/21, 474/5]، kəlür-$ip [UW105(9-14)/6] "كەلتۈرۈپ".

ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ ئاسسىمىلياتسىيىسى

جاراڭلىق ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ ئاسسىمىلياتسىيىسى. جاراڭلىق ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان سۆزلەرنىڭ ئاخىرىغا جاراڭلىق ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن باشلانغان قوشۇمچىلار ئۇلىنىدۇ. بۇ جاراڭلىق ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ ماسلاشقانلىقى، يەنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلغانلىقىدىن بولىدۇ. مەسىلەن، bar-$zun [UW80(5-1)/6] "بارسۇن"، tağ+dïn [UW4(1-4)/12] "تاغدىن"، təg-$gəy (MSI179/22, AYC618/, 638/6) "تەگكەي"، təg-$gən [UW11(1-11)/3] "تەگكەن". təg-$zün [UW85(7-1)/2] "تەگسۇن".

جاراڭسىز ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ ئاسسىمىلياتسىيىسى. جاراڭسىز ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان سۆزلەرنىڭ ئاخىرىغا جاراڭسىز ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن باشلانغان قوشۇمچىلار ئۇلىنىدۇ. بۇ جاراڭسىز ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ

ماسلاشقانلىقى، يەنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلغانلىقىدىن بولىدۇ. مەسىلەن، baqak#ka [UW29(1-29)/23] "باچاقىقا". təg-Smix#tə [UW82(5-3)/20] "تەگكەندە".

bark#ka [UW12(1-12)/13] "بارلىقىقا"، borluk#ka [UW12(1-12)/12] "تۈزۈملۈككە"، borluk#ta [UW11(1-11)/4] "تۈزۈملۈكتە".

تاۋۇشلارنىڭ دىسسىمىلياتسىيىسى

جاراڭسىز ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان سۆز ئۈزەكلىرىگە جاراڭلىق ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن باشلانغان قوشۇمچىلارنىڭ قوشۇلۇشى، ياكى جاراڭلىق ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان سۆز ئۈزەكلىرىگە جاراڭسىز ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن باشلانغان قوشۇمچىلارنىڭ ئۇلىنىش ھادىسىسى ئادەتتە تاۋۇشلارنىڭ دىسسىمىلياتسىيەسىدىن (تاۋۇشلارنىڭ ياتلىشىش ھادىسىسىدىن) بولىدۇ دەپ قارىلىدۇ. مەسىلەن، tağ#ka [UW85(7-1)/13, 86(7-2)/9, MSI122/20, AYC33/9, 481/23] "تاغقا".

tut-dum [UW33(3-1)/4] "تۇتتۇم"، tut-$dï (AYC94/3) "تۇتتۇم"، tut-$zun [UW3(1-3)/10] "تۇتسۇن". يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ ئاسسىمىلياتسىيىسى ۋە دىسسىمىلياتسىيىسى سەۋەبىدىن تۆۋەندىكىدەك تاۋۇش ئۆزگىرىشلىرى ھاسىل بولىدۇ.

ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى

1). قوش لەۋ، نەپەسسىز جاراڭلىق ئۈزۈك تاۋۇش /b/نىڭ قوش لەۋ يېرىم سوزۇق تاۋۇش /w/ (ياكى /v/) بىلەن نۆۋەتلىشىشى: əb

(Orkun) "تۈزي"، əb+qi [UW22(1-22)/2] "تانىلە تايىلى،
تۈزىگە قارىغۇچى"، (DLT) əw ، əw
[UW18(1-18)/5/6/7/13/21, AYC6/4, 28/24] "تۈزي، تانىلە"،
[UW96(9-5)/2, AYC121/16, 141/16] əw#də "تۈزىدە"،
(AYC362/9) əw#din "تۈزىدىن"، (MSI122/21) əw#ig
"تۈزىنى، تانىلنى"، [UW18(1-18)/2, AYC525/14] əw#ning
"تۈزىنىڭ"، (AYC605/4) əw#ingə "تۈزىگە، تانىلىسگە"،
(MSI14/3, AYC403/27) əw#intə "تۈزىدە"، əw#təki
[UW86(7-2)/12] "تۈزىدىكى".

tawar [UW53(4-6)/4, MSI99/1, ، tabar (Orkun)
AYC136/15, 161/18] "تاۋار، مال، دۇنيا"، tawar#ïğ
[UW88(8-2)/2, AYC135/20/22] "تاۋارنى، مالنى، دۇنيانى"،
tavar (ĶB485, 1112) "تاۋار، مال، دۇنيا".

tawğaq [UW87(8-1)/19, "تابغاچ"، tabğaq (Orkun)
AYC3/12/13, 4/2/3] "تاۋغاچ" (خاس نىسىم)، tavğaq
(ĶBA25, B60) "تاۋغاچ" (قەبىلە نىسمى).

tawïxğan [UW6(1-6)/1, ، tabïxğan (Orkun)
33(3-1)/1. 35(3-3)/1, 111(9-20)/1, AYC30/7, 34/18]
"توشقان".

saw [UW19(1-19)/13, "سۆز"، sab (Orkun)
MSI113/23, AYC4/18, 7/14] "سۆز"، saw#ağ (MSI168/2)
"سۆزنى"، (ĶBC9, 1356) sav "سۆز"، savqï (ĶB34, 388,
(ĶR129r18) "تەلچى"، [UW51(4-4)/5] saw#im "سۆزۈم"،
[UW3(1-3)/24] saw#la "سۆزدە".

yalawaq (DLT, ، yalabaq (Orkun, Gabain V.)

yalawaq [UW10(1-10)/13، 11(1-11)/16، ،Gabain.V)
."تەلچى" 28(1-28)/19]

bu [Gabain.V, نۆۋەتلىشىشى: /m/نىڭ بىلەن /b/ .(2
."بۇنچە" mu#nqa [UW89(8-3)/27] .UW1(1-1)/5/10/14]

iki [UW1(1-1)/4. نۆۋەتلىشىشى: /q/نىڭ بىلەن /t/ .(3
ikinti [UW27(1-27)/1، ،"تىككى" AYC21/17, ḲB50]
ikindi ،"تىككىنچى"MSI100/4, 105/24, AYC36/9, 38/13]
ikintisikə ،"تىككىنچى" [UW61(4-14)/1, ḲB5851]
ikinḍiay ،"تىككىنچىگە" (MSI99/25-26, AYC36/9)
#ti "تىككىنچى ئاي". بۇ سۆزدىكى [UW68(4-21)/1]
قوشۇمچىسى ئۇچتىن يۇقىرى سانلاردا q(i)#غا نۆۋەتلىشىدۇ. مەسىلەن،
tərt#ünq ،"تۆتىنچى" üq#ünq [UW5(15)/1, 26(126)/1]
yiti#inq ،"تۆتىنچى" [UW8(1-8)/1, 21(1-21)/1]
."يەتتىنچى" [UW96(9-5)/1]

at [UW11(1-11)/20. نۆۋەتلىشىشى: /d/نىڭ بىلەن /t/ .(4
(مىنىدىغان "ئات" a[t|d] [UW27(1-27)/23] .12(1-12)/12]
ئات).

،"ئاتىمىزنىڭ" ata#mïznïng [UW91(8-5)/12/25]
aḍa#sï ،"ئاتامنىڭ" a[t|d]a#mnïng [UW11(1-11)/3]
."ئاتىسى" [UW26(1-26)/6]
aḍay ،"ئاتاينىڭ" atay#nïng [UW118(9-27)/2]
aḍay#nïng ،(خاس ئىسىم) "ئاتاي" [UW24(1-24)/1]
.(خاس ئىسىم) "ئاداي" [UW101(9-10)/4]
a[t|d]ïz [UW123(9-32)/3/8/10] ،atïz [UW3(1-3)/20]
."ئېتىز"

a[t|d]+lïğ ."تـــاتـلـــق" al+lïğ [UW28(1-28)/11]
"تاتلق". [UW23(1-23)/3]

ar[t|d]uķ [UW41(3-9)/17] ، artuķ (AYC3/20]
"تارتۇق".

al[t|d]ï#ķa ."تـــالـتـــگـه" altï#ķa [UW11(1-11)/1]
"تالتگه". [UW115(9-24)/1]

"تـــاســتـــن"، altïn [UW18(1-18)/4, AYC133/16]
"تاستن". al[t|d]ïn [UW116(9-25)/5]

"تـــالـتـــنـچـى"، altïnq [UW4(1-4)/1, AYC34/17]
"تالتنچى". al[t|d]ïnq [UW40(3-8)/1]

"ســـوراپ"، ayït-Sïp [UW1(1-1)/18, AYC13/20]
"تېيتىپ، سوراپ". ayï[t|d]-Sïp [UW3(1-3)/23]

"تـــۆيـدـكـــلـــەر"، əw#təkilər [UW58(4-11)/4]
"تۆيدىكلەر". əw#[t|d]əkilər [UW59(4-12)/11]

biti-Stim ."بـــازدىـــم" biti-$dim [UW1(1-1)/19]
"تـــۆ" biti-$dilər (AYC17/15) ."بازدىم" [UW38(3-6)/13]
bi[t|d]i-$dim ."يازغـــن" biti-$gil [UW9(1-9)/24] بازدى"،
bi[t|d]i-Stim ."بـــــازدىـــــم" [UW26(1-26)/23]
bi[t|d]i-$gil ."بـــــــازدىـــــم" [UW23(1-23)/19]
bitig [UW1(1-1)/5, ."بـازغـــــن" [UW122(9-31)/19]
bitig#kə ."تـــــل خـــــەت" 47(3-15)/8, AYC6/9/10]
bi[t|d]ig [UW1(1-1)/20] ."تىل خەتكە" [UW16(1-16)/17]
"تىل" bi[t|d]ig#kə [UW29(1-29)/20] ."تىل خەت، ھۆججەت"
، bitig#in [UW98(9-7)/7/9] ."خـــەتـكـه، ھۆجـــجـــەتـكـه"
"تىل خەتنى، ھۆججەتنى". bi[t|d]ig#in [UW115(9-24)/6]

qahxapu[t|d] ،"نـــاي -12" qahxaput [UW1(1-1)/1]
."ناي -12" [UW28(1-28)/1, 114(9-23)/1]
künqi[t|d] ،"كــۈنجــۈت" künqit [UW73(4-26)/5/8/10]
."كۈنجۈت" [UW71(4-24)/3/4/5]
5). /q/ بىلەن /x/نىڭ ئۆزۈەتلىششى: (AYC210/25) qiqdin،
."ئىچىدىن" ixtin [UW56(4-9)/5, 108(9-17)/11]
6). /d/ ۋە /t/نىڭ ئۆزۈەتلىشىشى: adaķ [UW84(6-2)/7,
MSI101/1, AYC313/1] "ئـــاياغ، پۇت"، adaķi ağarla-ğ
(MSI96/10) "ئـايـــغـى ئـېـغـــر، ئـېـغـــرقـــات"، a[d| t]aķ
."ئاياغ" [UW7(1-7)/21]
adax (ĶR317, 524)، a[d| t]ax [UW100(9-9)/3]
"ئاداش، ئاغىنە".
adan (MSI100/8)، adïn [UW2(1-2)/14, AYC9/1]،
."باشقا" a[d| t]ïn [UW2(1-2)/2]
adar-$ar ərdi (AYC98/3) "ئـايـرىـبـتـى"، adar-t$layu
(MSI99/2) "ئـــايـرىـپ، پـەرقـلـەنـدۈرۈپ"، adïr-$a san(a)sar
(MSI142/17) "ئـــايـرىـــــا"، adïr-Sar [UW2(1-2)/10]
"ئايرىدۇ"، a[d| t]ïr-Sar [UW1(1-1)/9] "ئايرىدۇ".
ədlə-$məsər (AYC552/16) "ياخشىلانمىسا، ئۆزگەرمىسە"،
."ياخشىلىپ" ə[d| t]lə-$p [UW11(1-11)/9]
baldïz [UW85(7-1)/17]، bal[d| t]ïz [UW86(7-2)/17,
AYCn554/16] "ئىنگىچە – سىڭىل".
tağ#dïn [UW4(1-4)/12, AYC8/1, 12/12/13]، tağ#tïn
."شىمال تەرەپتىن" [UW3(1-3)/18]
ķïra#daķï [UW119(9-28)/4]، ķïra#taķï

[UW89(8-3)/19] "دالادىكى، يابلاقتىكى".

ki[d|t]in ،kidin [UW4(1-4)/1, 5(1-5)/10]

[UW1(1-1)/8, 2(1-2)/3/11] "ئارقا تەرەپ، غەربىي تەرەپ".

θgən#təki [UW9(1-9)/8] ،θgən#dəki [UW6(1-6)/3]

"ئۆستەڭ بويىدىكى".

θng+tün [UW2(1-2)/9] ،θng+dün [UW5(1-5)/8]

"ئالدى تەرەپ، شەرق تەرەپ"، θng+dün#ində [UW9(1-9)/2]،

θng+dün#intə [UW111(9-20)/6] "ئالدى تەرەپتە، شەرق

تەرەپتە".

7). /z/ بىلەن /s/نىڭ نۆۋەتلىشىشى

سۆز ئۆزىكىدە: biz [UW6(1-6)/2/8/11/23] "بىز"،

bi[z|s]#ing ،biz#ning [UW9(1-9)/5, 16(1-16)/3]

bi[z|s]#ning ،"بىزنىڭ" [UW32(2-3)/5, 35(3-3)/6]

[UW57(4-10)/12] "بىزنىڭ".

sθ[z|s]#ləri ،sθz#ləri [UW10(1-10)/15]

θz [UW5(1-5)/2, MSI108/30، "سۆزلىرى"، [UW32(2-3)/8]

"ئۆز"، θ[z|s] [UW80(5-1)/17] ،AYC8/9/12, 9/10/17]

θ[z|s]#üm ،θz#üm [UW11(1-11)/27, AYC9/11, 10/12]

[UW10(1-10)/17] "ئۆزۈم".

پېئىلنىڭ بۇيرۇق – تەلەپ مەيلى تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى $zun بىلەن $sunنىڭ نۆۋەتلىشىشى: bar-$zun

[UW80(5-1)/6] ، bar-$[z|s]un [UW82(5-3)/23] "بارسۇن".

.bol-$zun [UW1(1-1)/11, 2(1-2)/3, MSI134/1]

bol-$[z|s]un [UW14(1-14)/13] "بولسۇن".

qamla-$mazun [UW8(1-8)/17] "دە – تالاش قىلمىسۇن"،

[UW9(1-9)/17] qamla-$ma[z|s]unlar "دد - تالاش
قىلمىسۇن".
[UW6(1-6)/13] ḳïl-$mazun، ḳïl-$masun
(AYC488/5)، [UW5(1-5)/15، ḳïl-$masunlar
10(1-10)/13، AYC511/6] "قىلمىسۇن"، ḳïl-$ma[z|s]un
[UW29(1-29)/15] "قىلمىسۇن".
8). /s/ بىلەن /z/نىڭ ئۆزۈەتلىشى: bat-$sar
(AYC197/19)، [UW39(3-7)/5] ba[t|d]-$saSr،
[UW40(3-8)/6] ba[t|d]-$[s|z]a "پاتسا".
[UW10(1-10)/21] bars، [UW10(1-10)/16] bar[s|z]
"بولۋاس".
[UW82(5-3)/22، MSI105/1، AYC601/21] bar-$sar،
[UW117(9-26)/7] bar-$[s|z]a "بارسا".
[UW72(4-25)/10] bol-$sa، bol-$[s|z]a
[UW27(1-27)/17] "بولسا"، [UW58(4-11)/ bol-$samən
4]، 71(4-24)/6] [UW62(4-15)/8، bol-$[s|z]amən
"بولسام".
[UW4(1-4)/4] ḳuanpusïn، [UW2(1-2)/5] ḳunpusïn،
[UW3(1-3)/4] ḳunpu[s|z]ïn "قانپۇ".
9). /ḳ/ بىلەن /h/نىڭ ئۆزۈەتلىشى: (?)baḳxï، bağxï#lar
(MSI113/11/18/20)، [UW9(1-9)/15, AYC30/4] bahxï
"باخشى".
(AYC3/5, 11/3, 16/20) burḳan "بۇرخان)، burhan
[UW100(9-9)/5, MSI96/15, 115/20, 152/28] "بۇرخان".
10). /n/ بىلەن /m/نىڭ ئۆزۈەتلىشى: yan-$ïp

،yana (DLT) ،"يىنىپ" (110(9-19)/17/19, AYC619/9)
yəmə ،y(ə)mə (MSI96/19) ،yana (MSI108/29)
ymə [UW1(1-1)/6, ،(Orkun, AYC219/17, DLT)
،yimə [UW10(1-10)/6] ،MSI96/9, AYC2/6, 3/2, 4/3]
ynə ،yənə [UW9(1-9)/22, AYC2/6, 7/4, 9/1/7]
."يەنە" [UW41(3-9)/16]

sən (Gabain :نىڭ نۈزۈەتلىشىشى/ng/ بىلەن /n/+/g/ .(11
sənggə ،s(ə)ngə [UW43(3-11)] ،+gə ،"سەن" V.)
."ساڭا" [UW63(4-16)/13]

:نىڭ نۈزۈەتلىشىشى /ķ/ ،/ng/ بىلەن /n/+/ğ/ .(12
،borluķ#inga [UW91(8-5)/27] ،(borluķinğa)
."ئۈزۈملۈكىگە" borluķ#inķa [UW115(9-24)4/4]

yay (Orkun, :نىڭ نۈزۈەتلىشىشى/z/ بىلەن /y/ .(13
biri ķïx, biri yay ،"ياز" AYC589/10, 591/18)
yaz [DLT, ،"بىرى قىش، بىرى ياز" (ĶR186v16)
yaz+ķï (AYC589/9, ،"ياز" UW89(8-3)/21, 108(9-17)/7]
yaz yaz+lïğ [UW38(3-6)/4] ،"يازنىڭ" 591/12/16)
."يازنىڭ"

تاۋۇش ۋە بوغۇمنىڭ چۈشۈپ قېلىشى

سوزۇق تاۋۇش ياكى بوغۇمنىڭ چۈشۈپ قېلىشى. ئادەتتە تۈركىي تىللىرىدا ھەر بىر سوزۇق تاۋۇش بىر بوغۇمغا ۋەكىللىك قىلغاچقا، بىر سوزۇق تاۋۇش چۈشۈپ قالسا، بىر بوغۇم چۈشۈپ قالغان بولىدۇ. ئاساسەن تۈۋەندىكى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ چۈشۈپ قېلىش ھادىسىلىرى كۆرۈلىدۇ:

سوزۇق تاۋۇش /a/ نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: al-$ayïn [UW3(1-3)/15, AYC157/3]، al-$yïn [UW23(1-23)/12] "تالاي".

aram ay [UW2(1-2)/1]، arm ay [UW100(9-9)/1] "ھەرەم ئاي، بىرىنچى ئاي".

سوزۇق تاۋۇش /ï/نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: at+lağ [UW84(6-2)/2, MSI97/5]، at+lïğ [UW28(1-28)/11]، atlğ#qa [UW3(1-3)/3. 19(1-19)/6] "ئاتلىق" (تەلەپپۇزدا قانداق بولىدۇ، بىزگە نامەلۇم: ئەمما، +lağ دېگەن قوشۇمچىدىكى سوزۇق تاۋۇش يېزىقتا ئالدى بىلەن /ï/ غا ئاجىزلىشىپ، ئاندىن چۈشۈپ قالغان ياكى يېزىلمىغان).

ayït-ïx-$ïp [UW85(7-1)/11]، ayt-ïx-$ïp [UW81(5-2)/2] "ئېيتىشىپ، سۆزلىشىپ".

bağïr، bağr#ï [UW18(1-18)/11] "باغرى، جىگىرى".

سوزۇق تاۋۇش /ï/نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: əlig#im [UW89(8-3)/36]، ilg#im [UW80(5-1)/17] "قولۇم".

ədigə [UW16(1-16)/17]، ədgə#ning [UW16(1-16)/19] "ئۆردەگىنىڭ" (خاس ئىسىم).

əl "قول"، əl+ig [UW19(1-19)/16] "قول"، əlig#tə [UW91(8-5)/17]، ilig#də [UW9(1-9)/9]، ilig#tə [UW16(1-16)/2, 27(1-27)/4/8] "قولدا"، ilig#in (MSI96/17) "قول بىلەن"، ilg#im [UW80(5-1)/17] "قولۇم".

سوزۇق تاۋۇش /u/نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: toğuru [UW1(1-1)/3] "توغرا"، toğru [UW8(1-8)/6] "توغرا، دۇرۇس".

otra [UW1(1-1)/4] ،"ئوتتۇرا" otura [UW4(1-4)/6]
"ئوتتۇرىسىغا". otra#sïnga (AYC8/4] ،"ئوتتۇرا"
،"ئوغرى" oğrï [UW83(6-1)/13, AYC494/5] ،oğur-ï
"ئوغرىسى". oğrï#sï [UW27(1-27)/17]
oğul [UW80(5-1)/4, MSI96/12, 138/22, AYC280/1,
،"ئوغۇللىرى" oğul#larï [UW82(5-3)-25] ،544/1]
oğul#ïnga ،"ئوغۇللىرىغا" oğul#larḳa [UW85(7-1)/2]
oğul#um [UW4(1-4)/16, ،"ئوغلىغا" [UW92(9-1)/11]
oğl#um ،"ئوغلۇم" 81(5-2)/6, AYC441/8, 623/11]
oğl#umnï ،"ئوغلۇم" (MSI128/28, UW1(1-1)/17]
،oğlï [UW21(1-21)/2] ،"ئوغلۇمنى" [UW26(1-26)/6]
oğlan#ïm ،"ئوغۇل" oğlan [UW87(8-1)/12] ،oğul+an
oğlan#ïnïng ،"ئوغلىنىڭ" [UW94(9-3)/2, AYC352/22]
oğlan#lar ،"ئوغلىنىڭ" (MSI112/4, AYC151/11, 608/2)
oğlan#larïmḳa ،"ئوغۇللار" [UW82(5-3)/17, AYC113/15]
"ئوغۇللىرىمغا". [UW85(7-1)/5]

ئۈززۈك تاۋۇشنىڭ چۈشۈپ قېلىشى

ba[t|d]-sar :ئۈززۈك تاۋۇش -r-نىڭ چۈشۈپ قېلىشى
bad-$[s|z]a [UW40(3-8)/6, ،[UW39(3-7)/5]
"پاتسا، چۈكسە". 41(3-9)/17]

ağï-x-$sarbiz :ئۈززۈك تاۋۇش -x- نىڭ چۈشۈپ قېلىشى
"تاغساق، ağï-$sarbiz [UW3(1-3)/24] ،[UW81(5-2)/14]
يېنۇۋالساق".

tolğa-ḳ :ئۈززۈك تاۋۇش -ğ-نىڭ چۈشۈپ قېلىشى

tola-Sp ،"تولىغاق، گېلەل" (AYC101/21, 101/21)
"تولغاپ"، [UW82(5-3)/28]

tutuğ ، tutğuğ [UW83(6-1)/4/5/6] ، *tut+ğu+ğ
."تۇتقۇق، گۆرۈ" [UW83(6-1)/30, 84(6-2)/3/4/8/9]

،"ئوغۇل" oğlan [UW87(8-1)/12, 94(9-3)/5] ، oğul+an
."ئوغۇلنى" olan#nï [UW27(1-27)/6]

ئۈزۈك تاۋۇش -ḳ- نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: ayağ#ḳa təgimlig
ayağ#a təgimlig [UW119(9-28)/8] ،[UW21(1-21)/7]
."ھۆرمەتكە سازاۋەر"

ئۈزۈك تاۋۇش -k-نىڭ: əxkək [UW89(8-3)/10/25,
"ئېشەك"، AYC300/1] əxkəkqi [UW43(3-11)/11]
"ئېشەكچى" (خاس ئىسىم)، əxək#ni [UW45(3-13)/6/8/14]
."ئېشەكنى"

ئۈزۈك تاۋۇش -g-نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: kərgək
،[UW1(1-1)/2, 3(1-3)/2, 6(1-6)/2, AYC3/1, 8/15]
kərək [UW28(1-28)/3, 38(3-6)/6, 76(4-29)/2, ḲBB46,
."كېرەك، لازىم" B51, 185, 212]

ئۈزۈك تاۋۇش -n-نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: maharanq
maharaq [UW86(7-2)/17, ،[UW85(7-1)/17, AYC27/5]
."ماخاراج" MSI155/12]

تاۋۇشنىڭ قاتلىنىشى ياكى تەكرارلىنىشى

مەيلى قانداق سەۋەبتىن بولسۇن، ئوخشاش بىر تاۋۇشنىڭ بىر سۆز قۇرۇلمىسى تەركىبىدە ئارقىمۇ ئارقىدىن كۆرۈلۈشى تاۋۇشنىڭ قاتلىنىشى دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، (MSI96/17, AYC3/18, 22/9) iduḳ،

(بەر "ئىدىقۇت" ïduķ+ķut#ķa [UW85(7-1)/15, 92(9-1)/18]
نىسى)، [UW59(4-12)/5] al-$dïmmïz "ئالدۇق"،

تاۋۇشنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى

/g/ بىلەن /r/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: ygrmi#kə
[UW7(1-7)/1] "يىگىرمىنچى (كۈنى)"، bir ygrminq ay
[UW6(1-6)/1] "ئون بىرىنچى ئاي"، bix ygrmi
[UW19(1-19)/1] "ئون بەش"، səkiz ygrmi#kə
[UW8(1-8)/1] "ئون سەككىزىنچى (كۈنى)"، toķuz yərgmi
[UW50(4-3)/1] "ئون توققۇز".

/g/ بىلەن /x/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: təgxür-$üp
(AYC34p/15)، [UW30(2-1)/8] təgxür-$üx$üp،
[UW31(2-2)/4, 32(2-3)/3] təgür-$üx$üp "ئورۇن
ئالماشتۇرماق".

/ğ/ بىلەن /r/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: toğuru
[UW1(1-1)/3]، [UW8(1-8)/6] toğru، torğu
[UW29(1-29)/5] "توغرا، ئادىل".

/p/ بىلەن /r/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: oprak*، orpak
[UW82(5-3)/15, 92(9-1)/7] "ئۇششاق، چۇششەك، ئۇششاق
نەرسە".

/t/ بىلەن /r/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: otïra (AYC450/18)
"ئوتتۇرا"، [AYC444/15) otïra#da "ئوتتۇرىدا"، otra
[UW1(1-1)/4] "ئوتتۇرا"، otra#sïnga (AYC8/4)
"ئوتتۇرىسىغا"، [UW30(2-1)/7] ortaķ+ï "ئورتىقى"، ortuķ

ortun (MSI97/26, 128/1, "ئورتاق"، [UW89(8-3)/27] "ئوتتۇرا". AYC608/3, 611/7)

/s/ بىلەن /k/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: üsk#intə ü[s|z]k#intə ، üks#intə [UW81(5-2)/17] .[UW8(1-8)/6] ük[s|z]#intə .[UW95(9-4)/5، 96(9-5)/4] "تالدىدا". [UW91(8-5)/11]

تاۋۇشلارنىڭ نۆۋەتلىشىشى ھەققىدە خۇلاسە

تۈركىي تىللىرى ئائىلىسىدىكى تىللارنىڭ تاۋۇش سىستېمىسىدا تاۋۇشلارنىڭ ئۆز ئارا ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش ھادىسى خېلى گەۋدىلىك كۆرۈلىدىغان بىر خىل ھادىسە. بىز قەدىمكى چىقىش كېلىش قوشۇمچىسىنى مىسال كەلتۈرىدىغان بولساق، ئادەتتە ئەڭ كۆپ بولغاندا 12 خىل ۋارىيانتى كۆرۈلىدۇ. بۇلار تەرەققىي قىلىپ ھازىرقى تۇغقان تىللار دەۋرىگە كەلگەندە خېلىلا قېلىپلاشقان ۋە بۇ قوشۇمچىلارنىڭ ۋارىيانتلىرىمۇ خېلىلا ئازايغان. بۇنىڭدىن بۇ خىل ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش ھادىسىسىنىڭ قەدىمدە خېلىلا كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى، بارغانسېرى ئازايغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بۇ خىل ئۆزگىرىشلەرنى تۆۋەندىكىچە خۇلاسە قىلىشقا بولىدۇ.

1 قوشۇمچىلارنىڭ تەركىبىدىكى تاۋۇش سۆز قۇرۇلمىسى تەركىبىدىكى تاۋۇشقا نىسبەتەن كۆپرەك ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن، #dan/#dən/#tan/#tən/#dïn/#din/#tïn/#tin/#dun/#dün/#tun/#tün. بۇ خىل قوشۇمچىلارنىڭ كۆپ ۋارىيانتلىق بولۇشىنىڭ سەۋەبى قوشۇمچىلارنىڭ تەركىبىدىكى تاۋۇشلارنىڭ سۆزنىڭ قۇرۇلمىسىدىكى تاۋۇشلارغا ماسلىشىش ئېھتىياجىدىن بولغان.

2. سۆزگە قوشۇمچە قوشۇلۇشى بىلەن سۆزنىڭ ئەسلى يىلتىزى

ياكى ئۆزىكىنىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى ئۇرغۇ يېڭى قوشۇلغان قوشۇمچىدىكى سوزۇق تاۋۇشقا يۆتكىلىدۇ، بۇ ئۇرغۇنىڭ يۆتكىلىشى بىلەن ئەسلى ئۇرغۇ ئورنىدىكى سوزۇق تاۋۇشنىڭ بەزى ئۆزگىرىشلىرىنى مەيدانغا چىقىرىدۇ. بۇ سەۋەبتىن تۈركىي تىللىرىدا ئۇرغۇ چۈشكەن سوزۇق تاۋۇش ئۇرغۇ چۈشمىگەن سوزۇق تاۋۇشقا نىسبەتەن كۆپىرەك ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن، at+lağ [UW84(6-2)/2, MSI97/5] "ئىسىملىك"، at+lïğ [UW28(1-28)/11] "ئىسىملىك"، atlğ#qa [UW9(1-9)/23] "ئىسىملىك (كىشى)گە"، al-$ayïn [UW3(1-3)/15, AYC157/3] "ئالاي"، al-$yïn [!:W23(1-23)/12] "ئالاي".

3. سۆز قۇرۇلمىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا كەلگەن تاۋۇش سۆز قۇرۇلمىسىنىڭ باشقا بوغۇملىرىدا كەلگەن تاۋۇشقا نىسبەتەن كۆپىرەك ياكى ئوڭايراق ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن، iki [UW1(1-1)/4] "ئىككى"، iki#gü [UW18(1-18)/17, ĶB331, 818] "ئىككىلەن"، ikə#gününg [UW7(1-7)/11, AYC21/19, 254/9] "ئىككىلەننىڭ"، ikə#gükə [UW6(1-6)/2] "ئىككىلەنگە"، əkə#gününg [UW50(4-3)/7] "ئىككىلەننىڭ".

əxit- "ئىشت، ئاڭلا"، əxid-$tim (AYC618/23) "ئىشتتىم، ئاڭلىدىم"، əxid-tür-Süp (AYC514/2) "ئىشتكۈزۈپ، ئاڭلاتقۇزۇپ"، əxit-Sip [UW93(9-2)/7] "ئاڭلاپ".

تۈركىي تىللىرىدا سۆز يىلتىزى بىلەن سۆز ئۆزىكى دېگەن ئىككى ئۇقۇم مەنە جەھەتتىن ئېنىق بولسىمۇ، لېكىن، بۇ ئىككى چەكنى ئايرىماق ئانچە ئوڭاي ئەمەس. چۈنكى، ھازىرغىچە تۈركىي تىلنىڭ ئەڭ قەدىمكى سۆز يىلتىزلىرى زادى بىر بوغۇملۇقمۇ، ياكى بىر ۋە كۆپ بوغۇملۇق ئارىلاش شەكىلدىمۇ دېگەن مەسىلىلەر ھەم نەزەرىيە جەھەتتىن،

ھەم ئەمەلىي تەھلىل قىلىش جەھەتتىن تولۇق يورۇتۇپ بېرىلمىدى. يەنە بىر تەرەپتىن قوشۇمچىلارنىڭ ئۆزىمىز ئېنىق كېسىشنى قايىل قىلارلىق دەرىجىدە تەھلىل قىلىنغىنى يوق. شۇڭا، بىز "سۆز يىلتىزى" ۋە "سۆز ئۆزىكى" دېگەن ئاتالغۇلارغا ئانچە ئەستايىدىللىق بىلەن ئېسىلىۋالمىدۇق، يەنى سەل ئابستراكت، تومتاقراق مەنىدە قوللىنىپ تۇردۇق.

4. ئىككى سوزۇق تاۋۇش ئارىلىقىدىكى ئۈزۈك تاۋۇش باشقا ئورۇنلاردا كەلگەن ئۈزۈك تاۋۇشقا نىسبەتەن ئوڭايلا تەسىرگە ئۇچرايدۇ ۋە ئۆزگىرىشچان بولىدۇ. مەسىلەن، igə+lə-$p [UW83(6-1)/19] "ئىگىلەپ"، igi+lə-$p [UW85(7-1)/10] "ئىگىلەپ"، iyə#si (AYC90/15, 378/20) "ئىگىسى"، iyə#sin (AYC508/14) "ئىگىسىنى"، əyə#si (AYC548/11) "ئىگىسى".

5. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى ۋە ھازىرقى زامان تۈركىي تىللىرىدىكى تاۋۇش ئۆزگىرىشلىرىنى كۆزىتىدىغان بولساق، قوش لەۋ تاۋۇشلىرى، لەۋ چىش تاۋۇشلىرى ۋە چىش ئۈچى تاۋۇشلىرىنىڭ ئالدىدا كەلگەن سوزۇق تاۋۇشلار نىسپىي ھالدا قىسقا تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە، تىترەڭگۈچى تاۋۇش (r)، قوۋۇز تاۋۇشى (l) شۇنداقلا تىل تۈۋى (h/g/k) ۋە كىچىك تىل تاۋۇشلىرى (ğ/ḳ) نىڭ ئالدىدا كەلگەن سوزۇق تاۋۇشلار نىسپىي ھالدا سەل سوزۇپراق تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا /k/، /ḳ/، /g/، /ğ/، /r/، /l/ قاتارلىق ئۈزۈك تاۋۇشلاردا تاۋۇشلارنىڭ چۈشۈپ قېلىش ھادىسىسى كۆپرەك ئۇچرايدۇ.

6. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا سېلىشتۇرغاندا، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا سۆز بېشىدا تاۋۇشنىڭ قوشۇلۇپ قېلىشى ھادىسىسى كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىق تىلىدا ağaq [UW9(1-9)/21] "ئاغاچ، (ئادەم ئىسمى)"، ھازىر yağaq "ياغاچ"، ari "ھەرى"، ھازىر hari "ھەرى"، sub (AYC600/20)، subnung (AYC76/1)،

sUW[UW30(2-1)/23, MSI103/24, AYC3/15] "سۇ"، suwdaķï (MSI131/2) "سۇدىكى"، suwsa-$maķ (AYC102/15) "ئۇسسىماق"، suwa-+ķ [UW13(1-13)/7] "ئۇسسىماق"، suw+a-$p (MSI169/8, 477/2. 525/2) "سۇغارماق"، suw+sa-$maķ (AYC102/15. 118/4) "ئۇسسىماق"، suw+su-xïn (AYC156/2) "ئۇسسۇزلۇقىنى"، suw+su-s (MSI141/24) "ئۇسساش"، هازىر ussu- "ئۇسسۇماق".

7. ئوخشاپراق تەلەپپۇز قىلىنىدىغان ئۈزۈك تاۋۇش ئۆز ئارا ئوڭايلا نۆۋەتلىشىدۇ. مەسىلەن، /z/ بىلەن /s/ نىڭ نۆۋەتلىشىشى، biz [UW6(1-6)/2/8/11/23] "بىز"، biz#ning [UW9(1-9)/5, 1(1-16)/3]، bi[z|s]#ing [UW32(2-3)/5, 35(3-3)/6] "بىزنىڭ". پېئىلنىڭ بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى $zun بىلەن $sunنىڭ نۆۋەتلىشىشى. مەسىلەن، bol-$[z|s]un، bol-$zun [UW1(1-1)/11, MSI134/1]، [UW14(1-14)/13]، bol-$sun (AYC34/21) "بولسۇن".

8. لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇشلار (مەسىلەن، /a/ /ə/)، لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشلار (مەسىلەن، /o/ /θ/)گە ئايلانغان. بۇ خىل ئۆزگىرىشتە تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قانۇنىيىتى ئاساسەن تەتۈر ئاسسىمىلياتسىيە رول ئويناتقان. مەسىلەن، təmir [UW12(1-12)/23, 70(4-23)/10] "تەمىر"، هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا təmür "تۆمۈر".

9. لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشلار لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇشلارغا ئايلانغان. بۇنىڭدىمۇ ئاساسەن سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قانۇنىيىتى تەتۈر ئاسسىمىلياتسىيە رول ئويناتقان. مەسىلەن، borluķ#nïng، borluķ#nung [UW5(1-5)/7, 47(3-15)/14]

[UW10(1-10)/5] "تۆزۈملۈكنىڭ": toyïnqoğ#nung
[UW93(9-2)2/3]، [UW8(1-8)/9] toyïnqoğ#nïng
"تويىنچۇقنىڭ".

10. ئۆزىنىڭدىن باشقا قىسمەن بولسىمۇ يۇقىرىراق ياكى يۇقىرى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ تۆۋەنرەك ياكى تۆۋەن سوزۇق تاۋۇشلارغا تۆۋەنلەشكەن ياكى ئۆزگەرگەن هادىسىلىرىمۇ كۆرۈلىدۇ. بۇ يەردىكى ئاساسىي ئۆزگىرىش سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قانۇنىدە تەتۈر ئاسسىمىلياتسىيە رول ئوينىغانلىقتىن بولغان. مەسىلەن، iki
[UW1(1-1)/4, ĶBC5, 1, 50] "ئىككى"، ikigü#tə
(MSI106/20) "ئىككىلەندە"، ikəgü#nüng [UW7(1-7)/11,
[AYC21/19, 254/9 ،əkəgü#nüng [UW50(4-3)-7]
"ئىككىلەنىڭ"،

تېكستتە تولۇق تەكشۈرۈلمىگەن، سوزۇق تاۋۇشلارغا ئائىت بەزى فونېتىكىلىق هادىسىلەر شۇنداقلا تەكشۈرۈلگەن بولسىمۇ سەۋەبى ۋە تەبىرى ئېنىقلانمىغان بەزى مەسىلەر بار. بۇنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ.

11. بۇ دەۋرنىڭ تىلىدا خۇددى ئوتتۇرا قەدىمكى تۈركىي تىللىرىدىكىگە ئوخشاش بەزى سۆزلەرنىڭ ئالدىغا بەزى تاۋۇشلار قوشۇلۇپ قالغان، بوغۇم ئوتتۇرىسى ۋە ئاخىرىدا بەزى تاۋۇشلار چۈشۈپ قالغان، بەزى تاۋۇشلارنىڭ سۆز ياكى بوغۇمدىكى ئورنى ئالماشقان. مەسىلەن، [UW3(1-3)/15, AYC157/3] al-$ayïn ،
[UW23(1-23)/12] al-$yïn "تالاي"؛ aram ay
[UW2(1-2)/1]، [UW100(9-9)/1] arın ay "هەرەم ئاي،
بىرىنچى ئاي" قاتارلىقلار.

12. بۇ يادىكارلىقنىڭ تىلىدا /b/نىڭ /m/غا ئۆزگىرىشى قاتارلىق

دىماغلىشىش ھادىسىسى كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن، bəngü بىلەن mənggü "مەڭگۈ".

13. بۇ يادىكارلىقنىڭ تىلىدا لەۋلىشىش ھادىسىسى كۆرۈلىدۇ. يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، بەزى لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇشلار لەۋلىشىدۇ، لەۋ تاۋۇشى ھېسابلانمايدىغان تاۋۇشلار لەۋ تاۋۇشلىرىغا ئايلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ھازىرقى ۋاقىتتا -ķoy، -tut، xu، kün قاتارلىق سۆزلەرنى پۈتۈن تۈركىي تىللىرىدا، جۈملىدىن ئۇيغۇر تىلىدا تەلەپپۇز قىلىنغاندا، ئالدىدىكى ئۈزۈك تاۋۇش ئارقىدىكى سوزۇق تاۋۇشنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن مەلۇم دەرىجىدە لەۋلىشىدۇ. خۇسۇسەن جانلىق تىلدا ھەرقانداق بىر ئۈزۈك تاۋۇشنى لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشنىڭ ئالدىغا قويۇپ تەلەپپۇز قىلساق، ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ مەلۇم دەرىجىدە لەۋلەشكەنلىكىنى كۆرىمىز. بۇ ئەلۋەتتىكى تاسادىپىي ئەھۋال ئەمەس. ئۇزۇن مۇددەتلىك تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا قوش لەۋ ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ تەسىرىدىن ئۇنىڭ ئارقىسىدا كەلگەن سوزۇق تاۋۇشنىڭمۇ لەۋلەشكەنلىكىنى كۆرىمىز. مەسىلەن، əb ("كۆلتېكىن ئابىدىسى»)، əw "ئۆي، ئائىلە"، əw#imtəki [UW85(7-1)/12] "ئۆيۈمدىكى"، əw#ümtəki [UW82(5-3)/14] "ئۆيۈمدىكى" قاتارلىقلار.

14. بۇ يادىكارلىقنىڭ تىلىدا جاراڭسىزلىشىش ھادىسىسى كۆرۈلىدۇ. /d/نىڭ /t/غا ۋە /z/نىڭ /s/غا نۆۋەتلىشىشى قاتارلىقلار.

15. بۇ يادىكارلىقنىڭ تىلىدا جاراڭلىقلىشىش ھادىسىسى كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن، /t/نىڭ /d/غا نۆۋەتلىشىشى قاتارلىقلار.

16. بۇ يادىكارلىقنىڭ تىلىدا پارتىلىغۇچى—سىرىلغۇچى تاۋۇشلارنىڭ سىرىلغۇچى تاۋۇشلارغا نۆۋەتلىشىش ھادىسىسى كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن، /q/ نىڭ /x/غا نۆۋەتلىشىشى.

لېكسىكا جەھەتتە

تىلنىڭ تەرەققىياتى ئەلۋەتتە تىلنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىللىرىدىن بىرى بولغان لۇغەت بايلىقىدا ناھايىتى سەگەك ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسىتىدۇ. بىز بۇ دەۋردىكى تىلنىڭ لۇغەت بايلىقىدىكى تەرەققىياتنى كۆزىتىدىغان بولساق، ئۇنى تۆۋەندىكى جەھەتلەردىن بايقاشقا بولىدۇ.

1. بۇ ۋەسىقىلەردە تۇراقلاشقان ۋەسىقە تېرمىنلىرى قېلىپلاشقان ھالدا ناھايىتى كەڭرى قوللىنىلغان. مەسىلەن، bitig (ھۆججەت) سۆزى biti- دېگەن پېئىلغا +ig دېگەن قوشۇمچىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان بولۇپ، بۇ ۋەسىقىلەردە باشتىن ئاخىر "ھۆججەت" دېگەن ئاتالغۇ ئورنىدا قوللىنىلغان. baxbitig دېگەن سۆز bax (باش) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "ئانا ھۆججەت" ياكى "ئەسلى ھۆججەت" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. boxbitig دېگەن سۆز box (بوش، ئەركىن) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "ئازاد قىلىش ھۆججىتى" ياكى "ئەركىنلىك ھۆججىتى" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. ülüxbitig دېگەن سۆز ülüx (ئۈلۈشۈش، تەقسىملەش) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "تەقسىملەش ھۆججىتى" ياكى "ئۈلۈشۈش ھۆججىتى" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. ïdïxbitig دېگەن سۆز ïdïx (ئۆتكۈنچى، ۋاقىتلىق) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "ۋاقىتلىق ھۆججەت" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. θngbitig دېگەن سۆز θng (ئالدىنقى، بۇرۇنقى) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن

ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "دەسلەپكى" ياكى "ئەسلى ھۆججەت" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. yanutbitig دېگەن سۆز yanut (قايتۇرۇش) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "قايتۇرۇش ھۆججىتى" ياكى "تاپشۇرۇپ ئېلىش ھۆججىتى" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. buqungbitig دېگەن سۆز خەنزۇچىدىكى buqung (تولۇقلاش) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "تولۇقلىما ھۆججەت" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرگە yarlïḳ (يارلىق، بۇيرۇق)، تۆۋەن تەبىقىدىكىلەرگە ötüg (ئۆتۈنۈش، ئىلتىماس) سۆزلىرىنى قوللىنىش ئارقىلىق ھۆرمەت سۆزلىرى بىر قەدەر ئىزچىل قوللىنىلغان.

2. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا قوللىنىلغان ئادەم ئىسىملىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئالاھىدە بىر سالماقنى ئىگىلەيدۇ. بۇ ئىسىملارنى تەھلىل قىلىدىغان بولساق، بۇلار مەنبە جەھەتتىن ئانا تىلغا خاس سۆزلەر ۋە باشقا تىللاردىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردىن ئىبارەت ئىككى چوڭ مەنبەدىن تەركىب تاپقان. ئۇنىڭ ئۈستىگە ياسالغان سۆزلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئانا تىلدىكى سۆز يىلتىزلىرى ياكى سۆز ئۆزەكلىرىگە سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلارنىڭ قوشۇلۇشى، شۇنداقلا سۆزلەرنى بىرىكتۈرۈش يولى بىلەن ياسالغان سۆزلەردىن باشقا، چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەرگە ئانا تىلدىكى سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلارنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان سۆزلەرمۇ بار. مەسىلەن، ئانا تىلغا خاس سۆزلەردىن: "adak" (ئاداق)، "adïğ" (ئادىغ)، "arïğ" (ئارىغ)، "arslan" (ئارسلان)، "ağaq" (ئاغاچ)، "ay" (ئاي)، "bars" (بارس)، قاتارلىقلار (بۇ سۆزلەرنى جەزمەن ئۇيغۇرچە سۆز دەپ ھۆكۈم قىلىش تەس، ئەمما، سۆز قۇرۇلمىسى ۋە مەنە جەھەتتىن تەھلىل قىلغاندا،

ئۇلارنىڭ شەكلى ۋە مەنىسىنى چۈشەندۈرۈپ بەرگىلى بولىدۇ)؛ چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردىن "abita" (ئابىتا)، "aqari" (ئاچارى) "anant" (ئانانت)، "antso" (ئانتسو)، قاتارلىقلار؛ ئانا تىلدىكى سۆزلەرنى بىرىكتۈرۈش يولى بىلەن ۋە سۆزلەرگە سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار قوشۇلۇپ ياسالغان سۆزلەردىن "aqbuka" (ئاچىۋقا)، "artmïx" (ئارتمىش)، "alpïx" (ئالپىش)، "altmïxak" (ئالتمىشناق)، "əbqi" (ئەبچى)، "ədgü" (ئەدگۈ)، "əxgəkqi" (ئېشەكچى)، "əlqi" (ئەلچى)، "bağqï" (باغچى)، "bədizqi" (بەدىزچى)، قاتارلىقلار؛ باشقا تىللاردىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەرنى بىرىكتۈرۈش يولى بىلەن ۋە سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە قوشۇلۇپ ياسالغان سۆزلەردىن "abïquk" (ئابىچۇق)، "monggulqin" (موڭغۇلچىن) قاتارلىقلار بار.

3. ھەرقانداق بىر مىللەت ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا يالغۇز، يەككە-يېگانە ياشىيالمىغانلىقى ئۈچۈن، بەرىبىر ئىستەكلىك ۋە ئىستەكسىز ھالدا باشقا مىللەتلەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇ سەۋەبتىن مىللەتلەرنىڭ تىلىمۇ ئىستەكلىك ۋە ئىستەكسىز ھالدا باشقا مىللەتلەرنىڭ تىلى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. بۇ جەرياندا بىر - بىرىدىن سۆز - ئاتالغۇلار قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىدۇ. يېڭى سۆز - ئاتالغۇلار قوبۇل قىلىنغاندىن باشقا بەزى ئەسلىدە بار بولغان سۆزلەرنىڭ تەڭداش مەنىلىك شەكىللىرىمۇ كىرىپ قالىدۇ، نەتىجىدە بۇ سۆزلەر ئەسلىدە بار بولغان تەڭداش شەكىللىرىنى چەتكە قاقىدۇ، بار - بارا بەزىلىرىنىڭ ئىستېمالدىن قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. مەسىلەن، سانسكرىتچىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردىن abita "ئابىتا"، aqari "ئاچارى"، buyan "پەزىلەت"، somaxiri "سوماشىرى"، surïyaxiri "سۇرىياشىرى"، xillawanti "شىلاۋانتى"، vihar "بۇتخانا" قاتارلىقلار بار.

خەنزۇچىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردىن anqasï "ئانچاسى"، baoqao "باۋچاۋ"، paoxïn "ئىسپات بولغۇچى، گۇۋاھچى"، taipaoxin "كېپىل بولغۇچى"، tayxï "داشى"، totuḳ "تۇتۇق"، toyïn "راھىپ"، qïğ "چى"، qïn "ھەقىقىي"، qungdung "چۇڭدۇڭ"، sangun "ساڭۇن"، siling "سىلىڭ"، sinin "سىنىن"، xaqu "شاجۇ"، xuikü "شۈيكۈ"، xing "شىڭ"، ḳuanpu "گۇەنبۇ"، ḳuping "قۇپىڭ"، kəw "كەۋ"، luu "ئەجدىھا"، likə "لىكە"، wang "ۋاڭ، خان"، vuqung "ئىناۋەتسىز"، yang "ياڭزا، شەكىل"، yong "ئىشلىتىش" قاتارلىق خېلى كۆپ سۆزلەر بار.

4. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ سۆزلۈكىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆزلەرگە سېلىشتۇرىدىغان بولساق، بۇ دەۋردىكى خېلى كۆپ سۆزلەرنىڭ ئورنىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئەرەب ۋە پارسچە سۆزلەر ئالغان. مەسىلەن، تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ ئورنىنى ئەرەبچە سۆزلەر ئالغان: aǧïlïḳ "باج، قەرز"، alḳu "خەزىنە"، alïm "ھەممە"، anuḳ "ھازىر"، ərklik "تەييار"، balïḳ "شەھەر"، bodun "خەلق"، bilgə "دانا"، taǧdïn "شىمال"، tanuḳ "گۇۋاھچى"، bitig "كىتاب، ھۆججەت"، ḳanglï "ھارۋا"، ḳuwraǧ "جامائەت"، kidin "غەرب"، otaqï "تېۋىپ"، ɵng "شەرق"، ɵtüg "ئىلتىماس"، ig "كېسەل"، yazuḳ "گۇناھ" قاتارلىقلار. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ ئورنىنى پارسچىدىن كىرگەن سۆزلەر ئالغان: arïǧ "پاكىز"، asïǧ "پايدا"، əksük "كەم"، əski "كونا"، barïm "مال-مۈلۈك"، baḳïr "مىس"، bədiz "نەقىشقاش"، birɵk "ئەگەر"، tap "ئارزۇ"، mün "دەرۋازا"، ḳapïǧ "پاسىل"، sïqï "گۈل(لۈك)"، qəqək(lik) "شورپا"، ɵgüz "دەريا"، yaǧï "دۈشمەن".

5. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ سۆزلۈكىنى تەكشۈرىدىغان بولساق، تۆۋەندىكى

سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار كۆپرەك قوللىنىلغان:

ئىسىمدىن ئىسىم ياسىغۇچى ياكى ئىسىمنىڭ كىچىكلەتمە قوشۇمچىسى +quḳ/+qük: abïq+uḳ [UW3(1-3)/22] "ئابىچۇق"، əni+qük [UW7(1-7)/3/7/9/16] "ئەنىچۈك"، basa+quḳ [UW91(8-5)/8] "باساچۇق"، bay+aquḳ [UW24(1-24)/12] "باياچۇق"، ḳara+quḳ [UW88(8-2)/1] "قاراچۇق".

ئىسىمدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +qï/+qi: əb+qi [UW22(1-22)/2] "ئۆيچى، ئائىلىگە قارىغۇچى، ئايال"، bθz+qi [UW93(9-2)/4] "بۆزچى، توقۇمىچى"، tor+qï [UW24(1-24)/12. "تورچى"، ḳuduğ+qï [UW28(1-28)/25, 85(7-1)/18] "قۇدۇغچى". بۇنىڭدىن باشقا تۆۋەندىكى سۆزلەردىكى قوشۇمچىلارنىمۇ شۇ تىپقا كىرگۈزۈشكە بولىدۇ: al-+ïm+qï [UW29(1-29)/11] "ئېلىمچى، ئالغۇچى"، bər-+im=birimqi [UW29(1-29)/11] "بېرىمچى، بەرگۈچى".

ئىسىمدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +dax: aṭax bol-tumuz [UW100(9-9)/3] "ئاداش (دوست) بولدۇق"، ḳa+dax [UW91(8-5)/11, 18(1-18)/11, 119(9-28)/11] "قولداش".

ئىسىمدىن ئىسىم ياكى سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە +lïḳ: ağï+lïḳ [UW3(1-3)/17, 87(8-1)/14] "خەزىنە"، arḳa+lïḳ [UW37(3-5)/10, 66(4-19)/44] "كېپىل بولغۇچى"، asïğ+lïğ [UW97(9-6)/2] "پايدىلىق، ئۈسۈملۈك"، ərk+lig [UW2(1-2)/13] "قۇدرەتلىك"، qəqək+lik#dəki [UW119(9-28)/5] "گۈللۈكتىكى، باغدىكى"، ḳut+luğ

[UW125(9-34)/3] "قۇتلۇق"، yoḳ+luğ [UW79(4-32)/4]
يوقلۇق.

پېئىلدىن ئىسىم ۋە سۈپەت ياسىغۇچى
قوشۇمچە +ağ/+aḳ/+əg/+ək/+ïğ/+ïḳ/+ig/+ik/+uğ/+uḳ/+üg/
:+ük [UW41(3-9)/17] art-+uḳ "ئارتۇق"، əksü-+k
[UW83(6-1)/19] "تۈكسۈك، كەم"، [UW50(4-3)/3] ḳap+ïğ
"تىشىك، دەرۋازا"، [UW123(9-32)/2] yaz+ïḳ? ، ya[z|s]uḳ#ḳa
[UW82(5-3)/30, 89(8-3)/33] "گۇناھقا".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە : ḳap-+ğu
[UW83(6-1)/13] "قولغا چىقىدىغان نەرسە"، yara-+ğu
[UW12(1-12)/12, 27(1-27)/23] "ياراش، لايىقلىشىش"،
[UW82(5-3)/29] yar-+ğu "ھۆكۈم".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +ğuqï : al-+ğuqï
[UW108(9-17)/12] "ئالغۇچى"، ay-+ğuqï#ḳa
[UW85(7-1)/3] "مەسلىھەتچىگە"، qamla-+ğuqï
[UW12(1-12)/15] "جېدەل قىلغۇچى" yul-+ğuqï
[UW8(1-8)/20] "يۇلغۇچى، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +ma/+mə: tuğ-+ma
[UW108(9-17)/14/24] "تۇغما"، tuğ-+ma#nïng
[UW108(9-17)/20] "تۇغمانىڭ".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +mïx/+mix: bol-+mïx
[UW26(1-26)/20] "بولمىش"، tur-+mïx [UW7(1-7)/18]
"تۇرمىش"، tuğ-+mïx [UW18(1-18)/21, 26(1-26)/2/7]
"تۇغمىش"، ḳantur-+mïx [UW3(1-3)/22, 97(9-6)/2]
"قانتۇرمىش"، ḳutad-+mïx [UW3(1-3)/7/10] "قۇتادمىش".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +ïm/+im: al-+ïm [UW37(3-5)/8, 43(3-11)/10] "ئېلىم، باج"، bər-+im [UW37(3-5)/9, 38(3-6)/9] "بېرىم، باج"، yar-+ïm [UW11(1-11)/5] "يېرىم". ئۇنىڭدىن باشقا barï-+m [UW82(5-3)/16] "بارلىق مال - دۇنيا" دېگەن سۆزنىڭ يىلتىزىنىمۇ خېلى كۆپ تىلشۇناسلار پېئىل (barï- "بىنا قىلماق، بەرپا قىلماق، ياراتماق") دەپ قارايدۇ. تەبىي بۇنى يەنە ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ.

ئىسىمدىن سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە +sïz/+siz/+suz/+süz: əksü-+k+süz [UW2(1-2)/8] "كەمكۈتسىز، تولۇق"، song+suz [UW4(1-4)/23] "سوڭسىز"، ḳor+suz [UW2(1-2)/19] "زىيانسىز"، ig+siz [UW19(1-19)/5] "كېسەلسىز، ساق".

سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە +ḳï/+ki: altïn+ḳï [UW30(2-1)/7/22] "ئاستىنقى"، bərü+ki [UW83(6-1)/24] "بۇيانقى"، bükün+ki [UW81(5-2)/9] "بۈگۈنكى"، kün+ki [UW83(6-1)/17] "كۈندىكى"، θngdün+ki [UW96(9-5)/5] "ئالدى تەرەپتىكى"، üsḍün+ki — üstün [UW3(1-3)/3] [UW43(3-11)/6] "ئۈستۈنكى".

پېئىلدىن سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە +ïn/+in/+un/+ün/+n: büt-+ün [UW24(1-24)/13] "پۈتۈن، تولۇق".

ساندىن سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە +kil: tθrt+kil [UW88(8-2)/3, 119(9-28)/4] "تۆت بۇرجەكلىك".

ئالماشتىن ئالماش ياسىغۇچى قوشۇمچە +ğun: alḳu [UW85(7-1)/4]+ğun [UW90(8-4)/4] "ھەممە".

تۈرغۇن سۆزدىن پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە -la/-lə: qam+la-Smazun [UW8(1-8)/17] "دە - تالاش قىلمىسۇن"،

söz+lə-x-$dimiz [UW1(1-1)/3] "سۆزلەشتۇق"،
söz+lə-x-$timz [UW3(1-3)/5] "سۆزلەشتۇق"، söz+lə-x-$ip
[UW91(8-5)/11] "سۆزلىشىپ"، igə+lə-$p [UW92(9-1)/8]
"ئىگىلەپ، ئىگە بولۇپ"، ig+lə-$mixtə [UW88(8-2)/1] "ئىگە
بولغاندا"

تۇرغۇن سۆزدىن پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە -da/-də:
tïl+da-$mayïn [UW108(9-17)/9/15] "باھانە - سەۋەب
كۆرسەتمەي"،

6. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا ئاھاڭداش سۆزلەر ناھايىتى كۆپ
ئۇچرايدۇ. بۇلارنىڭ خېلى كۆپ بىر قىسمى ئادەتتىكى ئىسىملارنىڭ خاس
ئىسىم يەنى ئادەم ۋە يەر ئىسمى ئورنىدا قوللىنىلىشى ئارقىلىق ھاسىل
بولغان. مەسىلەن، apa [UW13(1-13)/2] "ئاپا" (ئادەم ئىسمى)،
apa [UW122(9-31)/6] "ئاتا - بوۋا" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛ adaķ
[UW117(9-26)/3] "ئاداق" (ئادەم ئىسمى)، adaķ
[UW116(9-25)/6/17] "ئاداق" (يەر ئىسمى)، adaķ
[UW7(1-7)/21] "ئاياغ، پۇت" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛ arïğ
[UW63(4-16)/8] "ئارىغ" (ئادەم ئىسمى)، arïğ
[UW64(4-17)/3] "ئېرىق، پاكىز" (سۈپەت)؛ asïğ
[UW18(1-18)/23] "ئاسىغ" (ئادەم ئىسمى)، asïğ
[UW53(4-6)/6] "پايدا، ئۆسۈم" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛ alp
[UW29(1-29)/23] "ئالپ" (ئادەم ئىسمى)، alp
[UW81(5-2)/3] "قېيىن، مۈشكۈل" (سۈپەت)؛ altmïx
[UW87(8-1)/6] "ئالتمىش" (ئادەم ئىسمى)، altmïx
[UW26(1-26)/5] "ئاتمىش" (سان)، ay [UW93(9-2)/3]
"ئاي" (ئادەم ئىسمى)، ay [UW1(1-1)/1] "ئاي" (ئادەتتىكى

ئىسم)، ədgü [UW3(1-3)/8] "ئەدگۈ" (ئادەم ئىسمى)، ədgü
[UW82(5-3)/21] "ياخشى" (سۈپەت)؛ ər [UW2(1-2)/21]
"ئەر" (ئادەم ئىسمى)، ər [UW10(1-10)/4] "ئەر، ئەر كىشى،
ئادەم" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛ barqa [UW110(9-19)/10] "بارچا"
(ئادەم ئىسمى)، barqa [UW92(9-1)/7] "بارلىق، ھەممە"
(ئالماش)؛ bars [UW10(1-10)/21] "بارس" (ئادەم ئىسمى)،
bars [UW66(4-19)/1] "يولۋاس" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛ basa
[UW5(1-5)/3] "باسا" (ئادەم ئىسمى)، basa [UW85(7-1)/2]
"ئەگىشىپ، كەينىدىن" (رەۋىش)؛ buyan [UW9(1-9)/21] "بويان"
(ئادەم ئىسمى)، buyan [UW86(7-2)/10] "ساۋاب، ئەخلاق -
پەزىلەت" (بۇددىزم ئاتالغۇسى)؛ tax [UW1(1-1)/3] "تاش" (ئادەم
ئىسمى)، tax [UW13(1-13)/9] "تاش" (ئادەتتىكى ئىسىم)، tax
[UW45(3-13)/12] "تاشقىرى" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛ ḳaxuḳ
[UW75(4-28)/7] "قاشۇق" (ئادەم ئىسمى)، ḳaxuḳ
[UW88(8-2)/10] "قوشۇق" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛
ḳiz[UW21(1-21)/16] "قىز" (ئادەم ئىسمى)، ḳiz
[UW23(1-23)/3] "قىز" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛ ḳoyn
[UW44(3-12)/6] "قوي" (ئادەم ئىسمى)، ḳoyn
[UW2(1-2)/1] "قوي" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛ oğlan
[UW17(1-17)/11] "ئوغلان" (ئادەم ئىسمى)، oğlan
[UW87(8-1)/12] "ئوغۇل بالا" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛ otuz
[UW93(9-2)/7] "ئوتتۇز" (ئادەم ئىسمى)، otuz#ḳa
[UW3(1-3)/1] "ئوتتۇز" (سان)؛ θz [UW96(9-5)/4] "ئۆز"
(ئادەم ئىسمى)، θz [UW5(1-5)/2] "ئوتتۇز" (ئالماش)؛ uluğ
[UW9(1-9)/2/11] "ئۇلۇغ" (ئادەم ئىسمى)، uluğ

[UW5(1-5)/9] "تىزلۈغ، چوڭ" (سۈپەت)؛ yalawaq
[UW81(5-2)/15] "يالاۋاچ" (ئادەم ئىسمى)، yalawaq
[UW10(1-10)/13] "ئەلچى" (ئادەتتىكى ئىسىم).

گرامماتىكا جەھەتتە

گرامماتىكا تىلنى تەشكىل قىلغۇچى ئۈچ ئامىلنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن تىلنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا ئۆزىنىڭدىمۇ بەزى ئۆزگىرىشلەر بولماي قالمايدۇ. تەبىئىيكى تىلنىڭ تەركىبى قىسمى بولغان گرامماتىكا سىستېمىسىدىكى ئۆزگىرىشلەر تىلنىڭ باشقا تەركىبى قىسمى يەنى فونېتىكا ۋە لېكسىكا جەھەتتىكى ئۆزگىرىشلىرىگە قارىغاندا خېلى ئاستا بولىدۇ. بۇ ۋەسىقىلەر تىلىدا ئەكس ئەتكەن گرامماتىكىلىق ھادىسىلەرنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ گرامماتىكا سىستېمىسى بويىچە سېلىشتۇرۇپ تۆۋەندىكىچە بايان قىلىپ ئۆتىمىز. ئاخىرىدا بۇ ھادىسىلەرنى ئۇنىڭ ۋارىسى بولغان ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى بىلەن سېلىشتۇرغان ھالدا بىرقانچە جەھەتتىن خۇلاسىلاپ ئۆتىمىز.

بۇ دەۋرنىڭ تىلىدا ئەكس ئەتكەن مۇھىم گرامماتىكىلىق كاتېگورىيىلەر ۋە ئۇلارنىڭ شەكىللىرى تۆۋەندىكىچە:

ئىسىم

ئىسىملارنىڭ كۆپلۈك قوشۇمچىسى #lar/#lər: sθz#ləri [UW10(1-10)/15] "سۆزلىرى"، oğul#lari [UW82(5-3)/25] "ئوغۇللىرى". ئىسىملارنىڭ كۆپلۈك قوشۇمچىسى قوشۇلمىغان شەكلى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكىگە ئوخشاش بىرلىك شەكلى ھېسابلىنىدۇ.

تەۋەلىك بىرىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى

-ïm/#im/#um/#üm: apa#m [UW122(9-31)/6]، əlig#im [UW89(8-3)/36] "قولۇم"، ini#m iqi#m ka#m kadax#ïm [UW1(1-1)/12] "ئىنىم، ئاكام، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم"، uruğ#um [UW16(1-16)/12] "ئۇرۇق - ئەۋلادىم"، yüzlük#üm [UW16(1-16)/13] "يۈزلۈكۈم"، yir#im [UW1(1-1)/2] "يېرىم".

تەۋەلىك بىرىنچى شەخس، كۆپلۈك قوشۇمچىسى -ïmïz/#imiz/#umïz/#ümiz: oğul#umïz [UW3(1-3)/12] "ئوغلىمىز"، mən yrp yanga-nïng ədgününg iqi#miz ini#miz ka#miz kaṭax#ïmïz oğul#umïz kïz#ïmïz ayïtmazun istəməzün [UW3(1-3)/11-13] "مەن يارپ ياڭانىڭ (ۋە) ئەدگۈنىڭ ئاكىمىز، ئىنىمىز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىز، ئوغۇل - قىزلىرىمىز (يەرنى) سورىمىسۇن، تەلەپ قىلمىسۇن".

تەۋەلىك ئىككىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى -ïng/#ing/#ung/#üng: turï birim#ingni mən birürmän, borlukḳ ɵşgə kixi kɵgürməzmən timix üqün [UW110(9-19)/9] "تۆرى قەرزىڭنى مەن تۆلەپ بېرىمەن، ئۈزۈملۈككە باشقا كىشىنى ئىگە قىلمايمەن دېگەنلىكى ئۈچۈن".

تەۋەلىك ئىككىنچى شەخس، كۆپلۈك قوشۇمچىسى -ïnglar/#inglər/#uunglar/#ünglər: بۇ ۋەسىقىلەردە كۆرۈلمەيدۇ.

تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى #(s)ï/#(s)i: əw#i [UW18(1-18)/4/5] "ئۆيى"، bod#i [UW85(7-1)/3] "بويى"، tɵrü#si [UW82(5-3)/3/7] "قانۇن بويىچە"، sɵzi [UW82(5-3)/24] "سۆزى".

كېلىش قوشۇمچىلىرى:

باش كېلىش تۈل شەكىل ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن، tanuḳ suwan totuḳ, tanuḳ küq bağlïğ, tanuḳ burhan ḳulï, tanuḳ wažir tonga. bu tamğa biz oşmïxnïng, tükəlning ikigününg ol [UW6(1-6)/21] "گۇۋاھچى سۇۋان تۇتۇق، گۇۋاھچى كۈچ باغلىغ، گۇۋاھچى بۇرخان قۇلى، گۇۋاھچى ۋازىر توڭا. بۇ تامغا بىز ئوزمىش (ۋە) تۈكەل ئىككىيلەننىڭدۇر".

ئىگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى #nïng/#ning/#nung/#nüng:
əw#ning، aruğ#nïng [UW108(9-17)/13/18/22] "ئارۇغنىڭ"، bodun#nïng [UW18(1-18)/2] "ئىتۇزىنىنىڭ"، borluḳ#nïng [UW111(9-20)/19] "خەلقىنىڭ"، oğul#umnïng [UW10(1-10)/5/6] "ئوغۇللىرىمنىڭ"، ud#nïng [UW46(3-14)/6] "ئۇغلۇمنىڭ"، [UW84(6-2)/11] "ئۆينىڭ".

چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى #ïğ/#ïḳ/#ig/#ik/#uğ/#uḳ/#ig/#ik/#ğ/#ḳ/#g/#k (ئادەتتە ئىسىملارنىڭ تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرى قوشۇلمىغان، ئەمما، كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلەنگەن، ياكى سانلار بىلەن ئىپادىلەنگەن ئۆزەك شەكلىگە قوشۇلىدۇ): tawar#ïğ [UW88(8-2)/2] "تاۋارنى، مال - دۇنيانى"، bu yüz ḳanpu#ğ [UW1(1-1)/5] "بۇ يۈز قانپۇنى"، ḳ(a)rabax#ïğ [UW19(1-19)/11] "قىزلىنى"، kümüx#üg [UW5(1-5)/5] "كۈمۈشنى".

چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى #nï/#ni (كۆپىرەك ئىسىملارنىڭ تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرى قوشۇلغان، ئەمما، كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلەنمىگەن ئۆزەك شەكلىگە قوشۇلىدۇ. ئەمما، كېيىنكى

دەۋرلەردە بۇ خىل شەكلى قېلىپلىشىپ، ئىسىمنىڭ بىرلىك شەكلىگىمۇ ۋە كۆپلۈك شەكلىگىمۇ قوشۇلىدىغان بولغان): tawar#nï [UW90(8-4)/6] "تاۋارنى، مال - دۇنيانى"، əw#imni [UW87(8-1)/5] "ئۆيۈمنى"، borluḳ#nï [UW110(9-19)/18] "ئۈزۈملۈكنى"، borluḳ#umnï [UW5(1-5)/2] "ئۈزۈملۈكۈمنى"، bθz#ni [UW9(1-9)/10] "بۆزنى، رەختنى"، ḳarabax#ïmnï [UW22(1-22)/2] "قۇلۇمنى"، ḳarabax#ïmün [UW21(1-21)/3] "قۇلۇمنى" (بۇ يەردە ئىملا قائىدىسىگە ئۇيغۇن بولمىغان هالدا كۆرۈلىدۇ)، kümüx#ni [UW22(1-22)/4] "كۈمۈشنى"، oğul#nï [UW82(5-3)/10] "ئوغۇلنى"، oğul#umnï [UW83(6-1)/29] "ئوغلۇمنى".

چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى #n (بۇ شەكلى ئاساسەن ئۈچىنچى شەخستە كەلگەن ئىسىملارنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىدۇ): borluḳ#ï#n [UW112(9-21)/4] "ئۈزۈملۈكنى"، kümüx#i#n [UW5(1-5)/3] "كۈمۈشىنى"، satïğ#ïn [UW1(1-1)/3] "باھاسىنى"، küq#in tutup [UW2(1-2)/16] "كۈچىنى تۇتۇپ، كۈچىگە تايىنىپ".

ۋاستە كېلىش قوشۇمچىسى #ïn/#in/#n: ay#ïn [UW64(4-17)/6] "ئايدا" (ۋاستە كېلىشتە ئىسىم ۋاقىتنى بىلدۈرۈپ كەلگەن)، bu bitigni mən buyan təmür θz ilig#in bitiyü təgintim [UW119(9-28)/17] "بۇ ھۆججەتنى مەن بۇيان تەمۈر ئۆز قولۇم بىلەن يازدىم".

ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى #da/#ta/#də/#tə: ay#ta [UW56(4-9)/3] "ئايدا"، əlig#tə [UW91(8-5)/17] "قولدا"، əw#də [UW96(9-5)/2] "ئۆيدە"، borluḳ#ta

borluk#umta [UW11(1-11)/4] "تۆزۈملۈكتە"، suw#ta [UW89(8-3)/12] "تۆزۈملۈكۈمدە"، kümüx#tə [UW104(9-13)/3] [UW116(9-25)/3] "سۇدا"، "كۈمۈشتە"، kün#tə [UW1(1-1)/6] "كۈندە"، orun#ta [UW103(9-12)/3] "ئورۇندا"، ilig#də [UW9(1-9)/9] "قولدا"، ilig#tə [UW16(1-16)/2] "قولدا".

ئورۇن - بەلگە كېلىش قوشۇمچىسى #daki/#taki/dəki/#təki: ağïz#taki [UW119(9-28)/3] "ئېغىزدىكى"، əw#üm#təki [UW82(5-3)/14] "ئۆيۈمدىكى"، bax#ïndaki [UW9(1-9)/4] "بېشىدىكى"، quğ#daki [UW119(9-28)/4] "ئورمانلىقتىكى"، qükü#təki [UW7(1-7)/2/25] "چۆكۈزدىكى"، samdukü#təki [UW62(4-15)/8] "ساندۇقىدىكى"، suw#taki [UW36(3-4)/4] "سۇدىكى (دەريا بويىدىكى)"، uyğur uruğ ḳadax ükẓintə səzləxip, atamïznïng ülüx bitigindəkiqə... [UW91(8-5)/11] "ئۇيغۇر ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىزنىڭ ئالدىدا سۆزلىشىپ، ئاتىمىزنىڭ مىراس بۆلۈش پۈتۈكى (ۋەسىيەتنامىسى)دىكى بويىچە". بۇ ۋەسىقىلەردە ئورۇن-بەلگە كېلىش ۋە تەڭلەشتۈرمە كېلىش قوشۇمچىسى قاتلىنىپ كەلگەن.

چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى #dïn/#din/#tïn/#tin: badrun#tïn [UW70(4-23)/4] "بادرۇندىن"، bədrüz#tin [UW29(1-29)/2] "بەدرۈزدىن"، qïrḳux#tïn [UW11(1-11)/4] "چىرقۇشتىن"، təmür#tin [UW28(1-28)/5] "تۆمۈردىن"، ḳayïmtu#tïn [UW60(4-13)/4] "قايىمتۇدىن"، kün#tin [UW11(1-11)/7] "كۈندىن". بۇ قوشۇمچە كۆپرەك يۇقىرى سوزۇق تاۋۇشلۇق شەكىلدە

كەلسىمۇ، قىسمەن جايلاردا تۆۋەن سوزۇق تاۋۇشلۇق شەكىلدىمۇ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، tonga#tan [UW51(4-4)/2] "توڭادىن".

يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى #ğa/#ka/#gə/#kə: ağïlïk#ka [UW11(1-11)/18] "خەزىنىگە"، ədgü#kə [UW3(1-3)/2] "ئەدگۈگە"، əniqük#kə [UW23(1-23)/13] "ئەنچۈككە"، əw#kə [UW12(1-12)/13] "ئۆيگە"، bodun#ka [UW12(1-12)/12] "خەلققە"، borluk#ka [UW85(7-1)/3] "ئۈزۈملۈككە"، bøz#kə [UW7(1-7)/5] "بۆزگە، رەختكە"، təmür#kə [UW43(3-11)/13] "تۆمۈرگە".

چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى #ğïqa/#kïqə/#giqə/#kiqə (هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى بۇ قوشۇمچە ئەسلىدە پېئىلنىڭ ئىسىمداش قوشۇمچىسى Sğï/$kï/$gi/Ski شەكلىگە تەڭلەشتۈرمە كېلىش بىلەن شەكىلداش ۋە مەنە جەھەتتىنمۇ ناھايىتى يېقىن بولغان #qa/qə قوشۇلۇپ ياسالغان. بۇنىڭ مۇشۇنداق ئىككى خىل قوشۇمچىنىڭ قوشۇلۇشىدىن كەلگەنلىكىنى بۇ ۋەسىقىلەردە بۇ خىل قوشۇمچە قوشۇلغان سۆز ئۆزەكلىرىنىڭ ئەسلىدە پېئىل ئىكەنلىكى ئىسپاتلايدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ ئىككى خىل قوشۇمچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قوشۇلغان ياردەمچى تاۋۇش -n- ئىسپاتلايدۇ. بۇ ياردەمچى تاۋۇش هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا، باشقا كېلىش قوشۇمچىلىرىدىمۇ ئۇچراپ كېتەتتى): üq yïl tügə-$mə$gi$n$qə [UW83(6-1)/23] "ئۈچ يىل تۈگىمىگۈچە"،

ئوخشاتما كېلىش قوشۇمچىسى #dək/#tək (بۇ ۋەسىقىلەردە تىركەلمە ئورنىدا، يەنى قوشۇمچە ئەمەس، بەلكى سۆز ئورنىدا قوللىنىلغان، مەنىسىنى كۆرسىتىشكە قولايلىق بولسۇن دەپ بۇ يەردە بايان قىلدۇق): əw təg yoğun ix [UW84(6-2)/7,

110(9-19)/4] "ئۇيدەك چۇڭ ئىشلار، ئۇي (سىلىشقا) ئوخشاش چوڭ ئىشلار"، (بۇ پەقەت شۇ ئىككىلا يەردە قوللىنىلغان).

تەڭلەشتۈرمە كېلىش قوشۇمچىسى #qa/#qə: bul-ğu#qa [UW82(5-3)/16] "ئېرىشكۈچىلىك، قولغا چىقىقۇچىلىك"، təng#inqə [UW6(1-6)/16] "تەڭلىكتە"، bu birək apam oğulnïng küqin alïp. bodḳa təgmixtə orunïn yigin ḳïlmayïn ədgü tuḍmayïn ḳodï asïra kixi#qə tuḍsarmən. ḳayuḳa barsar. θz kθngül#i#n#qə tap#i#n#qa barşun [UW82(5-3)/19-22] "ئەگەر (مەن سۆزتاپاق) بۇ ئوغۇلنىڭ كۈچىنى ئېلىپ، بويىغا يەتكەندە ئورنىنى - قەدرىنى قىلماي، ياخشى (مۇئامىلە) قىلماي، (ئۆزنى) پەس - تۆۋەن (تەبىقىدىكى) كىشىدەك (كۆرۈپ) مۇئامىلە قىلسام، قاياققا بارغۇسى كەلسە، ئۆز كۆڭۈل - خاھىشى بويىچە (خالىغان يېرىگە) بارسۇن".

تۆۋەندىكىدەك تىركەلمىلەر قوللىنىلىدۇ:

birlə: [UW47(3-15)/13] birlə "بىرلىكتە، بىللە". mən yrp yanga ədgü birlə tükəl altïmz [UW3(1-3)/8] "مەن يارپ ياڭا ئەدگۈ بىلەن بىرلىكتە ساق ئالدۇق".

bilə: [UW2(1-2)/3-4] iqim ḳanquḳ bilə tüz ülüxlüg "ئاكام قانچۇق بىلەن تەڭ بۆلۈشكەن".

təgi: [UW5(1-5)/12] ming yïl tümən küngə ḍəgi "مىڭ يىل تۈمەن كۈنگە قەدەر (مەڭگۈ)".

üzə: [UW3(1-3)/3] üstün θgən üzə suwaḳlïğ "يۇقىرىقى ئۆستەڭ بىلەن سۇغىرىلىدىغان"، bitig ḳïlmïx kün üzə [UW3(1-3)/7] "بۇ ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈنى".

ئورۇن تەرەپ ئىسىملىرىنىڭ قوللىنىلىشى: bu yirning sïqïsï: ongdün yïngak̡ burhan k̡ulïnïng ərdgün. kündin yïngak̡ uluğ yol. kidin yïngak̡ tangutnung yir. tağtïn yïngak̡ buyanquk̡nung ətdgün adïrar [UW6(1-6)/17-20] "بۇ يەرنىڭ پاسىلىسى شەرقىي تەرەپتىن بۇرخان قۇلىنىڭ خامىنى، جەنۇب تەرەپتىن چوڭ يول، غەرب تەرەپتىن تاڭغۇتنىڭ يېرى، شىمال تەرەپتىن بۇيانچۇقنىڭ خامىنى ئايرىيدۇ". altïn [UW18(1-18)/4] "ئاستىن"، k̡odï asïra [UW82(5-3)/21] "ئاستىنى، تۆۋەن"، iq#indin [UW87(8-1)/14] "ئىچىدىن"، iq#gərü [UW108(9-17)/5] "ئىچىگە".

سۈپەت

باشقا ژانىردىكى ئەسەرلەرنىڭ تىلىغا سېلىشتۇرغاندا، ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا سۈپەتلەر خېلىلا ئاز قوللىنىلغان، خۇسۇسەن دەرىجىلىك سۈپەتلەر تېخىمۇ ئاز قوللىنىلغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە دەرىجىلىك سۈپەتلەر قوللىنىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ سۈپەت دەرىجىلىرى بىلەن ئۆزگىرىشى يوق دېيەرلىك. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىل جەھەتتىكى بىر ئالاھىدىلىكى بولسا كېرەك.

ئەسلى دەرىجىدە كەلگەنلىرى: ağïr [UW80(5-1)/15. "ئېغىر"، ak̡ [UW27(1-27)/22. 90(8-4)/3] 87(8-1)/2] "ئاق".

سان

ئاددىي سان: bir [UW1(1-1)/1] "بىر"، iki [UW1(1-1)/4] "ئىككى"، üq [UW3(1-3)/1] "ئۈچ"، tərt

[UW14(1-14)/1] "تۆت"، bix [UW14(1-14)/1/3/6]
بەش"، altï [UW5(1-5)/1] "ئالتە"، yiti [UW3(1-3)/3]
يەتتە"، səkiz [UW4(1-4)/3] "سەككىز"، toḳuz
[UW8(1-8)/5] "توققۇز"، on [UW11(1-11)/1] "ئون"، on
bir "بىر"، ygrmi#kə [UW7(1-7)/1] "يىگىرمىنچى (كۈنى)"،
otuz [UW2(1-2)/6/7] "ئوتتۇز"، əlig [UW22(1-22)/3/16]
ئەللىك"، yüz [UW1(1-1)/5] "يۈز"، ming [UW1(1-1)/10]
مىڭ". tümən [UW1(1-1)/10] "تۈمەن".

مۇرەككەپ سان: قەدىمدە ئونلار خانىسىدىن يۇقىرى سانلارنىڭ ياسىلىشى ۋە ئاتىلىشى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىن خېلىلا پەرقلىق ئىدى، يەنى قەدىمدە، ئونلار خانىسىدىن يۇقىرى ھەر خانا ئوتتۇرىسىدىكى سانلار ھەر خانىدىن يۇقىرى سان ئالدىدا چوڭ خانا سان ئارقىدا كېلىپ ياسالغان، بۈگۈن بولسا چوڭ خانا سان ئالدىدا، پارچە سان ئارقىدا كېلىپ ياسىلىدىغان بولغان. مەسىلەن، on altï#ḳa
[UW11(1-11)/1] "ئون ئالتىنچى كۈنى"، bir ygrminq ay
[UW6(1-6)/1] "ئون بىرىنچى ئاي"، on üq [UW27(1-27)/6]
"ئون ئۈچ"، bix ygrmi [UW19(1-19)/1] "ئون بەش"، səkiz
ygrmi#kə [UW8(1-8)/1] "ئون سەككىزىنچى (كۈنى)"، toḳuz
yərgmi [UW50(4-3)/1] "ئون توققۇز"، üq otuz#ḳa
[UW3(1-3)/1] "يىگىرمە بەشىنچى (كۈنى)"، altï otuz
[UW24(1-24)/1] "يىگىرمە ئالتە"، toḳuz oḍuz
[UW45(3-13)/4] "يىگىرمە توققۇز"، yiti əlig
[UW21(1-21)/4] "قىرق يەتتە"، səkiz on [UW12(1-12)/5]
"سەكسەن"، yüz iki [UW9(1-9)/6/7] "يۈز ئىككى (باغلىق)"،
iki yüz [UW125(9-34)/2] "ئىككى يۈز"، üq yüz bəx otuz

[UW2(1-2)/5/7] "ئۈچ يۈز يىگىرمە بەش"، üq ming iki yüz
[UW3(1-3)/6] əlig "ئۈچ مىڭ ئىككى يۈز ئەللىك"، üq ming
[UW4(1-4)/6] bix yüz "ئۈچ مىڭ بەش يۈز".

تەرتىپ سان: تەرتىپ سان قوشۇمچىسى :#inqï/#inqi/#unqï/#ünqi [UW57(4-10)/4] on#ïnq "ئونىنچى"، [UW78(4-31)/6] biš#inq "بەشىنچى". تەرتىپ سانلارنىڭ ياسىلىشىدىمۇ ئاز - تولا پەرق بولۇپ قەدىمكى #inq/#unq/#ünq ياكى #int قوشۇمچىلىرىنىڭ ئارقىسىغا i تاۋۇشى قوشۇلۇپ ھازىر #inqi/#nqi بولۇپ قېلىپلاشقان. م:

ۋەسىقىلەردە	ھازىر
aram [UW63(4-16)/1] ~ birinq	birinqi
ikinti [UW27(1-27)/1]~ikinq	ikkinqi
üqünq [UW26(1-26)/1]	üqünqi
tərtünq [UW8(1-8)/1]	tərtinqi
bəxinq~ bixinq [UW11(1-11)/1]	bəxinqi
altïnq [UW4(1-4)/1]	altinqi
yətinq ~ yitinc [UW96(9-5)/1]	yəttinqi
səkizinq [UW24(1-24)/1]	səkkizinqi
toķuzunq [UW55(4-8)/1]	toķķuzinqi
onïnq [UW23(1-23)/1] ~ onunq [UW95(9-4)/1]	oninqi
bir ygrminq [UW80(5-1)/1]	on birinqi
q(a)hx(a)put[UW98(9-7)/1]	on ikkinqi

ۋەسىقىلەردە يىل (yïl)، ئاي (ay) ۋە كۈن (kün) سۆزى ھازىرقىغا ئوخشاش قوللىنىلغاندىن باشقا، كالىندار ھېسابىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن 12 مۈچەل ھېسابى ناھايىتى كەڭ قوللىنىلغان. ئۇلار

تۆۋەندىكىچە: küskü (سىچقان يىلى)، ud (ئۇي يىلى)، bars (يولۋاس يىلى)، tawïxğan (توشقان يىلى)، lu (ئەجدىھا يىلى)، yïlan (يىلان يىلى)، yunt (ئات يىلى)، ķoyn (قوي يىلى)، biqin (مايمۇن يىلى)، taķïğu (توخۇ يىلى)، it (ئىت يىلى)، tonguz (توڭگۇز يىلى). بۇنىڭدىن باشقا بىرىنچى ئاي ئۈچۈن aram ۋە ئون ئىككىنچى ئاي ئۈچۈن qahxaput ~ qahxapat ئاتالغۇلىرى قوللىنىلغان. ئاي ۋە كۈنلەرنى ئىپادىلەش ئۈچۈن رەقەم سانلىرىنىڭ يېزىق شەكىللىرىنىڭ ئاخىرىغا دەرىجە سان قوشۇمچىسى "ئىنتى/ ئىنچ/ ئۇنچ" قاتارلىق قوشۇمچىلارنى قوشۇش ئورنىغا يۇقىرىدىكى مۇچەل ئىسىملىرى قوشۇلغان، كۈننى ئىپادىلەش ئۈچۈن سان ئاخىرىغا "yangï#ķa [UW78(4-31)/2]" دېگەن سۆز قوللىنىلغان. مەسىلەن، qahxaput ay bir yangïķa [UW1(1-1)/1] "ئون ئىككىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى" قاتارلىقلار.

تەقسىم سان، قوشۇمچىسى #ar/#ər: arķïxtïn ïdmasarmən bir#ər ay bir#ər bθz asïğï birlə kθni birürmən [UW53(4-6)/5-7] "ئەگەر كارۋاندىن ئېۋەتىپ بېرەلمىسەم، (كېچىكتۈرگەن) ھەر ئايغا بىر (توپتىن؟) بۆزنى ئۆسۈم قىلىپ قوشۇپ ساق بېرىمەن"، on#ar [UW19(1-19)/3] "ئوندىن"، on#arķa [UW45(3-13)/4] "(ھەر) ئون كۈنلۈكىنى"، tθrḍ#ər [UW89(8-3)/29] "تۆرتتىن"، biz sïsï kθrü-kə ikəgü-kə bθz kərgək bolup oķuy-tïn üqər bθz aldïm-mïz küz yangï-ķa alḍïrar bθz-ni kθni biri<r>biz [UW59(4-12)/3-9] "بىز (ۋە) كۆرۈ ئىككىلەنگە بۆز كېرەك بولۇپ، ئوقۇيدىن ھەر بىرىمىز ئۈچ (توپ؟) بۆز ئالدۇق. كۈزنىڭ باشلىرىدا ھەر بىرىمىز ئالتە (توپ) بۆزنى تولۇق بېرىمىز.

بەزىدە مۇرەككەپ سانلارنىڭ تەركىبىدىكى سانلارغا قوشۇلۇپ
كېلىپ، تەقسىم سان ئۆزقۇمىنى ئىپادىلەپ كېلىشىمۇ مۇمكىن. مەسىلەن،
bu sawta ķayusï ağïsar biz üq#ər yüz bix#ər otuz ķunpu
iqrə ķuwpar birixürbiz [UW3(1-3)/24-25] "بىز سىزدىن
قايسىمىز تېنىۋالساق، ئۈچ يۈز يىگىرمە بەش قانپۇدىن جېرىمانە
تۆلەيلى".

كىشىلىك سان: كىشىلىك سان قوشۇمچىسى #əgü/#gü(n):
iki#gükə [UW3(1-3)/2] "ئىككىلەنگە"، ikəgü
[UW11(1-11)/8/12] "ئىككىلەن"، ikəgü#tin
[UW63(4-16)/3] "ئىككىلەندىن"، ikigü [UW18(1-18)/17]
"ئىككىلەن"، ikəgününg [UW50(4-3)/7] "ئىككىلەننىڭ"، biz
ikə#gükə [UW6(1-6)/2] "تۆتەيلەننىڭ"، üq#əgü
[UW26(1-26)/7] "ئۈچەيلەن"، üq#(ə)gün [UW100(9-9)/2]
"ئۈچەيلەن"، tөrd#gün#nüng [UW100(9-9)/7] "تۆتەيلەننىڭ".

ئالماش سان: on#luķlar [UW9(1-9)/11-12] "ئون كىشى".

سانلارغا ئىسىملارنىڭ كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ قوشۇلۇپ كېلىشى ۋە
بۇ خىل كېلىش قوشۇمچىلىرىنىڭ رولى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى بىلەن
ئاساسەن ئوخشاش. مەسىلەن، tonguz yïl bixinq ay on altï#ķa
[UW11(1-11)/1] "توڭگۇز يىلى بەشىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى
كۈنىگە".

مىقدار

خاس مىقدار: xïğ "شىغ (دادەن)"، bir xïğ səkiz küri uruğ
[UW4(1-4)/3] kirür "بىر شىغ (دادەن) سەككىز كۈرە ئۇرۇق
تېرىلىدىغان (يەر)"، satïğ kümüxin ïnqa sөzləxdimiz bir

yastuķ bix sïtïr kümüxkə kəsixdimiz [UW5(1-5)/3-5]
(ئۆزۈملۈكنىڭ) باها سومىسى (بولغان) كۈمۈشنى بۇنداق سۆزلەشتۇق،
يەنى بىر ياستۇق بەش سەر كۈمۈشكە توختاتتۇق"، yüz iki bağlïķ
uşun ķarïta bøz alïp [UW10(1-10)/2-3] "يۈز ئىككى توپ
ئۈزۈن قارى (گەز) بۆز ئېلىپ"، yüz yastuķ qao
[UW11(1-11)/6] "يۈز ياستۇق چاۋ (پۇل)". üq stïr altï baķïr
kümüx altïmïz [UW105(9-14)/5-6] "ئۈچ سەر ئالتە مىسقال
كۈمۈش ئالدۇق".

كۆچمە مىقدار: iki y(a)rïm tağar buğday
[UW65(4-18)/3-4] "ئىككى يېرىم تاغار بۇغداي" دېگەن
بىرىكمىدىكى "تاغار" سۆزى بۇ يەردە كۆچمە مىقدار، ķayïmtutïn
tørt küri (yür) aldïm [UW67(4-20)/4-5] "قايىمتۇتىن تۆرت
كۈرە تېرىق ئالدىم".

سان مىقدار قۇرۇلمىسى

بىزگە مەلۇمكى ئۇرغۇن تىللاردا سان بىۋاستە ئىسىمنى ئىنىقلاپ
كېلەلمەيدۇ، جەزمەن بىر مىقدار سۆز سان بىلەن بىرىككەن ھالدا ئاندىن
ئىسىمنى ئېنىقلايدۇ. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدا زۆرۈر بولغاندا "تۆت نەپەر
ئادەم" دەيمىز، بولمىسا ئادەتتە "تۆت ئادەم" دەپ قوللىنىۋېرىشكە
بولىدۇ، ئەمما، خەنزۇچىدا 四人 دېگىلى بولمايدۇ، جەزمەن 四个
人 دەيمىز. دېمەك، ئۇيغۇرچىدا گەرچە ئۇرغۇن خاس مىقدارلار ۋە
كۆچمە مىقدارلار قوللىنىلسىمۇ، لېكىن، بۇلارنىڭ سان بىلەن بىرىكىپ
كېلىشى مۇتلەق ئەمەس. بۇ ئەھۋال بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدىمۇ كۆرۈلىدۇ.
مەسىلەن، تۆۋەندىكى تېكىستنى كۆرۈپ باقايلى:

(1) (t)onguz yïl tørtünq ay mən ķaraquķ ağïr
igləmix-tə oğlum- (2) (ķ)a ķalmïx tawar-ïğ øtigləp

ķoțdum. on {toķuz} uluğ hu-a-qan tөxək, (3) üq tөrtkil tөxək yiti yürüng tarda(?) tөxək. bix bozaķ (4) (ta)rda(?) təxək, bir tükqük(?) tөxəki. bir manmur(?). bir siling (5) ///i(?) ķïdïğ kəyiz. altï ygrmi yağaķ ayaķ. bix yağaķ təpsi. (6) (t)өrt ïğaq təpsi. iki yağaķ kөnək. bir bədizlig sïr (7) (k)өnək. bir yağaķ ķapan, bir ïğaq ķapan, bir yağaķ (8) irkün(?), iki sөgüt irkün(?). bir sïr ayaķ, üq yağaķ mün (9) /uzluķ. iki yağaķ ķadïng, yiti tirək ķafïng. bir ķuruğ sin(?) (10) //g. bir qa-qan. iki sïr ķaxuķ. altï kixilik sïr qөki. səkiz (11) on kixlik ķïzïl qөki. bir bədizlig sutķu, üq üqər ķaplïķ (12) (k)üp, üq birər ķaplïķ idix [UW 88(8-2)]

يەشمىسى: (1) چوشقا يىلى تۆتىنچى ئاي. مەن قاراچۇق ئېغىر كېسەل بولغانلىقىمدىن، ئوغلۇم- (2) ىغا قالغان مال-مۈلۈكنى تىزىملاپ قالدۇردۇم: ئون توققۇز چوڭ گۈللۈك كىگىز (شىرداق؟) سىلىنچا، (3) ئۈچ (دانە) چاسا سىلىنچا، يەتتە (دانە) ئاق تاردا (؟) تۆشەك، بەش (دانە) بوزئاق (4) تۆشەك، بىر تۈكچۈك (مويلۇق؟) تۆشەك، بىر مانمۇر (؟)، بىر (توپ ياكى پارچە) سۆسۈن (تاۋار) (5) ... جىيەكلىك كىگىز، ئون ئالتە (دانە) ياڭاق (ياغىچى) ئاياق، بەش (دانە) ياڭاق (ياغىچى) تەخسە، (6) تۆت (دانە) ياغاچ تاۋاق، ئىككى (دانە) ياغاچ چېلەك، بىر (دانە) نەقىشلىك سىرلىق (7) چېلەك، بىر (دانە) ياڭاق ياغىچى (تاۋاق)، بىر (دانە) ياغاچ تاۋاق، بىر ياڭاق (ياغىچى) (8) ئىركۈن(؟)، ئىككى سۆگەت (ياغىچى) ئىركۈن(؟)، بىر سىرلىق ئاياق، ئۈچ (دانە) ياڭاق (ياغىچى) شورپا (9) ....، ئىككى (دانە) ياڭاق (ياغىچى) ئىشۈرىق(؟)، يەتتە تىرەك (ياغىچى) ئىشۈرىق(؟)، بىر قۇرۇق سىن(؟) (10) ....، بىر

(دانه) چاي چىنىسى؛ ئىككى (دانه) سىرلىق قوشۇق، ئالتە كىشىلىك سىرلىق چوكا، سەكسەن (11) كىشىلىك قىزىل چوكا، بىر (دانه) نەقىشلىق ساندۇقچە(؟)، ئۈچ (دانه) ھەر بىرى ئۈچ قاپلىق (12) كۆپ، ئۈچ (دانه) ھەر بىرى بىر قاپلىق ئىدىش.

دېمەك، يۇقىرىدىكى ۋەسىقىدىن شۇنى ئېنىق كۆرگىلى بولىدۇكى، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىمۇ سانلار كۆپرەك ھالدا بىۋاسىتە ئىسىمغا بىرىكىپ، مىقدار سۆزلەر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكىدەك كۆپ قوللىنىلمىغان. خۇسۇسەن دانلاپ سانىغىلى بولىدىغان شەيئىلەردە مىقدار سۆزلىرى ئاز قوللىنىلغان، بۇنىڭ ئەكسىچە پۇل ئورنىدا قوللىنىلغان، ئۆلچەم بىرلىكلىرىنى قوللىنىش زۆرۈر بولغان جايدا قىسقارمىغان.

رەۋىش

ۋاقىت رەۋىشلىرى: amti [UW111(9-20)/11] "ئەمدى، ھازىر"، bərü [UW99(9-8)/3] "بېرىيان، تارتىپ"، burun [UW111(9-20)/9] "بۇرۇن"،

ئورۇن رەۋىشلىرى:: θngdün [UW5(1-5)/8] "ئالدى تەرەپ، شەرق تەرەپ"، üstün [UW3(1-3)/3] "ئۈستۈن"، üzə [UW5(1-5)/6] "يۇقىرى". ئەمەلىيەتتە بۇ سۆزلەر ئورۇن - تەرەپ ئىسىملىرىغا كىرىدۇ.

بۇ مەتىندە رەۋىشلەرمۇ ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ.

ئالماش

شەخس ئالماشلىرى: mən "مەن"، biz "بىز"، sən "سەن"، siz [UW89(8-3)/17] "سىز" (بىرلا يەردە كۆرۈلىدۇ)، u "ئۇ"، ular "ئۇلار".

شەخس ئالماشلىرىنىڭ كېلىشلەر بىلەن تۈرلىنىشى:

باش كېلىشتە كەلگەنلىرى: mən [UW1(1-1)/18] "مەن"، bizlər [UW104(9-13)/1] "بىزلەر".

ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەنلىرى: mən#ing [UW17(1-17)/8/9/10/12/13/14/15/16] "مېنىڭ"، biş#ing [UW32(2-3)/5, 35(3-3)/6] "بىزنىڭ"، biş#ning [UW57(4-10)/12] "بىزنىڭ"، biz#ning [UW9(1-9)/5, 16(1-16)/3] "بىزنىڭ".

چۈشۈم كېلىشتە كەلگەنلىرى: biz#ni [UW111(9-20)/8] "بىزنى".

يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەنلىرى: (mən#gə=) manga sadaḳa yunglaḳliḳ bөz kərgək bolup [UW10(1-10)/1] "مەن سادىغا ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز كېرەك بولۇپ"، manga [UW78(4-31)/2] "ماڭا"، biz#inggə [UW8(1-8)/2] "بىزگە"، biz#ingə [UW7(1-7)/1] "بىزگە"، biz#gə [UW87(8-1)/8, 121(9-30)/2] "بىزگە".

ئورۇن كېلىشتە كەلگەنلىرى: min#də [UW82(5-3)/12] "مەندە".

كېلىشلەر بىلەن قاتلانغان شەكىلدە تۈرلىنىپ كېلىشى:

ئىگىلىك كېلىش بىلەن يۆنىلىش كېلىشتە قاتلىنىپ كەلگەنلىرى: biz#ing#gə [UW3(1-3)/1, 8(1-8)/2] "مەندە".

چۈشۈم كېلىش بىلەن ئورۇن كېلىشتە قاتلىنىپ كەلگەنلىرى: mi#ni#tə [UW81(5-2)/21] "مەندە".

چۈشۈم كېلىش بىلەن تەڭلەشتۈرمە كېلىشتە قاتلىنىپ كەلگەنلىرى: a#ni#qa [UW19(1-19)/14] "مەندە".

كۆرسىتىش ئالماشلىرى: bu [UW1(1-1)/5]، bu#lar [UW23(1-23)/19] "بۇلار".

كۆرسىتىش ئالمىشى "ol" بۇ ۋەسىقىلەردە كۆپىنچە ھۆكۈم باغلامچىسى رولىدا كەلگەن. مەسىلەن، bu nixan mən sadanïng ol [UW10(1-10)/16] "بۇ نىشان مەن سادانىڭدۇر"، bu nixan mən tanuḳ turmix təmürning ol, bu nixan mərkidning ol. bu nixan mən əsən buḳanïng ol, bu nixan mən bars buḳanïg ol [UW10(1-10)/18-21] "بۇ نىشان مەنكى گۇۋاھچى تۇرمىش تەمۈرنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن مەركىدنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن ئەسەن بۇقىنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن بارس بۇقىنىڭدۇر".

كۆرسىتىش ئالماشلىرىنىڭ كېلىشلەر بىلەن تۈرلىنىشى:

باش كېلىشتە كەلگەنلىرى:

ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەنلىرى: a#nïng [UW91(8-5)/29] "ئۇنىڭ".

يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەنلىرى: bular#ḳa [UW3(1-3)/22, 91(8-5)/26] "بۇلارغا"، mu#nga [UW89(8-3)/27] "بىزنىڭ"، a#nga [UW89(8-3)/16] "ئۇنىڭغا"، ïnaru [UW6(1-6)/9] "بۇنىڭدىن كېيىن" (بۇ قەدىمكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ قالدۇقى دەپ قارالماقتا).

ئورۇن كېلىشتە كەلگەنلىرى: a#nta [UW85(7-1)/2/4] "ئۇندا، ئۇ يەردە"، mu#nta [UW85(7-1)/10] "بۇنىڭدىن".

ئورۇن - بەلگە كېلىشتە كەلگەنلىرى: a#ntaḳi [UW119(9-28)/11] "ئۇندىكى، ئۇ يەردىكى".

چىقىش كېلىشتە كەلگەنلىرى: a#ndïn [UW82(5-3)/4] "ئۇندىن"، mu#ntïn [UW91(8-5)/13] "بۇنىڭدىن".

تەڭلەشتۈرمە كېلىشتە كەلگەنلىرى: a#nïqa [UW19(1-19)/14] "ئانچىلىك، شۇنچە"، mu#nqa [UW89(8-3)/27] "مۇنچە"، ï#nqa [UW1(1-1)/3] "ئۇنداق، بۇنداق".

سوئال ئالماشلىرى: kim [UW5(1-5)/15] "كىم"، nə#si#ngə [UW91(8-5)/30] "نېمە، قەيەر"، nəqə [UW39(3-7)/5] "قانداق"، nəgü [UW6(1-6)/21] "نېمىشقا"، nətəg [UW38(3-6)/3] "قانداق"، ḳaq [UW53(4-6)/7] "قانچە"، ḳaqan [UW112(9-21)/4] "قاچان"، ḳayda [UW124(9-33)/3] "قەيەردە"، ḳayu [UW6(1-6)/12] "قايسى". bu yirning nəgü ymə irti birti yoḳ [UW6(1-6)/20-21] "بۇ يەرنىڭ ھېچقانداق ئالغۇ - بەرگۈلىكى يوق". بۇ جۈملىدە "نېمە" سوراق ئالمىشى ئىنكار قىلىش مەنىسىدە "ھېچقانداق" دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن.

ئۆزلۈك ئالمىشى: θz [UW5(1-5)/2] "ئۆز": بىرىنچى شەخس بىرلىك شەكلى، θzüm "ئۆزۈم": mən θzüm bitidim [UW25(1-25)/22] "مەن ئۆزۈم يازدىم"، θz borluḳ#umnï [UW5(1-5)/2] "ئۆز ئۆزۈملۈكۈمنى"، mən ḳayïmtu mïsïrḳa ayïḍïp θzüm bitidim [UW67(4-20)/12-14] "مەن قايىمتۇ مىسىردىن سوراپ ئۆزۈم يازدىم". ئىگىلىك شەكلى θzüm#ning [UW27(1-27)/5] "ئۆزۈمنىڭ"، θz#üm#tə [UW83(6-1)/3] "ئۆزۈمدە"؛ ئىككىنچى شەخس بىرلىك ۋە كۆپلۈك شەكلى كۆرۈلمىدى؛ ئۈچىنچى شەخس بىرلىك شەكلى θzi [UW3(1-3)/10] "ئۆزى"، كۆپلۈك شەكلى θzliri [UW11(1-11)/9] "ئۆزلىرى".

پېئىل

پېئىلنىڭ ئۆزەك شەكىللىرى:

پېئىلنىڭ بولۇشلۇق - بولۇشسىز شەكىللىرى

پېئىلنىڭ $ma/$mə قوشۇلمىغان شەكلى، پېئىلنىڭ بولۇشلۇق شەكلى، قوشۇلغان شەكلى بولۇشسىز ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، bol-$mayïn [UW110(9-19)/4] "بولماي"، bir-$məsərmən [UW65(4-18)/9] "بەرمـــــــــــەم"، bir-$məsərbiz [UW108(9-17)/8] "بەرمـــــــــــەك"، bir-$məzmən [UW84(6-2)/7] "بەرمەيمەن"، orunïn yigin ḳïl-$mayïn, [UW82(5-3)/21] ədgü tutḍ-$mayïn "تۇتمـــــــاي"، [UW100(9-9)/5] tuğ-$malïm "تۇغـــــــمـــايلى"، [UW110(9-19)/10] kərgür-$məzmən "كىرگۈزمەيمەن"، bir [UW9(1-9)/6] küp bor təgməyük üqün "بىر كۈپ ئۈزۈم ھارىقى تەگمىگەنلىكى ئۈچۈن"،

پېئىل دەرىجىلىرى:

ئەسلى دەرىجە:، øz borluḳumnï basa toğrïlḳa toğru [UW5(1-5)/2-3] tomlidu saḍtim "ئۆز ئۈزۈمـلۈكـۈمنى باسا توغرىلقا مۇۋاپىق - لايىقىدا ساتتىم".

مەجھۇل دەرىجە: ḳat-$ïl-$mazunlar [UW87(8-1)/9-10] "قېتىلمىسۇن (ئارىلاشمىسۇن)"، yar-$ïl-$sar [UW50(4-3)/4] "يېرىلسا".

مەجبۇرىي دەرىجە: -dur/tur- : yan-$ḍur$u birip [UW92(9-1)/6] "ياندۇرۇپ بېرىپ".

-d/t-: mən bg bars ḳutluğ tongaḳa ayï-St$ïp bitidim [UW92(9-1)/23] "مەن بەگ بارس قۇتلۇق توڭاغا سۆزلەتكۈزۈپ

(سوراپ) يازدىم".

aţïn kixikə θt-kür-$ü satsun :-gür-/-kür-
θşgə kixi ،"باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن" [UW3(1-3)/11]
ئۆزگە" kθr-$gür$məzmən timix üqün [UW110(9-19)/10]
كىشىنى كۆرگۈزمەيمەن دېگەنلىكى ئۈچۈن".

qaonï oğul tigin yənggəmizkə yaz küz :-ur-/-ür-
kim kəlsər təg-$ürSüp birürbiz, təg-$ür$üp birməsərbiz
bu bitigŋi kim alïp kəlsər nəgükəmə tïldamayïn
پۇلىنى (چاۋ) بۇ" büḍürüp birürbiz [UW108(9-17)/6-10]
ئوغۇل تېگىن يەڭگىمىزگە ياز (ياكى) كۈزدە كىم كەلسە، شۇنىڭدىن
يەتكۈزۈپ بېرىمىز. يەتكۈزۈپ بېرەلمىسەك، بۇ ھۆججەتنى كىم ئېلىپ
كەلسە، ھېچقانداق باھانە_سەۋەب كۆرسەتمەستىن تولۇق بېرىمىز".

saḳï-$n$sarlar [UW5(1-5)/16] ،:ئۆزلۈك دەرىجە
"توپلانسا".

ئاغساق، aği-$xsarbiz[UW81(5-2)/14] :ئۆملۈك دەرىجە
sθzlə-$xdimiz [UW1(1-1)/3] ،"ئۆز ئارا تېنىۋالماق
biz munta song θlsər xinking sinïn baxlap ،"سۆزلەشمەق
oğlanlarïm birlə əwimni tutup ayït-Sïxïp kəngi-Sxip
ئۆلۈپ بىز كېيىن بۇنىڭدىن" yorïzunlar [UW85(7-1)/10-12]
كەتسەك، شىن كىڭ، سى ئىن قاتارلىق ئوغۇللىرىم بىلەن بىرلىكتە
ئۆيۈمنى تۇتۇپ، ئۆز ئارا مەسلىھەتلىشىپ_كېڭىشىپ ئىش قىلسۇن"،
təxgür-$üxüp [UW31(2-2)/4] "ئالماشتۇرشۇپ".

پېئىللىك شەخسسىز شەكىللىرى:

سۈپەتداشلار:

كېلىدىغان زامان سۈپەتداش قوشۇمچىسى $daqï/$taqï/$dəqi/$təqi: yul-$taqï [UW4(1-4)/21, 6(1-6)/17] "يۇلغۇچىلار، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى"، yul-$daqï [UW7(1-7)/16, 9(1-9)/20] "يۇلغۇچىلار، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى".

ئۆتكەن زامان سۈپەتداش قوشۇمچىسى $mïx/$mix: bol-$mïx [UW39(3-7)/6] "بولغان"، tuğ-$mïx [UW82(5-3)/25] "تۇغمىش" kod-$mïx [UW91(8-5)/26] "قويغان"، θl-$mix[UW94(9-3)/12] "ئۆلگەن"، bitig ķil-$mïx küntə [UW1(1-1)/5-6] "بۇ ھۆججەت يېزىلغان كۈنى".

ئۆتكەن زامان سۈپەتدىشى $ğan/$ķan/$gən/$kən: ķal-$ğan [UW108(9-17)/6] "قالغان". ķuṭ-$ğan [UW106(9-15)/2] "قويغان، تاپشۇرغان".

كەلگۈسى زامان سۈپەتدىشى $ar/$ər/$r: ķoqo kiḍinitə yorï-$r [UW1(1-1)/4] "قوچو بازىرىدا ئۆتىدىغان" ("كەلگۈسى زامان" قوشۇمچىسى $r غا قاراڭ)، ər køm-$ər alḍï borluķumnï [UW10(1-10)/4] "ئالتە ئەر كۆمىدىغان ئۆزۈملۈكۈمنى"، ķod-$ar [UW105(9-14)/2-3] "قويۇلىدىغان"، mənga təg-$ər üq ər køm-$ər borluķumnï [UW110(9-19)/5-6] "ماڭا تېگىدىغان، ئۈچ ئەر كۆمىدىغان ئۆزۈملۈكۈمنى"، bar-$ïrta kəl-$irtə [UW45(3-13)/11-12] "بارغاندا، كەلگەندە".

ئىسىمداشلار:

ئىسىمدىشى $ğï/$ķï/$gi/$ki/$ğu/$ķu/$gü/$kü (چەك كېلىشتە كەلگەن): al-$ğu [UW51(4-4)/2] "ئالغۇ"، bar-$ğu

[UW2(1-2)/11] "بىرىش"، bir-$gü [UW9(1-9)/7] "بىرىش"،
yi-$gü [UW113(9-22)/3] "يېيىش"، bir-ginqə bar yok
bolsarmən inim təmür kəni birzün [UW67(4-20)/9]
"بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا بۇنداق بولۇپ قالسام، ئىنىم تەمۈر تولۇق
بەرسۇن"، θl-$ginqə [UW82(5-3)/8] "ئۆلگىچە"

بۇ خىل ئىسىمداشلارنىڭ خېلى كۆپلىرى سۈپەتداش ئورنىدا
قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، aq-$ğu [UW8(1-8)/4] "ئاچىدىغان (يەر)"،
bir-$güm [UW2(1-2)/2] "بېرىدىغان نەرسەم".

$mak/$mək ئىسىمدىشى: ixləḍ-$mək [UW46(3-14)/15]
"ئىشلەتمەك".

رەۋىشداشلار:

قىسمەن سۆزلەردىكى رەۋىشداش قوشۇمچىسى
$a/$ə/$ï/$i/$(y)u/$(y)ü: yarat-$u [UW4(1-4)/20,
30(2-1)/20] "يارىتىپ"، yarax-$u [UW11(1-11)/20,
80(5-1)/14] "يارىشىپ، لايىق"، bu bitigni mən buyan təmür
θz iligin biti-$yü təgintim [UW119(9-28)/17] "بۇ
ھۆججەتنى مەن بۇيان تەمۈر ئۆز قولۇم بىلەن يازدىم".

چېتىلما رەۋىشداش قوشۇمچىسى $ïp/$ip/$up/$üp: adïr-$ïp
[UW115(9-24)/4] "ئايرىپ"، al-$ïp [UW9(1-9)/9] "ئالىپ"،
kəlür-$üp [UW19(1-19)/13, AYC363/21, 474/5]،
kəlür-Sip [UW105(9-14)/6-7] "كەلتۈرۈپ".

مەقسەت رەۋىشدىشى $ğalï/$ḳalï/$gəli/$kəli: al-$ğalï
[UW50(4-3)/7] "ئالغىلى"، ayït-$ğalï [UW1(1-1)/12]
"سورىغىلى"، kθr-$gəli [UW94(9-3)/6, ḲR10r2] كۆرگىلى،
yul-$ğalï [UW18(1-18)/12] "يۇلغىلى، قايتۇرۇپ سېتىۋالغىلى".

بولۇشـــــــنى رەۋىشـــداش قـــوشـــۇمـــچـــىسى
aṭïr-Sm(a)tïn :$matïn/$mətin/$madïn/$mədin
al-$madïn [UW89(8-3)/33] "ئاينماستىن"، [UW93(9-2)/7]
"ئالماستىن، ئالماي"، [UW9(1-9)/12] ķod-$matïn "قويماي"،
[UW49(4-2)/3] səxür-$mətin "ئۈزۈپ قويماي(كېچىكتۈرمەي)".

پېئىلنىڭ شەخسلىك شەكىللىرى:

پېئىلنىڭ مەيلى كاتېگورىيىسى:

ۋاســـــــــز بايان مـەيلى: mən tərbix θzüm bitidim
[UW11(1-11)/27] "مەن تەربىش ئۆزۈم يازدىم"،

بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى:

بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى بىرىنچى شەخس-بىرلىك قوشۇمچىسى
al-$ayïn yul-Sayïn tisərlər [UW3(1-3)/15] :$ayïn/$əyin
apam birθk bu "(بەرلىق قايتۇرۇۋالاي، قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە"،
oğulnïng küqin alïp, bodķa təgmixtə orunïn yigin
ķïl-$mayïn ədgü tuḍ-$mayïn ķodï asïra kixiqə
tuḍsarmən, ķayuķa barsar, θz kθngülinqə tapïnqa barṣun
[UW82(5-3)/19-23] "ئەگەر (مەن سۆتباق) بۇ ئوغۇلنىڭ كۈچىنى
ئىشلىتىپ، بۇيىغا يەتكەندە ئورنى - قەدرىنى قىلماي، ياخشى
(مۇئامىلە) قىلماي، (ئۇنى) پەس - تۆۋەن (تەبىقىدىكى) كىشىدەك
(كۆرۈپ) مۇئامىلە قىلسام، قاياققا يارغۇسى كەلسە، ئۆز كۆڭۈل -
خاھىشى بويىچە (خالىغان يېرىگە) بارسۇن"، kim alïp kəlsər
nəgükəmə tïlda-$mayïn büḍürüp birürbiz
[UW108(9-17)/9] "...نى ئېلىشقا ھەر قانداق كىشى كەلسە،
ھېچقانداق باھانە - سەۋەب كۆرسەتمەي، ساق بېرىمىز".

بىرىنچى شەخس كۆپلۈك شەكلى $(a)lïm/S(ə)lim:
[UW100(9-9)/5] tuğ-$maSlïm "تۇغۇلمايلى".
بۇيرۇق-تەلەپ مەيلى ئىككىنچى شەخس قوشۇمچىسى
$ğil/$ķil/$gil/$kil (قىسمەن Sgül): al-$ğïl
[UW110(9-19)/14] "ئالغىن"، alp toğrïlķa yiti küri üyürni
[UW99(9-8)/2] kθni bir-Sgül tisə "ئالپ توغرىلىقا يەتتى كۈرە
ئېيرىقنى ساق بەر دېسە"، ayïtïp biḍi$gil timix
[UW122(9-31)/19] "سوراپ، يازغىن دېگەندە (يازدىم)".
پېئىلنىڭ بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس
قوشۇمچىسى $zun/$sun: [UW87(8-1)/9] al-mazun
"ئالمىسۇن"، [UW80(5-1)/6] bar-$zun، bar-$[z|s]un
[UW78(5-3)/23] "بارسۇن"، [UW1(1-1)/11, bol-Szun
MSI134/1]، [UW14(1-14)/13] bol-$[z|s]un، bol-$sun
(AYC34/21] "بولسۇن"، [UW6(1-6)/13] ķïl-$mazun.
شەرت مەيلى قوشۇمچىسى $sa/$sə: bol-$sa
[UW72(4-25)/10] "بولسا"، [UW25(1-25)/18] bol-$sar
"بولسا"، [UW82(5-3)/16] bul-$sa "ئېرىشسە، ئىگە بولسا"،
[UW2(1-2)/14] tapla-$ma-$sar "خالىمىسا"، tut-$samən
[UW58(4-11)/3] "تۇتسام"، [UW53(4-6)/7] tut-$sar
"تۇتسا"، [UW54(4-7)/4] tut-$sarmən "تۇتسام"،
[UW60(4-13)/7] kəqür-$sərmən "كەچۈرسەم"، θngi
[UW85(7-1)/14] bol-$sarbiz "باشقىچە بولساق"،
[UW59(4-12)/8] kəqür-$sərbiz "كەچۈرسەك"، θ-$sərlər
[UW6(1-6)/14] "تولسا"، [UW46(3-14)/10] θl-$sər
"ئۆلسە"، [UW97(9-6)/6] ün-$sər "ئۈنسە".

كېلىدىغان زامان ئارزۇ - تىلەك مەيلى قوشۇمچىسى $ğay/$ķay/$gəy/$kəy: bol-$ğaymən [UW87(8-1)/3] "بولغايمەن"، kal-$ğay [UW82(5-3)/1] "قالغاي" (بۇ جۈملىدە، بۇ قوشۇمچە ئارزۇ - تىلەكنى ئەمەس، بەلكى سۆزلىگۈچىنىڭ بىر خىل "ئەندىشە قىلىش، ئەنسىرەش" ئىپادىسىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن.

بۇ قوشۇمچە بەزى تېكىستلاردا ئارزۇ_تىلەك مەيلىنى ئەمەس، بەلكى كېلىدىغان زامان ئوبيېكتىپ مۆلچەر مەيلى ئۇقۇمىنى ئىپادىلەپ كېلىدۇ. مەسىلەن، mən kɵni ķuz ağïr igkə təgip ɵlüp ïdïp barğaymən tip [UW86(7-2)/1-3] "مەن كۆنى قۇز ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، ئۆلۈپ كېتىپ قالارمەنمىكىن دەپ ئويلاپ".

پېشلىنىڭ زامان كاتېگورىيىسى

ئاددىي ئۆتكەن زاماننىڭ قوشۇمچىسى $dï/$di/$du/$dü: بىرىنچى ۋە ئىككىنچى شەخستە شەخس قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ، ئۈچىنچى شەخستە ھېچقانداق شەخس قوشۇمچىسى قوشۇلمايدۇ. مەسىلەن، بىرىنچى شەخس بىرلىك شەكلى: al-$dïm [UW1(1-1)/7] "ئالدىم"، al-$tïm [UW2(1-2)/9] "ئالدىم"، bir-$dim [UW1(1-1)/6] "بەردىم".

بىرىنچى شەخس كۆپلۈك شەكلى: al-$dïmïz [UW28(1-28)/6, 69(4-22)/8] "ئالدۇق"، al-$tïmïz [UW9(1-9)/12] "ئالدۇق"، sɵzləx-$dimiz [UW13(1-13)/3] "سۆزلەشتۇق"، üşüx-$dümüz [UW1(1-1)/5] "ئۈزۈشتۇق، توختاتتۇق". يۇقىرىدىكى مىساللارنىڭ ئاخىرىدىكى شەخس قوشۇمچىلىرى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا "$duķ/dük" ("-دۇق/-دۈك") بولغان.

ئىككىنچى شەخس بىرلىك ۋە كۆپلۈك شەكلى بۇ ۋەسىقىدە كۆرۈلمەيدۇ.

bol$dï [UW110(9-29)/2] "بـــولـــدى"، bol-$tï
[UW1(1-1)/2] "بولـدى"، boxu-$dï [UW104(9-13)/4]
"بوشىدى، ئازاد بولدى"، θl-$di [UW94(θ-3)/8] "ئۆلدى".

هازىرقى زامان كېلىدىغان زامان قوشۇمچىسى Sar/$ər/$ïr/$ir/Sr : بۇ خىل قوشۇمچىنىڭ رولى كۆپرەك. ئادەتتە سۆزلەۋاتقان ۋاقىتنىڭ ئۇزىدە تېخى مەيدانغا كەلمىگەن، ئەمما، سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتا قارار قىلىنغان، مەقسەتكە كەلگەن، ئومۇمەن سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن باشلاپ بولىدىغان ھەرىكەتنىڭ ۋاقتىنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن، alïp kal-Sïr-musən tisərmən. yok ərsə θşgə kixikə kod-$armən tisərmən [UW110(9-19)/7-9] "سەن ئېلىپ قالامسەن؟ بولمىسا باشقا كىشىلەرگە قالدۇرسەمەن دېسەم"، ut-$armən [UW99(9-8)/4] "ئۇتىمەن، ساقلايمەن"، kod$armən [UW110(9-19)/8] "قويىمەن"، bitig bir$ürmən [UW110(9-19)/2] "ھۆججەت بېرىمەن"، ün-$ərmən [UW82(5-3)/28] "ئۈنىمەن، پەيدا بولىمەن"، bu yirkə niqə uruğ badza ikigütng üləxip al-$ïr$biz. alïm birim kəlzə ik(i)rər tng bilixip tng bir-$ür$biz [UW43(3-11)/8] "بۇ يەرگە قانچىلىك ئۇرۇق كەتسە، ئىككىيلەن تەڭ چىقىرىمىز. باج سېلىق كەلسە، ھەر ئىككىمىز تەڭ ئۈستىمىزگە ئېلىپ، تەڭ تاپشۇرىمىز." (بۇ ۋەسىقىلەردە ئېنىق كېلىدىغان زامان مەنىسىنى ئىپادىلەپ كەلگەن).

كېلىدىغان زامان ئۇقۇمىنى بىلدۈرگەندىن باشقا، دائىم بولىدىغان ياكى قانۇنىيەتلىك ھالدا بولۇپ تۇرىدىغان ھەرىكەتنىڭ ۋاقتىنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ. بۇ خىل مەنە غەربلىي كۆپ تىللارنىڭ گرامماتىكىسىدا "كەڭرى زامان" دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، adïr-$ar [UW8(1-8)/9]

"ئايرىيدۇ"، yirning sïqïsï ërü yïngak alp [tax] sïngkur
sangunnïng yiri adïr-$ar [UW1(1-1)/7-8] "يۇقىرى تەرەپتىن
ئالىپ تاش سىڭقۇر ساڭۇننىڭ يېرى ئايرىيدۇ"، koqo kidinitə
yorï-$r [UW1(1-1)/4] "قوچو بازىرىدا ئۆتىدىغان"، kidin
yorï-$yur [UW19(1-19)/3] "بازاردا ئۆتىدىغان". ئالدىنقى
جۈملىدە Sar پەقەت زامان مەنىسىنىلا ئىپادىلەپ كەلگەن. ئەمما،
كېيىنكى جۈملىدىكى $r قوشۇمچىسى زامان جەھەتتىن ھازىرقى –
كېلەر زامان يەنى كەڭرى زامان ئۆتقۇمىنى ئىپادىلەپلا قالماي، بەلكى
جۈملىدە سۈپەتداش رولىدا "يۈز قاتىپۇ" دېگەن ئىسىمنى ئېنىقلاپ
كەلگەن. شۇڭا، بۇلارنى ھەر ئىككى كاتېگورىيىگە تەۋە دەپ قاراشقا
بولىدۇ.

پېئىلنىڭ تەۋەلىك شەخس شەكىللىرى

پېئىلنىڭ بىرىنچى خىل تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرى شەخس
ئالماشلىرىدىن كەلگەن $mən/$biz/$sən/$siz/$silər/Su/$ular
قاتارلىقلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ شەخسلىك شەكىللىرىمۇ شۇ خىل شەخس
ئالماشلىرى بىلەن ئوخشاش. بۇلار ئادەتتە ھۆكۈم ياردەمچىسى دېيىمۇ
ئاتىلىدۇ. ئەمما، قىسمەن تاۋۇش ئۆزگىرىشلىرى بولغان. بۇلار ئاساسەن
پېئىلنىڭ شەرت مەيلى، ئارزۇ-تىلەك مەيلى، ھازىرقى-زامان_كېلىدىغان
زامان قاتارلىق شەكىللىرىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىدۇ. مەسىلەن، tut-$samən
[UW58(4-11)/3] "تۇتسام"، tut-$sarmən [UW54(4-7)/4]
"تۇتسام"، kəqür-$sərmən [UW60(4-13)/7] "كەچۈرسەم"،
bol-$ğaymən [UW87(8-1)/3] "بولغايمەن"، birirbiz
[UW100(9-9)/4] "بېرىمىز"،
پېئىلنىڭ ئىككىنچى خىل تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرى ئىسىمنىڭ

تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرىدىن كەلگەن بولۇپ، ئادەتتە ئىسىمنىڭ شۇ خىل شەخس شەكىللىرى بىلەن ئوخشاش قوللىنىلىدۇ. پېئىللارنىڭ ئاددىي ئۆتكەن زامان قوشۇمچىسى $dï/$di/$du/$dü/$tï/$ti/$tu/$tü قاتارلىقلارنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىدىغان شەكلى بولۇپ، بۇلارنىڭ تەرەققىياتى ۋە تۈرى سەل مۇرەككەپ بولۇپ، ئۇلارنى تېخىمۇ ئىنچىكە ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ. مەسىلەن،

تەۋەلىك بىرىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى -m: al-$dï$m [UW1(1-1)/7] "ئالدىم"، bir-dim [UW1(1-1)/6] "بەردىم".

تەۋەلىك بىرىنچى شەخس، كۆپلۈك قوشۇمچىسى $mïz/$miz/$muz/$müz: atax bol-tumuz [UW100(9-9)/3] "ئاداش (دوست) بولدۇق"، bir-$timiz [UW11(1-11)/13] "بەردۇق"، søzlə-$xdimiz [UW1(1-1)/3-4] "سۆزلەشتۇق"، üşüx-$dü$müz [UW1(1-1)/5] "توختاتتۇق، كەستۇق".

تەۋەلىك ئىككىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى ding ۋە تەۋەلىك ئىككىنچى شەخس، كۆپلۈك قوشۇمچىسى dï$nglar/di$nglər بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا ئاساسەن كۆرۈلمەيدۇ.

تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى نۆل شەكىل بىلەن ئىپادىلىنىدۇ:

تۆتىنچى خىل تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىسى پېئىللارنىڭ بۇيرۇق - تەلەپ رايى شەكلى ئىپادىلىنىدىغان قوشۇمچە بولۇپ، بۇ قوشۇمچىلاردا ھەم پېئىلنىڭ بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى ھەم شەخس شەكلى ئەبجەش قىلىپ يۇغۇرۇلغان. شۇڭا، ئۇلاردىكى قوشۇمچىلارنى ئايرىم شەخس قوشۇمچىسى دەپ ئايرىپ چىقىشقا بولمايدۇ (شۇ قىسمىغا قارالسۇن).

بۇ ۋەسىقىلەردە kərgək bolup [UW3(1-3)/2] "كېرەك

بولۇپ" دېگەنگە ئوخشاش تورغۇن سۆز پېئىل قۇرۇلمىلىرى خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ.

باغلىغۇچىلار

بۇ ۋەسىقىلەردە تۆۋەندىكىدەك باغلىغۇچى سۆزلەر كۆرۈلىدۇ: üqün [UW2(1-2)/2] "تۈزچۈن"، taķi [UW2(1-2)/16] "تېخى"، birək [UW3(1-3)/14] "مۇبادا، ئەگەر"، yənə [UW9(1-9)/22] "يەنە". جۈملىدىكى قوللىنىشقا مىسال: aytğlï istgli sķïnsr sawlarï yorïmazun, taķï birək ərklig bəg ixi küqin tutup alayïn yulayïn tisərlər [UW4(1-4)/17-19] "ئەگەر (يەرنى) سورىسا، تەلەپ قىلسا، سۆزلىرى ئاقمىسۇن، ئەگەر ھۆقۇقدار بەگ - ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ، (يەرنى) قايتۇرۇۋالاي، قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە"، apam qam qarïm ķïlğalï saķïnsarlar [UW5(1-5)/15-16] "ئەگەر دە تالاش قىلماقچى بولسا"، apam [UW87(8-1)/10] "ئەگەر، مۇبادا".

يۈكلىمىلەر

بۇ تېكستتە ئەڭ كۆپ قوللىنىلغان يۈكلىمىلەر تۆۋەندىكىچە: ək يۈكلىمىسى سۆز ۋە جۈملە مەنىلىرىنى كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدۇ.

mu يۈكلىمىسى سوراقنى ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن، ķlïr$mu sən [UW110(9-19)/7] "قالامسەن".

بۇ يۈكلىمە بەزىدە mə شەكلىدە كېلىشى مۇمكىن. مەسىلەن، kim kim mə ərsər qam qarïm ķïlmazunlar [UW24(1-24)/8] "مەيلى كىم بولسۇن دە- تالاش قىلمىسۇن"، kim kim mə bolup [UW27(1-27)/20] "مەيلى كىم بولۇپ".

ئومۇمىي خۇلاسە

بىزگە مەلۇمكى، ھەرقانداق بىر تىل ئۆزىنىڭ ئۇزاق تارىخىي تەرەققىياتىدا ئۆزىگە خاس ئىچكى قانۇنىيەتلەرگە ئىگە بولىدۇ. يەنى بىرتىلنى تەشكىل قىلغان فونېتىكىلىق، لېكسىكىلىق ۋە گرامماتىكىلىق تەركىبلەرنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە تەرەققىي قىلىش قانۇنىيەتلىرى بولىدۇ. بۇ شۇ تىلنىڭ تەرەققىياتىدىكى ئاساسىي ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق بىر تىل ئۆزىنىڭ تارىخىي تەرەققىياتىدا باشقا تىللارنىڭ، شۇنداقلا جەمئىيەتتىكى باشقا ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ تەسىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. يەنى بىر تىل مەيلى تۇغقان تىل(لار) بولسۇن، مەيلى يات تىل(لار) بولسۇن، جەزمەن باشقا تىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماي قالمايدۇ. قىسقىسى، دۇنيادا باشقا بىر تىل بىلەن ئۇچراشمىغان، باشقا بىر تىلنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلمىغان تىل يوق. ئادەتتە مەيلى قەدىمكى تىللاردا بولسۇن، مەيلى ھازىرقى زامان تىللىرىدا بولسۇن باشقا تىللارنىڭ تەسىرىنى تونۇماق، ھېس قىلماق بىراز نوڭاي، چۈنكى، ئۇ بىر تەرەپتىن مەلۇم بىر ئىجتىمائىي ۋاستىگە ياكى بىر ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە بولىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن چەت تىلنىڭ تەسىرى، شۇ ئۆزى كىرگەن تىلدىكى بەزى ئىچكى قانۇنىيەتلەر بىلەن زىتلەشمەي قالمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ يازما ھۆججەتلەردە جەزمەن ئەكس ئېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن يۇنداق ھادىسىلەرنى بايقاش ۋە تونۇش بىراز نوڭايراق. ئەمما، تىلنىڭ ئىچكى قانۇنىيەتلىرىدىكى ئۆزگىرىش ئۇنىڭغا بەزىدە ئوخشىمۇ، بەزىدە ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدۇ. تىلنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئۆزگىرىشلەر ئاھايىتى ئاستا بولىدۇ. بەزى تاۋۇش، شەكىل ياكى مەنىلەرنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە ئومۇملىشىشى ئۈچۈن ئەسىرلەرچە

دەۋر ئۆتىدۇ. شۇڭا، ئۇنى بايقاش، تەكشۈرۈش ئۈچۈن بەلگىلىك ئەمگەك سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئادەتتىكى مەخسۇس تىللارغا بېغىشلانغان تىلشۇناسلىق ياكى گراماتىكا كىتابلىرى ئەنە شۇ تىلنىڭ ئىچكى قائىدە - قانۇنىيەتلىرىنى قانچىلىك تەپسىلىي، چوڭقۇر ۋە توغرا دەرىجىدە تونۇپ تەسۋىرلىگەنلىكى بىلەن بىر - بىرىدىن پەرق قىلىدۇ. بۇلارنى تەكشۈرۈش ۋە تونۇش ئۈچۈن ئەلۋەتتە تارىخىي تىلشۇناسلىق مېتودىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنى قاتلاممۇ قاتلام سېلىشتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ ئۇزۇن ۋاقىت ۋە كۆپ ئەمگەك تەلەپ قىلىدىغان بىر ئىش. شۇڭا، بۇ ماقالىدە بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلىشتىن سۆز ئېچىش تەس. پەقەتلا ئۆزىمىز مۇھىم دەپ ھېس قىلغان بەزى تاۋۇش ئۆزگىرىشلىرى ۋە شۇنىڭغا ئەگەشكەن باشقا بەزى تىل ئالاھىدىلىكلىرىنى قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتتۇق. شۇ ئاساستا ۋەسىقىلەر تىلىنىڭ ئەڭ مۇھىم گراماتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى تۆۋەندىكىچە خۇلاسىلىدۇق:

1. تۈرك مەڭگۈ تاشلىرىدا قوللىنىلغان بەزى گراماتىكىلىق شەكىللەر ئىستېمالدىن قالغان. مەسىلەن، قەدىمكى دەۋرلەردە كېلىدىغان زامان زورۇرىيەت مەيلى ئۈچۈن $sïķ/$sik قوشۇمچىلىرى قوللىنىلغان بولسىمۇ، لېكىن، بۇ ۋەسىقىلەردە بۇلار ئاساسەن قوللىنىلمىغان.

بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا bu+kün "بۇ+كۈن" قاتارلىق ۋاقىت ئىسىملىرى رەۋىشلىك رولىدا كەلگەندە ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ كەلگەن. مەسىلەن، bukün#tə [UW3(1-3)/9, 20(1-20)/8] "بۇگۈن"، bükün#tə [UW7(1-7)/8] "بۈگۈن". ئەمما ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى قوشۇلمايدۇ.

2. قوشۇمچىلار لېكسىكىلىق (سېمانتىكىلىق) ۋە گراماتىكىلىق مەنا جەھەتتىن قېلىپلاشتۇرۇلغان. يەنى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا

ئوخشاش پاكى ئوخشاشراق بىر مەنىنى ئىپادىلەيدىغان ئىككى ۋە پاكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق مەنىداش قوشۇمچىلار، خۇسۇسەن سۆز تۈرلىگۈچى (گرامماتىكىلىق)، قوشۇمچىلار رەتكە سېلىنىپ، ئۇلاردىن بىرى پاكى ئىككىسى قېلىپلاشتۇرۇلۇپ، قالغانلىرى بارا بارا ئىستېمالدىن قالغان. مەسىلەن، قەدىمدە ئەڭ كۆپ قوللىنىلغان چېتىلما رەۋىشداش قوشۇمچىسى $pan/$pən قوشۇمچىلىرى قوللىنىلمىغان، ئەمما، $p تىپىدىكى رەۋىشداشلار خېلى كۆپ قوللىنىلغان. ئومۇمەن بۇ ۋەسىقىلەر تىلىدا يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى ئۈچۈن $ḳa -قا، $ğa -غا كۆپرەك قوللىنىلغان. بۇنىڭ ئەكسىچە قەدىمكى $ğaru/$ḳaru تىپىدىكى قوشۇمچە قىسمەن ئالماشلاردا قاتما شەكىلدە قوللىنىلغاندىن باشقا ئورۇنلاردا ئاساسەن قوللىنىلمىغان.

3. يۇقىرىدا سۆزلىگىنىمىزدەك، كۆپ ۋارىيانتلىق قوشۇمچىلار قېلىپلاشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەسلى رولىدىن قالغان بەزى قوشۇمچىلارغا بەزى يېڭى مەنا يۈكلەنگەن. مەسىلەن، تۈرك مەڭگۈ تاشلىرىدا پېئىلنىڭ پۈتكەن سۈپەتداش ئۇقۇمىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن $duḳ/$dük/$tuḳ/$tük ، $ïğma/$igmə/$ïḳma/$ikmə، $ğan/$ḳan/$gən/$kən قاتارلىق ئۈچ خىل قوشۇمچە قوللىنىلغان. بۇ ۋەسىقىلەردە $ğan تىپىدىكى قوشۇمچە كۆپرەك قوللىنىلغان. شۇنداقلا $ïğma تىپىدىكى قوشۇمچە بارا - بارا ئىستېمالدىن قالغان. كېيىن تىل تەرەققىياتى جەريانىدا، بۇلار تەرەققىي قىلىپ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا كەلگەندە، رەتكە سېلىنىپ، پۈتكەن سۈپەتداش ئۇقۇمى ئۈچۈن $ğan تىپىدىكى قوشۇمچە قېلىپلاشتۇرۇلغان. ئەسلىدە پۈتكەن ئۆتكەن زامان سۈپەتداش مەنىسىنى ئىپادىلەيدىغان $duḳ قوشۇمچىسى ئەسلى مەنىسىدىن قېلىپ ئۆتكەن زامان كۆپلۈك، بىۋاسىتە بايان مەيلى $dïmïz/$dimiz/$tïmïz/$timiz (ئەسلىدە بۇ گرامماتىكىلىق مەنا

قاتارلىق قوشۇمچىلار بىلەن ئىپادىلىنەتتى)دىن ئىبارەت گرامماتىكىلىق مەنىنى ئىپادىلەيدىغان بولغان.

4. قەدىمدە قوشۇمچە بىلەن ئىپادىلىنىدىغان گرامماتىكىلىق مەنا بارا-بارا ھەم قوشۇمچە ھەم ياردەمچى سۆزلەر بىلەن ئىپادىلەنگەن، ئاخىرىدا قوشۇمچە ئىستېمالدىن قېلىپ، ياردەمچى سۆز بىلەن ئىپادىلىنىدىغان بولغان. يەنى قوشۇمچىدىن ياردەمچى سۆزگە ئۆتۈشتىن ئىبارەت بىر ئۆتكۈنچى دەۋرنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن. مەسىلەن، قەدىمدە ھەرىكەتنىڭ ۋاستىسىنى ئىپادىلەيدىغان ۋاستە كېلىش ئۇقۇمى ئۇچۇن #n/#in/#in/#un/#ün قاتارلىق ۋاستە كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن بىرلىكتە "birlə" دېگەن ياردەمچى سۆزمۇ قوللىنىلاتتى. ۋەسىقىلەردە بۇلار باراۋەر قوللىنىلىپ، ئۆتكۈنچى دەۋردە تۇرغان.

5. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا بولمىغان بەزى گرامماتىكىلىق مەنا ياكى شەكىللەر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا پەيدا بولدى. مەسىلەن، قەدىمدە پېئىلنىڭ شەرت مەيلى قوشۇمچىلىرى $sar/$sər/$sa/$sə قاتارلىقلاردا تەۋەلىك سان ئۇقۇمى ئىپادىلەنمەيتتى، ۋەسىقىلەردىمۇ يەنىلا تەۋەلىك سان ئۇقۇمى ئىپادىلەنمىگەن، ئەمما، /ɪ/ تاۋۇشى بەزىدە قىسقارغان، بەزىدە قىسقارمىغان شەكىلدە كەلگەن. مەسىلەن، bol-$sarmən [UW49(4-2)/4] "بولسام"، bol-$sarbiz [UW59(4-12)/10] "بولساق"، bol-$sa [UW25(1-25)/3] "بولسا"؛ bol-$samən [UW58(4-11)/4] "بولسام"، bol-$ẓamən [UW62(4-15)/8] "بولساق"، bol-$sa [UW72(4-25)/10] "بولسا"؛ bol-$ẓa [UW27(1-27)/7] "بولسا". دېمەك، بۇ ئەسەردە قەدىمكى تىلنىڭ خېلى كۆپ ئالاھىدىلىكلىرى ساقلانغان. قەدىمكى تىلدا bən barsar "مەن بارسام"، sən barsar "سەن بارساڭ"، ol barsar "ئۇ بارسا" دېگەن

شەكىللەر بەزىدە ئاساسەن ئوخشاش قوللىنىلىمىز، بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا كۆپىنچە barsar mən "مەن بارسام"، barsar sən "سەن بارساڭ"، barsar "ئۇ بارسا" دېگەن شەكىللەردىمۇ كۆرۈلىدۇ. ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا بولسا mən barsam "مەن بارسام"، sən barsang "سەن بارساڭ"، u barsa "ئۇ بارسا" شەكىللەردە كۆرۈلىدۇ.

6. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى بەزى ئۇنۇملۇك سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار ئىستېمالدىن قالغان. مەسىلەن، تۈرك مەڭگۈ تاشلىرىدا خېلى قوللىنىلىدىغان Šïğsïķ/Sigsik (tutsïķ، bilsik سۆزلىرىدىكى)، قوشۇمچىلىرى بىلەن ياسالغان سۆزلەر كۆرۈلمەيدۇ.

7. تۈرك مەڭگۈ تاشلىرى ۋە قاراخانىيلار دەۋرىدىكى ھۆججەتلەردە كۆرۈلىدىغان ئالماشلارنىڭ məniñdə، məniñdin، məniñsiz قاتارلىق شەكىللىرى بۇ ۋەسىقىدە ئاساسەن كۆرۈلمەيدۇ.

ۋەسىقىلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسى،

ئىزاھى ۋە يەشمىسى

1. نبلىم-سبتىم ۋەسىقىلىرى

29 (1-29) ____ 1 (1-1)

1 (1 - 1)

1 ////// (yïl) (qah)xaput ay bir yangïk̦a mən adïğ tarhan-k̦a

2 y(un)gl(ak̦lïk̦) (k̦anpu) (kər)gək bo(l)tï q/mğuk̦-ta bir xïğï yirim atï alp

3 tax sangun-(k̦a o)k̦(?) toğu(ru t)omluğ sadtïm satïğïn ïnqa sez-

4 ləxdimiz k̦oqo kiti(n)ində yorï(r) iki uqï kinlig otra yirtə

5 tamğalïğ yüz (k̦an)pu-k̦a üşüxdümüz bu yüz k̦anpuğ bitig k̦ïl-

6 mïx künt(ə tüg)əl birdim mən adïğ tarhan ymə tügəl [bir-

7 dim] aldïm // (yi)r-ning sï(q)ï-sï erü yïngak̦ alp [tax] sïngk̦ur

8 sangun-nung yiri adïrar kitin yïngak̦ sangun egə-ning yirni(=yiri) adïrar

9 k̦otï yïnga(k̦ k̦)umar(?) sangun-nung yiri atïrar engtün yïngak̦

10 mən alp t(ax san)gun-nung ok̦ (yi)ri atïrar bu yir-kə ming yïl tümən

11 kün-kə təgi alp (t)a(x) sangun ʹərklig bolzun mən

adïğ tarhan-

12 nïng inim iqim k̦am k̦adaxïm ayïtmazun iz̦dəməzün ayïtğalï

13 isḍəgəli (sak̦ïns)ar sawlarï yo(rï)mazun alp tax sangun-nung sawï

14 yorïz̦un ki(m ərsər) bəg ixi küqin tutup qamlağalï sak̦ï<n>sar bu

15 əgən üzə (al)p tax sangun-k̦a yir yaraḍu birzün.:. bu sawda

16 tanuk̦ k̦u//////n tnuk̦ tong(k̦)ara s(a)ngun kərüp olurğuqï inim

17 bütür bu ta(mğa) mən adïğ tarhan-nïng oğlum k̦aramuk̦-nung ol

18 alğuqï-k̦a (bir)güqi-kə inqgə ayïtïp mən pusartu sïnk̦ay k̦y-a

19 bitidim

20B b(u) biḍig //// tarhan-(nï)ng yir biḍigi ol ::: bu

ئىزاھلار:

1. qahxaput: سانسكرىتچە šikṣapada دىن كەلگەن. 12- ئاينى كۆرسىتىدۇ.

1. yangïk̦a: بۇ سۆزنىڭ تومۇرى yangï ("يېڭى"، "دەسلەپ" دېگەن مەنىدە) بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا ھەر ئاينىڭ ئالدىنقى 10 كۈنى ئىچىدىكى كۈنلەر yangï غا يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى #k̦a نىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

1. tarhan: (1) ئەمەل نامى، (2) ئادەم ئىسمىنى كۆرسىتىدۇ.

2. yunglak̦lïk̦: خەنزۇچە用 نى سۆز تومۇرى قىلىپ ياسالغان سۆز.

2. (kanpu): بۇ ئاتالغۇ مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 5- قۇرىدىكى kanpu سۆزىگە ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى

kanpu: بۇ ئاتالغۇ قەدىمكى ئۇيغۇرچە ھۆججەتلەردە بەنە kuanpu، kunpu دېگەن شەكىللەردىمۇ ئۇچرايدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى ھېسابلىنىدۇ. 2"UW" دىكى "تىلىم-سېتىم ۋەسىقىلىرى" Sa01، Sa19 ۋە Sa06 لەرگە، يەنى بۇ كىتابتىكى (1-1) 1، (1-19) 19 ۋە 6 (1-6) نومۇرلۇق ۋەسىقىلەرگە ئاساسلانغاندا، بىر kanpu (قانپۇ ياكى قۇانپۇ، قۇنپۇ)، بازاردا پۇل ئورنىدا ئوبوروت قىلىنىدىغان، ئوتتۇرىسىغا تامغا بېسىلغان (ياكى ئۇستىگە ئىمزا قويۇلغان ۋە تامغا بېسىلغان)، ئىككى ئۇچىغا چېبەك تۇتۇلغان 10 چى ئۇزۇنلۇقتىكى بۆزنى كۆرسىتىدىغانلىقى مەلۇم. kuanpu دېگەن بۇ ئاتالغۇ كىشىنىڭ ئېسىگە «دىۋانۇلۇغاتىت تۈرك» تىكى "قَنْدُو" (kamdu ـ قامدۇ) ئاتالغۇسىنى ئەسلىتىدۇ. مەھمۇد قەشقەرى "قامدۇ"نى "بويى تۆت گەز، ئېنى بىر غېرىچ كېلىدىغان بىر پارچە بۆز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇيغۇر خانىنىڭ تامغىسى بېسىلغان بولۇپ، سودا-سېتىقتا پۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ بۆز كونىرىسا، ھەر يەتتە يىلدا بىر قېتىم يۇيۇپ، ئۈستىگە باشقىدىن تامغا بېسىلىدۇ." دەپ چۈشەندۈرىدۇ. «تۈركىي تىللار دىۋانى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980، 1- توم، 546- بەتكە قارالسۇن).

2. xiği: بۇ سۆزنىڭ تومۇرى xiğ بولۇپ، xiğ خەنزۇچە [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. ئۇ ئەسلىدە ھەجىم ئۆلچىمى بىرلىكى بولۇپ، بۇ يەردە يەر كۆلىمى ئۆلچىمى بولۇپ كەلگەن. "bir xiğ yir" (بىر دادەنلىك يەر) بولسا، بىر دادەن ئۇرۇق چېچىلىدىغان يەرنى كۆرسىتىدۇ.

3. sangun#ka: سۆز تومۇرى sangun بولۇپ، خەنزۇچە [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. (1) جىياڭجۈن دېگەن مەنىدە؛ (2) ئادەم ئىسمىنى كۆرسىتىدۇ.

4. koqo (قوچو): خەنزۇچە [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

6. tügəl: بۇ سۆز بۇ ۋەسىقىلەردە 1) "تولۇق، ساق، كەم ئەمەس، تۈگەل" دېگەن مەنىلەردە؛ 2) خاس ئىسىم يەنى ئادەم ئىسمى بولۇپ كېلىدۇ. بۇ سۆز 2"UW" دە tökäl دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىزنىڭچە بۇ مۇۋاپىق ئەمەس. چۈنكى، بۇ سۆز -tügə "تۈگىمەك، ئاخىرلاشماق" دېگەن پېئىل يىلتىزىغا تۈرغۇن سۆز ياسىغۇچى l+ قوشۇلۇپ ياسالغان. يەنى هازىرقى] تىلىمىزدا ناھايىتى كۆپ قوللىنىلىدىغان "تۈگەل" دېگەن سۆز (رەۋىش)نىڭ دەل ئۆزىدۇر. ئىككى سوزۇق تاۋۇش ئوتتۇرىسىدا كەلگەن جاراڭسىز ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ جاراڭلىقلىشىشى تۈركىي تىللىرىنىڭ ئەڭ مۇھىم فونېتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرىدۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە قەدىمكى تىلدىكى ناھايىتى كۆپ ھادىسىلەر ھازىرقى زامان تىللىرىدا ساقلانغان بولىدۇ. ئۇيغۇر تىلى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ داۋامى بولغانىكەن، tügəl دەپ ئېلىش ھەم تىل قانۇنىيىتىگە ھەم مەنتىقىگە ئۇيغۇنراق تۇرىدۇ

6، 7. [birdim] (بەردىم): بۇ سۆز ۋەسىقىنى يازغۇچى تەرىپىدىن خاتا ۋە ئوشۇقچە يېزىلىپ قالغان، بىراق ئۆچۈرۈۋېتىلمىگەن.

7. siqï: خەنزۇچە [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. "پاسىل" دېگەن مەنىدە.

12. kam: خەنزۇچە [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولغان "ka"نىڭ تەۋەلىك I- شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى #m بىلەن تۈرلىنىشىدىن ھاسىل بولغان بۇ سۆز "ئائىلەم، ئۇرۇق-قوزام، جەمەتىم" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە.

14. ki(m ərsər) (كىم بولسا، كىمكى): 2"UW" دىكى Sa01 نىڭ ترانسكرىپسىيەسىدە، بۇ سۆزلەر ki(.)//(.) قىلىپ كۆرسىتىلگەن. بىز بۇ ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىن (3"UW" گە قاراڭ) ki گە m ھەرپىنىڭ ئۇلىنىپ كەلگەنلىكىنى پەرق ئەتتۇق ۋە (.)//(.) ئورنىدىكى يوقالغان سۆزنى ərsər دەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ترانسكرىپسىيە قىلدۇق.

14. ixi: ix (ئىش، ئەمەل) دېگەن سۆزگە i+ قوشۇلۇپ، "ئەمەلدار" مەنىسىدە كەلگەن.

20B: بۇ ۋەسىقىنىڭ 20: قۇرىنىڭ ئۇنىڭ كەينى يېتىگە يېزىلغانلىقىنى

بىلدۈرىدۇ.

يەشمىسى:

1. ... (يىل) ئون ئىككىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن ئادىغ تارخانغا

2. ئىشلىتىشكە (قانپۇ) كېرەك بولدى. (شۇڭا) چا/مغۇقتىكى بىر شىغى (دادەنلىك) يېرىمىنى

3. ئالىپ تاش ساڭۇن ئاتلىق (كىشىگە) مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتىم. باھاسىنى مۇنداق

4. پۈتتۈشتۇق، (يەنى) قىرچو بازىرىدا ئۆتىدىغان، ئىككى ئۆچى جىيەكلىك ئوتتۇزىسىغا

5. تامغا بېسىلغان يۈز قانپۇغا توختاتتۇق. بۇ يۈز قانپۇنى ھۆججەت

6. يېزىلغان كۈنى (مەن تاش ساڭۇن) ساق بەردىم؛ مەن ئادىغ تارخانمۇ ساق

7. ئالدىم. ... (بۇ) يەرنىڭ پاسىلى، شىمال تەرەپتىن ئالىپ تاش سىڭقۇر

8. ساڭۇننىڭ يېرى بىلەن ئايرىلىدۇ، غەرب تەرەپتىن ساڭۇن ئۆگەنىڭ يېرى بىلەن ئايرىلىدۇ،

9. جەنۇب تەرەپتىن قۇمار ساڭۇننىڭ يېرى بىلەن ئايرىلىدۇ، شەرق تەرەپتىن

10. مەن ئالىپ تاش ساڭۇننىڭ يېرى بىلەن ئايرىلىدۇ. بۇ يەر مىڭ يىل، تۈمەن

11. كۈنگە قەدەر ئالىپ تاش ساڭۇننىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. مەن ئادىغ تارخان-

12. سىنىڭ ئىنىم، ئاكام، ئۆرۈق-تۇغقانلىرىم (يەرنى) سورىمىسۇن، تەلەپ قىلمىسۇن. سورىماقچى،

13. تەلەپ قىلماقچى بولسا، سۆزلىرى ئاقمىسۇن. ئالپ تاش ساكۇنىنىڭ سۆزى

14. ئۆتسۇن. كىمكى بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۆچىگە تايىنىپ تالاشماقچى، جېدەل قىلماقچى بولسا، بۇ

15. دەريا بويىدىن ئالىپ تاش ساكۇنغا يەر تەييارلاپ بەرسۇن. بۇ سۆزگە

16. گۇۋاھچى قىز//////ن، گۇۋاھچى توكقارا ساكۇن، (يېنىمدا) قاراپ ئولتۇرغۇچى ئىنىم

17. بۆتۈر. بۇ تامغا مەن ئادىغ تارخاننىڭ (ۋە) ئوغلۇم قارامىزقىنىڭدۇر.

18. ئالغۇچى، بەرگۈچىدىن تەپسىلي سوراپ مەن پۆسارتۇ سىنقاي تاپا

19. يازدىم.

20. بۇ ھۆججەت (ئادىغ) تارخاننىڭ يەر خېتىدۇر.

2 (1 - 2)

1 ḳoyn yïl aram ay bir yangiḳa mən ḳara-nïng yig bürt (?)

2 yunglḳ-lïḳ twar krgək bolup aṭïn b(i)rgüm yoḳ üqün

3 kiṭin ḳïrata ḳazï kitrin(?)-tə iqim ḳanquḳ bilə tüz

4 ülüx-lüg iq(=üq) xïğ yirim atï ḳutluğ tax-ḳa toğuru

5 tomlïḍu saḍïm satïğ ḳunpusïn ïnqa sȩzləxdimiz

üq

6 yüz bix otuz ķunpuķa üşüxtümz bu bitig ķïlmïx kün

7 üzə mən ķutluğ tax üq yüz bix otuz ķunpunï bir

8 əksüksüz tügəl s(a)n(a)p birtim mən yig ymə tügəl s(a)nap

9 altïm bu yir-ning sïqïsï ɵrü yïngaķ ɵgən aţïrar ɵng-

10 tün yïngaķ toyïqaķ(?) yiri adïrar. ķodï yïngaķ ɵgən

11 lusay yirin-gə barğu ɵgən aţïrr. kiţin yïngaķ yanyaķ(?)

12 ïnal yiri aţïrar. bu tɵrt sïqïlïğ yir üzə ming

13 yïl tümn künkə dəgi ķutluğ tax ərklig bolzun taplasar

14 ɵzi tarïzun taplamasar adïn kixi-kə ɵdkürü sadzun

15 mən yig bürt-nüng inim iqim ķam ķaţaxïm ayïtmazun

16 isdəməzün taķï bir ɵk [=bir ɵk] ərklig bəg ixi küqin tudup

17 ķam küq ķïlïp yulğlï alğlï saķïnsar-lar bu oķ

18 ɵgən-tə oķ yir tənginqə yir ķudluğ tax-ķa yaradu

19 birip alzun-lar bu bitig tuda ķutluğ tax ķorsuz

20 bolzun mən yig bürt-nüng inim iqim ķam ķadaxïm

21 ķorluğ bolzun-lar tanuķ bəg ər sangun tanuķ bɵngə(?)

22 tanuķ süngüx bu tamğa mən yig bürt-nüng ol

ئىزاھلار:

4. iq: ۋەسىقىنى يازغۇچىنىڭ سەۋەنلىكى تۈپەيلىدىن ئەسلى تېكىستتە üq (ئۈچ) سۆزى "iç" (ئىچ) دەپ يېزىلىپ قالغان. بىراق، ئەسلى تېكىستتە ئۇنىڭغا تۈزىتىش بېرىلگەن.

5. saḍïm (ساتتىم، سېتىم): بۇ سۆزنىڭ ئەسلى يىلتىزى sat- بولۇپ، سۆز يىلتىزىدىكى t تاۋۇشى بىلەن d نۆۋەتلەشتۈرۈلگەن. بۇ سۆز ۋەسىقە (1-1) 1 نىڭ 3- قۇرىدىكىدەك saḍtïm ياكى (4-1) 4 نىڭ 4- قۇرىدىكىدەك satdïm دەپ يېزىلمىغان. شۇنىڭدىن قارىغاندا، كاتىپ بۇ سۆزنى sad(d)ïm دەپ تەلەپپۇز قىلغان ۋە قەدىمكى ئۇيغۇرچە ئىملادا تەكرارلانغان ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ بىرىنىلا يېزىشتەك ئادەتكە ئاساسەن، بۇ سۆزدىكى يەنە بىر d ھەرپىنى يازمىغان بولسا كېرەك.

5. ķunpu (قۇنپۇ): 官布 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسىنىڭ بىر خىل شەكلى. ۋەسىقە (1-1) 1 ئىزاھاتىنىڭ 5- سىگە قاراڭ.

11. aṭïrr (ئايرىيدۇ): بۇ سۆزنىڭ ئەسلى يىلتىزى adïr- (ئايرىماق) بولۇپ، سۆز يىلتىزىدىكى d تاۋۇشى بىلەن t نۆۋەتلەشتۈرۈلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىملادا بۇ سۆزدىكى ئىككى r ھەرپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىدىغان سوزۇق تاۋۇش a (ياكى ï) چۈشۈپ قالغان. (يەنى بۇ سۆز aṭïrar ياكى adïrïr دەپ يېزىلىشى كېرەك ئىدى). ۋەسىقىلەر ئىملاسىدا، بىر سۆز ئوتتۇرىسىدا كېلىدىغان سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ چۈشۈپ قېلىش ئەھۋالى دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ. بىراق، تېكىست مەزمۇنىغا ياكى شۇ خىل سۆزلەرنىڭ ۋەسىقىنىڭ باشقا قۇرلىرىدا ئۇچرايدىغان تولۇق يېزىلىش شەكلىگە ئاساسەن، قايسى سوزۇق تاۋۇشنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ترانسكرىپسىيە قىلمىسىمۇ ئوقۇرمەنلەر كۆرۈپ پەرق ئېتىۋالالايدۇ. شۇڭا، باشقا جايلاردا بۇنداق سۆزلەرگە ئىزاھ بەرمىسەكمۇ بولىدىغۇ دېگەن پىكىرگە كەلدۇق.

17. kam külq kïlip (جەمەتىم زوررلۇق قىلىپ): بۇ سۆزلەر 2"UW" دىكى Sa02نىڭ بەشمىسىدە "قام (شامان) كۈچىنى كۆرسىتىپ" دەپ تەرجىمە قىلىنغان. بىز ئۇنى "جەمەتىم زوررلۇق قىلىپ" دەپ بەشمە بەردۇق. بۇنىڭدا مۇنداق ئىككى ئورۇقتىغا ئاساسلاندۇق: بىرىنچى، ئەسلى تېكىستتە، ئۇ "kam külqin tutup" I"قام (شامان) كۈچىنى كۆرسىتىپ" ياكى "قام كۈچىگە تايىنىپ" دېگەن مەنىدە I دەپ يېزىلمىغان. ئىككىنچى، "kam" ئاتالغۇسىنى، ka (خەنزۇچە* نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) بىلەن #m (تەۋەلىك I- شەخس، بىرلىك قوشۇمچىسى)نىڭ قوشۇلۇشىدىن تۈزۈلگەن، "ئائىلەم، جەمەتىم، ئۇرۇقۇم" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە دەپ چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ.

17. yulğlï alğlï (يۇلغىلى-ئالغىلى): -yul پېئىلىنىڭ ئەسلى مەنىسى "يۇلماق" بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "ھەق تۆلەپ سېتىۋالماق" ياكى "قايتۇرۇپ سېتىۋالماق" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. -al پېئىلىنىڭ ئەسلى مەنىسى "ئالماق" بولۇپ، "سېتىۋالماق" مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ. شۇڭا، بىز ۋەسىقىلەردە ئۇچرايدىغان "yulğlï alğlï sakïnsar"نى گەپنى ئۇزارتماي "قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا" دەپ بەشمە قىلدۇق. ئەلۋەتتە ئۇنى "ھەق تۆلەپ قايتۇرۇۋالماقچى بولسا" دەپ بەشمە قىلىشقىمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، -al، -yul پېئىللىرى ۋەسىقە (1-3) 3 نىڭ 15- ئۇرىدىكىدەك شەكىلدە كەلسە، يەنى "alayïn yulayïn tisər" دەپ كەلسە، ئۇنىمۇ "ئېلىۋالاي، ھەق تۆلەپ سېتىۋالاي دېسە" دەپ يەشمە قىلىپ ئولتۇرماستىن، ئىخچام، چۈشىنىشلىك قىلىپ "قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە" دەپ يەشمە قىلدۇق. يەنە، ۋەسىقىلەردە ئۇچرايدىغان "yultaqï kixi"نى "قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى"، "yulup alzun"نى "قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن" دەپ يەشمە قىلدۇق.

yulğlï alğlï دا، -yul ۋە -al پېئىللىرىغا قوشۇلغان مەقسەت رەۋىشدىشى قوشۇمچىسى -ğalï نىڭ بىرىنچى بۇغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش a ھەرپى، ۋەسىقىلەر ئىملاسىدا كۆپ ھاللاردا يېزىلمىغان. بۇ ۋەسىقىلەر ئىملاسىدىكى بىر ئالاھىدىلىك ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى بىرىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن قارانىڭ (ئوغلى؟) يىگ بۆرتكە

2. ئىشلىتىشكە تاۋار كېرەك بولۇپ، باشقا بېرىدىغان نەرسەم بولمىغانلىقى ئۈچۈن،

3. ئارقا (غەرب) تۈزلەڭلىكتىكى، قازى كىترىن (دىگەن جايدا) ئاكام قانچۇق بىلەن تەڭ

4. ئۆلىشىپ ئالغان ئۈچ شىغ (دادەنلىك) بېرىمنى قۇتلۇق تاش ئىسىملىك (كىشىگە) مۇۋاپىق -

5. لايىقىدا ساتتىم. باھاسىنى مۇنداق پۈتۈشتۇق: (يەرنى) ئۈچ

6. يۈز يىگىرمە بەش قۇنپۇغا توختاتتۇق. بۇ ھۆججەتنى تۈزگەن كۈن-

7. ى مەن قۇتلۇغ تاش ئۈچ يۈز يىگىرمە بەش قۇنپۇنى بىرى

8. كەم ئەمەس، ساق ساناپ بەردىم. مەن يىگمۇ ساق ساناپ

9. ئالدىم. بۇ يەرنىڭ پاسىلىنى شىمال تەرەپتىن ئۆستەڭ ئايرىيدۇ، شەرق

10. تەرەپتىن تونىچاق(ىنىڭ) يېرى ئايرىيدۇ، جەنۇب تەرەپتىن ئۆستەڭ،

11. (يەنى) لۇسايىنىڭ يېرىگە بارىدىغان ئۆستەڭ ئايرىيدۇ، غەرب تەرەپتىن يانىياق

12. ئىنالنىڭ يېرى ئايرىيدۇ. بۇ تۆت پاسىللىق يەر مىڭ

13. يىل، تۈمەن كۈنگە قەدەر قۇتلۇغ تاشنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا،

14. ئۆزى تېرىسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.

15. مەن يىگ بۆرتنىڭ ئىنىم، ئاكام، ئۇرۇغ-تۇغقانلىرىم (يەرنى)

سورىمىسۇن-

16. تەلەپ قىلمىسۇن. ئەگەر، ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ
كۈچىگە تايىنىپ،

17. جەمەتىم زورلۇق قىلىپ (يەرنى) قايتۇرۇۋېلىپ سېتىۋالماقچى
بولسا، مۇشۇ

18. ئۇستەڭ بويىدىكى يەرگە تەڭ كېلىدىغان يەرنى قوتلۇغ تاشقا
تەييارلاپ

19. بېرىپ (ئاندىن) يەرنى قايتۇرۇۋالسۇن. بۇ ھۆججەتنى
ساقلىغۇچى قوتلۇغ تاش زىيان تارتمايدىغان

20. بولسۇن. مەن يىگ بۇرتىنىڭ ئىنىم، ناكام، ئۇرۇغ-تۇغقانلىرىم

21. زىيان تارتسۇن. گۇۋاھچى بەگ ئەر ساڭۇن، گۇۋاھچى بۆكە،

22. گۇۋاھچى سۈكۈش. بۇ تامغا مەن يىگ بۇرتىنىڭدۇر.

3(1 – 3)

1 ķoyn yïl qhxapt ay üq otuz-ķa biz-inggə yrp

2 yanga-ķa ədgü-kə ikigükə yunglaķ-lïķ ķunpu
kərgək bolup

3 üstün θgən üzə suwaķ-lïğ yiti sïğ atlğ yimgiqi(?)
yir-

4 imz-ni ķutadmïx-ķa toğuru (tom)lïḍu satdïmz satïğ
ķunpuẓïn

5 ïnqa sθzləxtimz bukün //// kiṭini yorïr iki uqï kin-

6 lig otra tamğalïğ üq ming iki yüz ʹəlig ķunpu-

7 ķa üṣüxtümz bu ķunpu-nï mən ķutadmïx bitig
ķïlmïx kün

8 üzə tügəl birtim mən yrp yanga ədgü birlə tügəl

altïmz

9 bukün-tə mïnqa bu yir üzə ming yïl tümn künkə təgi -i

10 ķutadmïx ʹərklig bolzun taplasar θzi tutzun taplamasar

11 aţïn kixi<kə> θtkürü satzun mən yrp yanga-nïng ədgününg

12 iqimiz inimiz ķamïz ķaţaxïmïz oğulumïz ķïzïmz ayïtmaz-

13 un istəməzün ayïtğlï istəgli saķïnsar-lar sawlarï

14 yorïmazun-lar birθk ʹərklig bəg ixi küqin tutup

15 alayïn yulayïn tisər-lər bu oķ θgən-tə bu yir tngin-

16 qə iki yir birip alzun-lar bu yir-ning sïqïsï θngtün

17 yïngaķ ağïlïķ sanlïğ yir küntün yïngaķ ymə ağïlïķ

18 sanlïğ yir kiţin yïngaķ ymə ağïlïķ sanlïğ yir tağ-tïn

19 yïngaķ kiqiky-ə yiri aţïrar bu oķ yir-ning tipmsay(?) tay-

20 pukü θgən ķïţïğ-ïn-ta yazï kiqig-tə bir uluğ atïz bir

21 ķansan(?) birlə tanuķ ķulunqung tutung[=totuķ(?)] tanuķ taz tanuķ

22 ķanturmïx tanuķ abïquķ mən sutağï bizi bular-ķa

23 ayïḍïp bitidim bu tamğa mən yrp yanga-nïng ədgününg ol

24 bu saw-ta ķayu-sï ağï-sar-biz üqər yüz bixər otuz ķunpu

25 iqrə ķuwpar birüxür-biz

26B (yr)p yanga-tïn almïx yir -ning bitigi

ئىزاھلار:

1. q(a)hxap(u)t: ۋەسىقە (1-1) 1 نىڭ ئىزاھاتىدىكى "qahxaput"قا قاراڭ.

1. biz-inggə (بىزگە): ۋەسىقىلەردە biz (بىز)نىڭ يۆنىلىش كېلىش بىلەن تۈرلەنگەن مۇنداق شەكىللىرى ئۇچرايدۇ: bizinggə، bizingə، bizkə. bizingə بولسا، قەدىمكى ئۇيغۇرچە ھۆججەتلەردە كۆپ ئۇچرايدىغان تۈرلىنىش شەكلى، يەنى قەدىمي تۈرلىنىش شەكلى ھېسابلىنىدۇ، بۇ يەردە biz دېگەن بىرىنچى شەخس كۆپلۈك ئالمىشىغا ئالدى بىلەن ئالماشلارنىڭ قەدىمكى ئىگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى ing# قوشۇلۇپ، ئاندىن قەدىمكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ بىر خىلى بولغان ə# قوشۇمچىسى قوشۇلغان؛ bizinggə بولسا، ئوخشاشلا biz دېگەن بىرىنچى شەخس كۆپلۈك ئالمىشىغا ئالدى بىلەن ئالماشلارنىڭ قەدىمكى ئىگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى ing# قوشۇلۇپ، ئاندىن قەدىمكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ باشقا بىر خىلى (بەزىلەر بۇنى كېيىنرەك شەكىللەنگەن دەپ قارايدۇ) بولغان gə# قوشۇمچىسى قوشۇلغان؛ bizkə (تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە ئاساسلانغاندا، توغرىسى bizgə) بولسا، biz دېگەن بىرىنچى شەخس كۆپلۈك ئالمىشىغا ئالدى بىلەن ئالماشلارنىڭ قەدىمكى ئىگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى ing# قوشۇلماستىن، خۇددى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكىگە ئوخشاش، ئالماشقا بىۋاستە يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى gə/#kə# قوشۇلغان. بۇقىرىدىكىلەردىن، بىز ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا bizنىڭ يۆنىلىش كېلىش بىلەن تۈرلەنگەن ئۈچ خىل شەكلىنىڭ ئۆزۈەتلەشتۈرۈلگەن ھالدا قوللىنىلغانلىقىنى، بۇ شەكىللەرنىڭ ئۆتكۈنچى ھالەتتە تۇرۇۋاتقانلىقىنى، تۈرلىنىشنىڭ مۇرەككەپلىكتىن ئاددىيلىققا قاراپ يۈزلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

2. kərgək: بۇ سۆز 2"UW" دە krgək دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنىپ ئالغان.

3. xïğ: ۋەسىقە (1-1) 1نىڭ ئىزاھاتىدىكى xïğï غا قاراڭ.

3. (?) yimgiqi (يېمگىچى): بۇ سۆزنىڭ مەنىسى تازا ئېنىق ئەمەس. ئۇنىڭ سۆز تومۇرى -yi ("يېمەك" دېگەن مەنىدە) بولۇپ، بۇ سۆز بۇ يەردە يېمەكلىك (ئوزۇقلۇق) ياكى ئاشلىق بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى كېرەك. yimgiqi ئېھتىمال yimigqi (=yimәkqi)نىڭ خاتا يېزىلىپ قالغان شەكلى بولۇشى كېرەك. yimәk سۆزى قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا "ئوزۇق، تائام، يېمەكلىك" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭغا سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە +qi قوشۇلۇپ، yimәkqi دېگەن سۆز ياسىلىشى مۇمكىن. بۇ قەدىمكى ئۇيغۇرچىدىكى axqï (ax+qï، "ئاش ئەتكۈچى، ئاش ئېتىپ بەرگۈچى، ئاشپەز" دېگەن مەنىدە) سۆزىنىڭ ياسىلىشىغا ئوخشايدۇ. شۇڭا، بىز yimgiqi دېگەن سۆزنى يەشمىدە "ئوزۇق بەرگۈچى" دەپ ئېلىپ تۇردۇق. شۇ ئاساستا "yiti xïğ atlğ yimgiqi yirimizni" نى "يەتتە شىغ ئاتلىق (يەتتە دادەن)، ئاش-ئوزۇق بەرگۈچى يېرىمىزنى" دەپ چۈشەنسەكمۇ بولىدۇ.

6. iki yüz әlig (ئىككى يۈز ئەللىك): ئەسلى تېكىستتە iki بىلەن yüz نىڭ ئارىلىقىدا، بېشى p (ياكى b) تاۋۇشى بىلەن كەلگەن بىر سۆز ئارتۇقچە ياكى خاتا يېزىلىپ قالغاچقا ئۆچۈرۈۋېتىلگەن (قالغان ھەرپلەرنى تونۇۋېلىش بولمايدۇ). { } بەلگىسى ئىچىگە ئېلىنغانلىقى، ئۇنىڭ بۇ ھۆججەتكە نىسبەتەن ئارتۇقچە سۆز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

6. ķunpu: ۋەسىقە (1-1) 1 نىڭ ئىزاھاتىدىكى "ķanpu"غا قاراڭ.

11. kixi(kә): ئەسلى تېكىستتە يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى "#kә" چۈشۈپ قالغان.

19-20. taypukü: بۇ ئۆستەڭ نامى خەنزۇچىدىن كەلگەن. taypu خەنزۇچە 大■ دىن كەلگەن بولۇشى مۇمكىن (ئەلۋەتتە بۇنى ئېنىقلاشقا توغرا كېلىدۇ). -kü بولسا، ■ (ئۆستەڭ) سۆزىنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. شۇڭا، يەشمىدە "تايپۇ ئۆستىڭى" دەپ ئېلىندى.

20. yazï kiqig (يازى كىچىك): بۇ يەردە يەر نامى بولۇپ كەلگەن.

ئەسلى مەنىسى "ئۆزلەڭ كېچىك" ياكى "ئۆزكېچىك".

21. (?) kansan: دوكتور P. Zieme ئىلگىرى بۇ سۆزنى kaasaa (~kāšā) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇنىڭغا "قورۇق؛ قورۇ" دەپ مەنە بەرگەن. بۇ سۆزنى kaasaa قىلىپ ترانسكرىپسىيە قىلىش زورمۇ زور بولۇپ قالغان.

21. tutuk: بۇ ئاتالغۇ 2"UW" دە tutung دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ tutuk بولۇش ئېھتىمالى نەزەردە تۇتۇلۇپ، [(?) tutung [= tutuk شەكلىدە ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز بۇ ۋەسىقىنىڭ پوچىركىسىغا ئاساسەن، بۇ ئاتالغۇنىڭ ئەسلىدە tutuk يېزىلىپ، k ھەرپىنىڭ ئالدىدىكى ئۇششۇقچە يېزىلىپ قالغان u ھەرپىنىڭ ئۈچۈرۈلگەنلىكىنى (چالا ئۈچۈرۈلۈپ قالغان) جەزم قىلدۇق (بۇنى مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ "UW"3. تىكى فوتو سۈرىتىدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ). tutuk سۆزى خەنزۇچىدىكى都督 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. tutuk بۇ ۋەسىقىدە كىشى ئىسمى بولۇپ كەلگەن.都督 ئاتالغۇسى خەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، ئۈچ پادشاھلىق دەۋرلىرىدە شەكىللەنگەن ھەربىي ئۇنۋان نامى بولۇپ، كېيىن تەرەققىي قىلىپ، يەرلىكنىڭ ھەربىي قوماندانىنى بىلدۈرىدىغان بولغان.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئۈچىنچى كۈنى، بىزگە (يەنى) يارپ

2. ياڭا (ۋە) ئەدگۈ ئىككىمىزگە ئىشلىتىش ئۈچۈن قۇنپۇ كېرەك بولۇپ،

3. يۇقىرىقى ئۈستەڭ بىلەن سۇغىرىلىدىغان، يەتتە شىغ (دادىنلىك دەپ) ئاتالغان ئورۇق بەرگۈچى (؟) يېرى-

4. مىزنى قۇتادمىشقا مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتۇق. باھاسىنى

5. مۇنداق يۇتۇشتۇق: (يەنى) هازىر ... بازاردا ئۆتىدىغان ئىككى
ئۈچى

6. جىيەكلىك ئوتتۇرىسىغا تامغا بېسىلغان ئۈچ مىڭ ئىككى يۈز
ئەللىك قۇنپۇز-

7. غا توختاتتۇق. بۇ قۇنپۇزنى مەن قۇتادمىش (بۇ) هۆججەت
تۈزۈلگەن كۈن-

8. ى ساق بەردىم. مەن يارىپ ياگا ئەدگۈ بىلەن بىرلىكتە ساق
ئالدۇق.

9. بۇگۈندىن ئېتىبارەن، بۇ يەر مىڭ يىل تۇمەن كۈنگە قەدەر

10. قۇتادمىشنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن،
خالىمىسا،

11. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. مەن يارىپ ياگانىڭ (ۋە)
ئەدگۈنىڭ

12. ئاكىمىز، ئىنىمىز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىز، ئوغۇل-قىزلىرىمىز (يەرنى)
سورىمى-

13. سۇن، تەلەپ قىلمىسۇن. سورىماقچى، تەلەپ قىلماقچى
بولسا، سۆزلىرى

14. ئاقمىسۇن. ئەگەر هوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە
تايىنىپ،

15. (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە، دەل مۇشۇ ئۆستەڭ
بويىدا مۇشۇ يەردەك

16. ئىككى (پارچە) يەر بېرىپ (ئاندىن قايتۇرۇپ) ئالسۇن. بۇ
يەرنىڭ پاسىلى شەرق

17. تەرىپتىن خەزىنىگە قاراشلىق يەر، جەنۇب تەرەپتىمۇ خەزىنىگە

18. قاراشلىق يەر، غەرب تەرەپتىمۇ خەزىنىگە قاراشلىق يەر،

شمال

19. تەرەپتىن كىچىكيەنىڭ بېرى بىلەن ئايرىلىدۇ. بۇ يەر تېپىساي، تاي-

20. -يۈكۈ ئۈستىگى قىرغىقىدىكى يازى كىچىك (دېگەن يەردىكى) نەڭ چوڭ نېتىز ۋە بىر

21. قانسان (؟) بىلەن بىر يەردە. گۆزۋاھچى قۇلۇنچۇڭ تۈتۈڭ، گۆزۋاھچى تاز، گۆزۋاھچى

22. قانتۇرمىش، گۆزۋاھچى ئابىچۇق. مەن سۈتاغى بىزى بۇلاردىن

23. سوراپ يازدىم. بۇ تامغا مەن يارپ ياگا (ۋە) ئەدگۈنىڭدۈر.

24. بۇ سۆزدىن قايىسىمىز تاناساق، ئۈچ يۈز يىگىرمە بەش قۇنپۇ

25. جەرىمانە تۆلەيلى.

26B. يارپ ياگادىن ئالغان يەرنىڭ خېتى.

4 (1 - 4)

1 (bi)qin yïl alt(ïnq ay) yiti yangïķa manga xabï-ķa
2 yunglķ-lïķ ķuanpu krgək bolup tsinküü əgən üz(ə)
3 suwķlïğ bir xïğ səkiz küri uruğ kirür yir-imin
4 basmïl-ķa toğuru tomlïḍu satdïm satïğ ķuanpu-s(ïn)
5 ïnqa sɵzləxdimz ķoqo kidini yorïr iki uqï kin-
6 lig otura tamğalïğ üq ming bix yüz ķuanpu-ķa
7 kəpəzi birlə kəẓixdimz bu ķuanpuğ bitig ķïlmïx kün
8 üzə mən basmïl tügəl birtim mən xabï ymə bir əksük-
9 süz tügəl sanap altïm bu yir-ning sïqïsï ɵngtün

10 yïngaķ basmïl-nïng yir küntin yïngaķ tngrim
11 wrlır-ïntķï yir kidin yïngaķ taypukü θgən
12 tağdïn yïngaķ uluğ yol aţïrar bu tθrt sïqï
13 iqindəki yir-kə ming yïl tümən kün-kə t(ə)gi
14 basmïl ərklig bolzun taplasar θzi tutzun taplamasar
15 adïn kixi-kə θtkürü satzun mən xabï-nïng
16 oğulum ķïzïm iqim inim ķam ķatxïm ygənim
17 tağayïm aytmazun istməzün aytğlï istgli sķïnsr
18 sawlarï yorïmazun taķï birθk ərklig bəg ixi küq-
19 in tutup alayïn yulayïn tisər-lər bu oķ θgən
20 üzə suwaķ-lïğ iki tanqu yir yaratu birip yulup
21 alzun yultaqï kixi ķor-luğ bolzun basmïl ķor-suuz
22 bolzun tanuķ yapïğ totuķ tanuķ tolu bəg totuķ
23 tanuķ satğr yimək tanuķ songsuz toyïn mən bəg
24 toğ<r>ïl bitidim bu tamğa mən xabï-nïng ol
25B (xa)bï-ta almï(x) /// (bi)tigi

ئىزاھلار:

2. tsinküü: بۇ ئۆستەڭ نامىمۇ خەنزۇچىدىن كەلگەن. tsin نىڭ خەنزۇچە قايسى سۆزنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئېنىقلاشقا توغرا كېلىدۇ. küü بولسا 渠 (ئۆستەڭ)نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. ئەسلى تېكىستتە tsinkü دىن كېيىن θgən (ئۆستەڭ) سۆزى كەلگەنلىكى ئۈچۈن، يەشمىدە "تسىنكۇ ئۆستىڭى" دەپ ئېلىندى.

3. bir xïğ səkiz küri uruğ kirür yir (بىر دادەن سەككىز كۈرە ئۇرۇق چېچىلىدىغان يەر): بۇ، قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەردىكى "xïğ ... yir"، "... küri yir" دېگەن ئاتالغۇلارنىڭ "... دادەن ئۇرۇق چېچىلىدىغان يەر"، "... كۈرە ئۇرۇق چېچىلىدىغان يەر" دېگەن مەنىدە، يەر كۆلىمىنى

كۆرسىتىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. يەشمىنىڭ راۋان، چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن، ئەسلىدە بۇ ۋەسىقىنىڭ 7- قۇرنىڭ بېشىدا كەلگەن "كېۋېزى بىلەن" (kəpəzi birlə) دېگەن سۆز 3- قۇرنىڭ ئاخىرىغا يۆتكەلدى.

7. bitig ķïlmïx kün üzə (ھۆججەت يېزىلغان كۈنى): ئەسلى مەنىسى "ھۆججەت قىلىنغان كۈنى، توختام تۈزۈلگەن كۈنى". بىز "ھۆججەت يېزىلغان كۈنى" دەپ ئالدۇق.

kəpəzi birlə (كېۋېزى بىلەن): بۇ سۆز مەزكۇر ۋەسىقىدىكى يەر ساتقۇچى شابىنىڭ ئالغۇچى باسمىلغا (باسمىل قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ تاشقى 9- قەبىلىسىدىن بىرىنىڭ نامى بولۇپ، بۇ يەردە كىشى ئىسمى بولۇپ كەلگەن) ئۆزى يېرىنى كېۋېزى بىلەن قوشۇپ ساتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. يەشمىنىڭ راۋان بولۇشى ئۈچۈن، بۇ سۆز 7- قۇرنىڭ بېشىدىن 3- قۇرنىڭ ئاخىرىغا يۆتكەلدى.

11. wrhr-ïntķï: vrhr سانسكرىتچە vihāra ("ئىبادەتخانا" مەنىسىدە)دىن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا قەدىمكى ئۇيغۇرچىدىكى III شەخس قوشۇمچىسى ï-، ياردەمچى تاۋۇش -n-، ئاخىرىغا ئورۇن بەلگە كېلىش قوشۇمچىسى (#taķï) tķï- قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ كەلگەن.

23. toyïn: 道人 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. سانسكرىتچىدىكى bhiksu (بىكسۇ)غا توغرا كېلىدۇ. بۇددا دىنىدا، دەرۋىشلىككە قەدەم قويغاندىن كېيىن پەرھىز تۇتقان ئەر راھىبلارنى كۆرسىتىدۇ. 道人 ئەسلىدە تەرىقەتچىلىك (داۋجىياۋ) ئەقىدىسىگە ئېتىقاد قىلىدىغان ۋە ئۇنىڭ ھۈنەر-گۈمپىسىنى مەشىق قىلغان مۇرىتلارنى كۆرسىتەتتى. بۇددا دىنى جۇڭگوغا كىرگەندە دەسلەپكى مەزگىلدە، بۇددا دىنى راھىبلىرىمۇ 道人 دەپ ئاتالغان. قەدىمكى ئۇيغۇرچە بۇددا نوملىرىدا، toyïn (بۇددا دىنى راھىبىنى كۆرسىتىدۇ) ئاتالغۇسى كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇ ئاتالغۇ مەزكۇر ۋەسىقىدە كىشى ئىسمى بولۇپ كەلگەن.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى ئالتىنچى (ئاينىڭ) يەتتىنچى كۈنى، ماڭا (يەنى) شايىغا

2. ئىشلىتىش ئۈچۈن قۇنپۇ كېرەك بولۇپ، تىسىنكۇ ئۆستىگى بىلەن

3. سۇغىرىلىدىغان، بىر شىغ (دادەن) سەككىز گۈرە ئۇرۇق تېرىلىدىغان يېرىمنى كېۋىزى بىلەن

4. باسىملغا مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتىم. باھاسىنى

5. مۇنداق پۈتۈشتۇق: (يەنى) قوچو بازىرىدا ئۆتىدىغان، ئىككى ئۈچى يول-

6. ىلۇق (جىيەكلىك)، ئوتتۇرىسىدا تامغىسى بار ئۈچ مىڭ بەش يۈز قۇانپۇغا

7. توختاتتۇق. بۇ قۇانپۇنى ھۆججەتنى يازغان كۈنى

8. مەن باسىمل ساق بەردىم؛ مەن شابىمۇ بىرى كەم

9. ئەمەس ساق ساناپ ئالدىم. بۇ يەرنىڭ پاسلى شەرق

10. تەرەپتىن باسىملنىڭ يېرى، جەنۇب تەرەپتىن تەگرىم

11. ئىبادەتخانىسىغا قاراشلىق يەر، غەرب تەرەپتىن تايپۇكىز ئۆستىگى،

12. شىمال تەرەپتىن چوڭ يول بىلەن ئايرىلىدۇ.. بۇ تۆت پاسىل

13. ئىچىدىكى يەر مىڭ يىل، تۈمەن كۈنگە قەدەر

14. باسىملنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا،

15. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. مەن شابىنىڭ

16. ئوغلۇم، قىزىم، ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم، جىيەنىم،

17. تاغام سورىمىسۇن، تەلەپ قىلمىسۇن. سورىسا-تەلەپ قىلسا،

18. سۆزلىرى ئاقمىسۇن. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۈچ-

19. سىگە تاپىنىپ (بەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە، مۇشۇ ئۈستەك

20. يىلەن سوغۇرۇلىدىغان ئىككى پارچە بەر تەييارلاپ بېرىپ (ئاندىن) قايتۇرۇپ

21. سېتىۋالسۇن. قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن، باسمىل زىيان تارتمى-

22. سۇن. گۇۋاھچى ياپىغ ئۆتتۇق، گۇۋاھچى تولۇ بەگ ئۆتتۇق،

23. گۇۋاھچى ساتغىر بىيمەك. گۇۋاھچى سوكۈز تۇيىن. مەن بەگ

24. توغرىل يازدىم. بۇ تامغا مەن شابىنىڭدۇر.

25B. شابىدىن ئالغان (بەرنىڭ) خېتى

5 (1 - 5)

1 küskü yïl üqünq ay altï yangïḳa manga oṣmïx toğ<r>ïl-

2 ḳa yunglaḳ-lïḳ kümüx kr(gə)k bolup θz borluḳ-um-nï

3 basa toğ<r>ïl-ḳa toğuru tomlïḍu saḍtïm satïğ kümüx-in

4 ïnqa sθzləxdimz bir yastuḳ bix sïtïr kümüx-kə

5 kəsixdimz bu bir yastuḳ bix sïtïr kümüx-üg bitig

6 ḳïlmïx kün üzə {p} mən basa toğ<r>ïl tügəl birtim mən

7 oṣmïx toğ<r>ïl ymə tügəl tarḍïp altïm bu borluḳ-nung

8 sïqïsï θngdün yïngaḳ basa toğ<r>-ïl-nïng borluḳ adïrar

9 kündün yïngaḳ uluğ yol adïrar tağ-tïn yïngaḳ bulat

10 buḳa-nïng θgən adïrar kidin yïngaḳ ḳutaruḳ-nung

11 wrhr-lïk̡ borluk̡ adïrar bu tθrt sïqï-lïğ borluk̡ üzə

12 ming yïl tümən kün-kə ḍəgi basa toğ<r>ïl ərklig bolzun

13 taplasar θzi tuḍzun taplamasar adïn kixi-kə θḍkürü

14 saḍzun mən oşmïx toğ<r>ïl-nïng inim iqim tuğmïx-ïm

15 k̡adax-ïm kim ymə qam qarïm k̡ïlmazun-lar apam

16 qam qarïm k̡ïlğalï sak̡ïnsar-lar bu borluk̡ tənginqə iki

17 borluk̡ basa toğ<r>ïl-k̡a yaraḍu birip yulup alzun-lar tanuk̡ burhan

18 k̡ulï tnuk̡ yrp toğ<r>ïl tanuk̡ waptso bu tamğa mən oşmïx-

19 nïng <o>l mən əsən tutung ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

4. yastuk̡ (ياستۇق): بۇ ئوركچا شەكىلدىكى ئەڭ چوڭ پۇل بىرلىكى بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "ئالتۇن ياستۇق"، "... كۈمۈش ياستۇق"، "... ياستۇق چاۋ" شەكلىدە ئۇچرايدۇ. بىر ياستۇق 50 سەرگە تەڭ.

4. sïtïr (سىتىر): بۇ ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى ئاتالغۇسى سوغدىچىدىن قەدىمكى ئۇيغۇرچىغا كىرگەن بولۇپ، سوغدىچە styr بولسا، گىرېكچە stater دىن كەلگەن. sïtïrنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەردە satïr، stïr دېگەن شەكىللىرىمۇ ئۇچرايدۇ. 1 سىتىر (sïtïr) 10 باقىر (مىسقال)غا تەڭ.

11. wrhr-lïk̡: ۋەسىقە (1-4) 4 نىڭ ئىزاھاتىدىكى 11- ئىزاھقا قاراڭ. -lïk̡ قەدىمكى ئۇيغۇرچىدىكى سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە.

11. sïqï: ۋەسىقە (1-1) 1 نىڭ ئىزاھاتىدىكى 7- گە قاراڭ.

18. waptso: كىشى ئىسمى بولۇپ، خەنزۇچە 法藏 نىڭ ئاھاڭ

تەرجىمىسى بولسا كېرەك.

يەشمىسى:

1. چاشقان يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ ئالتىنچى كۈنى، مەن ئۆزمىش
تۇغرىل-
2. ىغا ئىشلىتىش ئۈچۈن كۆمۈش كېرەك بولۇپ، ئۆزۈملۈكۈمنى
3. باسا تۇغرىلغا مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتىم. ئۆزۈملۈكنىڭ باھاسىنى
4. مۇنداق پۈتۈشتۇق: (يەنى) بىر ياستۇق بەش سەر كۆمۈشكە
5. توختاتتۇق. بۇ بىر ياستۇق بەش سەر كۆمۈشنى ھۆججەت
6. يېزىلغان كۈنى مەن باسا تۇغرىل ساق بەردىم، مەن
7. ئۆزمىش تۇغرىلمۇ ساق تاپشۇرۇپ ئالدىم. بۇ ئۆزۈملۈكنىڭ
8. پاسىلىنى شەرق تەرەپتىن باسا تۇغرىلنىڭ ئۆزۈملۈكى ئايرىيدۇ،
9. جەنۇب تەرەپتىن چوڭ يول ئايرىيدۇ، شىمال تەرەپتىن بۇلات
10. بۇقانىڭ ئۆستەڭى ئايرىيدۇ، غەرب تەرەپتىن قۇتارۇقنىڭ
11. ئىبادەتخانىسىغا قاراشلىق ئۆزۈملۈك ئايرىيدۇ. بۇ تۆت پاسىللىق
ئۆزۈملۈك
12. مىڭ يىل، تۈمەن كۈنگە قەدەر باسا تۇغرىلنىڭ ئىختىيارىدا
بولسۇن.
13. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن، خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ
14. ساتسۇن. مەن ئۆزمىش تۇغرىلنىڭ ئىنىم، ئاكام، تۇغقىنىم،
15. قېرىندىشىم، مەيلى كىم بولسۇن، دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر
16. دەتالاش قىلماقچى بولسا، بۇ ئۆزۈملۈكتەك ئىككى
17. ئۆزۈملۈكنى باسا تۇغرىلغا تەييارلاپ بېرىپ، (ئاندىن)
قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن. گۇۋاھچى بۇرخان
18. قۇلى، گۇۋاھچى يارپ تۇغرىل، گۇۋاھچى ۋاپتسو. بۇ تامغا

مەن ئوزمىش-

19. سىڭدۇر. مەن ئەسەن تۆتۈك سوراپ يازدىم.

6 (1 - 6)

1 tawïxğan yïl bir ygrminq ay //////(.)//(..)/// manga

2 (o)zmïx-ķa tügəl-kə biz i(kəgü-kə) yunglaķ-lïķ bɵz kər(lgək)

3 (bo)lup taykü ɵgən-dəki alaqu ///// k//// (....)YLY 'W/(.)// y(irimz-ni)

4 alaqusï birlə basa toğrïl-(ķa toğur)u tomlïḍu satţïmz (satïğ)

5 bɵz-üg ïnqa sɵ zləxdimz lükqüng kidin-intə yorïr xuu-

6 luğ tamğa-lïğ üq ot(uz ikil)ik bɵzingə kəẓixdimz bu

7 üq otuz bɵz-üg bitig ķïlmïx kün üzə mən basa

8 toğrïl tügəl birdim biz (ozmïx) tügəl birlə bir əksüksüz tügə(l)

9 (altï)mz bu (kü)n-tə ïn(aru) (bu yir) üzə ming tümən yïl-ķa ḍəgi

10 basa toğrïl ərklig bolzun taplasar ɵzi tutzun taplama-

11 sar adïn kixi-kə ɵt(kürü) satzun biz ikigü-nüng

12 iqimz inimz ķamz ķadax-ïmz adïn ymə kim ķayu kixi qam

13 qarïm ķïlmazun ayïḍmazun (iẓ)ḍəməzün-lər ayïdğlï işləgli

14 θsər-lər (saw-larï yorïmazun) takï birθk ərklig bəg

15 ixi küqin tutup alayïn yulayïn tisər-lər bu ok

16 θgəntə bu yir təngi<n>qə iki yir yaradu birip yulup alzun

17 yultaqï kixi korluğ bolzun (b)asa toğrïl korsuz bolzun bu yir-

18 ning sïqïsï θngdün yïngak burhan kulï-nïng θrdgün

19 kündin yïngak uluğ yol kidin yïngak tangut-nung yir

20 tağ-tïn yïngak buyanquk-nung θrdgün adïrar bu yir-ning

21 nəgü ymə irti birti yok tanuk suwan tutuk tanuk

22 küq bağ-lïğ tanuk burhan kulï tanuk wažïr tonga bu tamğa

23 biz osmïx-nïng tügəl-ning ikigü-nüng ol mən qikuy tung ayïdïp biti(di)m

---

ئىزاھلار:

2. (o)zmïx (ئوزمىش): بۇ مەزكۇر ۋەسىقىدىكى يەر ساتقۇچى ئىككى كىشىدىن بىرىنىڭ ئىسمى بولۇپ، بۇ كىشى ئىسمىنىڭ بىرىنچى ھەرپى o مەزكۇر كىشىنىڭ مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 23- قۇرىدا ئۇچرايدىغان تولۇق ئىسمىغا ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان.

2. bθz (بۆز): بۇ ۋەسىقىدىكى بۆز ئادەتتىكى بۆزنى ئەمەس، بەلكى ھۆكۈمەت تامغىسى بېسىلغان، ئۈستىگە ئىمزا قويۇلغان ۋە بازاردا پۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بۆزنى كۆرسىتىدۇ. بۇ خىل پۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بۆز، قۇانپۇ (ياكى قانپۇ، قۇنپۇ) دەپمۇ ئاتالسا كېرەك.

3. taykü (تايكۇ) بۇ خەنزۇچىدىن كىرگەن سۆز بولۇپ، 大[illegible] دىن

كەلگەن بولسا كېرەك.

3. y(irimz-ni) (يېرىمىزنى): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 16-، 17-قۇرلىرىدىكى yir سۆزىگە ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

4. (satïğ) (سېتىق، باھا): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ مۇشۇ سۆز يېزىلغان يېرى يىرتىلىپ كەمتۈك بولۇپ قالغان. بىز بۇ سۆزنى مۇشۇ تۈردىكى ۋەسىقىلەرنىڭ يېزىلىش شەكلىگە ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ترانسكرىپسىيە قىلدۇق.

5، 6. xuu-luğ: بۇ سۆزدىكى xuu (~xu) خەنزۇچە 糊 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، "ئىمزا" دېگەن مەنىدە. ئۇنىڭغا ئىسىمدىن سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە luğ- قوشۇلۇپ "ئىمزالىق" ياكى "ئىمزا قويۇلغان" دېگەن سۆز ياسالغان.

8. (ozmïx) (ئوزمىش): بۇ كىشى ئىسمى مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 23-قۇردىكى ئىسمىغا ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

9. (bu yir) (بۇ يەر): بۇ ئىككى سۆز مۇشۇ خىلدىكى ۋەسىقىلەرنىڭ يېزىلىش شەكلىگە ئاساسەن، ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

14. (saw-larï yorïmazun) (سۆزلىرى ئاقمىسۇن): ئەسلى ۋەسىقىنىڭ بۇ سۆزلەر يېزىلغان جايى يىرتىلىپ كەمتۈك بولۇپ قالغان. بۇ سۆزلەر ۋەسىقە (7-1) 7 نىڭ 13- قۇردىكى سۆزلەردىن پايدىلىنىپ، ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

19. tangut (تاڭغۇت): ئەسلىدە ئېلىمىزنىڭ غەرب شىمالىي رايونىدىكى قەدىمكى مىللەت نامى بولۇپ، بۇ ۋەسىقىدە كىشى ئىسمى بولۇپ كەلگەن.

21. suwan (سۇۋان): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ پوچېركىسىدىن قارىغاندا، بۇ كىشى ئىسمىنى soyan دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

22. wažïr (ۋاژىر): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 3"UW" تىكى فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، ئۇ wazïr دەپ يېزىلغان. سانسكرىتچە vajra

(ئالماس) دىن كەلگەن. "UW"2 دە "wažïr" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغىنىغا قارىغاندا، بۇ سۆز تەركىبىدىكى ž (ئۆز زامانىسىدا z هەرپىنىڭ ئۇنىڭ تەرىپىگە ئىككى چېكىت قويۇش ئارقىلىق ž ⟨ژ⟩ هەرپى شەكىللەندۈرۈلگەن)نىڭ ئىككى چېكىتى ئۆچكەن بولۇپ، ئەسلى ۋەسىقىدىن ئۇ چېكىتلەرنىڭ ئىزنى پەرق ئىلغىلى بولسا كېرەك.

23. qikuy tung (چىكۇي تۇڭ): بىز كىشى ئىسمى خەنزۇچىدىن كەلگەن بولۇپ، ۋەسىقە (1-7) 7 نىڭ 24B- قۇرىدىمۇ ۋەسىقە پۈتكۈچى سۈپىتىدە تىلغا ئېلىنغان.

23. biti(di)m (يازدىم): بۇ سۆز ئەسلى تېكىستتە bitim دەپ يېزىلغان، يەنى "-di-" دىن ئىبارەت ئىككى هەرپ چۈشۈپ قالغان.

يەشمىسى:

1. توشقان يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ... (كۈنى) بىز
2. ئۇزمىش (ۋە) تۆكەل ئىككىيلەنگە ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز كېرەك
3. بولۇپ، تايكۇ ئۆستەڭ (بويـ)ـىدىكى ئالچۇق ... (يەرنى)
4. ئالچۇقى بىلەن قوشۇپ باسا توغرىلغا مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتۇق.
5. (باھاسىنى)- بۆزنى مۇنداق پۈتتۇشتۇق: (يەنى) لۈكچۈنىنىڭ بازىرىدا ئۆتىدىغان، ئىمزالىق (ۋە)
6. تامغىلىق يىگىرمە ئۈچ توپ بۆزگە توختاتتۇق. بۇ
7. يىگىرمە ئۈچ (توپ؟) بۆزنى هۆججەت تۈزۈلگەن كۈنى مەن باسا
8. توغرىل ساق بەردىم؛ بىز (ئۇزمىش ۋە) تۆكەل بىرلىكتە بىرى كەم ئەمەس، تولۇق
9. ئالدۇق. بۈگۈندىن ئېتىبارەن، (بۇ يەر) مىڭ تۈمەن يىلغا قەدەر
10. باسا توغرىلنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى ئىگىدارچىلىق قىلسۇن؛ خالىمـ-

11. سىا باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتىسۇن. بىز ئىككىيلەننىڭ

12. ئاكىمىز، ئىنىمىز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىز (ۋە) باشقا ھەر قانداق كىشى

13. دەتالاش قىلمىسۇن. (يەرنى) سورىمىسۇن-تەلەپ قىلمىسۇن. سورىماقچى، تەلەپ قىلماقچى

14. بولسا، (سۆزلىرى ئاقمىسۇن.) ئەگەر ھوقۇقدار بەگ

15. ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ، (يەرنى) قايتۇرۇپ سىتىۋالاي دىسە، بۇ

16. ئۈستەڭ (بويـ)ـدا بۇ يەردەك ئىككى (پارچە) يەر تەييارلاپ بېرىپ (ئاندىن) قايتۇرۇپ سىتىۋالسۇن.

17. (يەرنى) قايتۇرۇپ سىتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن، باسا توغرىل زىيان تارتمىسۇن. بۇ يەر-

18. نىڭ پاسلىنى شەرق تەرەپتىن بۇرخان قۇلنىڭ خامنى،

19. جەنۇب تەرەپتىن چوڭ يول، غەرب تەرەپتىن تاكۇتنىڭ يىرى،

20. شىمال تەرەپتىن بۇيانچۇقنىڭ خامنى ئايرىيدۇ. بۇ يەرنىڭ

21. ھېچقانداق باج-سېلىقى يوق. گۇۋاھچى سۇۋان تۇتۇق، گۇۋاھچى

22. كۈچ باغلىغ، گۇۋاھچى بۇرخان قۇلى، گۇۋاھچى ۋاژىر توگا. بۇ تامغا

23. بىز ئوزمىش (ۋە) تۇكەل ئىككىيلەننىڭدۇر. مەن چىكۈي تۇڭ سوراپ يازدىم.

7 (1 – 7)

1 ud yïl bir ygrminq ay ygrmikə bizingə oşmïx toğrïl-

2 ḳa tügəl-kə yunglaḳ-liḳ bөz kərgək bolup qükü-təki yir-

3 imz-ni əniqük iqi-kə toğuru tomlïtu saḍtïmz satïğ

4 (b)өzin (ïnqa sөzləx)timz lükqüng kidini yorïr xuu-

5 luğ tınğalïğ yüz yitmix ikilik yoğan bөz-kə kəsix-

6 timz bu yüz yitmix bөz-üg bitig ḳïlmïx kün üzə

7 mən əniqük tügəl birtim biz oṣmïx tügəl birlə bir

8 əksük-süz tügəl aldïmz buküntə ïnaru bu yir üzə ming

9 tümən yïl-ḳa ḍəgi əniqük (iqi) ərklig bolzun taplasar

10 өzi tutzun taplamasar a(dï)n kixi-kə өtkürü saḍzun

11 biz ikəgü-nüng iqimz inimz ḳamz ḳadax-ïmz aṭïn ymə kim

12 ḳayu kixi qam qarïm ḳïlmazun ayïtmazun iẓtəmzün-lər

13 ayïtğlï iẓḍgli өsər-lər sawlarï yorïmazun taḳï bir өk

14 ərklig bəg ixi küqin tutup alayïn(?) yulayïn tisər-lər bu

15 oḳ өgən-tə bu yir tnginqə iki yir yaratu birip

16 yulup alzun yuldaqï kixi ḳorluğ bolzun əniqük iqi ḳor-

17 suz bolzun bu yir-ning sïqïsï өngdün yïngaḳ b(ə)ki baqaḳ

18 olar-nïng өgən küntün yïngaḳ (oḳ) turmïx tutung-nung

19 yir kidin yïngaḳ yol tağ-dïn yïngaḳ bəki-ning baqaḳ-

20 nïng yir aṭïrar bəki-ning baqaḳ-nïng ḳanglï yolï

bu yir-

21 ning aṭaķ ad̤ïzï-nïng iqintə ol bu yir-ning nəgü ymə irt-

22B i birti yoķ tanuķ tarlïķ tutung tanuķ

23B tüzük tanuķ təmirqi ilqük bu tamğa biz oşmïx-nïng tügəl-ning

24B ikigü-nüng ol mən qiküy tung ayïd̤ïp bitidim

25B qükü-təki yir-ning bitigi ol

ئىزاھلار:

2. qükü (چۈكۈ): بىر ئۆستەڭنىڭ نامىنى بىلدۈرىدىغان بۇ سۆز، "UW"2 دە "چۈكۈ" (qukü) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىپ كېلىش قائىدىسىگە ئاساسەن، qükü دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق. بۇ سۆز مەزكۇر ھۆججەتنىڭ 25- قۇرىدىمۇ ئۇچرايدۇ. بۇ سۆز ئەسلىدە خەنزۇچىدىن كىرگەن ئاتالغۇ بولۇپ qü نىڭ خەنزۇچە قايسى سۆزدىن كەلگەنلىكى ھازىرچە ئېنىق ئەمەس، kü بولسا [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى دەپ قارالماقتا. ئەمما ھازىرقى خەنزۇ تىلى فۇتۇڭخۇاسىنىڭ تەلەپپۇزىنى ئۆلچەم قىلغاندا، qükü سۆزى بولسا [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇشى كېرەك. ھازىر خوتەن دىيالېكتىنىڭ جانلىق تىلىدا چۈكۈ دېگەن سۆز "سۇ ئېغىزى، ئازما، ئېرىق بېشى" دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ.

4. (īnqa sθzləx-) (مۇنداق سۆزلەشمەك): بۇ سۆزلەر مۇشۇ خىلدىكى ۋەسىقىلەرنىڭ يېزىلىش شەكلى ۋە سۆز ئىشلىتىلىش ئەھۋالىغا ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

4. xuu (ئىمزا، تامغا): ۋەسىقە (1-6) 6 نىڭ ئىزاھاتىغا قاراڭ.

5. yoğan (تېلىن، بېرىك، توم): بۇ سۆز "UW"2 دە yorïķ ("ئېقىش، ئۆتۈش" ياكى "تاقىلىدىغان، ئۆتىدىغان" مەنىسىدە) دەپ

ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز بۇ ۋەسىقىنىڭ 3"UW" تىكى فوتو سۈرىتىدىن، بۇ سۆزنى yoğan (=yoğun "قېلىن، يىرىك، توم" دېگەن مەنىدە) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدىكەن دېگەن پىكىرگە كەلدۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىرىنچىدىن، yorïk سۆزى ئۆزىنىڭ كەلگەن ئورنىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئارتۇقچە سۆز ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، بۇ سۆز مۇشۇ ئۇردىكى ۋەسىقىلەرنىڭ مۇشۇنداق ئورنىدا قايتا كۆرۈلمەيدۇ. ئىككىنچىدىن، 50 (4-4) نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ 4- قۇرىدا "yoğun bëz" (قېلىن بۆز) دېگەن سۆز ئۇچرايدۇ.

9. iqi (ئىچى): بۇ سۆز مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 3- قۇرىدىكى əniqük iqi دېگەن ئىسمىغا ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

14. (?) (a)layïn (ئالاي): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، بۇ سۆزنىڭ بىرىنچى ھەرپى a يېزىلغان ئورۇن يىرتىلىپ تۆشۈكچە ھاسىل بولۇپ قالغان. ئۇنىڭدىن باشقا، بۇ سۆزنىڭ يېزىلىشىغا ئاساسەن ئۇنى (a)lïng دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ (بۇ قەلەم خاتاسى بولۇشى كېرەك). بىراق، مۇشۇ ئۇردىكى ۋەسىقىلەردە "alayïn yulayïn" (ئېلىۋالاي، قايتۇرۇپ سېتىۋالاي) دېگەن قوش سۆز كۆپ ئۇچرىغاچقا، يۇقىرىدىكىدەك ترانسكرىپسىيە بويىچە ئېلىش مۇۋاپىق كۆرۈلدى.

17. b(ə)ki (بەكى): بۇ كىشى ئىسمى ئەسلىدە bki دەپ يېزىلغان، بىز ئۇنىڭ مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 19- ۋە 20- قۇرلىرىدىكى baki دېگەن شەكلىگە ئاساسەن شۇنداق ترانسكرىپسىيە قىلدۇق.

22B. tarlïk tutung (تارلىق تۇتۇڭ): بۇ كىشى ئىسمىدىكى tutung خەنزۇچە 都統 دىن كەلگەن. 都統 ئەسلىدە ھەربىي ئەمەل نامى بولۇپ، ئالدىنقى چىن بەگلىكى دەۋرى (مىلادى 351-394- يىللار) دىن تارتىپ كۆرۈلۈشكە باشلىغان. ئالدىنقى چىن بېگى فۇ جيەن شەرقىي جىنگە ھۇجۇم قىلغاندا، 20 ياشتىن تۆۋەن ياشلاردىن ئۈچ تۈمەن كىشىلىك ئاتلىق قوشۇن تەشكىللەپ، ياشلار تۇتۇڭىدىن بىرنى قويۇپ، ئۇ قوشۇنغا رەھبەرلىك قىلغان.

تاڭ سۈلالىسى ۋە لىباۋ، جىن سۇلالىرىمۇ بۇ خىل ئەمەلنى تەسىس قىلغان.[1]

يەشمىسى:

1. كالا يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ يىگىرمە(نچى كۈن)ى، بىزگە (يەنى) ئوزمىش توغرىل

2. (ۋە) تۆكەل (ئىككىمىز)گە ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز كېرەك بولۇپ، چۇكۇ (ئۈستىگى يىپىدىكى) يىبرى-

3. ـمىزنى ئەنىچۇك ئاكىغا مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتۇق. باھاسى

4. بۆزنى (مۇنداق پۈتتۈش)تۇق: (يەنى) لۈكچۇڭنىڭ بازىرىدا ئۆتىدىغان، ئىمزالىق (ۋە)

5. تامغىلىق يۈز يەتمىش توپ قىلىن بۆزگە

6. توختاتتۇق. بۇ يۈز يەتمىش (توپ) بۆزنى ھۆججەت يېزىلغان كۈنى

7. مەن ئەنىچۇك ساق بەردىم، بىز ئوزمىش (ۋە) تۆكەل بىرى

8. كەم ئەمەس ساق ئالدۇق. بۇگۈندىن باشلاپ بۇ يەر مىڭ،

9. تۈمەن يىلغا قەدەر ئەنىچۇك ئاكىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا،

10. ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.

11. بىز ئىككىيلەننىڭ ئاكىمىز، ئىنىمىز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىز، يەنە باشقا ھەر

12. قانداق كىشى دەتالاش قىلمىسۇن. (يەرنى) سورىمىسۇن، تەلەپ

---

[1] دۈنخۇاڭدىن تېپىلغان S. 6551 نومۇرلۇق خەنزۇچە يۈزدا دىنى ھۆججەتكە ئاساسلانغاندا، 都统 يەنە 都僧统 (بىر رايون ياكى يۈزدا دىنى گۇرۇھنىڭ كاتتىۋېشىنى كۆرسىتىدۇ)نىڭ قىسقارتىپ يېزىلىشىمۇ ھېسابلىنىدۇ.

قىلمىسۇن،

13. (سورىسا،) تەلەپ قىلسا، سۆزلىرى ناقىسسۇن. ئەگەر

14. (يەرنى) تايىنىپ كۈچگە (لارنىڭ)ئەمەلدار بەگ ھوقۇقدار

قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە،

15. مۇشۇ ئۆستەڭ (بويـ)ىدىن بۇ يەردەك ئىككى (پارچە) يەر

تەييارلاپ بېرىپ

16. (ئاندىن) قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن. (يەرنى) قايتۇرۇپ

سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن، ئەنچۈك ئاكا زىيان

17. تارتمىسۇن. بۇ يەرنىڭ پاسلىنى شەرق تەرەپتىن بەكى، باچاق-

18. ـلارنىڭ ئۆستەڭى، جەنۇب تەرەپتىن تۇرمۇش تۇتۇقنىڭ

19. يېرى، غەرب تەرەپتىن يول، شىمال تەرەپتىن بەكى (ۋە)

باچاق-

20. ـىنىڭ يەرلىرى ئايرىيدۇ. بەكى (ۋە) باچاقلارنىڭ ھارۋا يولى

بۇ يەر-

21. ـنىڭ ئايغىدىكى ئېتىزنىڭ ئىچىدىدۇر. بۇ يەرنىڭ ھېچقانداق

22B. باج-سېلىقى يوق. گۇۋاھچى تارلىق تۇتۇق، گۇۋاھچى

23B. تۇزۇك، گۇۋاھچى تۆمۈرچى ئىلچۈك. بۇ تامغا بىز ئورزمىش

(ۋە) تۆكەل

24B. ئىككىلەنىڭدۇر. مەن چىكۈي تۇتۇق سوراپ يازدىم.

25B. (بۇ) چۈكۈ (ئۆستەڭ بېشىدىكى) يەرنىڭ خېتىدۇر.

8 (1 – 8)

1 yunt yïl tørtünq ay səkiz y(an)gïḳa (?)

2 bizing-gə mausï ədgü bəg oğul-ḳa

3 biz ikəgü-kə yunglaḳ-lïḳ kümüx krgək
4 bolup ɵgüz iqintəki aqğu ɵləng-
5 ni toyïnquğ-ḳa toḳuz ɵtïr kümüx-kə
6 sibilḳasar üskin-tə toğru tomluḍu satdïm
7 bu yir-ning sïqïsï ɵngdün yïngaḳ sïqïsï
8 ɵgən adïrar küntün yïngaḳ sïqïsï
9 toyïnquğ-nïng aqmïx yir adïrar kidin
10 yïngaḳ sïqïsï ɵgən aṭirar tağ-tïn
11 yïngaḳ sïqïsï say aṭirar bu tɵrt
12 sïqï iqintəki yir-kə ming yïl tümən
13 kün-kə təgi toyïnquğ ərklig bolzun
14 taplasar ɵzi tutzun taplamasar
15 aṭïn kixi-kə ɵtkürü-ü saṭsun biz
16 ikəgü-ning inimiz iqimiz ḳamïz ḳadax-
17 ïmïz qamlamazun kim{qə} ərklig bəg
18 ixi küqün tuḍup qamlasar bu oḳ
19 yir tənglig iki yir birip alṣun-
20 lar yulṣun-lar yulğuqï ḳorluğ bolzun
21 toyïnquğ ḳorsuz bolzun tanuḳ kürək
22 tanuḳ taḍar tanuḳ (n)iqən(?) bu tamğa biz
23 ikəgü-ning ol mən taxïḳ tung

ئىزاھلار:

1. y(an)gïk̡a (?): (1) مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ مۇشۇ سۆزىنىڭ 2- ۋە 3- ھەرپلىرى يېزىلغان جايى تىتىلىپ تۆشۈك بولۇپ قالغان؛ (2) بۇ سۆز تەركىبىدىكى g تاۋۇشى "UW"2 دە m دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان، ئەمەلىيەتتىمۇ k (ياكى g)گە ئوخشاش يېزىلىپ قالغان؛ (3) بۇ سۆز ئاخىرىدىكى a (ياكى ə) تەكرار يېزىلغان، يەنى بىر a نىڭ قۇيرۇقى كەينى تەرەپكە قايرىپ يېزىلغان، ئاندىن قۇيرۇقى ئالدىغا قايرىلغان يەنە بىر a ھەرپى يېزىلغان. ئەملادا ə ھەرپى k نىڭ قۇيرۇقىغا ئۇلىنىپ كېلىشى كېرەك ئىدى. بىراق، قۇيرۇقى ئالدىغا قايرىپ يېزىلغان ə ھەرپى k نىڭ بېشىغا ئۇلاپ ۋە k نىڭ ئوتتۇرىسىدىن يۇقىرىدىن- تۆۋەنگە كېسىپ يېزىلغان. بۇنىڭ بىلەن k ھەرپى k̡ غا ئوخشاپراق قالغان. شۇڭا، بۇ سۆزنىڭ ئاخىرىدىكى قۇيرۇقى كەينىگە قايرىپ يېزىلغان ə گە ئاساسلانغاندا، بۇ سۆزنى "UW"2 دىكىدەك y(gr)mikə (?) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىش مۇمكىن. بىراق، "UW"2 دە m ترانسكرىپسىيە قىلىنغان ھەرپنىڭ ئەمەلىيەتتە k (ياكى g) دەك يېزىلغانلىقىغا ۋە بۇ سۆزنىڭ ئاخىرىدىكى قۇيرۇقى ئالدىغا قايرىلغان ھەمدە k نى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ k̡ غا ئوخشىتىپ قويغان، شۇنداقلا توم يېزىلغان a غا ئاساسەن، بىز بۇ سۆزنى y(an)gïk̡a (?) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق.

2. mausï ədgü: بۇ كىشى ئىسمىدىكى mausï قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا كۆرۈلمەيدىغان بىر سۆز بولۇپ، چەت تىلىدىن (ئېھتىمال خەنزۇ تىلىدىن) قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن سۆز بولۇشى مۇمكىن.

3. yunglak̡-lïk̡: ۋەسىقە (1-1) 1 دىكى ئىزاھقا قارالسۇن.

5. toyïnquğ: بۇ كىشى ئىسمىنى toyïnqoğ دەپ ترانسكرىپسىيە

قىلىشقىمىز بولىدۇ. ئۇ toyïn (ۋەسىقە (1-4) 4 دىكى 23- ئىزاھقا قاراڭ) بىلەن quğ سۆزىنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان. quğ (ياكى qoğ) نى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى بويىچە شەرھلەپ بەرگىلى بولىسىمۇ، بىراق، بۇ كىشى ئىسمىدە quğ نىڭ چەتتىن كىرگەن سۆز بولۇش ئېھتىمالىنى يوققا چىقىرىۋەتكىلى بولمايدۇ.

7. sïqïsï: ۋەسىقە (1-1) 1 دىكى ئىزاھقا قاراڭ.

17. kim {qə}: نەسلى ۋەسىقىدە kim سۆزىدىن كېيىن qə سۆزى ئارتۇقچە يېزىلىپ قالغان ۋە چالا ئۆچۈرۈلگەن.

22. (n)iqən: بۇ كىشى ئىسمىنىڭ بىرىنچى ھەرپىنىڭ ئورنى تېشىلىپ تۆشۈك بولۇپ قالغان.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى(؟)،
2. بىزگە ماۋسى ئەدگۈ (ۋە) بەگ ئوغۇل
3. ئىككىيلەنگە ئىشلىتىش ئۈچۈن كۆمۈش كېرەك
4. بولۇپ، دەريا (قىنى) ئىچىدىكى ئاچىدىغان ئۇتلاق-
5. نى تويىنچۇغقا توققۇز سەر كۆمۈشكە
6. سىبلىقاسارنىڭ ئالدىدا مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتۇق.
7. بۇ يەرنىڭ شەرق تەرەپتىكى پاسىلىنى
8. ئۆستەڭ ئايرىيدۇ، جەنۇب تەرەپتىكى پاسىلىنى
9. تويىنچۇغنىڭ ئاچقان يېرى ئايرىيدۇ، غەرب
10. تەرەپتىكى پاسىلىنى ئۆستەڭ ئايرىيدۇ، شىمال
11. تەرەپتىكى پاسىلىنى ساي ئايرىيدۇ. بۇ ئۆت

12. پاسىل ئىچىدىكى بەر مىڭ يىل تۆمەن

13. كۆڭگە قەدەر تويىنچۇغىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن.

14. خالىسا، ئۆزى تۆتسۇن، خالىمىسا،

15. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بىز

16. ئىككىلەنىڭ ئىنىمىز، ئاكىمىز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرى-

17. ـمىز دەتالاش قىلمىسۇن. (ئەگەر) ھوقۇقدار بەگ

18. ئەمەلدارلارنىڭ كۆچىگە تايىنىپ، تالاشسا، دەل مۇشۇ

19. بەردەك ئىككى (پارچە) بەر بىرىپ (ئاندىن) قايتۇرۇپ

20. سىتىۋالسۇن، قايتۇرۇپ سىتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن،

21. تويىنچۇغ زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى كۆرەك،

22. گۇۋاھچى تاتار، گۇۋاھچى ئىچان. بۇ تامغا بىز

23. ئىككىلەنىڭدۇر. مەن تاشىق تۇق

24. تەپسىلى سوراپ يازدىم.

9 (1 - 9)

1 küskü yïl bir ygrminq ay al(tï yangï)-ķa biz tolu ķy-a

2 mïsïr uluğ inq ķy-a mïsïr baxlap (onluķ)lar-ķa on θngdün-in-

3 də bθz kərgək bol(u)p //////kə(?) (..L)////(ķlan-qïmïz(?) təg///p

4 barïp yorïr(?) ķalan-ï yüz baxïnda-ķï əski//(..)MY biz on-luķ-lar-

5 -ķa ķalmïx üqün üdəy ilqi-kə tonguz yïl biz-ning

on //(.)kəlmix

6 bəg-lig bir küp bor təgməyük üqün (.)///(.)lik-ï PYL///yüz

7 iki b(a)ğ-l(ï)k bөz ///(.) (....)-kï PY(..) birgü(?)/////////-kï///(.)

8 sodu өgən-təki bir ʹəngiz yir-in kuus tmür bahxï-tïn uşun karï(?)

9 bilə өduz tas bөz iligdə alïp toğuru tomlïdu sadtïmïz bu yir

10 sadïğ-ï oduz tas bөz-ni bitig kïlmïx kün üzə mən kuus tmür

11 tügəl birtim biz tolu ky-a mïsïr uluğ inq ky-a mïsïr baxlap on-

12 -luk-lar ymə bir kodmatïn tügəl sanap altïmïz bu yir-ning sïqï-sï

13 өngdün y kul ky-a kopuz-nïng yir künd<i>n y uluğ өgən kidin y kuus

14 bahxï-nïng ok yir tağdïn y m-a өgən adïrar bu tөrt sïqï

15 iqindəki birʹ əngiz yir-kə bitigdəki kuus təmür bahxï ərklig

16 bolzun tplasar өzi tudşun tplamasar atïn kixi-kə өdkürü

17 sadşun bu yir-kə kim kim m-ə bolup qamlamaşun-lar apam birөk

18 ərklig bəg ixi küq-in tudup alayïn tip qamlasar-lar bu өgən

19 üzə suwak-lïğ bu yir tnginqə iki yir birip yulup

alşun-lar

20 yuldaqï kixi ḳorluğ bolzun bu bitig tuḍa ḳuus tmür bahxï

21 ḳorsuz bolzun tnuḳ buyạn ḳy-a tnuḳ tolu ḳy-a tnuḳ ağaq(?) bu nixan

22 tamğ-a biz ḳul ḳy-a mïsïr inq ḳy-a yən-ə mïsïr baxlap on-luḳ-

23 lar-nïng ol mən qatïr(?) bu bitigdəki atlğ-qa bix {in} kixi-lər-

24 kə üq ḳaḍa inqgə ayïḍïp bitigil timix-kə bitidim

25 bu nixan mən tnuḳ buyan ḳy-a-nïng ol

26 bu nixan mən tnuḳ tolu ḳy-a-nïng ol

27 bu nixan mən tnuḳ ağaq(?)-nïng ol

ئىزاھلار:

.2 onluḳlar (ئونلۇقلار): ئون كىشىدىن تۈزۈلگەن گۇرۇپپىنى كۆرسىتىدۇ.

.3 ḳalan (قالان): ئەسلى تېكىستتە ḳalançïmïz (قالانچىمىز، قالان بېجىنى ئالغۇچىمىز) دېيىلگەن. قالان بولسا، يەر بېجىنىڭ بىر خىلى ھېسابلىنىدۇ.

.6 bəglig (بەگلىك): بەگلىك سۆزى "بەگكە ياكى ھۆكۈمەتكە قاراشلىق" دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يەردە "بەگكە ياكى ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇش كېرەك بولغان" دېگەن مەنىدە كەلگەندەك قىلىدۇ.

.8 uzun ḳarï (ئۇزۇن قارى): قارى ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى بولۇپ، تەخمىنەن چىغا تەڭ كېلىدۇ (UW"2" دە "چى" دېگەن مەنىدە كۆرسىتىلگەن). بۇ ۋەسىقىدە "ئۇزۇن قارى" دېيىلگەنلىكى ئۈچۈن، يەشمىدە "گەز؟" دەپ ئېلىندى. بۇرۇنقى چاغلاردا، بىر گەز 71 سانتىمېتىرغا توغرا

كېلىدۇ.

13. ɵngdün y (شەرق تەرەپتىن ياكى ئالدى تەرەپتىن): ɵngdün سۆزىدىن كېيىن كەلگەن يەككە ھەرپ y بولسا، yïngak (تەرەپ) سۆزىنىڭ قىسقارتىلغان شەكلى ھېسابلىنىدۇ. بۇ خىل قىسقارتىپ ئېلىش مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 13-، 14- قۇرلىرىدا تۆت ئورۇندا ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ۋەسىقىلەرنىڭ 1- تۈرىگە كىرىدىغان 10-، 13-، 14-، 15-، 16- ۋەسىقىلەردىمۇ ئۇچرايدۇ. بىز پەقەت بىر جايدىلا ئەسكەرتىپ ئوتتۇق، قالغان جايلاردا ئىزاھلاپ ئولتۇرمايمىز.

يەشمىسى:

1. چاشقان يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ ئالتىنچى كۈنى، بىز تولۇ قيا،

2. مىسىر، ئۇلۇغ، ئىنىچ قيا، مىسىر قاتارلىق ئونلۇقلارغا (ئون كىشىگە)، ئونىمىزغا ئالدىمىزدا

3. بۆز كېرەك بولۇپ، ... قالان (باج يىغقۇچىمىز يېتىپ ...

4. بېرىپ يولغا قويۇلىۋاتقان (؟) قالانى (بېجى) يۈزبېشىدىكى قەدىمكى ... بىز

5. ئون كىشىگە قالغانلىقى ئۈچۈن، ئۇدەي ئەلچىگە چوشقا يىلى بىزنىڭ ئونىمىزغا كەلگەن (سىلىق، يەنى)

6. پەگلىك (پەگ ياكى ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان؟) بىر كۈپ ئۆزۈم (ھارىقى) تەگمىگەنلىكى ئۈچۈن، ... يۈز

7. توپ بۆز ... تۆلەم ...

8. سودۇ ئۆستەڭدىكى بىر ئېگىز يەرنى، قۇش تۆمۈر باخشىدىن ئۆزۈن قارى (گەز؟)

9. بىلەن (گەزلەنگەن) ئوتتۇز (قارى) يېرىك بۆزنى قولغا ئېلىپ،

مۆۋاپىق-لايىقىدا (ئۆزىنىڭغا) ساتتىڭىز. بۇ بەر(نىڭ)

10. ھەقىقى (ئۈچۈن) ئوتتۇز (ئوتتۇز قارى-گەز) يىرىك بۆزنى بۇ
ھۆججەت يېزىلغان كۈنى مەن قۇس تۆمۈر

11. ساق بەردىم. بىز تولۇ قىيا، مىسىر، ئۇلۇغ، ئىنچ قىيا، مىسىر
قاتارلىق ئون

12. كىشى بىرى كەم ئەمەس ساق تاپشۇرۇپ ئالدۇق. بۇ بەرنىڭ
پاسىلى

13. شەرق تەرەپتىن قۇل قىيا قويۇزنىڭ يېرى، جەنۇب تەرەپتىن
چوڭ ئۆستەڭ، غەرب تەرەپتىن قۇس

14. باخشىنىڭ يېرى، شىمال تەرەپتىن ئۆستەڭ بىلەن ئايرىلىدۇ. بۇ
ئوت پاسىل

15. ئىچىدىكى بىر ئىگىز بەر ھۆججەتتە (ئىسمى يېزىلغان) قۇس
تۆمۈر باخشىنىڭ ئىختىيارىدا

16. بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىسا، باشقا كىشىگە
ئۆتكۈزۈپ

17. ساتسۇن. بۇ بەرگە (قارىشا) مەيلى كىم بولسۇن دەتالاش
قىلمىسۇن. ئەگەر،

18. (كىمىكى) ھوقۇقدار بەگ-ئەمەلدارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ (بۇ
بەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالىمەن دەپ تالاشسا، بۇ ئۆستەڭ

19. بىلەن سۇغىرىلىدىغان مۇشۇ يەردەك ئىككى (پارچە) يەر
تەييارلاپ بېرىپ (ئاندىن) قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن.

20. يەرنى قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن. بۇ
ھۆججەتنى ساقلىغۇچى قۇس تۆمۈر باخشى

21. زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى بويان قىيا، گۇۋاھچى تولۇ قىيا،

گۆزاھچى ئاغاچ. بۇ نىشان-

22. تامغا بىز قۇل قيا، مىسىر، ئىنچ قيا ۋە مىسىر قاتارلىق ئۇن

23. كىشىنىڭدۇر. مەن چاتىر بۇ ھۆججەتتە ئىسمى يېزىلغان بەش كىشى-

24. ـدىن ئۈچ قاتا تەپسىلىي سوراپ، ياز دېگەندە، ئاندىن يازدىم.

25. بۇ نىشان مەنىكى گۆزاھچى بۇيان قيانىڭدۇر.

26. بۇ نىشان مەنىكى گۆزاھچى تولۇ قيانىڭدۇر.

27. بۇ نىشان مەنىكى گۆزاھچى ئاغاچىنىڭدۇر.

10 (1 – 10)

1 takïğu yïl aram ay aldï yangï-ka manga sada-ka yunglak-lïk

2 bez kərgək bolup suldan a///(tï)n yüz iki bağ-lïk uşun karï-ta

3 bez alïp xüikü egən üzə suwak-lïğ sury-a birlə ülüx-lüg

4 manga təgər aldï ər kemər borl(uk)umnï suldan PYM-ka (=bu-ka) toğru tomlïdu

5 sadtïm borluk-nïng sadïğï yüz iki bağ bez-ni bidig kïlmïx

6 kün üzə mən sada tügəl aldïm mən suldan yim-ə tügəl birdim bu borluk-

7 nïng sïqï-sï engdün y(ïngak) kara təmir-ning borluk adïrar kündün yïngak sïqï-

8 sï egən adïrar kidin yïngak sïqï-sï egən ek adïrar tağ-tïn

9 sïqï-sï sury-a ḳa təgmix borluḳ adïrar bu tθrḍ sïqïlïğ borluḳ

10 borluḳ üzə ming yïl tümən kün-kə təgi suldan buḳ-a ʹərklig bolzun

11 taplasar θṣi tḍṣun taplamasar adïn kixikə θḍkürü saḍṣun mən

12 sada-nïng aḳam inim uruğum tuğmïxïm onluḳum yüzlüküm kim kim m-ə

13 qam qarïm ḳïlmaṣun-lar apam brθk ʹərklig bəg ixi ilqi yalawaq

14 küqin tuḍup qam-lasr bu oḳ θgən-tə bu borluḳ təngin-qə iki

15 borluḳ birip sθzləri yorïmaṣun-lar tanuḳ turmïx təmür tanuḳ mrkid

16 tanuḳ əsən buḳ-a tanuḳ barẓ buḳ-a bu nixan mən sada-nïng ol bid mən sda

17 θṣüm bi<ti>dim

18 bu mən bu nixan mən tanuḳ turmïx təmür-ning ol

19 bu nixan mən mərkid-ning ol

20 bu nixan mən əsən buḳ-a-nïng ol

21 bu nixan mən bars buḳ-a-nïng ol

ئىزاھلار:

2. iki bağ: 2 باغ = 1 توپ.

3. xüi kü: 水渠 نىڭ ناھاڭ تەرجىمىسى.

4. سۆلدان (بۇقا): ئەسلى تېكىستتە، بۇقا سۆزى يوق بولۇپ، ئۇنىڭ

ئورنىدا h باكى p، i باكى y ۋە m قاتارلىق ئىلىج ھەرپ ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن بىر سۆز يېزىلغان. بۇ ھۆججەتنىڭ ئۆتتىنچى قۇرىدىكى suldan PUM-ka بىلەن ئونىنچى قۇردىكى suldan buka بىر ئادەم بولغانلىقتىن، بەشىنىڭ ئۆتتىنچى قۇرىدا سولدان (بۇقا) دەپ ئالدۇق.

10. borluk (ئۆززۈملۈك): بۇ سۆز بۇ يەردە ئارتۇقچە يېزىلىپ قالغان.

12. ئونلۇق، يۈزلۈك: ئونبېشى، يۈزبېشى مەسئۇل بولىدىغان 10 ۋە 100 كىشىلىك گۇرۇپپىنى كۆرسىتىشى كېرەك.

13. ئەلچى-يالاۋاچلار: موڭغۇل ئەلچى ئەمەلدارلارنى كۆرسىتىشى مۇمكىن.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئالتىنچى (كۈنى)، مەن ساداغا ئىشلىتىش ئۈچۈن

2. بۆز كېرەك بولۇپ، سۇلدان ...دىن يۈز توپ، ئۆززۈن قارىدا (گەزدە؟ ئۆلچەنگەن)

3. بۆز ئېلىپ شۈيكۈ ئۆستەڭى بىلەن سۇغىرىلىدىغان، سۈريا بىلەن ئۆلەشكەن(دە)

4. ماڭا تەگكەن، ئالتە ئەر كۆمىدىغان ئۆززۈملۈكۈمنى سۇلدان (بۇقا)غا مۇۋاپىق-لايىقىدا

5. ساتتىم. ئۆززۈملۈكنىڭ سېتىش ھەققى (بولغان) يۈز ئىككى توپ بۆزنى بۇ توختام تۈزۈلگەن

6. كۈنى مەن سادا ساق ئالدىم. مەن سۇلدانىمىز ساق بەردىم. بۇ ئۆززۈملۈك-

7. نىڭ شەرق تەرەپتىكى پاسىلىنى قارا تەمىرنىڭ ئۆززۈملۈكى ئايرىيدۇ. جەنۇب تەرەپتىكى پاسىل-

8. نى ئۈستەڭ ئايرىيدۇ. غەرب تەرەپتىكى پاسىلنىمۇ ئۈستەڭ ئايرىيدۇ. شىمال تەرەپتىكى

9. پاسىلنى سۇرىياغا تەگكەن ئۈزۈملۈك ئايرىيدۇ. بۇ تۆت پاسىللىق ئۈزۈملۈك

10. مىڭ يىل تۈمەن كۈنگە قەدەر سۇلدان بۇقىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن.

11. خالىسا، ئۆزى ئۆتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. مەن

12. سادانىڭ ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم، ئونلۇقۇم (ئون كىشىلىك گۇرۇپپام)، يۈزلۈكۈم (يۈز كىشىلىك گۇرۇپپام قاتارلىقلاردىن) مەيلى كىم بولسۇن،

13. دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ-ئەمەلدارلارنىڭ (ياكى) ئەلچى-بالاۋاچىلارنىڭ

14. كۈچىگە تايىنىپ تالاشسا، مۇشۇ ئۈستەڭ بويىدىكى ئۈزۈملۈكتەك ئىككى

15. ئۈزۈملۈك بېرىپ، سۆزلىرى ئۆتمىسۇن. گۇۋاھچى تۇرمىش تەمۇر، گۇۋاھچى مەركىد،

16. گۇۋاھچى ئەسەن بۇقا، گۇۋاھچى بارس بۇقا. بۇ نىشان مەن سادانىڭدۇر. (بۇ ھۆججەتنى) مەن سادا

17. ئۆزۈم يازدىم.

18. بۇ مەن (مېنىڭ، يەنى) بۇ نىشان مەنكى گۇۋاھچى تۇرمىش تۆمۈرنىڭدۇر.

19. بۇ نىشان مەن مەركىدنىڭدۇر.

20. بۇ نىشان مەن ئەسەن بۇقىنىڭدۇر.

21. بۇ نشان مەن بارس بۇقىنىڭدۇر.

11 (1 - 11)

1 tonguz yïl bixinq ay on altï-ḳa manga tərbix-
2 kə yunglaḳ-lïḳ qao yastuḳ kərgək bolup
3 aḍam-nïng manga ülüx-tə təggən taysang-taḳï
4 on altï ər kɵmər borluḳ-ta manga təgər qïrḳux-
5 tïn alïp ɵngdün sïngar-ïn alïp yarïm borluḳum-nï
6 udqï buḳ-a əsən ikəgü-tin yüz yastuḳ qao alïp
7 toğuru tomlïḍu satdïm bu kün-tin mïnqa ming
8 yïl tümən kün-kə təgi udqï buḳ-a əsən ikəgü
9 ərklig bolzun taplaẓa ɵzlər-i əṭləp yişün
10 taplamaẓa adïn kixi-kə ɵḍkürü satzun bu bitig-
11 ni ḳïlmïx kün üzə bu borluḳ saḍïğ-ï qao-nï
12 tügəl sanap altïm biz udqï buḳ-a əsən ikəgü
13 tügəl sanap birtimiz bu borluḳ yolïnta mən tərbix-
14 ning aḳam inim yigənim tağayïm kim kim m-ə bolup
15 qam qarïm ḳïlmazun-lar apam birɵk ərklig bəg
16 ixi yat yalawaq küqin tuḍup qam qarïm
17 ḳïlsar-lar
18 uluğ süü-kə bir altun yasḍuḳ iqgər-i ağïlïḳ-
19 ḳa bir kümüx yastuḳ bəgət-lər-kə birər
20 ədər-kə yaraxu at ḳïşğut birip sɵz-
21 lər-i yorïmazun
22 bu nixan mən tərbix-ning ol
23 bu nixan mən tanuḳ ilqi buḳ-a-nïng ol
24 bu nixan mən tanuḳ ur ḳay-a-nïng ol

25 bu nixan mən tanuk̦ udqï-nïng ol

26 bu nixan mən tanuk̦ uḍmïx-nïng ol

27 mən tərbix θzüm bitidim

ئىزاھلار:

2. qao yastuk̦ (چاۋ ياستۇق): چاۋ بولسا [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، قەغەز پۇلنى كۆرسىتىدۇ. ياستۇق بولسا، ئەڭ چوڭ پۇل بىرلىكى بولغان [illegible] نى كۆرسىتىدۇ. بىر ياستۇق = 50 سىتىر (سەر).

4. qïrk̦ux (چىرقۇش): بۇ سۆزنىڭ مەنىسى ئېنىق ئەمەس. بۇ سۆز يەنە 2"UW" نىڭ 138-139- بەتلىرىدە، يەنى ۋەسىقە (4-8) 86 نىڭ 22-23- قۇرلىرىدا، "...taysang-tk̦ï k̦um borluk̦-um-nï box yiri" ۋە "bilə ... θngdün yanïn qïrk̦ux-ï bilə trbix-kə birtim" [... تايساڭدىكى (يېرى) قۇملۇق ئۈزۈملۈكۈمنى بوش (تېرىلمىغان) يېرى بىلەن ... شەرق يېنىنى (تەرىپىنى) چىرقۇشى بىلەن (قوشۇپ) تەربىشكە بەردىم.] دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. دېمەك، چىرقۇش ئادەم ئىسمى بولماستىن، بەلكى ئۈزۈملۈك باغ تەركىبىدىكى بىر نەرسىدەك قىلىدۇ. بۇ سۆز 86(4-8) نىڭ 13- قۇرىدا qurk̦ux (چۇرقۇش) قىلىپ يېزىلغان.

9. ətləp (پەرۋىش قىلىپ): ئەسلى تېكستتە ətləp دېيىلگەن بولۇپ، -ətlə (-ədlə) دېگەن پېئىل "ئىشلەتمەك، پايدىلانماق؛ تېرىماق" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە. بەشىمىزدە "پەرۋىش قىلماق" مەنىسىدە ئېلىش مۇۋاپىق تېپىلدى.

بەشىمىسى:

1. چوشقا يىلى بەشىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى (كۈنى)، مەن تەربىش-

2. كە ئىشلىتىش ئۈچۈن چاۋ ياستۇق كېرەك بولۇپ،

3. ئاتام (مىراس ئۆلەشتۈرگەندە) ماڭا تەگكەن، تايساڭدىكى

4. نۇن ئالتە ئەر كۈمدىغان ئۈزۈملۈكتىن ماڭا تەگكەن، چىرقىش-

5. شىن ئېلىپ (قېلىپ ۋە ئۈزۈملۈكنىڭ) شەرق تەرەپتىكى يېرىمىنى
ئېلىپ (قېلىپ) ئۈزۈملۈكۈمنىڭ (قالغان) يېرىمىنى

6. ئۈدچى (ۋە) بۇقا ئەسەن ئىككىسىدىن يۈز ياستۇق چاۋ ئېلىپ،

7. (ئۇلارغا) مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتىم. (بۇ ئۈزۈملۈك) بۈگۈندىن
ئېتىبارەن، مىڭ

8. يىل تۈمەن كۈنگە قەدەر ئۈدچى (ۋە) بۇقا ئەسەن ئىككىسىنىڭ

9. ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزلىرى پەرۋىش قىلىپ يېسۇن؛

10. خالىسا، باشقىلارغا ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بۇ توختام-

11. نى تۈزگەن كۈنى بۇ ئۈزۈملۈكنى ساتقان چاۋنى

12. ساق ساناپ ئالدىم. بىز ئۈدچى (ۋە) بۇقا ئەسەن ئىككىلەن

13. ساق ساناپ بەردۇق. بۇ ئۈزۈملۈك ھەققىدە مەن تەرىپتىن-

14. نىڭ ئاكام، ئىنىم، جىيەنىم، تاغىلىرىم، مەيلى كىم بولسۇن

15. دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ

16. ئەمەلدار (ۋە) يات ئەلچىلەرنىڭ كۈچىگە تايىنىپ دەتالاش

17. قىلسا،

18. خان ئالىيلىرىغا بىر ئالتۇن ياستۇق، ئىچكى خەزىنىگە (ئوردا
خەزىنىسى-

19. گە) بىر كۈمۈش ياستۇق، بەگلەرگە بىردىن

20. ئىگەرلىرىگە لايىق ئاتنى جەرىمانىگە تاپشۇرۇپ، (ئۆزلىرىنىڭ)
سۆز-

21. لىرى ئۆتمىسۇن.

22. بۇ نىشان مەن تەرىپىمنىڭدۇر.

23. بۇ نىشان مەن گۈزۈۋاھچى ئىلچى بۇقىنىڭدۇر.

24. بۇ نىشان مەن گۈزۈۋاھچى ئۇر قايانىڭدۇر.

25. بۇ نىشان مەن گۈزۈۋاھچى ئۈزچىنىڭدۇر.

26. بۇ نىشان مەن گۈزۈۋاھچى ئۈزمىشنىڭدۇر.

27. مەن تەربىش ئۆزۈم يازدىم.

12 (1 - 12)

1 ////////////////(...)//////-kə manga turmïx tigin-kə taydu-

2 ta yunglaķ-lïķ qao yastuķ kərgək bolup ķoqo-taķï ķoqïng apam

3 birləki küdəgüm tapmïx-ķa ülüx-tə təgmïx ķïr-a suwdun yir-lər-im-ni

4 (...)

5 -(ni) ülüx bitigi birlə səkiz on yastuķ qungdung bao-qao-ķa wapso tu-

6 -ķa toğuru tomlïdu s(a)tdïm bu q(ao)-nï bitig ķïlmïx kün üzə

7 mən wapso tu tügəl sanap birdim mən turmïx tigin ymə tügəl sanap

8 (a)l(dï)m bu kün-tin mïnqa tapmïx-nïng aķa-sï ini-si yigən-i tağay-ï

9 kim kim m-ə qam qarïm ķïlmazun-lar apam birək ərklig bəg

10 ix-i küqin tutup qam qarïm ķïlsar-lar

11 uluğ süü-kə bir altun yastuķ basïp il bəg-lər-ingə ədər-kə

12 yarağu at birip sөzlər-i yorïmazun bu kün-tin mïnqa bu borluķ-

13 -ķa yir-kə suw-ķa əw-kə barķ-ķa wapso tu ərklig bolzun

14 taplasar өzi tuḍzun tplamasar adïn kixi-kə өḍkürü saḍzun

15 qamlağuqï kixi ķoor-luğ bolzun wapso tu ķoor-suz bolzun

16 bu nixan mən turmïx tigin-ning ol

17 bu nixan mən səwinq toğrïl-nïng ol

18 bu nixan mən taypudu-nïng ol

19 bu nixan mən yïpğ-a(?)-nïng ol

20 bu nixan mən sinsü-ning ol

21 bu nixan mən tөlək-ning ol

22 bu nixan mən tanuķ tilik(?) ķy-a-nïng ol

23 bu nixan mən tanuķ təmir buķ-a-nïng ol

24 bu nixan mən tanuķ taysang-nïng ol

25 bu nixan mən tanuķ yolax-nïng ol

26 bu nixan mən өgrünq buķ-a-nïng ol

27 mən turbut turmïx tigin əkəm-kə inqgə ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

1. taydu (تايدۇ): 大都 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، پايتەخت دېگەن مەنىدە. تايدۇ بېيجىڭنى كۆرسىتىدۇ

2. ķoqïng apam (قوچىڭ ئاپام): قوچىڭ: ئادەم ئىسمى؛ ئاپام: ھۆرمەت نامىنى بىلدۈرىدۇ.

5. qongdung baoqao (چۇڭدۇڭ باۋچاۋ): يۈەن دەۋرىدىكى قەغەز پۇلنىڭ نامى ـــ 中统宝钞 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. 中统 قۇبلايخاننىڭ يىلنامى بولۇپ، 1260-1264- يىللارغا توغرا كېلىدۇ.

11. basïp (بېسىپ): بۇ سۆزنىڭ يىلتىزى بولغان -bas (باسماق) پېئىلىنىڭ بۇ يەردىكى مەنىسىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ يەنە "سوغا قىلماق، ئۇتماق" دېگەن مەنىلىرى باردەك قىلىدۇ. بۇ سۆز بۇ ۋەسىقىدىن باشقا (1-17)17- نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ 3- قۇرىدىمۇ ئوخشاش شەكىلدە قوللىنىلغان. مۇشۇ ئىككى ۋەسىقىدىن باشقا ۋەسىقىلەرنىڭ مۇشۇنداق جايلىرىدا birip (بىرىپ) دېگەن سۆز كەلگەن.

27. turmïx tigin əkəm (تۇرمىش تېگىن ئەكەم): تۇرمىش تېگىن: ئادەم ئىسمى؛ ئەكەم: تۇرمىش تېگىننىڭ ھۆرمەت نامىنى بىلدۈرىدۇ.

يەشمىسى:

1. ...(يىل) ...(ئاينىڭ) ...كۈنى ماڭا تۇرمىش تېگىنگە تايدۇ-
2. دا ئىشلىتىش ئۈچۈن چاۋ ياستۇق كېرەك بولۇپ، قوچۇدىكى
قوچىق ئاپام
3. بىلەن كۆيئوغلۇم تاپمىشقا ئۈلەشتۈرگەندە تەگكەن، دەم
ئالدۇرۇلغان (ۋە) سۇغارغىلى بولىدىغان يەرلىرىم-
4. ...
5. نى تەقسىمات ھۆججىتى (مىراس بۆلۈش ھۆججىتى) بىلەن
(قوشۇپ) سەكسەن ياستۇق چۇڭدۇڭ باۋچاۋغا ۋاپسو تۇ-
6. غا مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتىم. بۇ چاۋنى بۇ ھۆججەت تۈزۈلگەن
كۈنى
7. مەن ۋاپسو تۇ ساق ساناپ بەردىم. مەن تۇرمىش تېگىنمۇ ساق
ساناپ

8. ئالدىم. بۈگۈندىن ئېتىبارەن، تاپمىشنىڭ ئاكىسى، ئىنىسى، جىيەنى، تاغىسى

9. مەيلى كىم بولسۇن، دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر، ھوقۇقدار بەگ_

10. ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ دەتالاش قىلسا،

11. خان ئالىيلىرىغا بىر ئالتۇن ياستۇق، ئاندىن ئەل بەگلىرىگە (ئۇلارنىڭ) ئىگەرلىرىگە

12. لايىق ئات (جەرىمانە) تۆلەپ، سۆزلىرى ئاقمىسۇن. بۈگۈندىن باشلاپ بۇ ئۈززۈملۈك

13. يەرگە، سۇغا، ئۆي-ۋاقا ۋاپسو تۇ ئىگدار بولسۇن.

14. خالسا، ئۆزى ئۆتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.

15. جىدەل قىلغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن. ۋاپسو تۇ زىيان تارتمىسۇن.

16. بۇ نىشان مەن تۇرمىش تىگىننىڭدۇر.

17. بۇ نىشان مەن سەۋىنچ توغرىلنىڭدۇر.

18. بۇ نىشان مەن تايپۇدۇنىڭدۇر.

19. بۇ نىشان مەن يىپغانىڭدۇر.

20. بۇ نىشان مەن سىنسۇنىڭدۇر.

21. بۇ نىشان مەن تۆلەكىنىڭدۇر.

22. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تىلىك قيانىڭدۇر.

23. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تەمىر بۇقانىڭدۇر.

24. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تايساكىنىڭدۇر.

25. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى يىلاشىنىڭدۇر.

26. بۇ نىشان مەن كۆزۋاھچى ئۇگرۇنچ بوقانىڭدۇر.

27. مەن تۇربۇت تۇرمىش تىگىن ئەكەمدىن تەپسىلي سوراپ يازدىم.

13 (1 – 13)

1 //////////(.............................)
2 ///////// (s)ayan apa tutung-ḳa
3 ////////// ïnqa sɵzləxdimiz .(.......)
4 //////////(ḳ)a üzüxdümüz. bu (. . .)KYN
5 //////////üzə biz bursong ḳuwrağ
6 //////////tutung (. . .) tügəl aldïm
7 ////////// WN (+ün) Y suwaḳ ɵgən ɵngdün y
8 //////////(. .)nga turtï yir ɵgəgn ::
9 //////////yir tax ɵ güz(?) atïz
10 //////////(. .)ta (. . . . .)i tax tam
11 //////////si üẓtün y {üẓtüny}
12 //////// (ad)ïrar ym(ə)/////ḳodï
13 ///////TYN Y bəgi////////(. . . . .)
14 //////////, WY(. .) R adïrar ::
15 //////////(tut)ung ming //////////tə(g)i
16 //////////taplasar ɵ(zi tut)zun .
17 //////////biz bursong ḳuwrağ ayïtma-
18 -(zun) ////// (ər)klig bəg ixi küqin{. . . }
19 ////////// (ḳu)wrağ-nïng inimz oğulumuz
20 (qam qarï)m ḳïlğalï saḳïnsar-lar
21 //////////tənginqə iki ülüx yir
22 //////////ḳor-luğ bolzun sayan apa
23 ///////////bitig tuḍup sayan apa

24 ///////////(sa)w-nïng towlu-sï yorïz(un)
25 ///////////tutuķ tnuķ qodaķï
26 ///////////(t)olu tutung arasï(?)
27 ///////////bu bk bitig (. . . . .)
28 ///////////taplaxïp (. . . . D. . . .)

ئىزاھلار:

1. بۇ ۋەسىقىنىڭ باش-ئاخىرى ۋە يېنى كەمتۈك بولۇپ قالغان.

4. KYN: Y بولسا، y ياكى i نى كۆرسىتىدۇ. بۇ خەتنىڭ باش ئاخىرىدىكى سۆزلەر ساقلىنىپ قالالمىغانلىقتىن، شۇنىڭدەك بۇ خەتنىڭ قايسى سۆزنى ئىپادىلەيدىغانلىقى ئېنىق بولمىغانلىقتىن، تونۇغىلى بولىدىغان ھەرپلەر لاتىنچە چوڭ ھەرپلەر بىلەن ترانسكرىپسىيە قىلىپ كۆرسىتىلگەن.

5. bursong (بۇددىست راھىبلار) :佛僧 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

7. WNY: W بولسا، o ياكى u نى كۆرسىتىدۇ. Y، y ياكى i نى بىلدۈرىدۇ.

13. TYNY: Y بولسا، ẏ ياكى i نى كۆرسىتىدۇ. N، n ياكى ng نى، T، t ياكى d نى كۆرسىتىدۇ.

14. WY(..)R: WY بولسا، θ ياكى ü نى كۆرسىتىدۇ. (..) ۋەسىقە قەغىزى يىرتىلىپ، بۇ خەتنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى تۈشۈك ئېچىلىپ قالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

يەشمىسى:

1. ... (يىل) ... (ئاينىڭ) ... (كۈنى)، ...
2. ... سايان ئاپا تۇتۇڭغا
3. ... (باھاسىنى) مۇنداق پۈتۈشتۇق،
4. ...غا توختاتتۇق. بۇ (ھۆججەت)

5. (تۈزۈلگەن كۈنى)، بىز بۆددەست راھىبلار جامائىتى

6. ... (ساق بەردۇق، مەن سايا ئاپا) تۇتۇڭ ... تولۇق ئالدىم.

7. ... سۇغىرىدىغان ئۆستەڭ، شەرق (تەرەپ)-

8. ... تۆرت(ىنىڭ) يەر (ۋە) ئۆستىڭى،

9. ... يەر، تاش ئۆستەڭ(؟) ئىچىز

10. ... تاش تام

11. ... ئۆستۈن

12. ... ئايرىيدۇ. يەنە ... تۈۋەن

13. ... بىگى ...

14. ... ئايرىيدۇ.

15. (بۇ يەرگە سايان ئاپا) تۇتۇڭ مىڭ (يىل، تۈمەن كۈنگە) قەدەر

16. (ئىگدارلىق قىلسۇن). خالىسا، ئۆزى (ئىلكىدە) تۇتسۇن.

17. (خالىسا، باشقىلارغا ساتسۇن) بىز بۆددەست راھىبلار جامائىتى سورىمايمىز-

18. تەلەپ قىلمايمىز. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ-ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ

19. ... (بىز بۆددەست راھىبلار) جامائىتىنىڭ ئىنىمىز، ئوغلىمىز

20. دەتالاش قىلماقچى بولسا،

21. (بۇ يەر)دەك ئىككى پارچە يەر

22. (ھازىرلاپ بەرسۇن، ئۇلار) زىيان تارتسۇن. سايان ئاپا

23. (تۇتۇڭ زىيان تارتمىسۇن. بۇ) ھۆججەتنى ساقلىغۇچى سايان ئاپا

24. (تۇتۇڭنىڭ) سۆزىنىڭ ھەممىسى (؟) ئۆتسۇن.

25. (گۆزۋاھچى) ... تۇتۇق، گۆزۋاھچى چۇداقى

26. ... (گۆزۋاھچى) تولۇ تۇتۇڭ ئاراسى

27. ... بۇ مۇھىم ھۆججەت ...

28. ...(ئىككى تەرەپ) ماقۇللىشىپ، ...

14 (1 - 14)

1 ////////////////////q ay b(i)x yangïķ-a manga
2 ////////(tu)mïqï ikəgü yunglķlïķ bɵz
3 //////////////mïsïr-tïn bix bɵz alïp
4 ////////////////////i sury-a bilə orḍoķ-luğ
5 yiḍi küri yirmiz-ni toğru tomlïḍu
6 sḍtïm bu yir-ning saḍïğï bix bɵz-n(i)
7 mən mïsïr tügəl snp birdim mən inq ķy-a
8 tumïqï t(ü)gəl snap aldïmïz bu yir-ning
9 s(ïq)ïsï ɵngdün y tur-a buķ- a-nïng yir adïrar
10 //////n y tur-a buķ-a-nïng oķ yir adïrar
11 ki(d)in y mağï(?) ķy-a-nïng yir adïrar bu tɵrt
12 sïqïlïğ yir-kə ming yïl tümən kün-
13 kə təgi mïsïr ərklig bolşun taplasar ɵzi
14 tuḍşun taplamasar adïn kixi-kə ɵḍkürü
15 sḍşun biz inq ķy-a-nïng aķam inim uruğ(um)
16 (ķad)axïm kim kim-ə bolup//////////
17 //////////////(. . .)/////////////

ئىزاھ:

15.-16.: biz inq ķy-a-nïng aķam inim uruğum ķadaxïm

kim kim-ə bolup ... ... (بىز ئىنچ قىيانىڭ ئاكام-ئىنىم، ئۇرۇق تۇغقانلىرىمىزدىن مەبلى كىم بولسۇن ...)؛ بۇنى مەنە بويىچە "بىز (تومىچى ۋە) ئىنچ قىيانىڭ ئاكا-ئىنى، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىزدىن مەبلى كىم بولسۇن ...؛" دەپ بەشمە قىلدۇق.

يەشمىسى:

1. ... (يىل) ... ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى، مەن
2. (ئىنچ قىيا بىلەن) تۇمىچى ئىككىيلەنگە ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز
3. (كېرەك بولۇپ) مىسىردىن بەش (توپ؟) بۆز ئېلىپ
4. ... سۇرىيا بىلەن ئورتاق (ئىگىدارلىقتىكى)
5. يەتتە كۈرە (ئۇرۇق سالىدىغان) يېرىمىزنى مۇۋاپىق-لايىقىدا
6. ساتتۇق. بۇ يەرنىڭ باھاسى (بولغان) بەش (توپ؟) بۆزنى
7. مەن مىسىر ساق ساناپ بەردىم. مەن ئىنچ قىيا (ۋە)
8. تۇمىچى ساق ساناپ ئالدۇق. بۇ يەرنىڭ
9. پاسىلىنى شەرق تەرەپتىن تۇرا بۇقىنىڭ يېرى ئايرىيدۇ،
10. ... تەرەپتىنمۇ تۇرا بۇقىنىڭ يېرى ئايرىيدۇ،
11. غەرب تەرەپتىن ماغى قىيانىڭ يېرى ئايرىيدۇ، بۇ تۆت
12. پاسىللىق يەر مىڭ يىل تۈمەن كۈن-
13. گە قەدەر مىسىرنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى
14. تۇتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ
15. ساتسۇن. بىز (تۇمىچى ۋە) ئىنچ قىيانىڭ ئاكا-ئىنى، ئۇرۇق-
16. تۇغقانلىرىمىزدىن مەبلى كىم بولسۇن (دەتالاش قىلمىسۇن)
17. ...

15 (1 - 15)

1 -lüg tam üz(ə) ////////////////////////////////////

2 satdïm. bu yir/////////////////////////////////////

3 ķilmïx kün üzə t(ügəl)/////////////////////////////

4 altïm bu yir sïq<ï>sï ɵng(dün)///////////////////////

5 buķa sal yir adïrar kidin y (?)//////////////////////

6 tɵrt sïqï iqintəki yir-k(ə)///////////////////////////

7 bolzun taplasar ɵzi tuḍzun t(aplamasar) /////////////

8 mən sinsidu-nung aķam inim on-l(uķum) ////////////

9 ķïlmaşun-lar ʼərklig bəg ixi küqin tu(tup) //////////

10 yir birip sɵzlər-i yorïmaşun yuld(aqï) //////////////

11 kɵk buķa ķorsuz bolzun tanuķ türk bu(ķa) //////////

12 buķa bu nixan mən sinsidu-nung ol ɵ(züm) ////////

13 bu nixan tanuķ türk buķa-nïng ///

14 bu nixan tanuķ bolmïx-nï(ng) ///

يەشمىسى:

1. ... تام بىلەن ...

2. ساتتىم. بۇ يەر(نى سېتىش ھەققى ...نى مەن كۆك بۇقا بۇ
ھۆججەتنى)

3. تۈزگەن كۈنى تولۇق (بەردىم. مەن سىنسىدۇمۇ ساق تاپشۇرۇپ)

4. ئالدىم. بۇ يەر(نىڭ) پاسىلىنى شەرقتىن ...

5. بۇقا سال(نىڭ) يېرى ئايرىيدۇ، غەرب تەرەپتىن ...

6. تۆت پاسىل ئىچىدىكى يەر (مېنىڭ يىل تۆمەن كۈنگە قەدەر كۆك
بۇقىنىڭ ئىختىيارىدا)

7. بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن. خالىمىسا، (باشقا كىشىگە
ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن).

8. مەن سىنسدۇنىڭ ئاكام، ئىنىم، ئوتلۇقلۇم، (مەيلى كىم بولسۇن دەتالاش)

9. قىلمىسۇن. (ئەگەر) ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ (بۇ يەرنى تالاشسا، بۇ يەردەك ئىككى پارچە)

10. يەر بېرىپ، سۆزلىرى ئاقمىسۇن. (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى (كىشى زىيان تارتسۇن.)

11. كۆك بۇقا زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى تۇرك بۇقا. (گۇۋاھچى)

...

12. بۇقا. بۇ نىشان مەن سىنسدۇنىڭدۇر. ئۆزۈم (بۇ ھۆججەتنى يازدىم)

13. بۇ نىشان گۇۋاھچى تۇرك بۇقىنىڭدۇر،

14. بۇ نىشان گۇۋاھچى بولمىشنىڭدۇر.

16 (1 – 16)

1 ////////////////////////mi-kə manga bg tm(ür-kə yunglaķ)-

2 -lïķ bøz kərgək bol(u)p ķïyasudïn-tïn yüz (bøz) ilig-tə alïp

3 biz-ning xuikü-təki aķa ini-lər birlə ki//////////(.)i ülüx-lüg

4 borluķ-ta manga təgər iki l(ül)üx //////// (ķïyasud)ïn-ķa toğru

5 tomlïdu satdïm bu borluķ ///////////////(ķïy)asudïn tügəl

6 snp birdim mən bg tmür/////////////////////(b)u

borluḳ-nïng

7 sïqï-sï ɵngdün yïngaḳ s///////////////adïrr kün-din y

8 sarïğ lam-a-nïng kəndü buḳ-a borl(uḳ)//(.)ïx ḳ-a(?)///(.)r-a bağ adïrr

9 tağ-tïn y üq ülüš-lüg b(or)l(uḳ) ///adirr bu tɵr(t) sïqï-lïğ

10 borluḳ-ḳa ming yïl tümən kün-kə ḍəgi ḳïyasudïn ərklig bolzun

11 taplasar ɵzi tuḍzun taplamasar adïn kixi-kə ɵḍkürü saḍṣun

12 bu borluḳ yolïn-ta-mən bg tmür-ning //// inim uruğum tuğmïxïm on-

13 -luḳum yüz-lüküm kim kim-ə bolup qam qarïm ḳilmaṣun-lar apam birɵk

14 ərklig bg ixi ilqi yalawaq küqin tuḍup alyïn yulyïn tisər-

15 -lər bu borluḳ tnginq-ə iki borluḳ birip sɵzləri yorïmaṣun qam-

16 -lağuqï kixi ḳorluğ bolzun bu bitig tuḍa ḳïyasudïn ḳorsuz bolzun

17 bu bitig-kə tnuḳ ɵdigə tnuḳ mïsïr ḳy-a suḳ tnuḳ nartun tnuḳ

18 bağqï turmïx bu nixan mən bg tmür-ning ol

19 bu nixa mən tnuḳ ɵdgə-ning ol

20 bu nixan mən tnuḳ mïsïr ḳy-a suḳ-nïng ol

21 bu nixan mən tnuḳ nartun-nïng ol

22 bu nixan mən tnuḳ bağqï turmïx-nïng ol

23 mən mənggü bg tmür-kə üq ḳaḍa ayïḍïp bitidim

ئىزاھ:

2. (bɵz) بۆز: نەسلىدە ئىككىنچى قۇردىكى yüz (يۈز) بىلەن ilig (قول) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ ئارىسىدا ئۈچ ھەرپ-بەلگىنىڭ ئورنى ئۈچۈك بولۇپ، ئۈچ ھەرپ ئۈچۈن /// بەلگە قويۇلسىمۇ بولاتتى، ئەمما بىز ئالدى ۋە كەينىدىكى سۆزلەرنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن ئۈچۈپ قالغان سۆزنىڭ bɵz (بۆز) ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلەپ، تىرناق ئىچىدە بەردۇق.

3. xüi kü: 水库 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

يەشمىسى:

1. ... (يىل) ... (ئاينىڭ) ...كۈنى ماڭا بەگ تەمۈرگە ئىشلىتىش

2. ئۈچۈن بۆز كېرەك بولۇپ قىياسۇدىندىن يۈز (توپ؟ بۆزنى) قولۇمغا ئېلىپ،

3. بىزنىڭ شۈيكۈدىكى ئاكا (ۋە) ئىنىلەر بىرلىكتە ... ئۈلۈشلۈك (ئۈلۈشىمىز بار)

4. ئۈززۈملۈكتىن ماڭا تېگىدىغان ئىككى ئۈلۈش (ئۈززۈملۈكنى) قىياسۇدىنغا مۇۋاپىق-

5. لايىقىدا ساتتىم. بۇ ئۈززۈملۈكنى (سېتىش ھەققى بولغان يۈز توپ؟ بۆزنى مەن) قىياسۇدىن تولۇق

6. ساناپ بەردىم. مەن بەگ تەمۈرمۇ (ساق تاپشۇرۇپ ئالدىم) بۇ ئۈززۈملۈكنىڭ

7. پاسىلنى شەرق تەرەپتىن ... ئايرىيدۇ، جەنۇب تەرەپتىن

8. سارىغ لامانىڭ (ۋە) كەندۇ بۇقا(نىڭ) ئۈززۈملۈكى (ئايرىيدۇ؟ غەرب تەرەپتىن؟) باغ ئايرىيدۇ،

9. شىمال تەرەپتىن ئۈچ ئۆلۈشلۈك ئۈززۈملۈك ... ئايرىيدۇ. بۇ تۈت
پاسىللىق
10. ئۈززۈملۈك مىڭ يىل تۈمەن كۈنگە قەدەر قىباسۇدىنىڭ
ئىختىيارىدا بولسۇن.
11. خالىسا، ئۈزى تۈتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۈتكۈزۈپ
ساتسۇن.
12. بۇ ئۈززۈملۈك توغرۇلۇق مەن بەگ تەمۈرنىڭ (ئاكام)، ئىنىم،
ئۇرۇق-ئەۋلادىم، ئۇن-
13. ـلۇقۇم، يۈزلۈكۈم، مەيلى كىم بولسۇن دەتالاش قىلمىسۇن.
ئەگەر
14. ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدار (ياكى) ئەلچى-يالاۋاچلارنىڭ كۈچىگە
تايىنىپ، قايتۇرۇپ سىتىۋالاي دىسە،
15. بۇ ئۈززۈملۈكتەك ئىككى ئۈززۈملۈك بىرىپ، سۆزلىرى ئۆتمىسۇن.
تالاش-
16. ـقۇچى كىشى زىيان تارتسۇن. بۇ ھۆججەتنى ساقلىغۇچى
قىباسۇدىن زىيان تارتمىسۇن.
17. بۇ ھۆججەتكە گۇۋاھچى ئۆدىگە، گۇۋاھچى مىسىر قىباسۇق،
گۇۋاھچى نارتۇن، گۇۋاھچى
18. باغچى تۇرمىش. بۇ نىشان مەن بەگ تەمۈرنىڭدۇر.
19. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى ئەدگۈنىڭدۇر.
20. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى مىسىر قىيا سۇقنىڭدۇر.
21. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى نارتۇنىڭدۇر.
22. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى باغچى تۇرمىشنىڭدۇر.
23. مەن مەڭگۈ بەگ تەمۈردىن ئۈچ قاتا سوراپ يازدىم.

17 (1 - 17)

1 ///(.)ķ(...)m (...)//////üqün

2 ///(.) apam birөk ərklig bəg bəgət küqin

3 //yastuķ basïp il bəg-lər-kə birər ədər

4 /////////////////////////////////(.)-lar (..........) yastuķ qao-ķa bir-kə bir ķošup yiti

5 yastuk qao-(......................)in yanḍuru birip-sөzlər-imz yorïmzun.

6 tip ķayu b(...)ķa(...) bir(?) bitig birdimz. bu nixan mən babï(?)-nïng ol.

7 bu nixan mən өz məngü-ning ol.

8 tanuķ ķïğur(?) bu nixan məning ol. bu nixan mən ķasïm-nïng ol.

9 tanuķ səwinq bu nixan məning ol. bu nixan mən yu̇süp-i-ning ol.

10 tanuķ ərəgəti(?) bu nixan məning ol. bu nixan mən yoğlïm tapmïx-nïng ol.

11 bu nixan mən oğlan məngü(?)-nüng ol.

12 tanuķ xabïğ(?) bu nixan məning ol.

13 tanuķ alï(?) bu nixan məning ol.

14 tanuķ burangï(?) bu nixan məning ol.

15 tanuķ kilinmbu bu nixan məning ol.

16 //////bu nixan məning ol.

ئىزاھ:

2-. bəgət (ھۆكۈمرانلار): "UW"2 دە "بەگلەر سىنىپى" دېگەن مەنە بېرىلگەن. يەشمىدە "ھۆكۈمرانلار" دەپ ئېلىندى. "ئەمەلدارلار" دەپ ئېلىنىشىمۇ بولىدۇ. ئادەتتە "bəgət" سۆزى "بەگ"نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، "بەگلەر" دېگەن مەنىدە دەپمۇ قارىلىدۇ.

3. basïp (باسماق، بېسىپ): (1-12) 12- نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ 11- ئىزاھىغا قارالسۇن.

يەشمىسى:

1. ... ئۈچۈن

2. ... ئەگەر ھوقۇقدار بەگ-ھۆكۈمرانلارنىڭ كۈچىگە (تايىنىپ)

3. ... ياستۇق بېسىپ (سۇنۇپ؟)، ئەل بەگلىرىگە بىردىن ئىگەر(لىرىگە يارىشا ئات بېرىپ،)

4. ... ياستۇق چاۋ (پۇل)غا بىرگە بىرنى قوشۇپ يەتتە

5. ياستۇق چاۋ (پۇل) ... ياندۇرۇپ بېرىپ، سۆزلىرىمىز ئۆتمىسۇن.

6. دەپ قايسى ... بىر ھۆججەت بەردۇق. بۇ نىشان مەن بابىنىڭدۇر.

7. بۇ نىشان مەن ئۆز مەڭۈنىڭدۇر.

8. گۇۋاھچى قىغۇر، بۇ نىشان مېنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن قاسىمنىڭدۇر.

9. گۇۋاھچى سەۋىنچ، بۇ نىشان مېنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن يوسۇپنىڭدۇر.

10. گۇۋاھچى ئەرەگەتى، بۇ نىشان مېنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن

بوغلىم تاپمىشىنىڭدۇر.

11. بۇ نىشان مەن ئوغلان مەڭگۈنىڭدۇر.

12. كۆزۋاھچى شاھىغ، بۇ نىشان مېنىڭدۇر.

13. كۆزۋاھچى ئالى، بۇ نىشان مېنىڭدۇر.

14. كۆزۋاھچى بوزاكى، بۇ نىشان مېنىڭدۇر.

15. كۆزۋاھچى كىلىنمىز، بۇ نىشان مېنىڭدۇر.

16. ... بۇ نىشان مېنىڭدۇر.

18 (1 – 18)

1 mən xaqu sangun kü(lüg)-kə tügəl birdim(..)/////

2 ymə tügəl altïm bu (əw)-ning sïqïsï ḳapïğ-i///////

3 uluğ ḳay-da ol θngtün yïngaḳ sïrtïğqï taz(?)-(nïng)

4 (əw)i ol altïn yïngaḳ bədizqi ḳapoo-tu ////////

5 (y)ïngaḳ yitmix tonga əwi b(u ə)w iqintə S////////

6 sasï yaḳxïsï tügəl ol b(u) iqintə küü//////////

7 bir ygrmi küp ol bu əw üzə ming///////////

8 kün-kə təgi ərklig xaqu sangun(.)//////////////////

9 (θ)zi tutzun taplamasar aṭïn ///////////////////

10 satzun xaqu sangun ḳor(suz) //////külüg ḳo(rluğ bolz)-

11 un külüg-ning //// (ḳa)d(ax)ï ygəni tağayï bağrï(?) ////

12 //(.)KY turup ḳam küq///(......)kə yulğalï saḳï(nsarlar)

13 ol oḳ ḳayda xaqu sangun-ḳa (...............) əw sat/////

14 (a)l(ï)p külüg xaqu sangun-ḳa (..........................)

KWL(?)/////

15 ////WN ķayu il ķan bəg ixi (...............................) /////

16 (sa)ng(u)n sawï yorïzun k(ü)lüg saw(ï) yo(rïmazun) /////////

17 ikigü taplaxïp bk bitig (...............................) ////////////

18 //(sa)wda tanuķ bü(gü)(?) (...............................) ////////////

19 /////SY (.......................) L(...) ////////////////////

20B ////(.) yitmix tonga (san)gun (......)/////

21B (tan)uķ bg tuğmïx . bu əw taplap S(........)////

22B (tanu)ķ yarlïğqï T/(.)// kirmix sangun (.......)///

23B (tan)uķ ķïnğuuqï asïğ sangun tanuķ bitkəq(i)///

ئىزاھلار:

1. xaqu (شاچۇ): [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى، ئۇ دۇنخۇاڭنى كۆرسىتىدۇ.

3. ķay (قاي): [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى، "كوچا" دېگەن مەنىدە.

6. sasï yaķxïsï (قىزلىرى-ئاچقىزچى): ئەسلى تېكىستتە sasï [(سا [illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى +سى]، ياقشىسى [ياقشى ([illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى)+سى] دەپ يېزىلغان.

12. ķam küq ķilïp (جەمەتىم زورلۇق قىلىپ): بۇ بىر جۈملە سۆز بۇ ۋەسىقىدىن باشقا، يەنە 1(1-2) ۋەسىقىنىڭ 18- قۇرىدىمۇ ئۇچرايدۇ. "UW"2 دە، "ķam küq ķilïp" دېگەن سۆز "قام (شامان)نىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ" دېگەن مەنىدە تەرجىمە قىلىنغان. "قام" دېگەن ئاتالغۇنى "شامان" دېگەن مەنىدىن باشقا، ķa ([illegible] نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى)غا تەۋەلىك، I

شەخس، بىرلىك قوشۇمچىسى "#m"نىڭ قوشۇلىشىدىن تۈزۈلگەن دەپ قاراپ، "ئانىلەم، جەمەتىم" دېگەن مەنىدە دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ. بىز يەشىمىدە "kam küq kilip" تىكى "kam" نى "جەمەتىم"، "küq kilip" نى "زورلۇق قىلىپ" دېگەن مەنىدە ئىشلىتىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق.

يەشىمىسى:

1. مەن شاچۇ ساڭۇن كۈلۈگكە تولۇق بەردىم. ... (مەن كۈلۈگ)-
2. سىۋ ساق ئالدىم. بۇ ئۆينىڭ پاسىلى، دەرۋازىسى ...
3. چوڭ كوچىغا (ئېچىلىدۇ)، شەرق تەرىپىدە سىرتىغىچى تازنىڭ
4. ئۆيى، جەنۇب تەرىپىدە بەدىزچى قاپوتۇ ...
5. تەرىپىدە يىتمىش توڭانىڭ ئۆيى بار. بۇ ئۆي ئىچىدە ...
6. قۇلۇيى، ئاچقۇچى ساقتۇر. بۇ ئۆي ئىچىدىكى كۆ(؟) ...
7. ئون بىر كۆپتۇر. بۇ ئۆي مىڭ (يىل تۇمەن)
8. كۈنگە قەدەر شاچۇ ساڭۇننىڭ ئىختىيارىدا (بولسۇن، خالىسا)
9. ئۆزى تۇتسۇن. خالىمىسا، باشقا (كىشىگە ئۆتكۈزۈپ)
10. ساتسۇن. شاچۇ ساڭۇن زىيان تارتمىسۇن. كۈلۈگ زىيان تارتـ-
11. سۇن. كۈلۈگنىڭ (ئۇرۇق-تۇغقانلىرى)، جىيەنى، تاغىسى، باغىر (تۇغقانلىرى) ...
12. ...تۇرۇپ، (مەن كۈلۈگنىڭ) جەمەتىم زورلۇق قىلىپ قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا،
13. مۇشۇ كوچىدىن شاچۇ ساڭۇنغا .... ئۆي سات...
14. ئېلىپ، كۈلۈگ شاچۇ ساڭۇنغا ...
15. قايسى ئەل خانى، بەگ ئەمەلدارلارغا (ئەرز قىلىپ تارتىۋالماقچى بولسا؟)،

16. (شاچۇ) ساڭۇننىڭ سۆزى ئۆتسۇن. كۆلۈگىنىڭ سۆزى ئاقمىسۇن.
17. ئىككىبىلەن ماقۇل كۆرۈپ (بۇ) مۇھىم ھۆججەتنى (تۈزدۈق).
18. ... سۆزگە گۇۋاھچى بۇگۇ ...
19. ...
20B. ... يىتمىش توڭا ساڭۇن ...
21B. گۇۋاھچى بەگ تۇغمىش. بۇ ئۆينى خالاپ (ئىختىيار قىلىپ)

...

22B. گۇۋاھچى يارلىغچى ت... كىرمىش ساڭۇن ...
23B. گۇۋاھچى قىنغۇغچى ئاسىغ ساڭۇن گۇۋاھچى (ۋە) بۇ
ھۆججەتنى يازغۇچى ...

19 (1 - 19)

1 bix (y)grm(i) y(a)xar türk (.)//////////////////////
2 satdm bu türk ķra-bax satïğïn ikigü ïnqa sez-
3 ləxtmz yüz kidin yorïyur onar qïğ tmğa-lğ ķunpu-ķa
4 taķï bir üwgə yəlx at üstüni uyaz altïnï iki
5 ar-da igsiz toğasïz at bu yu̩z ķunpu bir at birlə
6 bitig ķïlmïx küntə tükəḍi altm tax ķra atlğ türk
7 ķra-baxïmïn an tirək-kə tutuzu birdim bu ķrabax
8 üzə ming yïl tümən k(ün)k(ə) təgi an tirək ərklig bolzun
9 taplasar ezi tutzun taplamasar adïn kixikə e tkürü
10 birzün kim ymə tïdmazun kin arķun mən külüg tïntanq-
11 nïng ķam ķadaxïm oğlum ķïzïm bu ķrabax-ïğ

ayïtsar

12 istəsər sawlarï yorïmazun an tirək sawï yorïzun

13 taḳï birθk bəg ixi-ning küq küqək saw kəlürüp ayïtsar

14 (i)stəsər an tirək-kə taplamïx anïqa tənglig ḳrabax

15 ///////(.) an tirək ḳorsuz bolzun s(....) ikigü

16 ///////////////////////// (bu) sawda ḳayusï əlig(?)

ئىزاھلار:

3. ḳunpu (قۇنپۇ): يەنە قانپۇ (ḳanpu)، قۇانپۇ (ḳuanpu) قاتارلىق شەكىللەردىمۇ ئۇچرايدىغان بۇ ئاتالغۇ ئالدىنقى ئىزاھلاردا كۆرسىتىپ ئۆتكىنىمىزدەك 官布 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، "yüz kidin yorïyur onar qïğ t(a)mğa-lïğ ḳunpu" [بازاردا ئۆتۈۋاتقان ھەر ئون چىسى تامغىلىق (ھەر ئون چىسىغا تامغا بېسىلغان) بۆز قۇنپۇ] دېيىلگىنىگە ئاساسلانغاندا، بىر قۇنپۇ ئون چى ئۇزۇنلۇقتىكى تامغا بېسىلغان بۆزنى كۆرسەتسە كېرەك.

يەشمىسى:

(... يىل ... ئاينىڭ ...كۈنى، ماڭا-كۈلۈگ تىنتانچقا ئىشلىتىشكە قۇنپۇ ‹پۇل› كېرەك بولۇپ،

1. ئون بەش ياشلىق تۇرك (قۇلۇمنى ئان تىرەككە)

2. ساتتىم. بۇ تۇرك قۇلنىڭ باھاسىنى بىز ئىككىيلەن مۇنداق پۇ-

3. تۇشتۇق: (يەنى) بازاردا ئۆتۈۋاتقان ھەر ئون چىسىغا تامغا بېسىلغان بۆز قۇنپۇغا

4. ۋە بىر يورغا(؟)، يۈگرۈك(؟) ئاتقا (يەنى ئۈستى ئۇياز(؟))

ئاستى ئىككى

5. ناردا(؟) (بولغان)، كىسلى يوق ساق ئاتقا توختاتتۇق. بۇ يىلىز قانچۇ بىلەن بىر ئاتنى

6. بۇ ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈنى تولۇق ئالدىم: تاش قارا ئاتلىق تۈرك

7. قىزلىمنى ئان تىرەككە ئۆتكۈزۈپ بەردىم. بۇ قىزل

8. مىڭ يىل تۈمەن كۈنگە قەدەر ئان تىرەكنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن.

9. خالسا، ئۆزى ئۆتسۇن: خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ

10. بەرسۇن. ھېچكىم توسمىسۇن (توسالغۇ بولمىسۇن). كېيىن مەن كۈلۈگ تىنتانچ-

11. ىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم، ئوغلۇم، قىزىم بۇ قىزلنى سورىسا -

12. تەلەپ قىلسا، سۆزلىرى ئاقمىسۇن: ئان تىرەكنىڭ سۆزى ئۆتسۇن.

13. ئەگەر بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۈچ-قۇدرىتىگە تايىنىپ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى شىپى كەلتۈرۈپ، (قىزلنى) سورىسا-

14. تەلەپ قىلسا، ئان تىرەككە ياقىدىغان، ئۆزىنىڭغا (تۈرك قىزلغا) ئوخشاش قىزل

15. (تېپىپ بەرسۇن). ئان تىرەك زىيان تارتمىسۇن. ... ئىككىلەن

16. ... بۇ سۆزدىن (توختامدىن) قايىمىز قول (؟).

20 (1 – 20)

1 ////////////////-ḳa manga ḳantur sangun

2 ////////////////// krg(ə)k bolti bir asïl bay

3 ////////////////(.)un ///yïğ sangun-ķa
4 ////////////////////////// twar-ïn ïnqa søz-
5 //////////////////////// iki uqï kinlig otra
6 ///////////////////////üzüxtümüz bu bitig
7 //////////////(ķun)pu mən ķantur sangun
8 /////////////////////(alt)ïm buküntə ïnaru
9 //////////////////////////(m)ing yïl tümən
10B ///////(a)sïl bay atlğ ķrabax
11B /////////////////////bitigi

يەشمىسى:

1 ...يىل ... ئاينىڭ .. كۈنى) ماڭا قانتۇر ساڭۇن-
2. (ىغا ئىشلىتىشكە قۇنپۇ) كېرەك بولدى. بىر ئاسىل باي
3. (ئاتلىق قۇللۇمنى) ...يىغ ساڭۇنغا
4. (ساتتىم، ئۇنىڭ باھاسى بولغان) مال توغرۇلۇق مۇنداق سۆز-
5. (لەشتۇق. ئۇنىڭ باھاسىنى بازاردا ئوتتۇراتقان) ئىككى ئۇچى يوللۇق (جىيەكلىك)، ئوتتۇرىسىدا
6. (تامغىسى بار ... قۇنپۇغا) توختاتتۇق. بۇ ھۆججەت
7. (تۈزۈلگەن كۈنى) ... قۇنپۇ(نى) مەن قانتۇر ساڭۇن
8. (بىرى كەم ئەمەس، ساق تاپشۇرۇپ) ئالدىم. بۈگۈندىن باشلاپ
9. ... مىڭ يىل تۈمەن
10. (كۈنگە قەدەر ئاسىل باي ئاتلىق قۇل
11. ... ھۆججىتى

21 (1 – 21)

1 taķïğu yïl tørtünq ay s(əkiz yan)gïķa manga

2 liw taypu-nung oğlï kowqü-kə (yun)glaḳ-lïḳ kümüx
3 krgək bolup puking atlğ ər (ḳ)ara-baxïmnï
4 kingsun ayağ-ḳa təgimligkə (yit)i əlig stïr
5 yarmaḳ kümüx-kə toğuru tomlïḍu satdïm bu
6 satïğ yiti əlig stïr kümüx-üg bu b(i)tig ḳïlmix kün
7 üzə mən kingẓun ayağ-ḳa təgimli(g t)ügəl sanap
8 birtim mən kowqü ymə tügəl s(anap a)ltïm bu
9 puking atlğ ḳarabax üzə king(sun) ayağ-ḳa
10 təgimlig ərklig bolzun taplasar ɵzi tuḍzun
11 taplamasar aṭïn kixi-kə ɵḍk(ürü) satzun məning
12 ymə küdəgüm samsïba inim sïs-ï//(.) inim sïs-ï
13 uu(?) taḳï kim ḳayu qam qarïm ḳïlmazun-lar apam
14 qam qarïm ḳïlsar-lar bu ḳarabax //(..) tənginqə iki
15 ḳarabax yaraḍu birip yulup alzun-lar (tanu)ḳ ḳotan toğrïl
16 tanuḳ ḳïz turmïx tanuḳ max-ï ///// tmğa mən kowqü-
17 nüng ol mən yüz bəgi əsənə aytïp b(i)tidim bu ḳarabax
18 kim qam ḳïlsar biz silu küdəgü ///// bədizqi
19 sasïqï maxï birlə bilürbiz
20 taḳïğu yïl tɵrtünq ay toḳuz yangï(ḳ)a mən kowqü puking
21 atlğ ər ḳara-bax satïğ-ï yiti (əli)g stïr kümüx-
22 üg tügəl altïm tanuḳ ḳïz turmï(x) tanuḳ ḳotan

23 toğrïl bu tmğa mən kowqü-ning ol m(ən əs)ənə aytïp bitidim

24B pukin(g) //// ər ķarabax-nïng bax bitigi ol

ئىزاھ:

4. kingsun (كىڭسۇن): ئادەم ئىسمى بولۇپ، بۇ ۋەسىقىنىڭ 4-، 9- قۇرلىرىدا كىڭسۇن، 7- قۇرىدا بولسا كىڭزۇن دەپ يېزىلغان. بۇ شۇ دەۋردىكى ھۆججەتلەردە /s/ بىلەن /z/ نى نۆۋەتلەشتۈرۈپ ئىشلىتىشتەك فونېتىكىلىق تىل ئالاھىدىلىكىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، /d/ بىلەن /t/، /k/ بىلەن /ğ/نى ئالماشتۇرۇپ ئىشلىتىشمۇ يۈەن دەۋرىگە ئائىت يازما يادىكارلىقلار ئىملاسىدىكى بىر ئالاھىدىلىك ھېسابلىنىدۇ.

تەرجىمىسى:

1. توخۇ يىلى ئۆتتىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى، مەن
2. لىۋ تايپۇنىڭ ئوغلى كۇۋچۇگە ئىشلىتىش ئۈچۈن كۆمۈش
3. كېرەك بولۇپ، پۈكىنىڭ ئاتلىق قۇلۇمنى ھۆرمەتكە
4. سازاۋەر كىڭسۇنغا قىرىق يەتتە سەر
5. يارماق كۆمۈشكە مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتىم. بۇ
6. قىرىق يەتتە سەر كۆمۈشنى بۇ توختام تۈزۈلگەن كۈنى
7. مەن ھۆرمەتكە سازاۋەر كىڭسۇن ساق ساناپ
8. بەردىم. مەن كۇۋچۇمۇ ساق ساناپ ئالدىم. بۇ
9. پۈكىنىڭ ئىسىملىك قۇل ھۆرمەتكە سازاۋەر كىڭسۇننىڭ
10. ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛

11. خالمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ سالتسۇن. مېنىڭ

12. كۆيئوغلۇم سامىسبا، ئىنىم سىـــ ... ئىنىم سىـــ-

13. ـۇز(؟) ۋە باشقا ھەرقانداق كىشى دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر

14. جېدەل-ماجرا قىلسا، بۇ قۇلدەك ئىككى

15. قـۇل ھازىرلاپ بېرىپ (ئـاندىن) قـايتـۇرۇپ سېتىـۋالسـۇن.

گۇۋاھچى قوتان توغرىل،

16. گۇۋاھچى قىز تۇرمىش، گۇۋاھچى ماشى ... (بۇ) تامغا مەن

كوۋچۇ-

17. نىڭدۇر. مەن يۈز بېگى ئەسەنە سوراپ يازدىم. بۇ قۇل

18. (ھەققىدە) ھەرقانداق بىر كىشى جېدەل-ماجرا قىلسا، بىز سىلۇ

كۈدەگۈ (كۆيئوغۇل)، ... بەدىزچى (ۋە)

19. ساسچى ماشى مەسئۇل بولىمىز.

20. توخۇز يىلى تۇتىنچى ئاينىڭ توققۇزىنچى كۈنى مەن كوۋچۇ

يۈكىك

21. ئاتلىق قۇلۇمنىڭ باھاسى (بولغان) قىرىق يەتتە سەر كۈمۈش-

22. نى ساق ئالدىم. گۇۋاھچى قىز تۇرمىش، گۇۋاھچى قوتان

23. توغرىل. بۇ تامغا مەن كوۋچۇنىڭدۇر. مەن ئەسەنە سوراپ

يازدىم.

24B. (بۇ) يۈكىك (ئاتلىق) ئەر قۇلنىڭ ئەسلى ھۆججىتىدۇر.

22 (1 - 22)

1 (tong)uz yïl (al)tï(n)q ay yiti yangïķa manga yrp toğrïl-ķa

2 ////// kümüx krgək bolup kimzun atlğ əbqi

ķarabaxïm-

3 nï əlig stïr yarmaķ kümüx-kə inəqi-kə toğru tomlï(ḑu)

4 (sat)dïm bu ķarabax stïğï kü(m)üx-ni bitig ķïlmïx kün

5 üzə mən inəqi tügəl sanap birtim mən yrp toğrïl ymə

6 tügəl sanap aldïm bu ķarabax üzə nəqəkə ḑəgi inəqi

7 ərkl(ig) bolzun tap(lasar) өzi tutzun tıplamasar (a)d(ïn kixi

8 kə) өtkürü stzun bu ķarabax yol-ïnta mən (yr)p to(ğrïl)

9 //// iqim inim tuğmïx-ïm ķadax-ïm yigən-im tağay-ï(m)

10 kim ķayu q(a)m qarïm (ķïlma)zun-lar apam birөk qam qarïm

11 ķ(ïlsar)-lar bu ķarabax tənginqə iki ķarabax yaraḑu bir(ip)

12 yulup alzun yuldaqï kixi ķorluğ bolzun bu bitig tut(a)

13 inəqi ķorsuz bolzun tanuķ əlik tanuķ taķïquķ tanuķ tarïm ///

14 tanuķ topula bu tmğa m(əni)ng ol mən ədgü toğrïl aytïp bitidim

15 tonguz yïl altïnq ay on yangïķa mən yrp toğrïl kimzun

16 altlığ[=atlığ] ķarabax stiğï əlig stür yarmaķ kümüxüg

inəqi-

17 tin tügəl altïm tanu(ķ) taķïquķ bu tmğa məning ol mən ədgü toğrïl bitidim

---

ئىزاھ:

12. tuta (تۇتۇپ): بۇ سۆز ئەسلى تېكستتە tuta دەپ يېزىلغان بولۇپ، بۇ سۆزنىڭ يىلتىزى -tut ("تۇتماق")، ئارقىسىغا قوشۇلغان قوشۇمچە ša رەۋىشداش قوشۇمچىسى بولۇپ، بۇ قوشۇمچە ئۆز ئىۋرتىدە "ئىزچىللىق" تۈسىنى قوشۇپ ئىپادىلەيدۇ، ئەمما جۈملىدىكى رولى جەھەتتىن، خۇددى سۈپەتداشقا ئوخشاش ئارقىسىدا كەلگەن سۆزنى ئېنىقلايدۇ. شۇڭا، يەشمىدە "ساقلىغۇچى" دەپ ئالدۇق.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى كۈنى، مەن يارىپ توغرىلغا

2. (ئىشلىتىشكە) كۈمۈش كېرەك بولۇپ، كىمىزۈن ئاتلىق ئايال قۇلۇم-

3. نى ئىنەچىگە ئەللىك سەر يارماق كۈمۈشكە مۇۋاپىق-لايىقىدا

4. ساتتىم. بۇ دىدەكنىڭ باھاسى (بولغان) كۈمۈشنى بۇ ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈنى

5. مەن ئىنەچى ساق ساناپ بەردىم. مەن يارىپ توغرىلمۇ

6. ساق ساناپ ئالدىم. بۇ دىدەك ھەر زامان ئىنەچى(نىڭ)

7. ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا (كىشى-

8. گە) ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بۇ دىدەك توغرۇلۇق مەن يارىپ

توغرىل-

9. (ئىنىڭ) ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم، جىيەنىم، تاغام

10. مەيلى كىم بولسۇن، دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر دەتالاش

11. قىلسا، بۇ دىدەكتەك ئىككى دىدەك ھازىرلاپ بېرىپ

12. (ئاندىن) قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن. قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن. بۇ ھۆججەتنى ساقلىغۇچى

13. ئىنەچى زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى ئەلىك، گۇۋاھچى تاقچۇق، گۇۋاھچى تارىم ....

14. گۇۋاھچى تورىۇلا. بۇ تامغا مېنىڭدۇر. مەن ئەدگۇ توغرىل سوراپ يازدىم.

15. چوشقا يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئوتتۇنچى كۈنى، مەن يارىپ توغرىل كىمزۇن

16. ئاتلىق قىزلىنىڭ باھاسى (بولغان) ئەللىك سەر يارماق كۆمۈشنى ئىنەچىد-

17. دىن تولۇق ئالدىم. گۇۋاھچى تاقچۇق. بۇ تامغا مېنىڭدۇر. مەن ئەدگۇ توغرىل يازدىم.

23 (1 – 23)

1 ït yïl o(n)unq ay on yangïḳa /// ə(l)ik ḳay-a

2 aqï-ḳa yunglaḳ-lïḳ bθz krgəḳ bolup iki ygrmi yax-

3 lïğ taḳ küng aḍlïğ ḳïz ḳrbax-ïm-nï əniqük-kə toğuru

4 tomlïḍu saḍ(t)ï(m sa)ḍïğ bθzin inqə tix-timiz kidin yorïr

5 altï sïngar xuluğ tmğa-lïğ skiz on bθz-kə kəsixdimz bu

6 ķrbax sḑïğï skiz on bɵz-ni biḑig ķïlmï(x) k(ü)n üzə mən

7 əniqük tügəl birdim mən əlik ķy-a aqï ymə tügəl

8 snap altïm bu ķrbax üzə ming yïl tümən kün əniqük

9 ərklig bolzun taplasar ɵzi tutzu(n tap)lamasar adïn kixi-kə

10 ɵḑkürü saḑşun mən əlik ķy-a aqï-nïng iqim inim ķam

11 ķadxïm qam qarïm ķïlmazun-lar taķï b(ir)ɵk ərklig bəg ixi

12 küqin tutup yulyïn alyïn tip qam ķïlğlï alğlï saķïn-

13 sar-lar bu ķrbax tnginqə iki ķrbax əniqük-kə yrḑu birip

14 yulup alzun yldaqï kixi ķorluğ bolzun bu biḑig tutạ

15 əniqük ķorsuz bolzun bu ķrbax yolïnta kim-tin ķyu-

16 tïn qam qarïm klsər mən əlik ķay-a aqï bilür-mən əniqük

17 bilməz-mən tnuķ ïnal-quķ tnuķ oğul tonga tnuķ küdən tnķ

18 tax ķan bu tmğa mən əlik ķy-a aqï-nïng ol mən toyïn

19 ķulï tutung bular ikəgü-kə ayïtïp biḑitim

يەشمىسى:

1. نىت يىلى توننچى ئاينىڭ توننچى كۈنى، (مەن) ئەلىك قايا

2. ئاچىغا ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز كېرەك بولۇپ، ئۇن ئىككى ياش-

3. لىق تاق كۆزڭ ئاتلىق قىز دىدەكىمنى ئەنچۈككە مۇۋاپىق-

4. لايىقىدا ساتتىم. (ئۇنىڭ) باھاسى (بولغان) بۆز توغرۇلۇق مۇنداق كېلىشتۇق، (باھاسىنى ھازىر) بازاردا ئېقىۋاتقان،

5. ئالتە تەرپىگە (يېرىگە) مەھكەمە تامغىسى بېسىلغان سەكسەن بۆزگە[1] توختاتتۇق.

6. دىدەكىنىڭ باھاسى (بولغان) سەكسەن (توپ؟) بۆزنى بۇ ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈنى مەن

7. ئەنچۈك ساق بەردىم. مەن ئەلىك قايا ئاچىمىز تولۇق

8. ساناپ ئالدىم. بۇ دىدەك مىڭ يىل، تۈمەن كۈنگە قەدەر ئەنچۈكنىڭ

9. ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە

10. ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بۇ (دىدەكنى) مەن ئەلىك قايا ئاچىنىڭ ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-

11. تۇغقانلىرىم تالاشمىسۇن. ئەگەر (كىمكى) ھوقۇقدار بەگ-مەلدارلارنىڭ

12. كۈچىگە تايىنىپ، ئۇنى قايتۇرۇپ سېتىۋالىمەن دەپ دەتالاش قىلماقچى

13. بولسا، ئەنچۈككە بۇ دىدەكتەك ئىككى دىدەكنى ھازىرلاپ بېرىپ،

14. ئاندىن قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن. قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى

---

[1] مەزكۇر ۋەسىقىدىكى "يەكسەن بۆز"، بىرچە سەكسەن قۇلاپنۇغا تەڭ بولۇشى كېرەك.

زىيان تارتسۇن. بۇ ھۆججەتنى ساقلىغۇچى

15. ئەنچۇك زىيان تارتمىسۇن. بۇ دىدەك توغرۇلۇق ھەر كىمدىن

16. ئەرز-دەۋا كەلسە، مەن ئەلىك قايا ئاچى جاۋابكار بولسەن. ئەنچۇك

17. جاۋابكار بولمايمەن. گۇۋاھچى ئىنالچۇق، گۇۋاھچى ئوغۇل توگا، گۇۋاھچى كۇدەن، گۇۋاھچى

18. تاش قان. بۇ تامغا مەن ئەلىك قايا ئاچىنىڭدۇر. مەن تويسن

19. قۇلى تۇتۇڭ بۇ ئىككىيلەندىن سوراپ يازدىم.

24 (1 - 24)

1 luu (yïl) səkizinq ay altï otuz-ḳa mən aḍay tutung-ḳa yunglaḳ-lïḳ qao krgək

2 bolup pintung atlğ ḳïḍay ər ḳrabaxïm-nï xiwsay tayxï-ḳa (....) (...)

3 toḳuz qao yastuḳ-ḳa toğuru satđïm bu ḳrabax safïğï toḳuz yastuḳ qao-nï

4 mən xiwsay tayxï bitig ḳïlmïx kün üzə tügəl sanap birtim mən aḍay tu

5 ymə bir əksüksüz tügəl sanap altïm bu ḳrabax üzə ming yïl tümən

6 kün-kə ḍəgi xiwsay tayxï ərklig bolzun taplasar θzi tuḍzun taplamasar

7 adïn kixi-kə θtkürü satzun mən aḍay tutung-nung iqim inim tuğmïx-

8 ïm ḳadax-ïm yigən-im tğay-ïm kim kim mə ərsər qam qarïm ḳïlmazun-lar

9 apam birθk ərklig bəg ixi yat yalawaq küq-in tutup yul-layïn alayïn

10 sakïnsar-lar bu krabax tənginqə iki krabax birip yulup alzun-lar yultaqï

11 kixi kor-luğ bolzun xiwsay tayxï korsuz bolzun tanuk yapïğ tanuk baqak

12 toğrïl tanuk bayaquk tanuk kuduğqï əsən kïḑay bu tmğa mən aḑay

13 tutung-nung ol mən tngrim kutï səwinq bütün ayïtïp bitidim

---

ئىزاھلار:

1. luu (ئەجدىھا): ئەسلى تېكستتە luu دەپ يېزىلغان بولۇپ، 龙 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

1-، 3-. qao yastuk (چاۋ ياستۇق): ۋەسىقە (11-1)1 دىكى ئىزاھ 2 گە قاراڭسۇن.

4. aḑay tu (ئاتاي تۇتۇڭ): بۇ كىشى ئىسمى، مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 1-، 7-، 12- ۋە 13- قۇرلىرىدا aḑay tutung دەپ تولۇق يېزىلغان. دېمەك، aḑay tu دىكى "tu" tutung نىڭ قىسقارتىپ يېزىلىشى ياكى چالا يېزىلىپ قېلىشى ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. ئەجدىھا (يىلى) سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن ئاداي تۇتۇڭغا ئىشلىتىش ئۈچۈن چاۋ كېرەك

2. بولۇپ، پىنتۇڭ ئاتلىق قىداي (قىتان)، ئەر قۇلۇمنى شىۋساي تايشىغا ...

3. توققۇز چاۋ ياستۇقتا مۈۋاپىق-لايىقىدا ساتتىم. بۇ قۇلنىڭ باھاسى (بولغان) توققۇز ياستۇق چاۋنى

4. مەن شىۋساي تايشى بۇ توختام تۈزۈلگەن كۈنى ساق ساناپ بەردىم. مەن ئاداي تۇ(تۇڭ-

5. سۇ) بىرى كەم ئەمەس ساق ساناپ ئالدىم. بۇ قۇل مىڭ يىل، تۈمەن

6. كۈنگە قەدەر شىۋساي تايشىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۇزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا،

7. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. مەن ئاتاي تۇتۇڭنىڭ ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-

8. تۇغقىنىم، جىيەنىم، تاغام، مەيلى كىم بولسۇن دەتالاش قىلمىسۇن.

9. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ، يات ئەلچىلەرنىڭ كۈچىگە تايىنىپ، قايتۇرۇپ سىتىۋالماقچى

10. بولسا، بۇ قۇلدەك ئىككى قۇل بىرىپ ئاندىن قايتۇرۇپ سىتىۋالسۇن. قايتۇرۇپ سىتىۋالغۇچى

11. كىشى زىيان تارتسۇن. شىۋساي تايشى زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى ياپىغ، گۇۋاھچى باچاق

12. توغرىل، گۇۋاھچى باياچۇق، گۇۋاھچى قۇدۇغچى ئەسەن قىداي. بۇ تامغا مەن ئاتاي

13. تۇتۇڭنىڭكى. مەن تەكرىم قۇتى سەۋىنچ ھەممىنى سوراپ يازدىم.

25 (1 - 25)

küskü yïl ///// ay /////////
ḳa manga ///////////////
bɵz krgək bolup bulat-tïn yüz
bɵz alïp mən ḳalïmdu-nïng kixi-
tin ulam saḍ(ğïn) almïx tulat
aḍlïğ küngüm-(ni) toğuru tomlïḍu
saḍtïm bu küng-ning saḍïğ-ï
yüz bɵz-ni mən ḳalïmdu bitig
ḳïlmïx kün üzə tügəl
sanap aldïm mən bulat ymə
bir əksüksüz tügəl sanap
birdim bu küng-kə ming yïl
tümən künkə ḍəgi bulat ərklig
bolzun taplasar ɵzi tḍṣun
taplamasar adïn kixi-kə
ɵḍkürü saḍṣun bu küng-ning
qamï qarïmï ətsər-lər yalğan-ï
bolsar mən ḳalïmdu bilürmən bulat
bilməz tanuḳ xabï buḳ-a tanuḳ
ḳuḍluğ ḍəmür tayaḳ tanuḳ budasïn
bu nixan tamğ-a mən ḳalïmdu-nïng ol
mən ɵzüm bitidim

يەشمىسى:

1. چاشقان يىلى ... ئاينىڭ ... (كۈنى)،
2. ماڭا (قالىمدۇغا ئىشلىتىش ئۈچۈن)
3. بۆز كېرەك بولۇپ، بۇلاتتىن يۈز (توپ؟)

4. بۆز ئىلىپ، مەن قالىمدۇ باشقىلار-
5. دىن مەڭگۈلۈك سىتىۋالغان تۆلات
6. ئاتلىق دىدىكىمنى مۈۋاپىق-لايىقىدا
7. ساتتىم. بۇ دىدەكنىڭ باھاسى (بولغان)
8. بۆز (توپ؟) بۆزنى مەن قالىمدۇ بۇ ھۆججەت
9. تۈزۈلگەن كۈنى ساق
10. ساناپ ئالدىم. مەن بۆلاتمۇ
11. بىرى كەم ئەمەس ساق ساناپ
12. بەردىم. (تۆلات) بۈگۈندىن باشلاپ، مىڭ يىل
13. تۈمەن كۈنگە قەدەر بۆلاتنىڭ ئىختىيارىدا
14. بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛
15. خالىمىسا، باشقا كىشىگە
16. ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بۇ دىدەك توغرۇلۇق
17. جېدەل-ماجرا چىقسا، يالغانچىلىق
18. بولسا، مەن قالىمدۇ جاۋابكار بولىمەن. بۆلات
19. جاۋابكار بولمايدۇ. گۇۋاھچى شابى بۇقا، گۇۋاھچى
20. قۇتلۇق تەمۈر تاياق، گۇۋاھچى بۇداسىن.
21. بۇ نىشان-تامغا مەن قالىمدۇنىڭدۇر.
19. مەن ئۆزۈم يازدىم.

26 (1 - 26)

1 ///////// (yïl) üqünq ay tərt yangï-
2 (ķa) ///// ķut(luğ) təmür ər tuğmïx
3 toķḑamïx olar-ķa yunglaķ-lïķ yarmaķ
4 kümüx kərgək bolup səngəkḑəẓ aķ-a-tïn

altmïx altun alïp mübərək ķoq aḍlïğ
oğlum-nï mən aḍasï ķutluğ təmür aķ-a-
sï ər tuğmïx aķ-a-sï toķḍamïx üqəgü birlə
bo(lup to)ğuru tomlïḍu saḍtïm mən bu
oğul-ķa ming yïl tümən kün-kə təgi
səngəkḍəẓ aķ-a ərklig bolşun
taplasar өşi tuḍşun taplamasar
adïn kixi-kə өtkürü saḍşun biz-
n(ing o)n-luķumuz yüz-lüķümüz alïmqïmïz
birim-qimiz aķamïz inimiz kim kim
m-ə bolup qam qarïm ķïlmasun-lar
apam birөk qamlasar-lar bu kixi
tənginqə iki kixini birip sөzləri
yo(rïmaṣ)un-lar tanuķ som-a tanuķ
ķarağunaẓ tanuķ ķïpqaķ bu nixan biz-ning
ol mən asïğ bolmïx olar-
ķa inqgə ayïtïp bitidim bu bitig
a(...)nïng bəgi adar-nïng təgrəsin-
tə biḍidim
bu nixan mən tanuķ som-nïng ol
bu nixan mən tanuķ ķarağunaẓ-nïng ol
bu nixan mən tanuķ ķïpqaķ-nïng ol

ئىزاھلار:

(1-26) 26- نومۇرلۇق ۋەسىقە ھەققىدىكى مەلۇمات ياكى ئىزاھ ئۈچۈن "UW"2 نىڭ 55- بېتىگە قارالسۇن.

14. birim-qimiz (بىزگە قەرز بەرگەنلەر): بۇ سۆزنى "قەرزدارلىرىمىز"،

"بىزگە قەرز بەرگەنلەر" دەپ چۈشىنىشىمىز مۇمكىن، لېكىن، ئوغلىنى ساتقۇچىغا قەرزدار بولغۇچىنىڭ قەرز بەرگۈچىنىڭ ئوغلى توغرۇلۇق دەتالاش قىلىشى مەنتىقىغە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. شۇڭا، "بىزگە قەرز بەرگەنلەر" دەپ ئېلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق. 2"UW" دېمۇ birimqi "قەرز بەرگۈچى"، "قەرز قايتۇرۇۋېلىش ھوقۇقىغا ئىگە كىشى" مەنىسىدە چۈشەندۈرۈلگەن.

بۇ ۋەسىقىنىڭ ئۆزى ياكى فوتو سۈرىتىنىڭ قەيەردىلىكى ئېنىق ئەمەس.

يەشمىسى:

1. ... يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ تۆتىنچى كۈنى،
2. (بىز) قۇتلۇق تەمۇر، ئەر تۇغمىش،
3. توقتامىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىش ئۈچۈن يارماق
4. كۈمۈش كېرەك بولۇپ، سەگىزكدەز ئاكىدىن
5. ئاتمىش ئالتۇن ئېلىپ، مۇيەرەك قوچ ئاتلىق
6. ئوغلۇمنى مەنكى دادىسى قۇتلۇق تەمۇر، ئاكى-
7. سى ئەر تۇغمىش، ئاكىسى توقتامىش ئۈچەيلەن بىللە
8. بولۇپ مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتۇق.
9. بۇ ئوغۇل مىڭ يىل تۈمەن كۈنگە قەدەر
10. سەگىزكدەز ئاكىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن.
11. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىسا،
12. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بىز-
13. نىڭ ئونلۇقىمىز، يۈزلۈكىمىز، بىز قەرز ئالغانلار (ياكى)،
14. بىزگە قەرز بەرگەنلەر، ئاكىمىز، ئىنىمىز، مەيلى كىم
15. بولسۇن، دەتالاش قىلمىسۇن.
16. ئەگەر دەتالاش قىلسا، بۇ كىشىدەك
17. ئىككى كىشى بېرىپ، سۆزلىرى

18. ئاتمىسلىن. گۇۋاھچى سوما، گۇۋاھچى
19. قاراغۇناز، گۇۋاھچى قىپچاق، بۇ نىشان بىزنىڭ-
20. ىدۇر. مەن ئاسىغ بولمىش تۇلار-
21. دىن تەپسىلىي سوراپ يازدىم. بۇ ھۆججەتنى
22. ئا...ىنىڭ بېگى ئادارنىڭ قېشى-
23. دا يازدىم.
24. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى سومانىڭدۇر.
25. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى قاراغۇنازنىڭدۇر.
26. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى قىپچاقنىڭدۇر.

27 (1 - 27)

1 tonguz yïl ikinti ay üq yngï-ḳa
2 manga ḳuḳdmunï tmunï-ḳa yunglaḳ-
3 lïḳ bөz kərgək bolup alpïx-
4 tïn əlig tas bөz ilig-tə
5 alïp өzüm-ning yungqï atlğ
6 on üq yaxar ər olan[=oğlan]-nï
7 alpïx-ḳa toğru tomlïḍu saḍtïm
8 ilig-tə alïp bu biḍig-ni
9 ḳïlmïx kün üzə mən alpïx
10 tügəl snp birdim mən ḳuḳdmunï
11 ymə tügəl snap aldïm bir əksük-
12 süz bu yungqï-ḳa ming yïl tümən
13 kün-kə təgi alpïx ərklig bolzun
14 taplasar өzi tuḍşun taplamasar
15 adïn kixi-kə өḍkürü saḍşun

16 bu yungqī-nïng song bayan
17 oğrïsï yalğanï bolẓa təwi ķaş-a-
18 sï bolẓa onluķï yüşlüki bolup
19 qam qarïm ķïlsar mən ķuķdmunï
20 bilir-mən alpïx bilməz kim kim
21 m-ə bolup qam qarïm ķïlsar
22 uluğ süü-kə aķ yasḍuķ bəg-
23 lər-kə ədər-kə yarağu aḍ
24 birip sɵzləri yorïmaşun
25 bu nixan tamğ-a mən ķuķdmunï-
26 nïng ol tnuķ ɵḍgək tnuķ ïlqi buķ-a
27 tnuķ tüxḍmür bu nixan mən tnuķ
28 ɵḍgək-ning ol
29 bu nix(a)n mən (t)nuķ (il)qi buķ-a-nïng ol
30 bu nixan mən tnuķ tüxḍmür-ning ol
31 bu nixan mən toğan t(u)ğdķan(?)-nïng ol
32 mən xila ķuķdmunī-ķa inqgə ayḍïp
33 biḍitim

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ ئۈچىنچى كۈنى،
2. مەن قۇتقۇدمۇنى تەمۇنىگە ئىشلىتىش
3. ئۈچۈن بوز كېرەك بولۇپ، ئالپىش-
4. تىن ئەللىك (توپ؟) يېرىك بوزنى قولۇمغا
5. ئېلىپ (ئۇنىڭ ھەققى ئۈچۈن) ئۆزۈمنىڭ بوكچى ئاتلىق
6. ئون ئۈچ ياشلىق ئوغلۇمنى
7. ئالپىشقا مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتىم.

8. (يۈكچىنى) قولۇمغا ئېلىپ، بۇ ھۆججەت
9. يېزىلغان كۈنى مەن ئالپىش
10. (يۈزنى) تولۇق ساناپ بەردىم. مەن قۇتقدمۇن-
11. ىمۇ ساق ساناپ ئالدىم.
12. بۇ يۈكچى مىڭ يىل، تۈمەن
13. كۈنگە قەدەر ئالپىشنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن.
14. خالىسا، تۈزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا،
15. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.
16. بۇ يۈكچىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن؛
17. ئوغرى-يالغىنى بولسا، (ئۇ) سۈئىقەست قىلسا، ۋەقە سادىر
18. قىلسا، (ئۇنىڭ) ئونلۇقى، يۈزلۈكدىكىلەر
19. دەتالاش قىلسا، مەن قۇتقدمۇنى
20. جاۋابكار بولىمەن. ئالپىش جاۋابكار بولمايدۇ. مەيلى كىم
21. بولسۇن، جېدەل-ماجىرا قىلسا،
22. خان ئالىيلىرىغا ئاق (كۈمۈش) ياستۇق، بەگ-
23. لەرگە ئىگەرلىرىگە لايىق ئات
24. بېرىپ، سۆزلىرى ئاقمىسۇن.
25. بۇ نىشان-تامغا مەن قۇتقدمۇن--
26. نىڭدۇر. گۇۋاھچى ئۆدگەك، گۇۋاھچى ئىلچى بۇقا،
27. گۇۋاھچى تۈشتمۇر، بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى
28. ئۆدگەكنىڭدۇر.
29. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى ئىلچى بۇقىنىڭدۇر.
30. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تۈشتمۇرنىڭدۇر.
31. بۇ نىشان مەن توغان تۇغدقاننىڭدۇر.

32. مەن شلا قۇقدمۇندىن نېنىق سوراپ
33. يازدىم.

28 (1 - 28)

1 biqin yïl qahxapuḍ ay iki yangï-
2 ḳa manga tədmilig ḳar-a buḳ-a
3 ikəgü-kə ḳarqlïḳ kərək bolup
4 ḳuḍluğ aḍlïğ ḳaḍun kixi-ni saḍïp
5 ḳuḍluğ təmür-tin yüz əlig ḳalïn bɵz
6 aldïmïz bu yüz əlig bɵz-ni
7 saḍïğ ḳïlmïx kün üzə biz
8 tədmilig ḳar-a buḳ-a ikəgü tügəl
9 sanap altïmïz mən ḳuḍluğ t(əmür)
10 ymə tügəl sanap birdim bu ḳuḍluğ
11 atlïğ ḳaḍun kixi-kə ming yïl
12 tümən künkə təgi ḳuḍluğ təmür ərklig
13 bolzun taplaẓa ɵzi tuḍzun
14 taplamaẓa adïn kixi-kə saḍzun
15 biz tədmilig ḳar-a buḳ-a ikəgü-
16 nüng aḳamïz inimiz onluḳ-umuz
17 yüzlük-ümüz kim kim m-ə bolup
18 qam qarïm ḳïlmazun ərklig bəg
19 ixi ilqi yalawaq küq-in tuḍup
20 qamlasar-lar yulayïn alayïn tisər-
21 lər bu ḳuḍluğ təng iki kixi yaraḍu
22 birip sɵzləri yorïmaṣun qamlağuqï
23 kixi K ḳorluğ bolzun ḳuḍluğ təmür

24 ķorsuz bolzun tanuķ tərədü tanuķ
25 tonur mungsuz tanuķ torqï tanuķ toyïn
26 bu nixan biz tədmilig ķar-a buķ-a ikəgü-
27 ning ol mən tongm-a bahxï tədmilig
28 ķar-a (b)uķ-a ikəgü-kə inqgə ayïdïp biḍidim
29 bu nixan mən tanuķ tərədü-ning ol
30 bu nixan mən tanuķ mungsuz-nïng ol
31 bu nixan (mə)n tanuķ torqï-nïng ol
32 bu nixan mən tanuķ toyïn-nïng ol
33B ķuḍluğ-nïng
34B bax biḍigi ol

ئىزاھ:

23. k: بۇ ھەرپ مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ بۇ قۇرىدا ئارتۇقچە يېزىلىپ قالغان. ياكى كاتىپ يۇقىرىدىكى ķorluğ سۆزىنىڭ 1- ھەرپى ķ نى يازىمەن دەپ k يېزىپ قويغان ۋە ئۇنى ئۆچۈرۈۋەتمەيلا ķorluğ سۆزىنى يازغان.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنى
2. مەن تەدمىلىگ (ۋە) قارا بۇقا
3. ئىككىلەنگە خىراجەت كېرەك بولۇپ،
4. قۇتلۇق ئىسىملىك ئايال كىشىنى سېتىپ،
5. (ئۇنىڭ بەدىلىگە) قۇتلۇق تەمۈردىن يۈز ئەللىك قىلىن بۆز
6. ئالدۇق. بۇ يۈز ئەللىك قىلىن بۆزنى،
7. (قۇتلۇقنى) ساتقان كۈنى بىز

8. تەدىملىگ (ۋە) قارا بۇقا ئىككىيلەن تۇلۇق
9. ساناپ ئالدۇق. مەن قۇتلۇق تۆمۈر-
10. مۇ ساق ساناپ بەردىم. بۇ قۇتلۇق
11. ئىسىملىك ئايال كىشى مىڭ يىل
12. تۆمەن كۈنگە قەدەر قۇتلۇق تۆمۈرنىڭ ئىختىيارىدا
13. بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛
14. خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.
15. بىز تەدىملىگ (ۋە) قارا بۇقا ئىككىيلەن-
16. نىڭ ئاكىمىز، ئىنىمىز، ئوغلۇقىمىز،
17. يۈزلۈكىمىز، مەيلى كىم بولسۇن،
18. دەتالاش قىلمىسۇن. ھوقۇقدار بەگ-
19. ئەمەلدارلارنىڭ، ئەلچى-يالاۋاچلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ
20. دەتالاش قىلسا، قايتۇرۇپ سىپتۇۋالاي دې-
21. سە، مۇشۇ قۇتلۇقتەك ئىككى كىشىنى تېپىپ
22. بېرىپ، سۆزلىرى ئاقمىسۇن. تالاشقۇچى
23. كىشى زىيان تارتسۇن. قۇتلۇق تەمۇر
24. زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى تۆرەدۇ، گۇۋاھچى
25. تونۇر مۇڭسۇز، گۇۋاھچى تورچى، گۇۋاھچى تويىن.
26. بۇ نىشان بىز تەدىملىگ (ۋە) قارا بۇقا ئىككىي-
27. لەنىڭدۇر. مەن توگما باخشى تەدىملىگ
28. (بىلەن) قارا بۇقا ئىككىسىدىن سوراپ يازدىم.
29. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تۆرەدۇنىڭدۇر.
30. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى مۇڭسۇزنىڭدۇر.
31. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تورچىنىڭدۇر.

32. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تۇرسۇنىڭدۇر.

33B. قۇتلۇقنىڭ

34B. نەسلى ھۆججىتىدۇر.

29 (1 - 29)

1 //// (y)ïl aram ay bir yngiḳ-a-ḳa manga/////
2 //(yunglaḳ)-lïḳ bөz kərgk bolup bə(dr)üz-tin
3 əl(ig iki) bağ-lïḳ bөz alïp mən(i)ng əsən
4 tigin at-lïğ küngüm-ni bədrüz-kə əlig iki
5 bağ-liḳ bөz-kə torğu tomluḍu saḍtïm bu saḍïğ
6 bөz-ni biḍig ḳïlmïx kün üzə mən bədrüz bir
7 əksük-süz tügəl snp ḳrïlp birdim mən
8 baqaḳ ymə bir əksük-süz tügəl snp ḳrïlp
9 aldïm bu mən baqaḳ saḍmïx kixi-kə məning aḳam
10 inim uruğum tuğmïxïm on-luḳum yüz-lüküm
11 alïmqïm birimqim kim kim m-ə bolup qam qarïm
12 ḳïlsar-lar bu mən saḍmïx kixi-kə ming yïl tümən
13 kün-kə təgi bədrüz ərklig bolşun tplasar өşi
14 tuḍşun tplamasar adïn kixi-kə өḍkürü saḍşun
15 bu kixi-kə qam qarïm ḳïlmaşun apam bir-өk
16 ərklig bəg ixi ilqi yalawaq küqin tuḍup
17 yulayïn alayïn tisər-lər bu kixi tng iki kixi
18 birip m-ə sөzləri yorïmaşun qamladaqï kixi-
19 lər ḳor-luğ bolşun bolşun bu biḍig tuḍa
20 bədrüz ḳor-suz bolşun bu biḍg-kə tanuḳ
21 qoḳï tanuḳ mïsïr ḳy-a ḳuz tanuḳ bəg tmir
22 ḳuz <tanuḳ> yaḳ sïlḳ-a bu nixan tamğ-a mən

baqaḳ-nïng ol

23 mən alp baqaḳ-ḳa inqgə ayḍïp biḍitim

24 bu nixan mən tanuḳ qoḳï-nïng ol

25 bu nixan mən tanuḳ mïsïr ḳy-a ḳuz-nïng ol

26 bu nixan mən tanuḳ bəg tmir ḳuz-nïng ol

27 bu ni(xan) mən tanuḳ yaḳ sïlḳ-a-nïng ol

28B bu bax bi(t)ig

29B əsən tigin-ning ol

30B bu əsən

ئىزاھلار:

5- torğu tomluḍu: torğu سۆزىنىڭ توغرا يېزىلىشى toğru (ياكى toğuru) بولۇپ، مەزكۇر ۋەسىقىدە بۇ سۆزنىڭ 2 ھەرپىنىڭ ئورنى ئالمىشىپ كەتكەن. tomludu سۆزى باشقا ۋەسىقىلەردە tomlïtu ياكى tomlïḍu شەكلىدە كۆرۈلىدۇ.

7-8- ḳrïlp (ئۆلچەپ): ئەسلى تېكىستتە ḳrïlp دەپ يېزىلغان بولۇپ، ئۇ ḳarïlap نىڭ باش ۋە ئاخىر بوغۇمىدىكى 2 سوزۇق تاۋۇش يېزىلمىغان شەكلىدىكى بىر خىل ۋارىيانتى. ḳarïla- دېگەن بۇ پېئىل، ḳarï (ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى بولۇپ، "چى"غا تەڭ)غا، ئورغۇن سۆزدىن پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە -la- قوشۇلۇپ ياسالغان بولۇپ، "چىلىماق" (بۇ سۆز ياسىلىشى جەھەتتىن "مېتىرلىماق"، "گەزلىمەك"، دېگەن سۆزلەرگە ئوخشايدۇ) دېگەن مەنىدە. يەشمىدە مەنىسى چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن، ḳrïlp "چىلاپ" دەپ ئېلىنماي "ئۆلچەپ" دەپ ئېلىندى.

يەشمىسى:

1. ... يىلى بىرىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن (باچاق-)

2. (قا) ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز كېرەك بولۇپ، بەدرۇزدىن
3. ئەللىك توپ بۆز ئېلىپ، (ئۇنىڭ بەدىلىگە) ئۆزۈمنىڭ ئەسەن
4. تىكىن ئاتلىق دىدىكىمنى بەدرۇزگە ئەللىك
5. توپ بۆزگە مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتىم. (باھا ھېسابلانغان) بۇ
6. بۆزنى (مۇشۇ) توختام تۈزۈلگەن كۈنى مەن بەدرۇز بىرى
7. كەم ئەمەس، تولۇق، ساناپ-ئۆلچەپ بەردىم. مەن
8. باچاقمۇ بىرى كەم ئەمەس ساق ساناپ-ئۆلچەپ
9. ئالدىم. مەن باچاق ساتقان بۇ كىشى (توغرۇلۇق) مېنىڭ ئاكام،
10. ئىنىم، ئۇرۇقۇم، ئەۋلادىم، ئونلۇقۇم، يۈزلۈكۈم،
11. مەن قەرز ئالغان كىشى (ياكى) ماڭا قەرز بەرگەن كىشى، مەيلى كىم بولسۇن، دەتالاش
12. قىلسىمۇ، مەن ساتقان كىشى مىڭ يىل، تۈمەن
13. كۈنگە قەدەر بەدرۇزنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى
14. تۇتسۇن؛ خالىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.
15. (ھېچكىم) بۇ كىشى (دىدەك) توغرۇلۇق دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر
16. ھوقۇقدار بەگ-ئەمەلدارلارنىڭ (ۋە) ئەلچى-يالاۋاچلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ
17. قايتۇرۇپ سېتىۋالىمەن دېسە، بۇ كىشىدەك ئىككى كىشىنى
18. بېرىپ، سۆزلىرى ئۆتمىسۇن. تالاشقۇچى كىشى
19. زىيان تارتسۇن. بۇ ھۆججەتنى ساقلىغۇچى
20. بەدرۇز زىيان تارتمىسۇن. بۇ ھۆججەتكە گۇۋاھچى
21. چوقى، گۇۋاھچى مىسىر قيا قۇز، گۇۋاھچى بەگ تەمۇر
22. قۇز، گۇۋاھچى ياق سىلقا، بۇ نىشان-تامغا مەن باچاقنىڭدۇر،

23. مەن ئالىپ باچاقتىن ئېنىق سوراپ يازدىم.

24. بۇ نىشان مەن كۆزۋاھچى چوقىنىكىدۇر.

25. بۇ نىشان مەن كۆزۋاھچى مىسىر قىيا قۇزنىكىدۇر.

26. بۇ نىشان مەن كۆزۋاھچى بەگ تەمۇر قۇزنىكىدۇر.

27. بۇ نىشان مەن كۆزۋاھچى ياق سىلقانىكىدۇر.

28B. بۇ نەسلى ھۆججەت

29B. ئەسەن تىگىنىنىكىدۇر.

30B. بۇ ئەسەن

2. ئالماشتۇرۇش ۋەسىقىلىرى

30 (2–1) —— 32 (2–3)

30 (2 – 1)

1 (..)//(.)////////////////////////////////////

2 (...i).wir(y)-a aqarï ķ(arxa) /////////////////

3 (..)s(...)n almïx bəz-kəə(?) ///////////////

4 yaruķ ünər wrhar-lïķ ķa(.)///////////////////

5 wr(har)-ķa sanlïğ HYLNK YK /////////////

6 yitmix ķay-a aqarï-ķa birip ķas//////////////

7 (a)ltïnqï ķawlalïķ ortaķï yar-ïğ /////////////

8 aqarï wiry-a aqarï alïp təgxürüxü(p) /////////

9 -nung sïqïsï ɵngtün yïng(a)ķ yo(l) ///////////

10 yïngaķ yol kidin yïngaķ yaruķ ünər wrhar-lïķ ///////

11 tağ-tïn yïnaķ ķum-luğ wrhar-lïķ ///////

12 -ning orduķ quğ aţirar bu tɵrt (sïqïlïğ)

13 yir üzə ɵküş ķay-a aqarï yitmix ķa(y-a)

14 aqarï ərklig bolzun taplasar ɵşi tut(zun)

15 taplamasar adïn kixi-kə ɵtkürü satzun

16 ķarxa aqarï-nïng wiry-a aqarï-nïng iqm(z)

17 inimz tuğmïx-ïmz ķadax-mz kim ymə qam q(arïm)

18 ķïlmazun-lar qam qarïm ķïlïp alayïn yul(ayïn)

19 tisər-lər bu yir tənginqə iki yir ɵküş
20 ķay-a aqarï olar-ķa yratu birip yulup al(zun)
21 yultaqï kixi ķor-luğ bolzun ɵküş ķay-a /////
22 olar ķor-suz bolzun altïn-ķï uluğ ķawlal(ïķ)-
23 ķa suw yolï biz ķarxa aqarï wiry-a aqa(rï)
24 olar almïx ķawlalïķ ortaķï yar iqintə ər(ür)
25 tanuķ ķïtay bürt tanuķ ozmïx tanuķ
26 ɵgrünq ķay-a tanuķ ķotana bu tmğa
27 biz ķarxa aqarï-nïng wiry-a aqarï-nï(ng)
28 (ol) mən inəqük ayïtïp bitidim

ئىزاھلار:

2. aqarï (ئاچارى): سانسكرىتچە ācārya دىن كەلگەن بولۇپ، "ئۇستاز" دېگەن مەنىدە. بۇ ئاتالغۇ يەنە ئادەم ئىسمى بولۇپمۇ كېلىدۇ.

3. bɵzkəə(?) (بۆزگە): بۇ سۆز "UW"2 دىكى BWZK'N دەپ بېرىلگەن. ئەلۋەتتە بۇنىڭ ئاساسى بار. بىز بۇ سۆزنى "UW"3 تىكى فوتو سۈرەتكە ئاساسەن، bɵz-kə دېگەن سۆزنىڭ خاتا يېزىلىپ قالغان شەكلى بولۇشى مۇمكىن دەپ قارىدۇق.

7. yarïğ (يار ئېلىپ كەتكەن يەر): بۇ سۆزنىڭ يىلتىزى "yar-". مەھمۇد قەشقەرى "يار"غا "سۇ ئېقىتىپ كەتكەن يەر" دەپ ئىزاھ بەرگەن. بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئارقىغا قوشۇلغان -ïğ چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، بۇ جۈملىنىڭ ئاخىرىدا بىر قانچە سۆز ئۆچۈپ كەتكەن بولغاچقا، yar- نىڭ -ïğ (يار كەتمەك، ئايرىلماق) پېئىلىدىن تۈرگەن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە بولۇش ئېھتىمالىنىمۇ بىرقىلا چىقارغىلى بولمايدۇ. "UW"2 دە، بۇ سۆز "تىك يار" دېگەندىكى "يار" مەنىسىدە ئېلىنغان. بىز "يار ئېلىپ كەتكەن يەر" (ياكى "سۇ ئېقىتىپ كەتكەن يەر") مەنىسىدە ئېلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق.

بەشمىسى:

1. ...
2. ... ۋىريا ئاچارى، قارشا (ئاچارى) ...
3. ... ئالغان بىزگە (؟) ...
4. يورۇق ئۈنەر (نۇرانە) بۇتخانا ...
5. بۇتخانىغا قاراشلىق ...
6. يىتمىش قايا ئاچارىغا بېرىپ ...
7. تۇۋەنكى (چوڭ) كۆكتاتلىق(نىڭ) ئوتتۇرىسىدىكى يار ئېلىپ كەتكەن يەرنى ... (قارشا)
8. ئاچارى (ۋە) ۋىريا ئاچارى ئېلىپ ئالماشتۇرۇپ، ...
9. نىڭ پاسلى شەرق تەرەپتىن يول، (جەنۇب)
10. تەرەپتىن يول، غەرب تەرەپتىن يورۇق ئۈنەر (نۇرانە) بۇتخانا ...
11. شىمال تەرەپتىن قۇملۇق بۇتخانا ...
12. ىنىڭ ئورتاق ئورمانلىقى ئايرىيدۇ. بۇ تۆت پاسىللىق
13. يەر ئۆتكۈس قايا ئاچارى (بىلەن) يىتمىش قايا
14. ئاچارىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، تۈزلىرى تۇتسۇن؛
15. خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.
16. (بىز) قارشا ئاچارى (ۋە) ۋىريا ئاچارىنىڭ ئاكىمىز،
17. ئىنىمىز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىز، مەيلى كىم بولسۇن، دەتالاش
18. قىلمىسۇن. دەتالاش قىلىپ (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالىمەن
19. دېسە، بۇ يەردەك ئىككى (پارچە) يەرنى ئۆتكۈس
20. قايا ئاچارى قاتارلىقلارغا ھازىرلاپ بېرىپ، (ئاندىن) قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن.

21. قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن. ئۆكۈش قايا (ئاچارى)

22. قاتارلىقلار زىيان تارتمىسۇن. تۆۋەنكى چوڭ كۆكتاتلىق-

23. ـقا (بارىدىغان) سۇ يولى بىز قارشا ئاچارى (ۋە) ۋىريا ئاچارى

24. ئالغان كۆكتاتلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يار ئېلىپ كەتكەن يەرنىڭ ئىچىدە.

25. گۇۋاھچى قىتاي بۇرت، گۇۋاھچى ئورزمىش، گۇۋاھچى

26. ئۆگرۈنچ قايا، گۇۋاھچى قوتانا. بۇ تامغا

27. بىز قارشا ئاچارى (ۋە) ۋىريا ئاچارىلارنىڭ-

28. ـدۇر. مەن ئىنەچۈك سوراپ يازدىم.

31 (2 - 2)

1 ///////////////////////////(.....) bir sïğ
2 //////(.....)-ķa yanturup təng bolup [=bθlüp]
3 yən-ə yol toğan-taķï yrïm-
4 ni ķayïmtu-ķa təxgürüxüp üşülüxüp
5 ////timiz bu yir-kə ming kün tümən kün-
6 (kə) təgi ķayïmtu ərklig bolşun taplasar
7 θşi tuḍşun taplamasar adïn kixi-kə
8 θḍkürü sḍşun tip bitig
9 birdimz bu yir-tə biz torqï yolqï ilqi
10 üq aķ-a ini-lər-ning song bayan uruğ tarïğ
11 ünüp kim kim mə·bolup qam qarïm ķïlmaşun-
12 (lar) tanuķ tapmïx tanuķ ķar-a bahxï tnuķ
13 ///m-a ķy-a tnuķ təmür ķy-a bu nixan biz

14 üqəgü-ning ol mən torqï ak̡-a ini-lər-kə
15 ayïḑïp bitidim

يەشمىسى:

1. ... بىر شىغ (دادەن)
2. ... قا باندۇرۇپ، تەڭ بولۇپ،
3. يەنە يول توغاندىكى بىرىنە-
4. نى قايىمتۇغا ئالماشتۇرۇپ (بىرىشكە) كېلىشتۇق-
5. پۈتۈشتۇق. بۇ يەر مىڭ كۈن تۈمەن كۈن-
6. ـگە قەدەر قايىمتۇنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا،
7. ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا باشقا كىشىگە
8. ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. دەپ تىلخەت
9. بەردۇق. بۇ يەر توغرۇلۇق بىز تورچى، يولچى، ئىلچى
10. ئۈچ ئاكا-ئۇكىنىڭ ئەۋلادلىرى بۇنىڭدىن كېيىن
11. مەيلى كىم بولسۇن دەتالاش قىلمىسۇن.
12. گۇۋاھچى تاپمىش، گۇۋاھچى قارا باخشى، گۇۋاھچى
13. ... ـما قايا، گۇۋاھچى تەمۈر قيا. بۇ نىشان بىز
14. ئۈچەيلەننىڭدۇر. مەن تورچى ئاكا-ئىنىلىرىمدىن
15. سوراپ يازدىم.

32 (2 – 3)

1 /////////(.. ... ...)//////////////////////////////
2 /////// altï sïğ atlğ yiri(min) ////////////////////////////
3 ///////(...)-tak̡ï təxgürüx(üp) //////////////////////////////
4 ///// kün-kə təgi səwinqi tuḑung ərklig bolşun ta(p)l(asar)

5 ////// (ta)plamasar adïn kixi-kə əḍkürü saḍşn bişing ////////

6 //////m (wrha)r s(an)lïğ xəli sngisdwri bolup kim kim /////////

7 ///// ķïlmaşun-lar apam birək ərklig bəg ixi küqin /////

8 ///// yulayïn tisər səşləri yorïmaşun-lar tnuķ (..)//////////

9 ////(.)ir turmïx tnuķ (...) ķarķu bu nixan biz xəl(ilər) //////

10 ///// əgrünq ķy-a xəli-lər-kə ayïḍïp biti(d)im

ئىزاھ:

9- xəli: سانسكرىتچە ācārya (ئۇستاز)نىڭ خەنزۇچە ئاھاڭ تەرجىمىسى بولغان a she li نىڭ قىسقارتىپ يېزىلىشى بولغان she li نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى (بۇ كومپيۇتېردا بۇ قەدىمكى خەنزۇچە خەتنى بازغىلى بولمىغاچقا، ئاھاڭى لاتىنچە ھەرپ بىلەن بېرىلدى، خەنزۇچە خەت شەكلى ئۈچۈن «خەنزۇچە — ئۇيغۇرچە لۇغەت»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1583- يىل، 1853- بەتكە قاراڭ)

بەشىنچىسى:

1. ... ...

2. ... ئالتە شىغ (دادەن ئۆرۈق چېچىلىدىغان يەر) ئاتلىق يېرىمنى ...

3. ...-دىكى ...، تېگىشىپ ...

4. ... كىرىنگە قەدەر، سەۋىنچ تۇتۇلىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن!

خالسا، (تۈزى)

5. (تۈتسۇن) خالىمىسا، باشقا كىشىگە تۈتكۈزۈپ ساتسۇن، بىزنىڭ ...

6. ...ىم بۇتخانىغا قاراشلىق شەلى سىنگىسىدۈرى بولۇپ مەبلى كىم (بولسۇن) ...

7. (دەتالاش) قىلمىسۇن، ئەگەر ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە (تايىنىپ)

8. (قايتۇرۇپ) سېتىۋالاي دېسە، سۆزلىرى ئاقمىسۇن. گۇۋاھچى ...

9. ...ىر تۇرمىش، گىۋاھچى ...، قارقۇ. بۇ نىشان بىز شەللەر(نىڭ)...

10. ... ئۆگرۈنچ قىيا شەللەردىن سوراپ يازدىم

3. ئىجارىگە ئېلىش ۋەسىقىلىرى

33 (3-1) —— 47 (3-15)

33 (3 - 1)

1 tawïxğan yïl üqünq (ay)////////////////
2 ķaymïx sangun-ķa (...) yaķaķa //////////
3 boltï wrhardaķï aqarï bə(g) /////////////
4 yaķaķa tutdum yaķasïn ////////////////
5 əlig ķunpuķa üzüxdü(müz) /////////////
6 nəgü irḍi birḍi kəlsər ///////////////
7 bilməz-mən mən aqarï bilü(r-mən) //////
8 bəg bars tanuķ ķutl(uğ) ////////////

ئىزاھلار:

2. wīrhar (بۇتخانا): بۇ سۆز سانسكرىتچە vihāraدىن كەلگەن بولۇپ، بۇددا ئىبادەتخانىسىنى كۆرسىتىدۇ.

6. irdi birdi (باج-سېلىق): بۇ سۆزنىڭ irti birti دەپ يېزىلغان ۋارىيانتلىرىمۇ بولۇپ، irt (ئىرت)، birt (بىرت) لار ئۆز زامانىسىدىكى باج-سېلىقلارنىڭ ناملىرىنى كۆرسىتىدۇ.

يەشمىسى:

1. توشقان يىلى ئۈچىنچى (ئاينىڭ) ... (كۈنى) ...

2. قايمىش ساڭۇنغا ... ئىجارىگە ... (كېرەك)

3. بولدى. يۇتخاندىكى ئاچارى بەگ ...

4. ئىجارىگە ئالدىم. ئىجارىسىنى ...

5. ئەللىك قوزىنپۇغا سۆزلەشتۇق. ...

6. ھەرقانداق باج-سېلىقى كەلسە، (مەن قايمىش ساڭۇن)

7. جاۋابكار ئەمەسمەن. مەن ئاچارى جاۋابكار بولىمەن. (گۇۋاھچى)

8. بەگ بارس. گۇۋاھچى قۇتلۇق ...

34 (3 – 2)

1 ïtyïl üqünq ay bix yangï-ḳa m(anga) ///////////
2 atïz yir yaḳaḳan krgək boltï altïm matay ///////
3 səzləxtimz ḳoqo kidin yoryur ḳïr(ḳ) ////////////
4 tanuḳ wang tarhan ḳatğïn ////////////////////

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى، ماڭا ...

2. ئىجارىگە (بىر) ئېتىز يەر كېرەك بولدى. (يەرنى) ئالدىم. ماتاي (؟) ...

3. پۈتۈشتۇق. قوچونىڭ بازىرىدا ئېقىۋاتقان قىرق ...

4. گۇۋاھچى ۋاڭ تارخان قاتغىن ...

35 (3 – 3)

1 tawïxğan yïl aram ay bir yangïḳa mən aram
2 ḳy-a ḳinïsun birlə yunglaḳ(?)-lïḳ qo krgək bolup
3 təküz-təki tarïğ tarïmaḳ-ḳa yir-ni altmïx-aḳ-ḳa
4 apam-ḳa on iki sïtïr qo yaḳ-a-sïn ilig-tə

5 alïp birürmən tanuķ sïsïdu tanuķ toyïn bu

6 tamğa bişing ol mən ķïna θzüm bitidim

ئىزاھلار:

2. qo (چو): چاۋ (钞) نى كۆرسىتىدۇ.

2. yunglaķlïķ (ئىشلىتىش ئۈچۈن): دىگەن سۆز خەنزۇچىدىكى用 "ئىشلىتىش" سۆزىگە پېئىل ياسىغۇچى la-، تۇرغۇن ئۆز ياسىغۇچى +ķ ۋە تۇرغۇن سۆزدىن تۇرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە +lïķ قاتارلىق قوشۇمچىلارنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان. مەزكۇر ۋەسىقىدە بۇ سۆز ynuglaķlïķ دەپ، يەنى "u" ھەرپى بىلەن "n" ھەرپىنىڭ ئورنى ئالماشقان ھالەتتە يېزىلىپ قالغان.

3. tarïğ (زىرائەت): "تۈركىي تىللار دىۋانى"دا "ئېكىن، زىرائەت، ئۆسۈملۈك؛ ئارپا، بۇغداي؛ دان، ئۇرۇق؛ ئاشلىق، ئوزۇق؛ تېرىق (ئوغۇزچە)" قاتارلىق مەنىلەردە كەلگەن. بىز يەشمىدە "زىرائەت" دەپ ئالدۇق.

يەشمىسى:

1. توشقان يىلى بىرىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن ئارام

2. قىيا (ۋە) قىنسۇن ئىككىمىزگە ئىشلىتىش ئۈچۈن چو كېرەك بولغاچقا،

3. تۈكۈزدىكى زىرائەت تېرىلىدىغان يەرنى ئالتمشاقا

4. (يەنى؟) بوۋامغا (؟) ئون ئىككى سەر چو ئىجارە ھەققىنى قولۇمغا

5. ئېلىپ، (ئاندىن) بەردىم. گۇۋاھچى سىسىدۇ، گۇۋاھچى تويىن. بۇ

6. تامغا بىزنىڭدۇر. مەن قىنا ئۆزۈم يازدىم.

36 (3 – 4)

1 takïğu yïl ikindi ay on yangïk-a
2 manga bay tmür-kə kəpəz tarïğu
3 yir kərgək bolup tmiqi-ning
4 bu suw-takï uduru borlukïn on
5 tng kəpəz yak-a-ka tudtum bu
6 bu on tng kəpəz-ni küz yangïda
7 basï taxï birlə birür-mən bu
8 borluk-nïng nəgü kim kalanï kawïdï
9 bolsar mən tmiqi bilür-mən bay
10 tmür bilməz tanuk nom kulï
11 tanuk bulat bu nixan mən tmiqi-
12 ning ol mən tmiqi θk
13 bitidim

ئىزاھلار:

5. tng (~tang، تاڭ): ئۇدۇن ساك تىلىدىكى ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى thamga دىن كەلگەن دەپ قارالماقتا.

6. bu (بۇ): مەزكۇر سۆز بۇ يەردە ئوشۇقچە يېزىلىپ قالغان.

8. kalanï kawïdï: kalan (قالان) بىلەن kawïd (قاۋىد) ئۆز زامانىسىدىكى باج-سېلىقنىڭ ناملىرى ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى،
2. ماڭا (يەنى) باي تەمۈرگە كېۋەز تېرىيدىغان
3. يەر كېرەك بولۇپ، تمىچىنىڭ

4. بۇ سۆز (ئۆستەڭ)نىڭ ئۆدۈلىدىكى ئۈزۈملۈكنى ئون
5. تاڭ (ئىبغىرلىقتىكى) پاختىغا ئىجارىگە ئۆتتۈم.
6. بۇ ئون تاڭ پاختىنى كۆزدە
7. كەم-كۈتسىز بېرىمەن. بۇ
8. ئۈزۈملۈكنىڭ ھەرقانداق باج-سېلىقى
9. بولسا، مەن تىمچى جاۋابكار بولىمەن. باي
10. تەمۈر جاۋابكار بولمايدۇ. گۇۋاھچى نوم قۇلى،
11. گۇۋاھچى بۇلات. بۇ نىشان مەن تىمچى-
12. نىڭدۇر. مەن تىمچى ئۆزۈم
13. يازدىم.

37 (3 – 5)

biqin yïl aram ay iki
yangï-ķa manga təmür buķ-a-ķa
tarïğ tarïğu yir kərgək bolup
ķyïmtu-nïng qangïķ(?)-taķï ilqi
birlə-kii təng ülüx-lüg yirin
iki xïğ yaķ-a-ķa tuḍum bu
yir-kə əngiz tuḍṣa birim
alïm kəlẓə mən təmür buķ-a bilür
mən ķayïmtu bilməz uluğ birim
kəlẓə ol arķ-a-lïķ bolur tnuķ
mïsïr tanuķ səngə bu nixan
mən təmür buķ-a-nïng ol mən
ķayïmtu təmür buķ-a-ķa
ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

4. qangïḳ (چاڭىق): 2"UW" دە "qaḳqaḳ(?)" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز بۇ ھۆججەتنىڭ يېزىق ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، بۇ يەر نامىنى qangïḳ دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق.

6-7. bu yir-kə əngiz tuḍşa (بۇ يەرگە ئېڭىز تۇتسا): پىشقان زىرائەتنى ئورۇۋېلىنغان ئېتىز ئېڭىز ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، "بۇ يەرگە ئېڭىز تۇتسا" دېگەن جۈملە "بۇ يەرنىڭ ھوسۇلىنى ئالغاندا" دەپ يەشمە بېرىلدى. 2"UW" دە "بۇ يەرگە ئېڭىز تۇتسا" دەپلا ئېلىنغان.

12-13. tθmür (تۆمۈر): 2"UW" نىڭ 73- بېتىدە، بۇ ۋەسىقىنىڭ 12-، 13- قۇرلىرىدا بۇ ئىسىم "tụmür" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز tθmür دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق. بۇ ئىسىم، مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 2-، 8- قۇرلىرىدا təmür دەپ يېزىلغان. باشقا ۋەسىقىلەردە təmir دېگەن شەكىلدىمۇ ئۇچرايدۇ. ھازىرغىچە ئۇيغۇر تىلىدا ئىزچىل قوللىنىلىۋاتقان بۇ ئىسىمنىڭ ئۆزگىرىشىنى مۇنداق كۆرسىتىشكە بولىدۇ.
tθmür < təmür < təmir.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى
2. كۈنى، ماڭا-تەمۈر بۇقىغا
3. زىرائەت تېرىشقا يەر كېرەك بولۇپ،
4. قايىمتۇنىڭ چاڭىقتىكى ئىلچى
5. بىلەن تەڭ ئۆلەشكەن يېرىنى
6. ئىككى شىغ (دادەن ئاشلىققا) ئىجارىگە ئالدىم. بۇ
7. يەرنىڭ ھوسۇلىنى ئالغاندا، باج-

8. سېلىق كەلسە، مەن تەمۈر بۇقا جاۋابكار بولى-

9. سمەن، قايىمتۇ جاۋابكار بولمايدۇ. (نەگەر) چوڭ سېلىق

10. كەلسە، ئۇ (قايىمتۇ جاۋابكار) بولىدۇ. گۇۋاھچى

11. مىسىر، گۇۋاھچى سەگە. بۇ نىشان

12. مەن تۆمۈر بۇقىنىڭدۇر. مەن

13. قايىمتۇ تۆمۈر بۇقىدىن

14. سوراپ يازدىم.

38 (3 – 6)

1 biqin yïl (a)ram ay iki ////////

2 manga tïnsïdu-ḳa yir k(ərgək) /////

3 qikəz-təki tarïğ nəḓəg /////

4 kül-əy yaz-lïğ küz-lüg //////

5 yarïm xïğ tarïğ iki ///////

6 ür yaḳ-a birgü kərək(?) t/////////

7 bu yir-kə əngiz tuḓa //////////

8 kəlẓə mən tïnsïdu bil(ür) ///////

9 mən uluğ birim bolẓa /////////

10 -lïḳ bolur t(a)nuḳ ḳuḓl(uğ) //////

11 tanuḳ ḳ/////////////////////

12 ol mən boḳsadu (...)/////////

13 bititim bu kəni TWYK (.)//////

14 -lïğ ol

ئىزاھ:

1. بۇ ۋەسىقىنىڭ 1- قۇرىدىكى iki (ئىككى) سۆزىنىڭ ئاخىرىدىكى كەمتۈك بولۇپ قالغان ئورۇندىكى سۆزنى "yangïḳa"، "ygrmikə" ياكى

"otuzķa" دەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش مۇمكىن. شۇڭا، بۇ يەردىكى كۈن، 1-
ئاينىڭ 2-، 12- ياكى 22- كۈنلىرىدىن بىرىنى كۆرسىتىدۇ.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى (ئون ئىككىنچى ياكى يىگىرمە ئىككىنچى كۈنى)
2. ماڭا تىنىسدۇغا يەر كېرەك (بولۇپ) ...
3. چىكەزدىكى تېرىلغۇ قانداق ...
4. دەم ئالدۇرىدىغان يەر يازلىق، كۈزلۈك ...
5. يېرىم شىغ (دادەن) بۇغداي، ئىككى ...
6. تېرىق ئىجارە بېرىشى كېرەك. ...
7. بۇ يەرنىڭ ھۆسۈلىنى ئالغاندا، (باج-سېلىق)
8. كەلسە، مەن تىنىسدۇ جاۋابكار بولمەن. ...
9. مەن، چوڭ سېلىق بولسا، ...
10. ... بولىدۇ. گۇۋاھچى قۇتلۇق، ...
11. گۇۋاھچى ق-...
12. مۇزۇر. مەن بوقسادۇ ... (سوراپ)
13. يازدىم. بۇ توغرا ...
14. -لىقدۇر.

39 (3 – 7)

1 taķïğu yïl ikinḍi ay səkiz ygrmikə
2 manga ilqi-kə tarïğ tarïğu yir kərgək
3 bolup ķayïmḍu-nïng yol toğan-taķï yarïm

4 əngiz yir-in anuk̡-k̡a (t)uḍtum bu yir-kə
5 nəqə uruğ baḍsar ikəgü təng ündürüp
6 tarïr-biz bolmïx tüx-in təng üləxür-
7 biz bu yir-kə birim alïm kəlsər ikəgü
8 təng bilir-biz bu sөz-kə tanuk̡ k̡ay-a
9 bahxï tanuk̡ qisim bu nixan mən ilqi-
10 ning ol mən mïsïr xila ayïḍïp biḍitim

ئىزاھ:

.4 anuk̡-k̡a tuḍtum (ئىجارىگە ئالدىم): anuk̡-k̡a tuḍ- (~tut-) دېگەن پېئىل ئەسلىدە "تەييارلاشقا ئالماق" (يەرنى ئاغدۇرۇپ ۋە تەكشىلەپ، ئۇرۇق چېچىشقا تەييار قىلىشقا ئالماق) دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يېرىم ئېتىز يەرنى (تېرىشقا) تەييارلاشقا ئالغۇچى ئىلچى ئەمگەك كۈچى چىقىرىشنى ۋە ئۇرۇقلۇقنىڭ يېرىمىنى چىقىرىشنى ئۈستىگە ئالغاندىن باشقا، يەنە ھوسۇلنىڭ يېرىمىنى قايىمدۇغا ئىجارە ئورنىدا تۆلىشى كېرەك. شۇڭا، يەشمىدە "-anuk̡-k̡a tuḍ" پېئىلى "ئىجارىگە ئالماق" دەپ يەشمە قىلىندى. "(تېرىشقا) تەييارلاشقا ئالماق" دەپ ئېلىنسىمۇ بولىدۇ.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى،
2. ماڭا ــــ ئىلچىگە زىرائەت تېرىشقا يەر كېرەك
3. بولۇپ، قايىمدۇنىڭ يول توغاندىكى يېرىم
4. ئېتىز يېرىنى ئىجارىگە ئالدىم. بۇ يەرگە
5. قانچىلىك ئۇرۇق چېچىلسا، ئىككىمىز تەڭ چىقىرىپ،
6. تېرىيمىز. چىققان ھوسۇلنى ئىككىمىز تەڭ ئۈلىشى-
7. مىز. بۇ يەرگە باج-سېلىق كەلسە، ئىككىلەن

8. تەڭ تۈلەيمىز. بۇ سۆزگە گۇۋاھچى قايا
9. باخشى، گۇۋاھچى چىسىم. بۇ نىشان مەن ئىلچى-
10. ـنىڭدۇر. مەن مىسىر شىلا سوراپ بازدىم.

40 (3 - 8)

1 yunt yïl (al)ḍïnq ay səkiz
2 ygrmi-kə m(an)ga mïsïr-ḳa yür tarï-
3 ğu yir kərgək bolup ḳayïmtu-
4 nung sïḳap-taḳï yarïm ə(n)giz
5 yirin (a)nu(ḳ)-ḳa tuḍum b(u) yir-kə
6 niqə uruğ baḍẓa ikigü təng
7 alïrbiz b(u) yir-kə birim (a)lïm
8 kəlẓə ikirər (ya)rïm bilxip ////
9 birürbiz t(anu)ḳ əxgəkqi /////
10 səngə bu nixan mən ḳayïm(tu) ////
11 ol ///////(....) bitidim
12 ///////////(..) (..)YRWZWN /////s
13 ///////////////////(...)//////////

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى
2. كۈنى، ماڭا — مىسىرگە تېرىق تېرىش-
3. ـقا يەر كېرەك بولۇپ، قايىمتۇ-
4. ـنىڭ سىقاپتىكى يېرىم ئېگىز
5. يېرىنى ئىجارىگە تۇتتۇم. بۇ يەرگە
6. قانچىلىك ئۇرۇق كەتسە، ئىككىيلەن تەڭ (ئۇستىمىزگە)
7. ئالىمىز. بۇ يەرگە ھەرقانداق باج-سېلىق

8. كەلسە، ھەر ئىككىلىمىز يېرىمىدىن ئۈستىمىزگە ئېلىپ (تەڭ)
9. تۆلەيمىز. گۇۋاھچى ئەشكەكچى، (گۇۋاھچى)
10. سەگە. بۇ نىشان مەن قايمىتۇ(نىڭ)-
11. مدۇر. ... يازدىم.
12. ...
13. ...

41 (3 - 9)

1 toğrul-(ḳa arpa tarïğu) y(i)r
2 kərgək b(olup bulda aqa)rï-nïng
3 bərk toğ(an-taḳï bi)r əngiz
4 yirin anuḳ-(ḳa t)uḍtum
5 θrḍgün-tə anuḳ bolmïx-ta
6 iki sïğ arpa-nïng tüxin
7 tilik toğrul alïr tθrt
8 küri arpa mən tilik toğrul
9 bulda aqarï-ḳa birip alḍï küri
10 bulda aqa(rï) ////////// SN(?)
11 ünḍürü(p) ////////////////
12 TWY//////////////////////
//////////////////////////
13 bu yir-kə (.....)/////(..)
14 klẓə iki ülüx tilik toğrul
15 birür-mən bulda bir ülüx
16 birür-mən {..}yn-ə üq sïğ
17 arpa-tïn arḍuḳ baḍẓa ikigü
18 təng uruğ ündürüp {.....}
19 tarïr-biz mən kəxmirl-<ïğ>(?)

بەشىسى:

(... يىل ... ئاينىڭ ... كۈنى، ماڭا تىلىك)

1. توغرۇلقا (ئارپا تېرىش ئۈچۈن) يەر
2. كېرەك بول(ۇپ، بۇلدا) ئاچارىشىڭ
3. بەرك توغاندىكى بىر ئېگىز
4. بېرىنى (تېرىشقا) تەييارلاشقا ئالدىم.
5. خاماندا (ئارپا) تەييار بولغاندا،
6. ئىككى شىغ (دادەن) ئارپىنىڭ ھوسۇلىنى
7. تىلىك توغرۇل ئالدۇ. تۆت
8. كۆرە ئارپ(ىنى) مەن تىلىك توغرۇل
9. بۇلدا ئاچارىغا بېرىپ، ئالتە كۆرە (ئارپىنى)
10. بۇلدا ئاچارى ....
11. چىقىرىپ ...
12. ...
13. بۇ يەرگە (ھەرقانداق باج-سېلىق)
14. كەلسە، ئىككى ئۈلۈشىنى (مەن) تىلىك توغرۇل
15. تاپشۇرىمەن. مەن بۇلدا بىر ئۈلۈشىنى
16. تاپشۇرىمەن. (بۇ يەرگە) نەگەر ئۈچ شىغ (دادەن)
17. ئارپىدىن ئارتۇق (ئۈرۈق) كەتسە، ئىككىلەن
18. تەڭ ئۈرۈق چىقىرىپ ...
19. تېرىيمىز. مەن كەشىرلىك (؟)
20. يازدىم.

42 (3 - 10)

1 /////////////// onunq ay
2 ////////-(ķ)a manga təmür
3 //////////// (t)arïğu yir
4 ////////////p ķyïmtu-nïng
5 ////////////// (i)lqi bilə-ki
6 ///////// (yr)ïm əngiz yirin
7 //////// (tut)dum bu yir-kə
8 //////////// badza ikigü
9 /////////////üp
10 ////////////// üləxip alïr-
11 ///////// (yi)r-kə əngiz {tu}
12 ///////////// alïm kəlzə
13 ///////// (b)ilürbiz
14 //////////// tanuķ səngə
15 ///////////// təmür buķ-a
16 ///////////////////////in
17 ////////////////////////u

يەشمىسى:

1. ... (يىل) ئونىنچى ئاينىڭ
2. ... (كۈنى) ماڭا تەمۈر
3. (بۇقىغا زىرائەت) تېرىشقا يەر
4. (كېرەك بولۇپ) قايىمتۇنىڭ
5. ... ئىلچى بىلەن
6. ... يېرىم ئېگىز يېرىنى
7. (تېرىشقا تەييارلاشقا) ئالدىم. بۇ يەرگە

8. (قانچىلىك ئۈرۈق) كەتسە، ئىككىيلەن
9. (تەڭ چىقىر)ىپ
10. (تېرىبىمز)... ئۈلشىپ ئال(ىمز)
11. ... يەرگە ئېگىز
12. ... (باج)-سىلىق كەلسە،
13. ... جاۋابكار بولىمىز.
14. ... گۇۋاھچى سەگە،
15. ... تەمۇر بۇقا.
16. ...
17. ...

43 (3 - 11)

1 yunt yïl altïnq ay səkiz
2 ygrmi-kə manga mïsïr-ḳa yür
3 tarïğu yir kərg(ək bolu)p ḳayïmtu-
4 nïng sïḳap-taḳï ilqi bilə ülüx-
5 lüg manga təgər yrïm əngiz yir
6 yən-ə üsḍünki yir-ni mïsïr-ḳa birip
7 aldïn yrïm əngiz yir-ni anuḳ-
8 ḳa birdim bu yir-kə niq-ə uruğ
9 baḍẓa ikigü tng üləxip alïr-biz
10 alïm birim kəlẓə ik(i)rər (t)ng bilixip
11 tng birürbiz tnuḳ əxgəkqi tanuḳ
12 sngə bu nixan mən tmür-n(üng ol) mən
13 ḳayïmtu təmür-kə ayï(ḍ)ïp
14 əzüm bitidim

ئىزاھلار:

بۇ ۋەسىقە (3-8) 40- نومۇرلۇق ھۆججەت بىلەن مەزمۇن جەھەتتىن خېلىلا ئوخشىشىپ كېتىدۇ. شۇڭا، بۇ ئىككى ھۆججەتنى ئوخشاشلا بىر ئادەم يازغان بولۇشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ.

12. tmür (تمۇر): بۇ ھۆججەتكە ئۆزىنىڭ نىشانىنى (بەلگىسىنى) چۈشۈرگۈچىنىڭ (ياكى قول قويغۇچىنىڭ) ئىسمى (بۇ ئىسىم بۇ ھۆججەتنىڭ 13-قۇرىدىمۇ ئۇچرايدۇ). بۇ خىل ھۆججەتلەرنىڭ يېزىلىش شەكلىگە ئاساسلانغاندا، ئۇ ئىجارىگە ئالغۇچى بولۇشى كېرەك. بىراق، بۇ ھۆججەتنىڭ فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ 2- ۋە 6- قۇرلىرىدا، ئىجارىگە ئالغۇچىنىڭ نامى "مىسىر" دەپ يېزىلغان. شۇڭا، 2"UW" دىمۇ misïr دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بۇ بىر ئالاھىدە ئەھۋال. بۇ ۋەسىقىنىڭ 12-، 13- قۇرلىرىدىكى "تەمۇر" دېگەن ئادەم ئىسمىغا ئاساسەن، 2-، 8- قۇرلاردىكى "مىسىر" دېگەن ئىسىمنى "تەمۇر" دەپ ئۆزگەرتىپ ياكى تۈزىتىپ ئېلىشقىمۇ بولىدۇ.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى
2. كۈنى، ماڭا ــ مىسىرگە تېرىق
3. تېرىشقا يەر كېرەك بولۇپ، (مەن) قايسىتۇ
4. سىقاپتىكى، ئىلچى بىلەن ئۆلەش-
5. كەن(دە) ماڭا تەگكەن بىرىم ئېگىز يەر(نى)،
6. يەنى يۆقىرىقى يەرنى مىسىرغا بېرىپ،
7. تۆۋەنكى بىرىم ئېگىز يەرنى(تېرىشقا) تەييارلاش-
8. قا بەردىم. بۇ يەرگە قانچىلىك ئۆرۈق

9. كەتسە، ئىككىلەن تەڭ چىقىرىمىز.
10. باج-سېلىق كەلسە، ھەر ئىككىمىز ئۈستىمىزگە ئېلىپ،
11. تەڭ تاپشۇرىمىز. گۇۋاھچى ئەشكەكچى، گۇۋاھچى
12. سەگە. بۇ ئىشان مەن تەمۈرنىڭدۇر. مەن
13. قايىمتۇ تۆمۈردىن سوراپ
14. ئۆزۈم يازدىم.

44 (3 - 12)

1 tang kəpəzi (.)l(...)
2 borluḳ-nïng yir-ning
3 ///(...) ḳalanï bolsar
4 mə(n) tmiqi bilür-mə(n)
5 bay(?) tmür bilməz tnuḳ
6 tügəl ynga tnuḳ ḳoyn
7 (.)///// b(u n)ixan mən tmiqi-
8 ning ol mən өşüm
9 bitidim

يەشمىسى:

1. تاڭ (ئىبغىرلىقتىكى) كېپەزى ...
2. ئۆزۈملۈكنىڭ، يەرنىڭ
3. ... قالانى (بېجى) بولسا،
4. مەن تەمچى جاۋابكار بولىمەن.
5. باي تەمۈر جاۋابكار بولمايدۇ. گۇۋاھچى
6. تۈگەل يە(ڭ)گا، گۇۋاھچى قويىن.

7. ... بۇ نشان مەن تمچە-
8. سنگدۇر، مەن ئۆزۈلم
9. بازدىم.

45 (3 - 13)

1 yunḍ yïl altïnq ay on yngï-ḳa
2 mnga sranguq-ḳa uşun-ḳa barğu
3 əxək ulağ kərgək bolup ḳïbrïdu-
4 nung əxəkin onar-ḳa {..} toḳuz oḍuz-
5 luḳ bөzgək [bөz-kə] tərkə altïm
6 ḳuḍaba-tïn yanmïx-ta bu əxək-
7 ni təri birlə kөni birür-
8 mən əxək-ni təri birlə birməsr-
9 mən srḳuy-taḳï mahmur-a birlə
10 ülüx-lüg yirimni iki tüzin
11 tarïp yişün bu əxək barïr-
12 ta kəlir-tə tax tgil bolsar bix
13 yaxar yaraḍu əxəkig birür-
14 mən əxək-ni birginqə bu
15 yirm-ni yişün tip
16 nixan qïşïp biḍig birdim
17 tanuḳ il buḳ-a tnuḳ
18 isigi mən ḳarïm
19 sranguq-ḳa üq ḳaḍa
20 ayïḍïp biḍidim

ئىزاھلار:

4. onarka: ئەسلى تېكىستتىكى ئوقۇغىلى بولىدىغان {..} onar-ka دېگەن سۆزگە ئاساسلانغاندا، onar-ka نى "ھەر ئون (كۆزنۈكنى)" دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. بىراق، ka- نىڭ قۇيرۇقىدىكى قارا سىياھتا بۇلغانغان ئورنىدا يەنە ئىككى ھەرىپنىڭ ئورنى بولۇپ، بۇ ھۆججەتنىڭ رەسىمگە ئاساسەن، بۇ سۆزنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ka{ri} دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىش مۇمكىن. شۇنداق بولغاندا، onar ka{ri} نى "ھەر ئون قارى" (قارى-ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى بولۇپ چىغا تەڭ) دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. پۈتۈن جۈملىنى بولسا، "قىبرىدۇنىڭ ئېشىكىنى ھەر ئون قارىسى (چىسى) يىگىرمە توققۇزلۇق بۆزگە ئىجارىگە ئالدىم." دەپ يەشمە قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

5. bθzgək (=bθz-kə): ئەسلى تېكىستتە "bθz-kə" (بۆزگە) دېگەن سۆز "bθz-gək" (بۆزگەك) دەپ يېزىلىپ قالغاندەك قىلىدۇ.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى،
2. ماڭا — سىراكۈچقا يىراققا بېرىش ئۈچۈن
3. ئېشەك ئولاغ كېرەك بولۇپ، قىبرىدۇ-
4. نىڭ ئېشىكىنىڭ ھەر ئون (كۆزنۈكنى) يىگىرمە توققۇزلۇق
5. بۆزگە ئىجارىگە ئالدىم.
6. قۇتابادىن قايتىپ كەلگەندە، بۇ ئېشەك-
7. نى ئىجارىسى بىلەن بىللە ساق (قايتۇرۇپ) بېرى-
8. مەن. ئېشەكنى ئىجارىسى بىلەن (قايتۇرۇپ) بېرەلمى-
9. سەم، سىرتقۇيدىكى ماخمۇرا بىلەن
10. (بىرلىكتە) ئۆلۈشكەن يېرىمنى ئىككى قىتىم

11. تېرىپ بېسۇن. بۇ ئېشەك بېرىش

12. (ياكى) كېلىشتە سىرتتا يوقالسا، بەش

13. ياشلىق (يارامىلىق) ئېشەك تېپىپ بېرىن-

14. -مەن. ئېشەكنى بەرگۈچە بۇ

15. يېرىمنى (تېرىپ) يەپ تۇرسۇن دەپ

16. ئىشان سىزىپ، ھۆججەت بەردىم.

17. گۇۋاھچى ئىل بۇقا، گۇۋاھچى

18. ئىسىگى. مەن قارىم

19. سىراكۈچىن ئۈچ قاتا

20. سوراپ يازدىم.

46 (3 – 14)

1 yunt yïl ikindi ay
2 tokuz yangïka manga tөlәk
3 tәmür-kә tәrkәn ud
4 kәrgәk bolup umar-
5 nïng ala udïn tәrkәn
6 aldïm bu ud-nïng
7 tәrin-gә küz yangït-a
8 iki xïğ tarïğ üq sïğ
9 yür birürmәn bu ud-
10 nïng өlsәr ïdsar
11 mәn umar birür-mәn yok
12 bolsar mәn bilürmәn
13 bu udnï onunq ay
14 bağïrqk-ka tәginq

15 ixlədmək boldum
16 tanuķ nom ķulï tanuķ
17 kɵküs ķay-a bu nixan
18 məning ol mən tɵlək
19 təmür ɵşüm bitidim

ئىزاھلار:

3. tərkən (ئىجارىگە): مالوۋ "tərkən سۆزى موڭغۇل تىلى ۋە سېرىق ئۇيغۇر تىلىدىكى tərgən (بۇك ھارۋىسى) دېگەنگە توغرا كېلىدۇ، tərgən ud بولسا، بۇك ھارۋىسىغا قاتىدىغان ئۇينى كۆرسىتىدۇ" دەپ ھېسابلىغان. tər بولسا، "ئىجارە، ئىجارە ھەققى" دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇنىڭغا -kə ياكى -kən ئۇلانغاندىن كېيىن، يەنە -al (ئالماق) ياردەمچى پېئىلى قوشۇلسا، يەنى -tərkə/tərkən al شەكلىدە كەلسە، "ئىجارىگە ئالماق" دېگەن مەنىگە ئىگە بولىدۇ. ئۇ ئالدىنقى ھۆججەتتە -tərkən al دېگەن شەكىلدە كەلگەن بولۇپ، بۇ ۋەسىقىنىڭ 5-، 6- قۇرلىرىدا -tərkən al شەكلىدە كەلگەن. شۇڭا، بۇ ۋەسىقىنىڭ 3- قۇرىدىكى tərkən سۆزى "UW"2 دە ئېلىنغانغا ئوخشاش "ئىجارە" مەنىسىدە ئېلىندى.

14. bakïrqka-ka təginq (كىرگەنگە قەدەر): bakïrqk قا "UW"2 دە "شوتا (؟)" ياكى "دەرتە (؟)" (ھارۋىنىڭ شوتىسى ياكى دەرتىسى) دېگەن مەنا بېرىلگەن. مەھمۇد قەشقەرى «دىۋانۇلۇغاتىت تۈرك»تە bağïrqak (باغىرچاق) دېگەن سۆزنى "ئۈچۈلۈق" دەپ ئىزاھلىغان. («تۈركىي تىللار دىۋانى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980- يىل نەشرى، 653- بەت).
bakïrqkنىڭ يۇقىرىدىكى كۆرسىتىلگەن مەنىلىرىگە ئاساسەن، بۇ ھۆججەتنىڭ 13- ۋە 15- قۇرلىرىدىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئېنىق، چۈشىنىشلىك يېشىپ بېرىش تەس.

بىزنىڭچە، bakïrqk-ka نى bakïr qak-ka دەپ، يەنى bak-$ïr

(باقماق، قارىماق دېگەن پېئىللىغا سۈپەتداش قوشۇمچىسى ŝïr قوشۇلغان شەكىل)، qak#ka (چاغقا، ۋاقىتقا) دەپ چۈشەنگەندە، بۇ ۋەسىقىنىڭ 13- ۋە 15- قۇرلىرىنى "بۇ ئۆينى ئونىنچى ئاي قارىغان چاغقا (كىرگەنگە) قەدەر ئىشلىتىدىغان بولدۇم" دەپ چۈشىنىشلىك قىلىپ يېشىپ بەرگىلى بولىدۇ. bakïrqk نى bakïr بىلەن qk (~ qak) قوشۇلۇپ يېزىلغان دېيىشكە بولىدۇ.

بەشىمىسى:

1. ئات يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ
2. توققۇزىنچى كۈنى، ماڭا ـ تۆلەك
3. تەمۈرگە ئىجارىگە ئۆي (كالا)
4. كېرەك بولۇپ، ئۆمار-
5. نىڭ ئالا ئۆينى ئىجارىگە
6. ئالدىم. بۇ ئۆينىڭ
7. ئىجارىسىگە كۆز ۋاقتىدا
8. ئىككى شىغ (دادەن) بۇغداي، ئۈچ شىغ (دادەن)
9. تېرىق بېرىمەن. بۇ ئۆي
10. ئۆلۈپ قالسا،
11. مەن ئۆمار (تۆلەپ) بېرىمەن. يوقىلىپ
12. كەتسە، مەن جاۋابكار بولىمەن.
13. بۇ ئۆينى ئونىنچى ئاي
14. كىرگەنگە قەدەر
15. ئىشلىتىدىغان بولدۇم.
16. گۇۋاھچى نوم قۇلى، گۇۋاھچى

17. كۆكۆس قايا. بۇ نىشان

18. مېنىڭدۇر. مەن تۆلەك

19. تەمۇر ئۆزۈم يازدىم.

47 (3 — 15)

1 (biq)in yïl bixinq ay tok̡uz yangï-k̡a m(anga) ... ...

2 borluk̡ krgək bolup (s)antu-ltk̡ï basïk̡ ... ...

3 -lïğ borluk̡ïn üq künqi iki biž b-... ...

4 bo(r)luk-ta t-... ...-imix-in yak̡(a)sïn ... ...

5 bu üq kü(p)(?) ...-da bir sïn(ga)r(?) KW-... ...

6 (mn)(?) tüy KRK/// ... ..-a ...-r-ta

7 kɵ(p)(?) künqi SWY/ ... ...

8 bitig ///// b-... ... ...

9 tnuk̡ (a)lp ar-... ... ...

10k

bu bo(r)luk̡(?) ... ...

11k asï ////// y-... ... ...

12k bir apk̡uttï). b-... ... ... -a W/...

13k biz yangï ang-... /BYK̡Y birlə tügəl

14k borluk̡-nung tü(xi)(?) krgəksiz yak̡ak̡a

15k bax bitig ol

ئىزاھلار:

بۇ ۋەسىقە توغرىسىدا، قارالسۇن ئىسرائىل يۈسۈپ «دۈنخۇاڭ، تۇرپان تەتقىقاتى» 4- جىلد، 1999.

قولىيازما ھەققىدە: بۇ ئۆززۈملۈكنى ئىجارىگە ئېلىش توختامى بولۇپ، 1980- يىلى تۇرپان بېزەكلىك مىڭئۆيدىن تېپىلغان. ئۇنىڭ دەۋرى مىلادى 13- ئەسىردىن كېيىن ئەمەس بولۇشى مۇمكىن. بۇ ۋەسىقە ھازىر 80. T. BI :528 نومۇر بىلەن تۇرپان ۋىلايەتلىك مۇزېيدا ساقلانماقتا.

بۇ ھۆججەت، مەزمۇن جەھەتتىن خېلى ئېنىق ھالدا "ئىجارە ئېلىش ۋەسىقىلىرى" تۈرىگە كىرىدۇ (2"UW" دىكى RH تۈرىگە كىرىدۇ).

1. yangï-ka (ياڭقا): ئۆز سۆز (yangï "يېڭى"، "دەسلەپ" دېگەن مەنىگە ئىگە) بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا ھەر ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنى ئىچىدىكى كۈنلەر yangïka بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

3. künqi (كۈنچى): چەت تىلدىن قەدىمكى ئۇيغۇرچىگە كىرگەن سۆز، ئۇ ئۆلچەم قاچىسى ياكى ئۆلچەم بىرلىكىنى كۆرسىتىدۇ كېرەك. سانسكرىتچىدە künqi گە يېقىن كېلىدىغان kunji دېگەن ئاتالغۇ بار بولۇپ، "بىر kunji سەككىز سىقىمغا تەڭ". شۇڭا، بۇ ئاتالغۇنىڭ سانسكرىتچىدىن قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا كىرىش ئېھتىمالى بار. بۇ ئاتالغۇنىڭ قايسى چەت تىلدىن كىرگەنلىكى تېخى ئېنىق بېكىتىلمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، بىز ئۇنى kürqi ياكى kuinqi دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدىغانلىقىنىمۇ ئەسكەرتىمىز.

3. biž (بىژ): چەت تىلدىن كىرگەن سۆز بولۇپ، ئۆلچەم قاچىسى، ياكى ئۆلچەم بىرلىكىنى كۆرسىتىدۇ كېرەك.

5. kü(p)(?) (كۈپ): ئەسلى تېكىستتە بۇ سۆزنىڭ ئاخىرقى ھەرپى ئېنىق ئەمەس. بىز مەزكۇر ھۆججەتنىڭ خەت ئۇسلۇبىغا، بولۇپمۇ p ھەرپىنىڭ سۆز ئاخىرىدىكى شەكلىگە ئاساسەن، ئۇنى küp دەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ترانسكرىپسىيە قىلدۇق. يەنە، بۇ ھۆججەتنىڭ 7- قۇرىدىكى kθ(p)(?) دېگەن سۆزنىڭ ئاخىرىدىكى p ھەرپىمۇ يۇقىرىدىكى ئاساستا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇنى ئەسكەرتىپ قويۇش زۆرۈركى، kü(p)(?)نى kü(rk)(?) ياكى kü(ng)(?) دەپ، kθ(p)(?)نى kθ(k)(?) ياكى kü(n)(?) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلغىلى

بولمايدۇ. چۈنكى، كەمتۈك ھۆججەتلەردىكى، بولۇپمۇ مەزمۇنىنى تازا ئېنىق ئوقۇغىلى بولمايدىغان كەمتۈك ھۆججەتلەردىكى بىر نەچچە ھەرپى ساقلىنىپ قالغان سۆزلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ترانسكرىپسىيە قىلغاندا، ئۇنىڭ ئىشەنچلىك بولۇش دەرىجىسىگە كاپالەتلىك قىلماق تەس. شۇڭا، ئىلمىي ئاساستا ئېھتىياتچان پوزىتسىيە تۇتۇشقا توغرا كېلىدۇ.

13-، 7-، 5-، KW: چوڭ يېزىلىشى بويىچە بېرىلگەن ھەرپلەر ئىچىدە، W بولسا، o، u ياكى θ، ü نى ياكى ئۇلارنىڭ ھالقا شەكىللىك قىسمىنى، k ھەرپى بولسا k ياكى g نى، s ھەرپى s ياكى x نى، Y ھەرپى y ياكى ï/i نى، B ھەرپى b ياكى p نى، Ķ ھەرپى ķ ياكى ğ نى كۆرسىتىدۇ.

12. apķutlï (ئاپقۇتلى): بۇ سۆزنىڭ مەنىسى ئېنىق ئەمەس. ئۇنىڭ ئاخىرىدىكى z ھەرپىنىڭ ئۈزۈلۈكى يۇقىرىغا قايرىلغان قىسمى يېزىلغاندىن كېيىن، يەنە ئۆچۈرۈۋېتىلگەندەك قىلىدۇ. شۇڭا، بۇ سۆزنى abķuuxï (مەنىسى "ئوۋ قۇشى" ؟) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشمۇ مۇمكىن.

14. tü(xi)(?) (تۈشى): بۇ سۆز ئۇنىڭ ئالدى- كەينىدىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىگە ئاساسەن، شۇنداق ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى بەشىنچى ئاينىڭ توققۇزىنچى كۈنى، ماڭا ...
2. ئۆزۈملۈك كېرەك بولۇپ، سانتۇلدىكى باسىق ...
3. ئۆزۈملۈكنى ئۈچ كۈنچى(؟) ئىككى بۆ(؟) ...
4. ئۆزۈملۈكتە (ياكى ئۆزۈملۈكتىن) ... ئىجارە ھەققىنى ...
5. بۇ ئۈچ كۈپ(؟) ... بىر تەرەپ ...
6. مەن تۈي(؟) ...
7. كۈپ(؟) كۈنچى(؟) ...
8. ھۆججەت (توختام) ...
9. گۇۋاھچى ئالىپ ئار– ...

10. بۇ ئۈززۈملۈك (؟) ...

11. ...

12. بىر ئاپقۇتلى(؟) ...

13. -مىز يېگى ... بىرگە تۆگەل ...

14. ئۈززۈملۈكنىڭ مېۋىسىنى (؟) ئىجارە ھەقىقىگە (سۇندۇرۇشقا) بولمايدۇ. بۇ باش (ئاساسىي) ھۆججەتتۇر (توختامدۇر).

4. قەرز ئېلىش ۋەسىقىلىرى

48 (4-1) —— 79 (4-32)

48 (4 — 1)

1 taķïğu yïl altïnq ay bir yangïķa mən ïnal barsķa
2 yüz ķanpu krgək boltï yoķtïr-ta altïm . iki
3 ït yïl altïnq ay bir yangïķa əlig ķanpu baxïnta)
4 urup yüz əlig ķanpu birür-mən bu ////////////-
5 qi totuķ tanuķ kənq bars /////////////////
6 bu ///////////////////////////////////////

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن ئىنەل بارسقا
2. يۈز قانپۇ كېرەك بولدى. يوقتىردىن ئالدىم. ئىككىنچى (يىلى؟، يەنى)
3. ئىت يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، ئەللىك قانپۇ ئۆستەك
4. قوشۇپ يۈز ئەللىك قانپۇ بېرىمەن. بۇ ...
5. ـچى تۇتۇق، گۇۋاھچى كەنچ بارس ...
6. بۇ ...

49 (4 — 2)

1 /////////////////// (ygr)mi-kə manga abïq-ķa ķuanpu

2 (krgək bol)dï aqari bəg-tə ming ķuanpu altïm

3 /////////////////// ķuanpu-ķa ay sayu səxürmətin

4 //////// ķuanpu birginqə mən abïq θrü ķodï bolsar-mən

5 ////////N ənük birlə kθni birzün bu sawda tanuķ

6 /////////(.) buķaqï sa(.)//(.) tanuķ tibahxï ķotïq

7 /////////(.) arsl(a)n // (ta)mğa biz üqəgü-nüng ol

8B yikqi alpyəgən sangun (..)LY

ئىزاھلار:

2. aqari (ئاچارى): سانسكرتچە "acarya" دىن كەلگەن بولۇپ، "ئۇستاز"، "ھەزرەت" دېگەن مەنىدە بۇ يەردە ئادەم ئىسمى بولۇپ كەلگەن.

4. θrü ķodï bolsar-mən (يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام): "θrü ķodï bol-" نىڭ سۆزمۇ سۆز مەنىسى "تېگىز-پەس بولماق"، "ئۆرە-تۆۋەن بولماق" بولۇپ، 2"UW" دە "قىچىسىپ كەتمەك"، "ئۆزىنى قاچۇرماق ياكى چەتكە ئالماق" مەنىسى بېرىلگەن. بىزنىڭچە "θrü ķodï bol-"، "يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالماق" دېگەن مەنىدە بولۇپ، قەرز ئالغۇچى ئابىچىنىڭ بېشىغا قازا ياكى ھادىسە كېلىپ، قەرزنى قايتۇرالماسلىق ھالىتىنىڭ شەكىللىنىشىنى كۆرسىتىدۇ.

8B. بۇ بىر قۇر سۆزنىڭ تېكىستىكى مەزمۇن بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋىتى يوقتەك كۆرۈنىدۇ.

يەشمىسى:

1. (... يىل) ... ئاينىڭ ئون ... ىنچى كۈنى، مەن ئابىچقا قانپۇ
2. (كېرەك بول)دى، ئاچارى بەگدىن مىڭ قانپۇ ئالدىم.
3. ... قانپۇنى ھەر ئايدا ئۈززۈپ قويماستىن

4. (ئۆسۈمى بىلەن تىزلەيمەن ؟ ئەگەر) قانپۇنى (قايتۇرۇپ) ھەرگىزچە مەن ئاپىچ يا ئىزنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،

5. ... ئەنۆك بىلەن بىرلىكتە تولۇق بەرسۇن. بۇ سۆزگە گۇۋاھچى.

6. ... بۇقاچى سا...گۇۋاھچى تىباخشى قوتىچ،

7. (گۇۋاھچى) ... ئارسلان (بۇ) تامغا بىز ئۆچەيلەننىڭدۇر.

8. يىكچى ئالپىيەگەن ساگۇن. ...

50 (4 — 3)

1 /// (yï)l tərtünq ay toḳuz yəgrmi-kə manga iltə ////

2 /////////p artmïx-ta altmïx üq ḳuanpu<-ḳa> altïm s/////

3 ///////ï-ta ḳapïğ kiriqə-ki küp üzə bir (.)//////

4 ////(.)ginqə ḳap yarïlsar kəlük bərtinsər ///////

5 /////(..) mən artmïx bilirmən bu süqüg bi//////////

6B //////(.)m ḳïryaḳuz kəni birṣün tnuḳ yoğu///////

7B ///// biz ikəgü-nüng ol bu süqüg alğalï /////////

8B //////mïx intu bərirmən

ئىزاھ:

2. kapïğ kiriqə-ki (قاپنى (ئۆزنىڭغا) پاتىدىغان ؟): "UW"2 دە مەنىسى ئېنىق ئەمەس دېيىلگەن. بىز بۇ ۋەسىقىنىڭ 4- قۇرىدىكى "قاپ يىرتىلسا" دېگەن سۆزگە ئاساسەن، "ḳapïğ"نى "قاپنى"، "kiriqə-ki"نى (ئۆزنىڭغا) پاتىدىغان (؟) دەپ يەشمە قىلدۇق. كېيىنكى سۆزنىڭ يەشمىسى تازا ئېنىقلىق بولمىغاچقا، ئۆزىنىڭ كەينىگە (؟) بەلگىسى قويۇلدى.

مەنىسى:

1. ... يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ ئون توققۇزىنچى كۈنى، مەن ئىلتە (مۇرگە؟) ...

2. ... (كېرەك بولۇ)پ، ئارتمىشتىن ئاتمىش ئۈچ قانپۇزغا ئالدىم.

...

3. ... قاپنى (ئۆزىنگە) پاتىدىغان كۆپ بىلەن بىر ...

4. ...گىچە قاپ بېرىلسا، ئۇلاغ زەخمىلەنسە، ...

5. ... مەن ئارتمىش جاۋابكار بولىمەن. بۇ مۇسەللەس (ياكى ئۈزۈم شەربىتى) ...

6B. ... قىرىاقۇز تولۇق بەرسۇن. گۇۋاھچى يىرغۇ ...

7B. ... بىز ئىككىلەننىڭدۇر. بۇ ئۈزۈم ھارىقى (ياكى مۇرابباسى)نى ئالغىلى ...

8B. ... ئىنتۇ بېرىمەن.

51 (4 — 4)

1 yïrn[=yïlan] yïl altïnq ay səkiz yangïḳa mən ḳutluğ
2 ygən tonga-tan yüz ḳ(an)pu (alğ)u ərti bir HW////
3 əlig ḳanpuḳa ḳo(q)o(?)-taḳï //// ḳïşnaḳ-ḳa //
4 sayu iki yoğun bθz k(ir)ür taḳï kin yigən(?)
5 (....) (...)´R sawïm yorïmazun ygən tonga sawïm
6 yorïzun tanuḳ alp ḳ////// tïng turğan ḳutluğ
7 //(...)K´C ḳutl(uğ) (.....)

ئىزاھلار:

4. θgən(?): بۇ ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، بۇ سۆزنى

"yigən" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمىز بولىدۇ. "UW"2 دە "θgən" ("ئۆستەڭ" دېگەن مەنىدە) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنىپ، تازا ئىشەنچ بولمىغاچقا، سوئال بەلگىسى قويۇپ قويۇلغان. بىز بۇ سۆزنى "yigən" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق. چۈنكى، "yigən" بۇ ۋەسىقىنىڭ 2- ۋە 5- قۇرلىرىدا ئادەم ئىسمى بولۇپ كەلگەن "yigən" نى "yəgən" ياكى "ygən" (ئەسلى مەنىسى جىيەن)نىڭ يەنە بىر خىل يېزىلىشى دېيىشكە بولىدۇ. بىراق، ۋەسىقىنىڭ بۇ سۆزدىن كېيىنكى قىسمىمۇ كەمتۈك بولغاچقا، شۇنداقلا بۇ سۆزنىڭ "θgən" بولۇشىنىمۇ پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىۋېتىشكە تولۇق ئاساس بولمىغاچقا، "yigən" نىڭ كەينىگە سوئال (؟) بەلگىسى قويۇلدى.

يەشمىسى:

1. يىلان يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى، مەن قۇتلۇغنىڭ
2. يىگەن توڭادىن يۈز قانپۇ ئېلىشىم بار ئىدى. بىر ...
3. ئەللىك قانپۇغا قوچودىكى ... خەزىنىگە (ئاي)-
4. سايىن (ھەر ئايدا) ئىككى ئېلىن بۆز كىرىدۇ. تېخى كېيىن، يىگەن(؟)
5. ... سۆزۈم ئىناۋەتسىز بولسۇن. يىگەن توڭا(نىڭ) سۆزى
6. ئىناۋەتلىك بولسۇن. گۇۋاھچى ئالپ ق... تىنىڭ تۇرغان قۇتلۇغ.
7. ... قۇتلۇغ ...

52 (4 — 5)

1a ud yīl üqünq ay bir y(angīḳa)(?) //////////////////
2a kərgək boltī təg(..)-tə yüz ////////////////////
3a ay bir yangīḳa yüz əlig ///////////////////////
4B /////////////////////////////(.....)nqə θrü ḳoṭī

5B ///////// oğlum tr-du kün arslan ikəgü kθni birzün qam

6B (qarïm ķïl)mazun bu sawda tanuķ adïğ tanuķ yikuy nom

7B //////// tmğa mən ķut arslan sangun-nung oğlum trdu

ئىزاھ:

4. بۇ ۋەسىقىنىڭ ئالدىنقى 3 قۇرىدىكى خەتلەر چوڭلۇقى 14.5cm X 27cm كېلىدىغان قەغەز پارچىسىدا، كېيىنكى 4 قۇردىكى خەتلەر 4.5cm X 9.5cm چوڭلۇقتىكى قەغەز پارچىسىدا بولۇپ، بۇ ئىككى قەغەز پارچىسىدىكى خەتلەرنىڭ پۇچۇركىسى ۋە ئۇلارغا بېسىلغان تامغىلار بىر-بىرىگە ئوخشايدۇ (قارالسۇن 3"UW" نىڭ 75-76 فوتو رەسىملەر). دېمەك، بۇ ئىككىسى يىرتىلىپ كەتكەن بىر ۋەسىقىنىڭ پارچىلىرىدىن ئىبارەت. ئۇلارنى پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن، ترانسكرىپسىيەدىكى قۇر نومۇرلىرىنىڭ كەينىگە A ۋە B ھەرپلىرى بېرىلگەن.

يەشمىسى:

1A. كالا يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، ...

2A. كېرەك بولدى. تەگ- ...شىن يۈز ...

3A. ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، يۈز ئەللىك ...

4B. ... (قايتۇرۇپ بەرگۈچە)، يا ئۆنداق، يا مۇنداق (بولۇپ)

5B. (قالسام)، ئوغۇللىرىم تىردۇ، كۈن ئارسلان ئىككىسى تولۇق بەرسۇن. دەتالاش

6B. قىلمىسۇن. بۇ سۆزگە گۇۋاھچى ئادىغ، گۇۋاھچى يىكۈي نوم.

7B. ... (بۇ) تامغا مەن قۇت ئارسلان ساڭۇننىڭ ئوغلى تىردۇ(ئىگدۇر).

53 (4 — 6)

1 ud yïl ikinti ay bir yangïḳa manga
2 büdüs tutung-ḳa nəpqikdə kidiz krgək
3 bolup arslan sïngḳur oğul-ta bir kidiz altï
4 bθz-kə altïm birlə barmïx arḳïx yanmïx-ta
5 altï bθz birip ïdurmən arḳïx-tïn ïdmasar-
6 mən birər ay birər bθz asïğ birlə kθni birür-
7 mən ḳaq ay tutsar bu oḳ yangqa asïğï
8 birlə kθni birürmən bθz birginqə yoḳbar bolsar
9 əwtki-lər kθni birzün tanuḳ yigən tax oğul
10 bu tamğa mən büdüs tutung-nung ol

ئىزاھ:

4. yoḳ bar bol- (يا ئۆنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالماق): سۆزمۇ سۆز مەنىسى "يوق-بار بولماق" ياكى "بار-يوق بولماق". "UW"2 دە "تېپچىپ كەتمەك"، دېگەن مەنا بېرىلگەن. يەنى ۋەسىقە (4-2) 48 دىكى "θrü yoḳ bar"غا بەرگەنگە ئوخشاش مەنا بېرىلگەن. بىزنىڭچە، "ḳodï bol-" بولسا، "قازايۇ قەدەر كەلمەك"، "(قەرزنى قايتۇرالمىغۇدەك) تاسادىپىي ئەھۋال يۈز بەرمەك" دېگەندەك مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. شۇڭا، بىز بۇ يەشمىدە، يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەندەك مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان "يا ئۆنداق، يا مۇنداق بولماق" دەپ ئېلىشنى مۇۋاپىق ھېسابلىدۇق.

بەشىنچىسى:

1. كالا يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن
2. بۇدۇس تۆتتۆگىغا نەپچىك (دىگەن يەر)دە كىگىز كېرەك
3. بولۇپ، ئارسلان سىڭقۇر ئوغۇلدىن بىر كىگىز(نى) ئالتە
4. بۆزگە ئالدىم. مەن بىللە بارغان كارۋان يانغاندا،
5. ئالتە بۆزنى (شۇلاردىن) ئېۋەتىپ بېرىمەن. ئەگەر كارۋاندىن ئېۋەتىم-
6. ـسەم، (كېچىكتۈرگەن) ھەر ئايغا بىر بۆزنى ئۆسۈم قىلىپ، قوشۇپ تولۇق بېرى-
7. ـمەن. قانچە ئاي كېچىكتۈرسەم، مۇشۇ (توختام) بويىچە ئۆسۈمى
8. بىلەن تولۇق تاپشۇرىمەن. ئەگەر بۆزنى (تاپشۇرۇپ) بەرگۈچە يا ئۆلىۋاق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
9. ئۆيۈمدىكىلەر تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن. گۇۋاھچى يىگەن تاش ئوغۇل.
10. بۇ تامغا مەن بۇدۇس تۆتتۆگىنىڭدۇر.

54 (4 — 7)

1 (k)üskü yil tərtünq ay bir yangïḳa
2 manga bolmïx-ḳa asïğ-ḳa kümüx
3 (kər)gək bolup ḳra oğul-ta altï stïr
4 (k)ümüx altïm ḳaq ay tutsar-mən ay
5 sayu birər yarïm baḳïr kümüx asïğ-
6 ï bilə kəni birürmən birginqə yoḳ

7 (ba)r bolsar-mən kixim tüzük kəni
8 (b)irzün tanuķ borluķqï ər buķa
9 (bu) tamğa mən (b)olmïx-nïng ol mən
10 (yï)ğïna tutung ayïḍïp bitidim.

ئىزاھ:
6. yoķ (ba)r bolsar-mən (يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالماق): بۇ ئىبارىنىڭ يەشمىسى ئۈچۈن يۇقىرىدىكى ئىزاھقا قارالسۇن.

يەشمىسى:
1. چاشقان يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى،
2. مەن بولمىشقا ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) كۈمۈش
3. كېرەك بولۇپ، قارا ئوغۇلدىن ئالتە سەر
4. كۈمۈش ئالدىم. (ئۇنى) قانچە ئاي ئۆتسە (ئىشلەتسەم)، ھەر
5. ئېيىغا بىر يېرىم مىسقال كۈمۈش ئۆسۈم
6. قوشۇپ تولۇق قايتۇرىمەن. ئەگەر قايتۇرغۇچە، يا ئۇنداق،
7. يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئايالىم تۈزۈك تولۇق
8. تۆلىسۇن. گۇۋاھچى بورلۇقچى، گۇۋاھچى ئەر بۇقا.
9. (بۇ) تامغا مەن بولمىشنىڭدۇر. مەن
10. يىغىنا تۇتۇڭ سوراپ يازدىم.

55 (4 — 8)

1 (k)üskü yïl toķuzunq ay iki ygrmikə manga bolmïx-ķa asïğ-
2 (ķ)a kümüx kərgək bolup ixirə-tə üq stïr kümüx

altïm

3 (ķ)aq ay tutsar-mən ay sayu birər baķïr kümüx asïğ-ï

4 (b)ilə kə̇ni birürmən birginqə yoķ bar bolsar-mən kixim tüz-

5 ük kə̇ni birzün tanuķ borluķqï tanuķ baqara bu tamğa

6 (mə)n bolmïx-nïng ol mən yïğïna tutung ayïḍïp bitidim

يەشمىسى:

1. چاشقان يىلى توققۇزىنچى ئاينىڭ ئون ئىككىنچى كۈنى، مەن بولمىشقا ئۆسۈم-

2. گە (ئۆسۈم تۆلەشكە) كۈمۈش كېرەك بولۇپ، ئىشىرەدىن ئۈچ سەر كۈمۈش ئالدىم.

3. (ئۇنى) قانچە ئاي تۇتسام (ئىشلەتسەم)، ھەر ئېيىغا بىر مىسقال كۈمۈش ئۆسۈمىنى

4. قوشۇپ تولۇق تۆلەيمەن. (ئەگەر) قايتۇرۇپ بەرگۈچە، يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئايالىم تۆز-

5. ۈك تولۇق تۆلىسۇن. گۇۋاھچى بورلۇقچى، گۇۋاھچى باچارا. بۇ تامغا

6. مەن بولمىشنىڭدۇر. مەن يىغىنا تۇتۇڭ سوراپ يازدىم.

56 (4 — 9)

1 (ta)ķïğu yïl bixinqi ay səkiz yangiķa manga

2 b(o)lmïx-ķa kümüx kər(gə)k bolup kə̇sün-qi-tə

8 tərt satïr kümüx altïm. bir ay-ta birər
9 bakïr kümüx asïğ birlə kəni birür-mən.
birginqə ixtin taxtïn bolsar-mən inim
(.)'YHT? CY kəni birzün tanuk PW(.)L(.)R
bo<r>lukqï tanuk kixəqük bu tamğa mən
bolmïx-nïng ol mən yam-qur tu ayïdïp
bidïtim

ئىزاھلار:

4. ixtin taxtïn bol- (يا ئىزنداق، يا مۇزنداق بولۇپ قالماق)؛ سۆز مەنىسى "ئىچتىن-تاشتىن بولماق"بولۇپ، "UW"2 دە "ئىچىپ" دېگەن مەنا بېرىلگەن. بىزنىڭچە "ixtin taxtïn bol-" دېگەن ياسال ۋەسقە (4-2) 48 دىكى "ərü kodï bol-"، (4-6) 52 دىكى "r" "bar yok bol-" 75 (4-29) دىكى "bol-" ۋە قاتارلىقلار بىلەن [(4-2) 48، (4-6) 52 دىكى مۇناسىۋەتلىك ئىزاھلارغا قارالسۇن] "ixtin taxtïn bol-" بىر قەدەر كەڭ ئابستراكت مەنىلەرگە ئىگە ..ئۈنداق، يا مۇنداق بولماق" دېگەن ياسالما پېئىل بويىچە يەشمە قى

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى بەشىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى، مەن
2. بولمىشقا كۈمۈش كېرەك بولۇپ، كۆسۈنچەدىن
3. تۆت سەر كۈمۈش ئالدىم. ھەر ئېيىغا بىر
4. مىسقال كۈمۈش ئۆسۈم قوشۇپ تولۇق قايتۇرىمەن.
5. (قايتۇرۇپ) بەرگۈچە يا ئىزنداق، يا مۇنداق بولۇپ ئال
6. ... بەرسۇن گۇۋاھچى ...
7. بورلۇقچى، گۇۋاھچى كىشەچۈك. (بۇ) تامغا

8. مەن بولمىشىنگدۇر، مەن يامچۇر تۇ سوراپ
9. يازدىم.

57 (4 — 10)

1 tonguz yïl ikinti ay altï
2 otuz-ḳa manga xïwsadu tutung-ḳa
3 küsmix[=kümix] kərgək bolup xinsun xəli-
4 tə on stïr kümix altïm onïnq
5 ay on yangïḳa təgim-qə birür-
6 mən birginqə yoḳ bar bolsar-
7 mən inim ozmïx toğrïl kəni {...}
8 {b........} birşün tanuḳ arḳağur(?) ïnal
9 tnuḳ sarïğ toyïn tanuḳ θküz
10 toğrïl tanuḳ kənt ḳay-a
11 tnuḳ artï ïnal bu tam-ğa
12 biş-ning ikəgününg ol mən {.}
13 xïwsadu tutung ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

8. arḳağur(?) (ئارقاغۇر): بۇ ۋەسىقىنىڭ پۈچۈركا ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، بۇ ئىسمنى "angat(?)" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ. "arḳağur" دېگەن ترانسكرىپسىيە زورىغاراق بولۇپ قالغان.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە
2. ئالتىنچى كۈنى، مەن شىۋسادۇ تۇتۇڭغا

3. كۆمۈش كېرەك بولۇپ، شىنسۈن شەلـ-
4. -دىن ئون سەر كۆمۈش ئالدىم. ئونىنچى ئاينىڭ
5. ئونىنچى كۈنىگىچە لايىقىدا (قايتۇرۇپ) بېرى-
6. -مەن. قايتۇرۇپ بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
7. ئىنىم ئوزمىش توغرىل تولۇق
8. (تۆلەپ) بەرسۇن. گۇۋاھچى ئارقاغۇر(؟) ئىنەل،
9. گۇۋاھچى سارىغ تويىن، گۇۋاھچى ئۆكۈز
10. توغرىل، گۇۋاھچى كەنت قايا.
11. گۇۋاھچى ئارتى ئىنەل. بۇ تامغا
12. بىز ئىككىلەنىڭدۇر. مەن
13. شىۋسادۇ تۇتۇڭ سوراپ يازدىم.

58 (4 — 11)

1 ////////////////////////// yangïḳa manga qiwküy

2 ///////// (bθ)z kərgək bolup isigi-tə yüz bθ(z)

3 ///////////// ay tutsamən ay tu////p asïğ-(ï)

4 /////////////n bi<r>ginqə (yo)ḳ bar bolsamən əwt(əki)-

5 (lər) //// birzün bu tamğa mən qiwküy-ning ol m(ən)

6 //////////// ayïtïp bitidim

ئىزاھلار:

2. yüz (يۈز): ئورخۇن ۋەسىقىلەردە "yuz" (يۇز) دەپ يېزىلغان بۇ سان، مەزكۇر ۋەسىقىدە ئېنىق ئېلىپ "yüz" دەپ يېزىلغان.

بۇ ۋەسىقە خەنزۇچە بۇددا نومى كۆچۈرۈلگەن قەغەزنىڭ كەينى يۈزىگە يېزىلغان.

يەشمىسى:

1. (... يىل، ... ئاينىڭ ...) كۈنى، مەن چۇكۇيگە
2. ... بۆز كېرەك بولۇپ، ئىسگىدىن يۈز بۆز
3. ... (ئالدىم ئۈزنى قانچە) ئاي ئۆتسام (ئىشلەتسەم)، ئاي (توشقاندا؟) ئۆسۈمى
4. ... (بىلەن تولۇق قايتۇرىمەن). (قايتۇرۇپ) بەرگۈچە يا ئۆنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئۆيدى-
5. كىلەر (تولۇق تۆلەپ) بەرسۇن. بۇ تامغا مەن چۇكۇينىڭدۇر. مەن
6. ... سوراپ يازدىم.

59 (4 — 12)

1 on iki bɵz ol
2 biqin yïl tɵrḍünq ay bix
3 yangï-ḳa biz sïsï kɵrü-kə
4 ikəgü-kə bɵz kərgək bolup
5 oḳuy-tïn üqər bɵz aldïm-
6 mïz küz yangï-ḳa alḍïrar
7 bɵz-ni kɵni biri<r>biz birmədin
8 kəqürsər-biz il yangïnq-a
9 asïğï birlə kɵni birürbiz
10 birginq-ə bar yoḳ bolsarbiz

11 inimiz qïsun səngə əw-dəki-
12 lər birlə kɵni birşün-lər
13 tanuķ ilqi tanuķ təmür
14 turmïx bu nixan biz-ning ol
15 mən kɵrü sïsï-ķa ayïḍïp
16 ɵşüm biḍitim
17* büḍün birdi

ئىزاھ:

بۇ ۋەسىقىدە ئاساسلىقى سىسى بىلەن كۆرۈۋ ئىككىسىنىڭ ئوقۇيدىن ئۈچ (توپ)تىن بۆز قەرز ئالغانلىقى، كۈزدە ھەر بىرى ئالتىدىن بۆز قايتۇرىدىغانلىقى يېزىلغان. مۇشۇ مەندىن قارىغاندا، بۇ ۋەسىقىنىڭ 1- قۇرى بىلەن 17- قۇرىنىڭ مەزمۇنى بىر-بىرىگە باغلىنىدۇ، يەنى قەرز ئالغۇچىلار كۈزدە 12 بۆزنى تولۇق قايتۇرغان بولسا كېرەك.

بەشىنچى:

1. (بۇ) نون ئىككى بۆزدۇر.
2. مايمۇن يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ بەشىنچى
3. كۈنى، بىز سىسى (ۋە) كۆرۈۋ
4. ئىككىلەنگە بۆز كېرەك بولۇپ،
5. ئوقۇيدىن ھەر بىرىمىز ئۈچ بۆز ئال-
6. دۇق. كۈزنىڭ باشلىرىدا ھەر بىرىمىز ئالتە
7. بۆزنى تولۇق بېرىمىز. بەرمەستىن
8. كېچىكتۈرسەك، ئەل قائىدىسى بويىچە
9. ئۆسۈمى بىلەن قوشۇپ تولۇق تۆلەپ بېرىمىز.

10. بەرگۈچە يا ئۆزنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالساق،
11. ئىنىمىز چىسۈن سەڭە ئۆيدىكـ-
12. لەر بىلەن بىرلىكتە تولۇق ئۆلەپ بەرسۈن.
13. گۇۋاھچى ئىلچى، گۇۋاھچى تەمۈر
14. ئۆزمىش. بۇ نىشان بىزنىڭدۇر.
15. مەن كۈرۈ سىسىدىن سوراپ
16. ئۆزۈم يازدىم.
17*. تولۇق بەردى.

60 (4 — 13)

1 takïğu yïl üqünq ay
2 bix yəgərmi-kə m(a)nga marl(a)-n-
3 ka asïğ-ka bez kərgək bolup
4 kayïmtu-tïn üc yrïm PW
5 tas bez aldïm yangï-ta
6 yiti tas bez birürmən
7 birmədin kəqürsər-mən il
8 yngïnqa asïğï bilə keni
9 birürmən bi<r>ginqə bar yok
10 bolsar-mən inim suryaxïrï
11 əw-təki-lər bilə keni birşün-
12 lər tnuk təmür tnuk
13 səngə bu nixan mən marla-n-nïng
14 ol mən {m..} marlan eşüm
15 bidïdim

ئىزاھلار:

4. PW: ئەسلى تېكىستتە "ئۈچ بېرىم" دېگەن سۆزدىن كېيىن "بۇ" (bo=PW=) دېگەن خەت يېزىلغان. ئەسلىدە بۇ ھۆججەتنى پۈتكۈچى "tas bθz" (يىرىك بۆز) دەپ يازماقچى بولۇپ، دىققەتسىزلىكتىن "بۆز" سۆزىنىڭ بېشىنى يېزىپلا ئۆزىنىڭ سەۋەنلىكىنى سېزىپ قالغان ۋە "بۇ"نى ئۆچۈرۈۋەتمەيلا، 5- قۇرنىڭ بېشىغا "tas bθz" دەپ يازغان بولسا كېرەك.

5. yangïta (... باشلىرىدا): "yangï" بولسا، "(1) يېڭى، (2) ھەر بىر ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنى" دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. مۇشۇ خىلدىكى ئۇيغۇر ۋەسىقىلەردە "küz yangïta" (كۈزنىڭ باشلىرىدا) دەپ يېزىلغان. شۇڭا، بۇ ۋەسىقىنىڭ يەشمىسىدە "(كۈزنىڭ) باشلىرىدا" دەپ ئېلىندى.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ
2. ئون بەشىنچى كۈنى، مەن مارلاتـ-
3. ـىغا ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) بۆز كېرەك بولۇپ،
4. قايمىتۇدىن ئۈچ يېرىم
5. يىرىك بۆز ئالدىم. (كۈزنىڭ) باشلىرىدا،
6. يەتتە (يىرىك) بۆز بېرىمەن.
7. بەرمەستىن كېچىكتۈرسەم، ئەل
9. قائىدىسى بويىچە ئۆسۈمى بىلەن (قوشۇپ) تولۇق
9. (تۆلەپ) بېرىمەن. بەرگۈچە يا ئۆلسەم، يا مۇنداق
10. بولۇپ قالسام، ئىنىم سۇرىياشىرى
11. ئۆيدىكىلەر بىلەن بىرلىكتە تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن.
12. گۇۋاھچى تەمۇر، گۇۋاھچى

13. سەڭە. بۇ نىشان مەن مارلان-

14. ىنىڭدۇر. مەن مارلان ئۆزۈم

15. يازدىم.

---

61 (4 — 14)

1 luu yïl ikinḍi ay bix
2 oḍuz-ḳa manga torqï-ḳa süqüg-
3 kə bɵz (kə)rgək bolup ḳyïmtu-tïn
4 bir yrïm bɵz aldïm küz yangï-
5 ta oḍuşar tənbin süqüg-ni
6 bir ḳap birürmən birmədin
7 kəqür-sər-mən il yangïnq-a
8 asïğï bilə kɵni birürmən
9 birginq-ə bar yoḳ bolsar-mən
10 oğlum təmür buḳa əw-təki-
11 lər bilə kɵni birşün-lər tanuḳ
12 ḳar-a bahxï tanuḳ təmür bu nixan
13 mən torqï-nïng ol mən ɵzünüm[=ɵzüm]
14 bitidim

ئىزاھلار:

4. süqüg (مۇسەللەس ياكى ئۈزۈم شەربىتى): "süqüg" بولسا "تاتلىق، مۇسەللەس، ئۈزۈم شەربىتى" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە.

5. tənbin (تەنبىن): سۈيۈقلۇق ئۆلچەم بىرلىكى، يەنە "تەمبىن" دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

6. ḳap (قاپ): بۇ يەردە تېرە قاپنى ياكى سۈيۇقلۇق ئۆلچەم بىرلىكىنى

كۆرسىتىدۇ. "ئوتتۇز تەنىنىڭ مۇسەللەسىنى بىر قاپ بېرىمەن" دېيىلگىنىگە قارىغاندا، بىر قاپ ئوتتۇز تەنىنى ھېساپلانسا كېرەك.

پەشىمىسى:

1. ئەجدىھا يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە
2. بەشىنچى كۈنى، مەن تۇرچىغا مۇسەللەسكە (ياكى ئۈزۈم شەربىتىگە تېگىشىشكە)
3. بۆز كېرەك بولۇپ، قايىمتۇدىن
4. بىر يېرىم بۆز ئالدىم. كۆزنىڭ باشلىرى-
5. -دا ئوتتۇز تەنىنى مۇسەللەسنى (مۇسەللەستىن)
6. بىر قاپ بېرىمەن. بەرمەستىن
7. كېچىكتۈرسەم، ئەل قائىدىسى بويىچە
8. ئۆسۈمى بىلەن قوشۇپ تولۇق بېرىمەن.
9. بەرگۈچە يا ئۆلسەم، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
10. ئوغلۇم تەمۈر بۇقا ئۆزىدىكى-
11. -لەر بىلەن بىرلىكتە تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن. گۇۋاھچى
12. قارا باخشى، گۇۋاھچى تەمۈر. بۇ نىشان
13. مەن تۇرچىنىڭدۇر. مەن ئۆزۈم
14. يازدىم.

62 (4 — 15)

1 yīlan yīl üqünq ay iki yangīķ-a manga
2 ķīryaķuz-ķa bəz kərgək bolup
3 wapţu-tīn iki iki bağ
4 bəz aldīm yangī-da iki xīğ

5 (tarï)ğ birürmən birmədin kəqür{sər}-
6 (sə)r-mən il yngïnqa tüxi bilə
7 kəni bir(ür)mən bi<r>ginqə bar yoķ
8 bolẓa-mən məning samdoku-təki pay-nï
9 bilə tngi[=təng] ülüx-lüg yarïm əngiz
10 yir-tə mnga təgər bəlük ülüx-
11 l(ü)g yirim birşün tnuķ
12 tapmïx tnuķ mïsïr bu
13 nixan mən ķïryaķuz-nïng ol
14 mən torqï ķïrya(ķ)uz-ķa ayïḍïp
15 bitidim

ئىزاھلار:

3. iki iki bağ (ئىككى توپ): "iki bağ" (ئىككى باغ) بىر توپ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا ئۇچۇن "iki iki bağ" "ئىككى توپ" بولىدۇ.

4. yangïda (يېڭىدا، دەسلەپتە): بۇ سۆزنىڭ ئالدىدا كېلىدىغان küz (كۈز) سۆزى بۇ يەردە چۈشۈپ قالغان.

8. samdo ku (سامدو ئۇستىكى): خەنزۇچە 三道场 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇشى مۇمكىن. خۇاڭ ۋېنبى ئەپەندى «تۇرپان ئارخېئولوگىيىسى خاتىرىلىرى» (جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى، 1954-يىل)نىڭ 8- بېتىدە، يارغۇل قەدىمىي شەھىرىنىڭ يېنىدىكى 三道场 دېگەن جاينىڭ نامىنى تىلغا ئالغان بولغاچقا، بىز يۇقىرىدىكىدەك ترانسكرىپسىيە قىلدۇق (بۇ يەر نامى 2"UW" دە "samdu" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان). 三 ئوتتۇرا قەدىمكى خەنزۇ تىلىدا sâm دەپ تەلەپپۇز قىلىندۇ، 道 ئوتتۇرا قەدىمكى خەنزۇ تىلىدا ´d´ûu´ دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ (قەدىمكى ئۇيغۇرچە ھۆججەتلەردە 道 سۆزى to، taw دەپ ئاھاڭ تەرجىمە قىلىنغان. مەسىلەن: 道人 نى toyïn دەپ، 道场 نى tawqang دەپ ئاھاڭ تەرجىمە

قىلغان)، 九 سۆزى kɕu دەپ تەلەپپۇز قىلىنغان (B. Karlgren نىڭ «Analytic Dictionary of Chinese and Sino - Japanese» دېگەن لۇغەتنىڭ 232-، 182- ۋە 144- بەتلىرىگە قاراڭ). samɗoku دېگەن بۇ بەر نامى، بەنە (8-4) 86- نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ 7- قۇرىدىمۇ ئۇچرايدۇ.

بەشىمىسى:

1. يىلان يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنى، مەن
2. قىرىياقۇزغا بۆز كېرەك بولۇپ،
3. ۋاپتۇدىن ئىككى توپ
4. بۆز ئالدىم. (كۆزىنىڭ) باشلىرىدا ئىككى شىغ (دادەن)
5. ئاشلىق بېرىمەن. بەرمەستىن كېچىكتۈر-
6. سەم، ئەل قائىدىسى بويىچە ئۆسۈمى بىلەن قوشۇپ
7. تولۇق بېرىمەن. بەرگۈچە يا ئۆنداق، يا مۇنداق
8. بولۇپ قالسام، مېنىڭ سامدو ئۆستىگىدىكى پايىنى (دېگەن كىشى)
9. بىلەن تەڭ ئۇلۇشلۇك بېرىم ئېگىز
10. يەرنىڭ ماڭا تېگىشلىك قىسمىنى (يەنى مېنىڭ) ئۇلۇشۇم بولغان
11. يېرىمنى بەرسۇن. گۇۋاھچى
12. تاپمىش، گۇۋاھچى مىسىر. بۇ
13. نىشان مەن قىرىياقۇزنىڭدۇر.
14. مەن تورچى قىرىياقۇزدىن سوراپ
15. يازدىم.

63 (4 — 16)

1 ///// (y)ïl arm ay üq yangïḳ-a
2 ///// (i)l təmür-kə twar kərgək
3 ///// sənggə bayḍəmür ikəgü-tin
4 bir tawar altïm bu tawar-nïng
5 sïḍïğï əlig tas bɵz-ni aram
6 ay iqin-tə birür-mən birmədin
7 kəqür-sər-mən bir-kə bir ḳoxup birür-
8 mən birginqə bar yoḳ bolsar-mən arïğ
9 tigin əw-təki-lər birlə kɵni
10 birşün tanuḳ qoluḳ bu nixan mən il
11 təmür-ning ol

يەشمىسى:

1. ... يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئۈچىنچى كۈنى،
2. (مەن) ئىل تەمۈرگە تاۋار كېرەك
3. (بولۇپ) سەڭگە (بىلەن) باي تەمۈر ئىككىسىدىن
4. بىر تاۋار ئالدىم. بۇ تاۋارنىڭ
5. باھاسى (بولغان) ئەللىك يىرمىك بۆزنى بىرىنچى
6. ئاي ئىچىدە بېرىمەن. بەرمەستىن
7. كېچىكتۈرسەم، بىرگە بىرنى قوشۇپ بېرىـ
8. مەن. بەرگۈچە يا ئۆنداق ــ يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئارىغ
9. تىگىن ئۆيدىكىلەر بىلەن تولۇق
10. بەرسۇن. گۇۋاھچى چولۇق. بۇ نىشان مەن ئىل
11. تەمۈرنىڭدۇر.

64 (4 _17)

yunt yïl səkizinq ay altï otuz-ḳa mən kuintu bəkümix-kə tuwastï küri üzə toḳuz xïğ toḳuz küri arïğ silig buğday iki-ki tüx- kə bigü birdim. mən bəkümix kuintu-tïn //////// toḳuzküri buğday arïğ silig altïm. bu buğday iki tüki birlə səkizinq ayïn kuintu-ḳa yïğïp birürmən bu sawda tanuḳ iqim ər tanuḳ təsik.tanuḳ wapdu tanuḳ ḳutluğ bars bu tamğa mən b<r>kümix-ning ol.

ئىزاھلار:

2. bəkümix (بە<ر>كۈمىش): ئادەم ئىسمى. بۇ ئىسىم مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 2- ۋە 4- قۇرلىرىدا "بەكۈمىش" دەپ يېزىلغان. "بەكۈمىش" دېگەن ئادەم ئىسمى 1965- يىلى تۇرپاندىن تېپىلغان يىغاچ قوزۇقتىمۇ ئۇچرايدۇ ("شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى" 1988- يىل، 1- سان، 14- بەتتىكى ترانسكرىپسىيىنىڭ 5- قۇرىغا قارالسۇن). بۇ ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىگە قارىغاندا، ئۇنىڭ 9- قۇرىدا "بە<ر>كۈمىش" نىڭ "بە" بىلەن "كۈمۈش" نىڭ ئارىسىغا يەنە بىر ھەرپ يېزىلىپ قالغان (ئۇنى "تە"، "ن" ياكى "ر" دەپ ئوقۇش مۇمكىن). 2"UW" دە ئۇ ھەرپ "ر" دەپ ئوقۇلۇپ، بۇ ئىسىم "بەركۈمىش" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز "ر" ئارتۇق يېزىلىپ قالغان دەپ ھېسابلاپ، ئۇنى < > ئىچىگە ئېلىپ قويدۇق. ئەگەر "بەركۈمىش" دېگەن ئىسىم توغرا دەپ قارالسا، "bəkümix"نى "brkümix" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقا بولىدۇ.

پەشمىسى: __ (٢)

1. ئات يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن

2. كۈنتۈ بەكۈمىشكە تۆۋاستىنىڭ كۆرسىسى بىلەن توققۇز

3. شىغ (دادەن) توققۇز كۈرە ساپ-تازا بۇغداي(نى) ئىككى ھەسسە ئۆسۈم (بىلەن قايتۇرىدىغانغا)

4. قەرزگە بەردىم. مەن بەكۈمىش كۈنتۈدىن (توققۇز دادەن)

5. توققۇز كۈرە ساپ-تازا بۇغداي ئالدىم. بۇ بۇغداينى

6. ئىككى ھەسسە ئۆسۈمى بىلەن سەككىزىنچى ئايدا كۈنتۈزغا يىغىپ (بىراقلا)

7. بېرىمەن. بۇ سۆزگە گۇۋاھچى ئاكام ئەر، گۇۋاھچى

8. تەسەك. گۇۋاھچى ژاپىدۇ، گۇۋاھچى قۇتلۇغ بارس. بۇ تامغا

9. مەن بە<ر>كۈمىشنىڭدۇر.

65 (4 — 18)

* ït yïl üqü
1 ït yïl alḍïnq ay yiḍi yngïḳ-a
2 manga ḳlïmdu-ḳa buğday kərgək
3 bolup irinqipl(?)-tin iki yrïm
4 tağar buğday aldïm bu buğday-ḳa
5 on alḍï yaxlïğ ygrmi yaxlïğ
6 ḳaḍun kixi-ni iki bir yrḍu
7 kixi-ni yiḍinq ay-nïng on
8 bix-tə ḳoqo-ḳa təgürüp birür<-mən>
9 ol kim küntə birməsər-mən
10 kün tri bilə birür-mən

11 birginq-ə bar yok̩ bolsar-mən
12 inim qanaxïrï əw-tki-lər bilə
13 kθni birşün-lər tnuk̩ toyïn
14 bu nixan mən k̩lïmdu-nïng ol
15 bu nixan mən tanuk̩ toyïn-nïng ol
16 bu nixan mən tanuk̩ əsən buk̩-a-nïng ol
17 mən k̩lïmdu θşüm biḍ<i>tim

ئىزاھلار:

6. yrḍu (~ yaratu ھازىرلاپ): ئەسلى تېكىستنىڭ 6- قۇردا "yrḍu" دەپ يېزىلغان. بۇ سۆز، يەشمىدە جۈملىنىڭ راۋان بولۇشى ئۈچۈن 7- قۇردا بېرىلدى.

*. ït yïl üqü (<ئىت يىلى ئۈچۈ>): بۇ ۋەسىقىنى يازغۇچى "ئىت يىلى ئالتىنچى ئاي" دەپ يازماقچى بولۇپ، "ئىت يىلى ئۈچۈ" (ït yïl üqü) دەپ يېزىپلا ئۆزىنىڭ خاتالىقىنى سېزىپ، بۇ ۋەسىقىنىڭ 1- قۇرىنى قايتىدىن ئوغرىلاپ يازغان. *- بەلگىسى قويۇلغان قۇردىكى سۆزلەر ئارتۇقچە يېزىلىپ قالغان سۆزلەر بولغاچقا < > ئىچىگە ئېلىندى.

يەشمىسى:

*. (ئىت يىلى ئۈچۈ)
1. ئىت يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى كۈنى،
2. مەن قالمدۇغا بۇغداي كېرەك
3. بولۇپ، ئىرىنچىپ (؟)تىن ئىككى يېرىم
4. تاغار بۇغداي ئالدىم. بۇ بۇغداينىڭ (ھەققى)گە
5. ئۇن ئالتە ياشلىق (ياكى، يىگىرمە ياشلىق
6. ئايال كىشىنى، (يەنى) تۆ ئىككىسىدىن بىر

7. كىشىنى تەييار قىلىپ يەتتىنچى ئاينىڭ ئون
8. بەشىنچى كۈنى قوچوغا يەتكۈزۈپ بېرىمەن.
9. شۇ كۈندە يەتكۈزۈپ بېرەلمىسەم،
10. (ھەر) كۈنلۈك ھەققىنى (قوشۇپ) بېرىمەن.
11. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
12. ئىنىم چاناشىرى ئۆيدىكىلەر بىلەن
13. تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن. گۇۋاھچى تونىسۇن.
14. بۇ نىشان قالىمدۇنىڭدۇر.
15. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تونىسىنىڭدۇر.
16. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى ئەسەن بۇقىنىڭدۇر.
17. مەن قالىمدۇ ئۆزۈم يازدىم.

66 (4 — 19)

1 bars yïl altïnq ay iki otuz-ḳa manga yigədmix-
2 kə tüx-kə üür krgək bolup. qanaḳ-ta waptso tu-
3 nung kürisi üzə. iki xïğ üür altïm. yangï-ta
4 arḳalïḳ tüx-i birlə kθni birürmən. birginqə yoḳ bar
5 bolsar-mən oğlum ḳaysung kθni birzün. tanuḳ baqaḳ
6 tanuḳ ḳumaru. bu tamğa biz ikəgü-nüng ol mən wapḍso tu bitid(im)
7B yigədmix-ning
8B θg(?) bitigi

بەشىلىسى:

1. يولۋاس يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئىككىنچى كۈنى، مەن
يىگەدمىش-

2. كە ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) تېرىق كېرەك بولۇپ، چاناقتىكى
ۋاپىسۇتۇ-

3. ئىنىڭ كۆرسى بىلەن ئىككى شىغ (دادەن) تېرىق (ئۆزتىنە) ئالدىم.
كۆزنىڭ باشلىرىدا

4. ھۆددە قىلغان ئۆسۈمى بىلەن تولۇق بېرىمەن. (قايتۇرۇپ)
بەرگۈچە يا ئۆنداق، يا مۇنداق

5. بولۇپ قالسام، ئوغلۇم قايسىنىڭ تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن.
گۇۋاھچى باچاق.

6. گۇۋاھچى قۇمارۇ. بۇ تامغا بىز ئىككىلەنىڭدۇر. مەن ۋاپىسۇتۇ
بازدىم.

7B. يىگەدمىشنىڭ

8B. ئانا (ئەسلى) ھۆججىتى.

67 (4 — 20)

1 yunt yïl üqünq (ay)
2 bix oḍuz-ḳa manga mï(sïr)-
3 (ḳ)a tüxi-kə yür kərgə(k bolup)
4 ḳayïmtu<-tïn> tert küri (yür)
5 aldïm yangïd-a alḍïnq (ay)
6 iqintə mən səkiz küri y(ür)
7 keni birürmən birmədin k(əqürsər)-
8 mən il yngïnqa tüxi bil(ə) (keni)
9 birürmən birginqə bar yo(ḳ bolsar)-

10 mən inim təmür kəni bi(rzün)
11 tnuk̦ tərbix tnuk̦ səngə (bu)
12 nixan mən mïsïr-nïng (o)l mən
13 k̦ayïmtu mïsïr-k̦a ayïḍïp
14 θzüm bitiḍim

ئىزاھ:

5-6. yangïda alḍïnq (ay) iqintə (... باشلىرىدا، ئالتىنچى ئاينىڭ ئىچىدە): تۇرپاندىن تېپىلغان بۇ ۋەسىقىدە ئىشلىتىلگەن "ئالتىنچى ئاي" دېھقانلار كالېندارىدىكى "ئالتىنچى ئاي"نى كۆرسىتىدۇ. بۇ چاغ زىرائەتلەر پىشىپ ئورۇۋېلىنغان مەزگىل بولغاچقا، كۈز ئايلىرىنىڭ بېشى ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ
2. يىگىرمە بەشىنچى (كۈنى) مەن مىسىر-
3. گە ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) تېرىق كېرەك (بولۇپ)،
4. قايىمتۇدىن تۆت كۈرە (تېرىق)
5. ئالدىم. (كۈزنىڭ) باشلىرىدا (يەنى) ئالتىنچى (ئاينىڭ)
6. ئىچىدە، مەن سەككىز كۈرە تېرىقنى
7. تولۇق بېرىمەن. بەرمەستىن كېچىكتۈر-
8. سەم، ئەل قائىدىسى بويىچە ئۆسۈمى بىلەن (قوشۇپ)
9. بېرىمەن. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
10. ئىنىم تەمۈر تولۇق بەرسۇن.
11. گۇۋاھچى تەرىش، گۇۋاھچى سەگە. (بۇ)
12. نىشان مەن مىسىرنىڭدۇر.

13. مەن قايىمتۇ مىسىردىن سوراپ

14. ئۆزۈم يازدىم.

68 (4 — 21)

1 ķoyn yïl ikinḍi (a)y bix yngïķ-a-
2 ķa manga tongam-a-ķa tüx-kə yür
3 kərgək bolup ķyïmtu-tïn bir
4 xïğ yür aldïm küz yangïd-a
5 bir yrïm xïğ yür keni birur-
6 mən birmədin kəqürsər-mən il yngïn-
7 qa tüxi bilə keni birşün-
8 lər birginqə bar yoķ bolsar-
9 mən inim barqaķï əw-təki-lər
10 bilə keni birşün-lər tanuķ
11 təmür tanuķ səngə bu nixan
12 mən tongam-a-nïng ol mən mïsï(r)
13 xila tongam-a(-ķa) ayïḍïp
14 bitidim

ئىزاھ:

7-8. birşün-lər: بۇ يەردە كاتىپنىڭ سەۋەنلىكىدىن birür-mən دېگەن سۆز birşün-lər دەپ يېزىلىپ قالغان.

بەشىمىسى:

1. قوي يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى،

2. مەن توڭاماغا تۆسىمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) تېرىق

3. كېرەك بولۇپ، قابىمتۇدىن بىر

4. شىغ (دادەن) تېرىق (ئۆتنە) ئالدىم. كۆزنىڭ باشلىرىدا،

5. بىر يېرىم شىغ تېرىقنى تولۇق بېرە-

6. مەن. بەرمەستىن كېچىكتۈرسەم، ئەل قائىدىسى

7. بويىچە، ئۆسۈمى بىلەن تولۇق بەرسۇن (=بېرىمەن)

8. بەرگۈچە يا ئۆنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،

9. ئىنىم بارچاقى ئۆيدىكىلەر

10. بىلەن تولۇق بەرسۇن. گۇۋاھچى

11. تەمۇر، گۇۋاھچى سەگە. بۇ نىشان

12. مەن توگامانىڭدۇر. مەن مىسىر

13. شىلا توگامادىن سوراپ

14. يازدىم.

69 (4 — 22)

1 biqin yïl tərḍünq ay səkiz
2 ygrıni-kə biz üdkə arslan
3 buķ-a ada(?) ķulun alp ming
4 buķ-a aryaxïrï(?) tmir yn-ə
5 t(.)rn(..) mïsïr(?) baxlap on-
6 luķ-lar-ķa t(rïğ) k(ə)rgək bolup
7 ķayïmḍu bahxi-tïn bir {.......}
8 {...} (...)LYK aldïmïz küz yngï-
9 ta tərt H/(.)-LH(?) küri PYL/[=bilə(?)]
10 ik(i) xïğ trïğ birürbiz
11 bu ni(x)an biz ọn-luķ-lar-nïng ol

ئىزاھلار:

4. aryaxïrï(?) (ئارياشىرى): بۇ نامنى aryasïnï دەپ ئوقۇشقىمۇ بولىدىغانلىقى، شۇنداقلا، 10- قۇردىكى xïğ بىلەن trïğ دېگەن سۆزلەرنىڭ ئارىلىقىدىكى بوشلۇق، تەگەزنىڭ سىزىقى ئاچار بولغانلىقىدىن نەسلىدە خەت يېزىشقا مۇمكىن بولماي ئاق قالغان بوشلۇق ئىكەنلىكى "2UW" دېمۇ ئەسكەرتىلگەن.

7. bahxï: خەنزۇچە: ‌ تىلى ئاھاڭ تەرجىمىسى. 1) "ئۇستاز، ھەزرەت" دېگەن مەنىدە. 2) ۋەسىقىلەردە كىشى ئىسمى بولۇپ كەلگەن.

بەشىمىسى:

1. مايمۇن يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ ئون
2. سەككىزىنچى كۈنى، بىز ئۆزكە، ئارسلان،
3. بۇقا ئادا(؟)، قۇلۇن، ئالپ، مىڭ
4. بۇقا، ئارياشىرى(؟)، تەمىر يەنە
5. ... مىسىر قاتارلىق ئون-
6. لۇقلارغا (ئون كىشىلىك گۇرۇپپىغا) ئاشلىق كېرەك بولۇپ،
7. قايمىتۇ باخشىدىن بىر ...
8. ... ئالدۇق. كۈزنىڭ باشلىرى-
9. دا، تۆت ... كۈرە ... بىلەن
10. ئىككى شىغ (دادىن) ئاشلىق بېرىمىز.
11. بۇ نىشان بىز ئونلۇقلارنىڭدۇر.

70 (4 — 23)

1 tķğu yïl tørdünq ay

2 tokuz oḍuz-ka manga ķ////-ķa
3 ɵgrüẓ təmi(r)kə (tüx-kə) tarïğ
4 kərgk bolup badrun-ţïn iki
5 kü(ri tarï)ğ aldïm k(üz)
6 yangïda oḍuz. təmbin bir ķap
7 süqüg kɵni birürmən birginqə
8 bar yoķ bolsar-mən inim ķusï
9 əw-təki-lər birlə kɵni birşün-
10 lər (tanuķ) bg təmir t(anuķ)
11 mïsïr ķay-a bu nixan mən
12 ɵgrüs təmir-ning ol
13 mən yogaxïrï biḍidim

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئوتتىنچى ئاينىڭ
2. يىگىرمە توققۇزىنچى كۈنى، مەن ...!
3. ئۆگرۈس تەمىرگە ئوسسۇمگە (ئوسسۇم توڭلەشكە) ئاشلىق
4. كېرەك بولۇپ، بادرۇندىن ئىككى
5. كۈرە ئاشلىق (ئوتنە) ئالدىم كۈزنىڭ
6. باشلىرىدا، ئوتتۇز تەمبىن (يەنى) بىر قاپ
7. مۇسەللەسنى (ياكى ئۈزۈم شەربىتىنى) تولۇق بېرىمەن. بەرگۈچە
8. يا ئۆلداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئىنىم قۇسى
9. ئۆيدىكىلەر بىلەن تولۇق بەرسۇن.
10. گۇۋاھچى بەگ تەمىر، گۇۋاھچى
11. مىسىر قايا. بۇ نىشان مەن
12. ئۆگرۈس تەمىرنىڭدۇر.
13. مەن يوگاشىرى يازدىم.

71 (4 — 24)

1 biqin yïl tɵrtünq ay on
2 yangïḳ-a manga ḳïmïr-ḳa tüx-kə
3 künqiḍ kərgək bolup ḳyïmtu-tïn
4 tɵrt xing künqiḍ aldïm küz
5 yangï-ta səkiz xing künqiḍ kɵni
6 birürmən bi(r)ginqə bar yoḳ bolẓa-mən
7 inim ïdaba əw-təki-lər bilə
8 kɵni birṣün-lər tnuḳ təmir
9 tanuḳ səngə bu nixan mən ïda(ba)-
10 nïng ol mən ḳayïmtu ïdaba(-ḳa)
11 ayïḍïp bitidim

ئىزاھ:

4. xing (شىڭ): ئون شىڭ بىر كۈرە.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ ئونىنچى
2. كۈنى، مەن قىمىزغا ئۈسسۇمىگە (ئۈسسۇم تولەشكە)
3. كۈنجۈت كېرەك بولۇپ، قايىمتۇدىن
4. تۆت شىڭ كۈنجۈت (ئۆتنە) ئالدىم. كۈزنىڭ
5. باشلىرىدا سەككىز شىڭ كۈنجۈتنى تولۇق
6. بېرىمەن. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
7. ئىنىم ئىدابا ئۆيدىكىلەر بىلەن
8. تولۇق بەرسۇن. گۇۋاھچى تەمىر،
9. گۇۋاھچى سەكە. بۇ نىشان مەن ئىدابا-

10. ئىگدۇر. مەن قايىتقۇ ئىدابادىن
11. سوراپ يازدىم.

72 (4 — 25)

1 biqin yïl tθrtünq ay
2 yiḍi yangïḳ-a manga qüri-
3 kə tüx-kə {.} künqiḍ
4 kərgək bolup ḳayïmtu-tïn
5 bir küri künqiḍ aldïm
6 yangït-a iki küri künqiḍ
7 kθni birürmən birmədin
8 kəqü<r>srmən il yngïnqa tü(xi)
9 bilə kθni birürmən birginqə
10 bar yoḳ bols-a mən oğlum
11 ḳar-a ḳux əw-təki-lər birlə
12 kθni birşün-lər tanuḳ
13 təmür tanuḳ səngə bu
14 nixan mən {q.} qüri-ning ol
15 mən mïsïr xila ayïïḍïp
16 bitidim

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ
2. يەتتىنچى كۈنى، مەن چۈرى-
3. ىگە ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) كۈنجۈت
4. كېرەك بولۇپ، قايىمتۇدىن
5. بىر كۈرە كۈنجۈت (ئۆتنە) ئالدىم.
6. (كۈزنىڭ) باشلىرىدا ئىككى كۈرە كۈنجۈت(نى)

7. تولۇق بېرىمەن. بەرمەستىن

8. كىچىكتۇرسەم، ئەل قانىدىسى بويىچە ئۇسۇمى

9. بىلەن قوشۇپ تولۇق بېرىمەن. بەرگۈچە

10. يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئوغلۇم

11. قارا قوش ئۆيدىكىلەر بىلەن

12. تولۇق بەرسۇن. گۇۋاھچى

13. تەمۇر، گۇۋاھچى سەككە. بۇ

14. نىشان مەن چۇرىنىڭدۇر.

15. مەن مىسىر شىلا سوراپ

16. يازدىم.

73 (4 — 26)

1 (ta)ķïğu yïl ikinḍi
2 (a)y-nïng yəḍi
3 (y)angïda manga
4 (s)urïyaxïrï-ķa
5 (k)ünqit kərgək
6 (bo)lup ķayïmtu
7 (b)ahxï-tïn bir küri
8 (k)ünqit aldïm küṣ
9 (yan)gïda iki küri
10 (k)ünqit kəni bərür-
11 mən bərginqə bar yoķ
12 (b)olsar əw-tki-
13 (l)ər kəni birür-mən
14 (t)nuķ ķulduķay-a

15 tnuķ əxgəkqi
16 bu nixan mən
17 surïyaxïrï-nïng ol

ئىزاھ:

13. birürmən (بىرۈرمەن): بۇ سۆز بۇ يەردە كاتىپنىڭ سەۋەنلىكىدىن شۇنداق يېزىلىپ قالغان. توغرىسى birşün-lər بولۇشى كېرەك. بۇ خىل ئەھۋال ۋەسىقە (4-29) 75 نىڭ 6- قۇرىدىمۇ ئۇچرايدۇ.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئىككىنچى
2. ئاينىڭ يەتتىنچى
3. كۈنى، مەن
4. سۇرياشىرىغا
5. كۈنجۈت كېرەك
6. بولۇپ، قايىتۇ
7. باخشىدىن بىر كورە
8. كۈنجۈت (ئۆتنە) ئالدىم. كۈزنىڭ
9. باشلىرىدا ئىككى كۈرە
10. كۈنجۈت(نى) تولۇق بېرى-
11. مەن. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يامۇنداق
12. بولۇپ قالسام، ئۆيدىكى-
13. لەر تولۇق (تولەپ) بېرىدۇ.
14. گۇۋاھچى قۇلدۇقايا،
15. گۇۋاھچى ئەشكەكچى.

16. بۇ نىشان مەن
17. سۇرباشىرىنىڭدۇر.

74 (4 — 27)

1 biqin yïl tørtünq ay
2 bix yangï-ķa manga somax-
3 ïrï-ķa tüxkə künqiḍ
4 kərgək bolup ķayïmtu-tïn
5 øz paḍïr bilə on iki
6 paḍïr künq(i)ḍ aldïm küz
7 yangïda ygrimi iki paḍïr
8 künqiḍ kø ni birürmən
9 birmədin kəqürsər-mən il
10 yngïnqa tüxi bilə kø ni birü(r)-
11 mən bi<r>ginqə bar yoķ bolsar-
12 mən inim

ئىزاھلار:

5. padïr (پاتىر، پادىر): سانسكرىتچە "pātra" دىن كەلگەن ئاتالغۇ. ئۇ بۇددىستلارنىڭ ئابىقىنى (قاچىسىنى) كۆرسىتىدۇ. ئۇ "چىنە، قاچا؛ تاۋاق، تەخسە" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە.

12- قۇردىن كېيىن، بۇ ۋەسىقىنىڭ 13- قۇرىنىڭ ئاخىرىدا "ب" ياكى "پ" تاۋۇشىنى ئىپادىلەيدىغان بىر ھەرپ بار. بۇ ۋەسىقە 13 قۇردىكى شۇ خەت بىلەن ئۈزۈلۈپ قالغان. ئەمما، ترانسكرىپسىيەدە يېزىلمىدى.

بەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ

2. بەشىنچى كۈنى، مەن سوماش-
3. ىرىغا ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) كۈنجۈت
4. كېرەك بولۇپ، قايمىتۇدىن
5. ئۆز پادىرىم بىلەن ئون ئىككى
6. پادىر كۈنجۈت (ئۆتنە) ئالدىم. كۈزنىڭ
7. باشلىرىدا يىگىرمە ئىككى پادىر
8. كۈنجۈتنى تولۇق بېرىمەن.
9. بەرمەستىن كېچىكتۈرسەم، ئەل
10. قائىدىسى بويىچە ئۆسۈمى بىلەن تولۇق بېرى-
11. مەن. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قال-
12. سام، ئىنىم (ئۆيدىكىلەر بىلەن تولۇق تۆلەپ بەرسۇن).

75 (4 — 28)

1 küskü yïl altïnq ay on yangïḳa
2 manga ḳayxïdu-ḳa tüx-kə künqiḍ
3 kərgək bolup il tmir-tin bir küri
4 künqiḍ altïm küz iki küri kün-
5 qiḍ birürmən birmdin kəqürsər-mən il
6 yngïnqa tüxi bilə birür birginqə
7 bar yoḳ bolsar-mən inim ḳaxuḳ əw-
8 tki-lər bilə kəni birşün-lər tanuḳ
9 ḳïpqaḳ tanuḳ büzgək bu nixan
10 mning ol mən ḳayxïdu əşüm
11 bitidim
12B bu bitig

يەشمىسى:

1. چاشقان يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، ——————
2. مەن قايشىدۇغا ئۈسۈمگە (ئۈسۈم تۆلەشكە) كۆنجۈت
3. كېرەك بولۇپ، ئىل تەمىردىن بىر كورە
4. كۆنجۈت (ئۆتنە) ئالدىم. كۈز(دە) ئىككى كورە كۆن-
5. جۈت بېرىمەن. بەرمەستىن كېچىكتۈرسەم، ئەل
6. قائىدىسى بويىچە ئۈسۈمى بىلەن بېرىمەن. بەرگۈچە
7. يا ئۆنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئىنىم قاشۇق ئۆي-
8. دىكىلەر بىلەن تولۇق بەرسۇن. گۇۋاھچى
9. قىپچاق، گۇۋاھچى بۆزگەك. بۇ نىشان
10. مېنىڭدۇر. مەن قايشىدۇ ئۆززۈم
11. يازدىم.
12B. بۇ پۈتۈك (ھۆججەت).

76 (4 — 29)

1 tonguz yïl üqünq ay altï yəgrmi-kə
2 manga üsin-ə-kə kəpəz kərgək bolup saurïy-a-
3 xïrï-tïn tɵrt tang {.} kəpəz tüx-kə altïm
4 küz yangï-ta yiti tang kəpəz kɵni bərürmən
5 birginqə bar yok̡ bolsar-mən inim budruk̡ əwdəkilər-
6 birlə bərürmən birmədin kəqürsər-mən il yangïnqa
7 asïğ-ï birlə bərürmən bu nixan mən tanuk̡ buyan k̡y-a
8 tanuk̡ sasï k̡udluğ k̡y-a
9 bu nixan mən üsin-ə-ning ol

10 mən toğluķ tonga ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

2. kəpəz (پاختا، كەپەز): "كەپەز" بولسا، قەدىمكى خوتەن ساق تىلدىكى kapāsya دىن كەلگەن.

3. tang (تاڭ): قەدىمكى خوتەن ساق تىلدىكى thamga دىن كەلگەن ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى كۈنى،
2. مەن ئۆسنەگە پاختا كېرەك بولۇپ، سائۇرىيا-
3. شىرىدىن تۆت تاڭ پاختىنى ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) ئالدىم.
4. كۈزنىڭ باشلىرىدا يەتتە تاڭ پاختىنى تولۇق بېرىمەن.
5. بەرگۈچە يا ئۆزنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئىنىم بۇدرۇق ئۆيدىكىلەر
6. بىلەن (تۆلەپ) بېرىدۇ. بەرمەستىن كېچىكتۈرسەم، ئەل قائىدىسى بويىچە
7. ئۆسۈمى بىلەن تۆلەپ بېرىمەن. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى بۇيان قيا(نىڭدۇر).
8. گۇۋاھچى ساسى قۇتلۇغ قيا.
9. بۇ نىشان مەن ئۆسنەنىڭدۇر.
10. مەن توغلۇق توڭا سوراپ يازدىم.

77 (4 — 30)

1 ķoyn yïl üqünq ay iki oḍuz-ķa

2 manga ming tmür-kə tüx-kə bor kərgək
3 bolup turï bahxï-tïn yarïm ķap bor
4 altïm küz yngïda bir bir ķap
5 süqüg kθni birür-mən birmdin
6 kəqürsər-mən il yngïnqa tüxi
7 bilə kθni birür-mən birginq-ə bar
8 yoķ bolsr-mən nom ķulï əw-tki-
9 lər bilə kθni birşün-lər tnuķ
10 təsək turmïx tnuķ buldan bu nixan
11 mən ming təmür-ning ol mən turmïx ming
12 təmür-kə ayïḍïp biḍitim

ئىزاھ:

4. bir bir: بۇ قۇردا bir سۆزدىن بىرى ئوشۇقچە يېزىلىپ قالغان.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى ئوچىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئىككىنچى كۈنى،
2. مەن مىڭ تەمۇرگە ئۈسۈم (تۆلەش)كە مۇسەللەس كېرەك
3. بولۇپ، تۈرى باخشىدىن يېرىم قاپ ئۈزۈم
4. (ئۆتنە) ئالدىم. كۈزنىڭ باشلىرىدا بىر قاپ
5. مۇسەللەس (ياكى ئۈزۈم شەربىتى)نى تولۇق بېرىمەن. بەرمەستىن
6. كېچىكتۈرسەم، ئەل قائىدىسى بويىچە ئۈسۈمى
7. بىلەن تولۇق بېرىمەن. بەرگۈچە يا ئۈنداق،
8. يا مۇنداق بولۇپ قالسام، نوم قۇلى ئۆيدىكى-
9. لەر بىلەن تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن. گۇۋاھچى
10. تەسەك تۇرمىش، گۇۋاھچى بۇلدان. بۇ نىشان

11. مەن مىڭ تەمۈرنىڭدۇر. مەن تۆرمىش مىڭ

12. تەمۈردىن سوراپ يازدىم.

78 (4 — 31)

1 ït yïl bixinq ay y(iti)
2 yangïķa manga buyanquķ-(ķa)
3 asï(ğ)ķa tarïğ k(ərgək) bolup ...
4 -ta yüz xïķ
5 ït
6 ït yïl bixinq ay

ئىزاھلار:

بۇ ۋەسىقىنى ئىسراپىل يۈسۈپ «دۇنخۇاڭ، تۇرپان تەتقىقاتى» (4- جىلد، 1999)دا ئېلان قىلغان.

ئولبازما ھەققىدە: قەرز ئېلىش (بۇيانچۇقنىڭ ئاشلىق قەرز ئېلىشى)قا ئائىت بولغان بۇ كۆچۈرمە ۋەسىقە (2"UW" دىكى Lo تۈرىگە كىرىدۇ). 1980- يىلى تۇرپاندىكى بېزەكلىك مىڭئۆيدىن تېپىلغان بولۇپ، ھازىر 80.T.B.I. 748 نومۇر بىلەن تۇرپان ۋىلايەتلىك مۇزېيدا ساقلانماقتا.

بۇ ۋەسىقىدە، مۇچەلنى بىلدۈرىدىغان "ït" (ئىت) سۆزىنىڭ ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئۈچ قۇرغا ئۈچ قېتىم يېزىلغانلىقى ۋە "ït yïl bixinq ay" (ئىت يىلى بەشىنچى ئاي)نىڭ ئايرىم-ئايرىم ئىككى قۇردا تەكرارلانغانلىقى، ئۇنىڭ خەت مەشىق قىلغۇچى تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ كۆچۈرۈلمە ۋەسىقىنىڭ فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى، سۆز ئىشلىتىش ئەھۋالى قاتارلىقلاردىن قارىغاندا، ئۇنىڭ دەۋرى مىلادى 13-14- ئەسىرلەرگە تەۋە بولۇشى كېرەك.

1. yïl (يىل): خەت مەشىق قىلغۇچى بۇ سۆزنى كۆچۈرگەندە ï (ئى)

ھەرپى بىلەن l (ل) ھەرپى ئارىسىغا بىر چىشنى ئارتۇق يېزىۋەتكەن.

1. y(iti) (يەتتە): بۇ سان، ئۇنىڭ ئەسلى تېكىستتە ساقلىنىپ قالغان باش ھەرپى y (يى) بىلەن، 2- قۇر تېكىستىنىڭ بېشىدىكى yangïķa (ھەر ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنى ئىچىدىكى كۈنلەرنى بىلدۈرىدىغان سۆز) دېگەن سۆزگە ئاساسەن، ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

2. buyanquķ (بۇيانچۇق): كىشى ئىسمى بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەردە ئۇچرايدۇ ("UW" 2، 254- بەتكە قاراڭ). بۇ ھۆججەتتە مەزكۇر كىشى ئىسمىنىڭ بەزى ھەرپلىرىنى، بولۇپمۇ q ھەرپىنى خەت مەشىق قىلغۇچى تازا توغرا يازالمىغان.

3. asï(ğ)ķa: بۇ سۆزنىڭ تومۇرى asïğ ("پايدا، مەنپەئەت"، "ئۆسۈم" دېگەن مەنىدە) بولۇپ، ئەسلى تېكىستتە ğ (غ) ھەرپى چالا يېزىلىپ قالغان ياكى خەت مەشىق قىلغۇچى ğ (غ)نى توغرا، تولۇق كۆچۈرەلمىگەن.

3. tarïğ (تارىغ): ئاشلىق، دانلىق زىرائەت" دېگەن مەنىدە.

4. -ta: ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بولۇپ، بەزىدە چىقىش كېلىش رولىنى ئوينايدۇ. بۇ ھۆججەتتە مەزكۇر قوشۇمچە buyanquķ (بۇيانچۇق) ئاشلىق قەرز ئالغان كىشىنىڭ (بۇ كىشىنىڭ ئىسمى ھۆججەتتە ساقلىنىپ قالالمىغان) ئىسمىغا ئۇلىنىپ كېلىدۇ ۋە چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى -din/-tin رولىنى ئۆتەيدۇ.

xiķ: خەنزۇچە 石 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ "دادەن" دېگەن مەنىدە.

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى بەشىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى
2. كۈنى، ماڭا بۇيانچۇقتا
3. ئۆسۈمگە (ئۆلەشكە) ئاشلىق كېرەك بولۇپ،
4. -تىن يۈز دادەن
5. ئىت
6. ئىت يىلى بەشىنچى ئاي

79 (4 — 32)

1 ... ... mn toyïn ķulï
2 ... ...-a bθz krgək
3 ... ...-mz ķoqo-ķa
4 ... ... (t)ngiqə(?) ... ... yoķluğ
5 ... ... -ür-biz b-... ...L-... yitinq
6 ... ... (b)ir ay t-... ...

ئىزاھلار:

بۇ ۋەسىقىنى ئىسرائىل يۇسۇپ "تۇرپاندىن قېزىۋېلىنغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىككى پارچە ھۆججەت"، «يارغول قەدىمىي شەھىرىنى قوغداش ۋە تەتقىقات» (خەنزۇچە، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1999)دا ئېلان قىلغان.

قولىيازما ھەققىدە: بۇ قەرز ئېلىشقا ئائىت بولغان كەمتۈك ۋەسىقە (تويىن قۇلى قاتارلىقلارنىڭ بۆز قەرز ئېلىش ھۆججىتى) 1959- يىلىنىڭ ئاخىرىدا تۇرپان سىڭگىم ئېغىزىنىڭ يېقىن ئەتراپىدىكى بۇددا ئىبادەتخانىسى خارابىسىدىن تېپىلغان بولۇپ، چوڭلۇقى 8.7cm X 16cm كېلىدۇ، ئۇنىڭ يىر بۆزىدە ئالتە قۇر خەت ساقلىنىپ قالغان. ھازىر 4 :60 TS 001 نومۇر بىلەن ئاپتونۇم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلانماقتا. ئۇ 2"UW" دېگەن Lo تۈرىگە كىرىدۇ.

مەزكۇر كەمتۈك ۋەسىقىنىڭ خەت ئۇسلۇبى ۋە فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى قاتارلىقلاردىن قارىغاندا، ئۇنىڭ دەۋرى مىلادى 13- ئەسىردىن كېيىن ئەمەستەك قىلىدۇ.

1-. toyïn ķulï (بۇددا دىنى مۇرىتىنىڭ ئىسمى): toyïn بولسا، خەنزۇچە 道人 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. تويىن قۇلى دېگەن كىشى ئىسمى قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەردە ئۇچرايدۇ («توپلام»نىڭ 2- تومىنىڭ 278- بېتىگە قاراڭ).

3-. koqo (قوچو):高昌 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

4-. (t)ngiqə(?) (تەڭ كېلىدىغان): سۆز تومۇرى tng (=təng «تەڭ»، "باراۋەر" دېگەن مەنىدە) بولۇپ، ئۇنىڭ تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى بىلەن ئۇلانغان شەكلىگە، تەڭلەشتۈرمە كېلىش قوشۇمچىسى qə قوشۇلغاندا، ئادەتتە باردەمچى n تاۋۇش كىرىپ ئەتتى. مەسىلەن، tnginqə (=tənginqə) («تۇپلام»نىڭ 2- تومىنىڭ 290- بېتىگە قاراڭ). دېمەك، (t)əngiqə دە n تاۋۇشى چۈشۈپ قالغان.

4-. yokluğ (كىشى ئىسمى؟): بۇ سۆزنى yokluk، yoğluğ دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشىمىز مۇمكىن.

yokluğنىڭ سۆز تومۇرى yok ("يوق" دېگەن مەنىدە)، yoğluğنىڭ سۆز تومۇرى yoğ ("ماتەم"، "مۇسىبەت" دېگەن مەنىدە) بولۇپ، سۆز تومۇرىغا سۈپەتتىن ئىسىم ياسىغۇچى ياكى ئىسىمدىن سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە -luğ/-luk قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان.

يەشمىسى:

1. ... (يىلى) ... (ئايىنىڭ) ...(كۈنى)، مەن تويىن قۇلى
2. ...(گە) بۆز كېرەك (بولۇپ)،
3. ... قوچوغا
4. ... تەڭ كېلىدىغان (ياكى باراۋەرىدە) ... يوقلۇغ
5. ... يەتتىنچى
6. ...بىر ئاي ...

5. بالا بېقىۋېلىش ۋەسىقىلىرى

80 (5-1) —— 82 (5-3)

80 (5 — 1)

1 ït yïl bir ygrminq ay altï otuz-ḳa manga ḳyytso tutung-
2 ḳa yunglaḳ-lïḳ twar krgək bolup titso atlïğ oğlum-nï qintso
3 ayağ-ḳa təgimlig-kə süt səwinqi yarïm yasḍuḳ alïp oğul-
4 luḳ birtim bu titso atlïğ oğul qintso ayağ-ḳa təgimlig-
5 kə bar ərkinqə kenin bïxïğïn tapïnïp ayağ-ḳa təgimlig-
6 tə kin tert yolï box ez kengül-inqə barzun mən
7 qintso ayağ-ḳa təgimlig-ning inim iqim oğlum ḳam
8 ḳadaxïm ilməzün tartmazun apam birek ilgli tarḍğlï
9 saḳïnsar saw-larï yorïmazun yasa-taḳï ḳïn-ḳa təgşün-
10 lər mən ḳyytso tutung-nïng titso-nï mən baxlap inim iqim
11 ḳam ḳadaxïm ərklig bəg ixi-ning küqin tutup
12B üntürür-mən tisər-lər saw-larï yorïmazun-lar.

13B өgüdәy süü-singә iki yürüng ađan өtünüp ambï

14B balïķ ţaruğa-larïnga әdәrkә yaraxu at birip qintso

15B ayağ-ķa tәgimlig-kә bir-kә iki birip ağïr ķïn-ķa

16B tәgir-biz. tanuķ ķutrulmïx tanuķ buyan tonga

17B tanuķ kәd burhan mәn ķyytso tutung өz ilgim bitidim

18B bu tamğa biz ikigü-ning ol mәn titso ymә bahxïm-ķa

19B kөni tapïnmadïn kiđәyin tisәr-mәn bu bitig-t(ә)ki ķïn-ķa

20B tәgir-mәn bu tamğa mәn titso-nung ol.

ئىزاھلار:

6. tөrt yolï (تۆت يولى): tөrt yol "شەرق، غەرب، جەنۇب، شىمال" قاتارلىق تۆت تەرەپنى كۆرسىتىدۇ، ئاخىرىدىكى ï- تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى.

13B-. өgüdәy (ئۆگۆدەي): موڭغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلاد خاقانى (1229-1241- يىللار تەختتە ئولتۇرغان).

13B-14B. ambïbalïķ (ئامبى شەھىرى): ئۆتۈنلۈك[illegible] (ياكى[illegible] [illegible]) دېگەن شەھەرنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى ياپونىيىلىك ئالىم ئومىمۇرا ئەپەندى تەھقىقلىگەن. («ياپونىيە ئىلمىي ژورنىلى» 85- جىلد، 490- بەتكە قارالسۇن).

18B. bahxïm-ķa: 2"UW" دە "bahxïm-ķa" (باخشىمغا) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بۇ ۋەسىقىنىڭ سۈرىتىگە ئاساسلانغاندا، بۇ سۆز "bhxïm-ķa" (بخشىمقا) دەپ يېزىلغان، يەنى "b" ھەرپى بىلەن "h" ھەرپى ئارىسىدىكى "a" نى ئىپادىلەيدىغان بەلگە-ھەرپ چۈشۈپ قالغان.

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن قېيىنسو تۇتتۇڭ-

2. ىغا ئىشلىتىشكە تاۋار كېرەك بولۇپ، تىتسو ئىسىملىك ئوغلۇمنى ھۆرمەتكە سازاۋەر

3. چىنتسوغا سۆت ھەققى ئۈچۈن يېرىم ياستۇق (پۇل) ئېلىپ ئوغۇل-

4. ىلۇققا بەردىم. بۇ تىتسو ئىسىملىك ئوغۇل ھۆرمەتكە سازاۋەر

5. چىنتسوغا بار كۈچى بىلەن دۇرۇس، قىزغىنلىق بىلەن خىزمەت قىلىپ، ھۆرمەتكە سازاۋەر-

6. دىن كېيىن (قالغاندا)، تۆت يىلى ئۈچۈق بولۇپ، كۆڭلى خالىغان (يەرگە) بارسۇن. مەن

7. ھۆرمەتكە سازاۋەر چىنتسونىڭ ئىنىم، ئاكام، ئوغلۇم، ئۇرۇق-

8. تۇغقانلىرىم ئېيىلىۋالمىسۇن-تۇتۇۋالمىسۇن. ئەگەر (ئۇنىڭغا) ئېيىلىۋالماقچى، (ئۇنى) تۇتۇپ قالماقچى

9. بولسا، سۆزلىرى ئۆتمىسۇن. قانۇن بويىچە جازاغا تارتىلسۇن.

10. مەن قېيىنسو تۇتتۇڭ (ۋە) مېنىڭ ئىنىم، ئاكام،

11. ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم ھوقۇقدار بەگ-ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ،

12B. تىتسونى چىقىرىۋالمىز، (قايتۇرۇپ ئەكىلىۋالمىز) دېسەك، سۆزلىرىمىز ئاقمىسۇن. (ئۇنىڭ ئۈستىگە)

13B. ئۇگۈدەي (خان) ئالىيلىرىغا ئىككى ئاق تۆگە ئۇتايلى، ئامبى

14B. شەھىرىنىڭ ۋالىيسىغا ئىگىرىگە لايىق ئات بېرەيلى،

15B. ھۆرمەتكە سازاۋەر چىنتسوغا بىر (ئوغۇلنىڭ ئورنىغا) ئىككى (ئوغۇل) بېرىپ، ئېغىر جازاغا

16B. تارتىلايلى. گۇۋاھچى قۇتىرۇلمىش، گۇۋاھچى بۇيان تۇگا،

17B. گۇۋاھچى كەد بۇرخان. مەن قىيىتسو تۇتۇڭ ئۆز قولۇم بىلەن يازدىم.

18B. بۇ تامغا بىز ئىككىيلەننىڭدۇر. مەن تىتسومىز باخشىمغا (ئۇستازىمغا)

19B. دۇرۇس خىزمەت قىلماستىن، كېتەي دېسەم، مۇشۇ پۈتۈكتىكى (ھۆججەتتە دېيىلگەن) جازاغا

20B. تارتىلاي. بۇ تامغا مەن تىتسونىڭدۇر.

81 (5 — 2)

ud yïl səkizinq ay bix ygrmikə mən titso aḳam anquḳ bilə aytïxïp. aḳam-nïng boğuzïn yigədgli alp bolmïx-ḳa inim antso-nï tuğmïx-ïmïz toynaḳ xïlawantï-ḳa. süt səwinq-i ygrmi stïr kümüx alïp oğul-luḳ birtimz. mən toynaḳ xïlawantï ymə oğul-um sambodu bilə tüz ülüx-lüg ḳïlïp oğul-lanu altïm mən titso bitig ḳïlmïx kün üzə ygrmi stïr kümüx tügəl altïm. mən toynaḳ xïla ymə tügəl birtim. bükünki kün baxlap inim antso-nï ilip tarḍïp qam qarïm ḳïlmaz-mən. mən toynaḳ xïla ymə mini-tə song piryan-ïm-taḳï nəgü orpaḳ-ïm təlük-üm bar ərsər. oğul-um smbodu bilə tüz üləxïp alzun-lar ḳayu-sï bu saw-tïn ağïxsar-biz. birər yasḍuḳ ḳuwar birüxür-biz. tnuḳ basa yalawaq. tnuḳ bg turmïx. bu bitig-ni. yaḳxïdu tung bay ynga

17 xïla tayl(..)du xïla-lar-nïng üksintə ķïltïmz.
18B S(.....)//////////////////////////////
19B bu tamğa biz ikəgü-nüng ol. mən əlgür tung
20B aytïp bitidim

ئىزاھلار:

11. (كۆلىيە): دېيىلگەن بولۇپ، توخرى تىلىدىكى paryām ("ھۆجرا؛ كىچىك ئۆي" دېگەن مەنىدە)دىن كەلگەن.

12. orpaķïm təlüküm (ئەسكى-تۈسكى): شەكلىدە كەلگەن بولۇپ، بۇ يەردىكى oprak ~ orpak: "تۈتمۈتۈشۈك دېگەن مەنىدە، təlük "كامار، تۆشۈك، يېرىق، دەز" دېگەن مەنىدە.

يەشمىسى:

1. كالا يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ ئون بەشىنچى كۈنى، مەن تىتسو
ئاكام
2. ئانچۇق بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئاكامنىڭ ئۈزۈقىنى ياخشىلاش
3. قىيىن بولۇپ قالغاچقا، ئىنىم ئانتسونى تۇغقىنىمىز
4. تويناق شىلاۋانتىغا، سۈت ھەققى ئۈچۈن يىگىرمە سەر
5. كۈمۈش ئېلىپ، ئوغۇللۇققا بەردۇق. مەن تويناق شىلاۋانتى-
6. ـمۇ (ئانتسونى ئۆز) ئوغلۇم سامبودۇ بىلەن تەڭ ئۇلۇشلۇق
(مىراسخور)
7. ئوغۇل قىلىپ ئالدىم. مەن تىتسو (بۇ) ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈن-
8. ـى يىگىرمە سەر كۈمۈشنى تولۇق ئالدىم. مەن تويناق
9. شىلامۇ تولۇق بەردىم. بۈگۈندىن باشلاپ، (مەنىكى تىتسو) ئىنىم
10. ئانتسونى ئېلىپ قالىمەن-قويۇپ بەرمەيمەن دەپ دەتالاش
قىلمايمەن. مەن

11. تويناق شلامۇ (شۇنى تاپشلايمەنكى، ئانتسو) مەندىن كېيىن قالسا، كۆلبەمدىكى

12. ئەسكى-تۇسكى ئەرسىلىرىمدىن نېمە بولسا، (ھارىنى) ئوغلۇم

13. سامبودۇ بىلەن تەڭ ئۈلەشسۇن. (بىز سامبودۇ بىلەن ئانتسو ئىككىمىزدىن) قايسى بىرىمىز

14. بۇ سۆزدىن تېنىۋالساق، بىر ياستۇقتىن (ئوكچىدىن كۆمۈش) جەرىمانە

15. تۆلەيلى. گۇۋاھچى باسا يالاۋاچ، گۇۋاھچى

16. بەگ تورمىش. بۇ ھۆججەتنى ياقشىدۇتۇڭ، باي ياگا

17. شىلا، تايلد...دۇ شىلالارنىڭ ئالدىدا تۈزدۈق،

18. سـ ...

19. بۇ تامغا بىز ئىككىيلەنىڭدۇر. مەن ئەلگۈر تۇڭ

20. سوراپ يازدىم.

82 (5 — 3)

1 ///////// umuğsuz urïsïz ḳalğay tip
2 bu iki oğlan-lar-ïm-ta turmïx atlïğ
3 oğlum-nï suḍbaḳ-ḳa il tərü-si
4 birlə oğul-luḳ birdim andïn
5 xük ḳalmïx-ta bu oğul sutmaḳ-
6 nïng birmix axïn yip aymïx
7 ix-in ḳïlïp oğul tərüsi birlə
8 əlginqə kəni bïxïğ tapïnṣun
9 mən suḍbaḳ ymə bu turmïx atlïğ
10 oğul-nï əṣüm-tin tuğmïx-qa
11 oḳ saḳïnïp ḳïz alïp birip

12 yən-ə mində oğul ḳïz tuğsa ol
13 oğlum birlə təng tüz tuḍup
14 məning-ning əw-üm-təki barḳïm-taḳï
15 nəgü kim-im-ni orpaḳ ayïğ sïnuḳ
16 barïm bulğuqa bulsa nəqə oğlan-
17 larïm bolẓa ol oğlan-lar birlə
18 təng ɵng ülüx ḳopï birür-mən
19 apam birɵk bu oğul-nïng küqin alïp
20 bod-ḳa təgmix-tə orun-ïn yigin
21 ḳïlmayïn ədgü tuḍmayïn ḳodï asïr-a
22 kixi-qə tuḍsar-mən ḳayu-ḳa barsar
23 ɵz kɵngül-inqə tapïnqa barṣun suḍbaḳ-
24 nïng sɵzi yorïmaṣun suḍbaḳ ymə
25 tuğmïx oğul-larï birlə təng tuḍup
26 kəlin-ləp birip ədgü asïrap
27 oğul tɵrüsinqə tuḍup ḳulğaḳ
28 boyïn tolap ünər-mən kiḍər-mən tisər
29 tɵrü yarğu yosun-ï birlə aḍa
30 yaṣmïx yaṣuḳ-ḳa təgṣün tanuḳ
31 si(...) təmür tanuḳ aruğ bu nixan
32 tamğa mən torqï-nïng ol
33 mən ix ḳar-a torqï bahxï-ḳa
34 inqgə ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

11. suḍbaḳ (سۇتباق): ئەسلى تېكىستنىڭ 3-، 9-، 23- ۋە 24- قۇرلىرىدا suḍbaḳ، 5- قۇرىدا sutmaḳ شەكلىدە يېزىلغان بۇ سۆز ۋەسىقىدە كۆرۈلگىنىدەك ئەمەلىيەتتە بىرلا ئادەمنىڭ ئىسمىنى كۆرسىتىدۇ،

ياپونچە نۇسخىسىدا بۇ ئىسىمنىڭ sutbaķ شەكلىدە يېزىلىشىنىڭ دۇرۇس بولىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىنىپ، "د" (d)نىڭ ئاستىغا بىر چېكىت قويۇپ (ḍ)، ئەمەلىيەتتە "ت" فونېمىسىغا ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن. بىزنىڭچە بۇ ئەقىلغا ئۇيغۇن بولۇپ، شۇ بويىچە ئالدۇق.

14. məning-ning (مېنىڭ): mən دېگەن ئالماشقا ئىگىلىك قوشۇمچىسى nïng تەكرار قوشۇلۇپ كەلگەن. بۇ يەردە بىر nïng قوشۇمچىسىنىڭ ئارتۇقچە يېزىلغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئەمما، بۇ خىل قوشۇمچىنىڭ تەكرار يېزىلىپ قېلىشى ئەھۋالى ناھايىتى ئاز بولسىمۇ بەزى جايلاردا ئۇچرايدۇ. شۇڭا، بۇنىڭ تەكىتلەش ياكى باشقا رولى بارمۇ، يوق، بۇ ھەقتە تېخىمۇ ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ.

15. orpaķ ayïğ sïnuķ (ئەسكى-تۈسكى، ئۇتمىتۇشۇك): orpaķ (ئۇششاق-چۈششەك)، ayïğ (بۇزۇق)، sïnuķ (سۇنۇق) دېيىلگەن. يەشمىدە "ئەسكى-تۈسكى" دەپ ئېلىندى.

30. yaşmïx (يۈز ئۆرۈگەن): بۇ سۆزنىڭ ئەسلى yazmïx بولۇپ، ئۇ "گۇناھ قىلغان، خىلاپلىق قىلغان، بويسۇنمىغان" دېگەن مەنىدە. يەشمىدە "يۈز ئۆرۈگەن" دەپ ئېلىندى.

بۇ ۋەسىقىنىڭ ئۆزى ياكى فوتو سۈرىتىنىڭ قەيەردىلىكى ئېنىق ئەمەس.

يەشمىسى:

1. ... ئۈمىدسىز، ئەۋلادسىز (بولۇپ) قالدۇ دەپ،
2. بۇ ئىككى ئوغلۇمدىن تۇرمىش ئىسىملىك
3. ئوغلۇمنى سۇدباققا ئەل قائىدىسى
4. بويىچە ئوغۇللۇققا بەردىم. شۇڭا،
5. بۇ ئوغۇل خاتىرجەم قېلىپ، سۇتماق-
6. نىڭ بەرگەن ئىشىنى يەپ، بۇيرۇغان
7. ئىشنى قىلىپ، ئوغۇل (بولۇش) قائىدىسى بويىچە،
8. ئەركىنچە دۇرۇس (ۋە) قىزغىنلىق بىلەن (ئۇنىڭ) خىزمىتىنى

قىلسۇن.

9. مەن سۇدباقمۇ بۇ تۇرمىش ئىسسىلىك

10. ئوغۇلنى ئۆزۈمدىن بولغان (بالام)دەك

11. كۆرۈپ، قىز ئېلىپ بېرىمەن (ئۆيلەيمەن).

12. ئەگەر مەن قىز (ياكى) ئوغۇل تاپسام (ئۇلار)

13. بىلەن بۇ ئوغلۇمنى تەڭ-باراۋەر كۆرۈپ،

14. مېنىڭ ئۆي-ۋاقىمدىكى

15. ھەرقانداق نەرسىنى (يەنى) ئەسكى-تۈسكى (نەرسىلىرىمدىن)

16. قولغا چىققىدەكلا نەرسە بولسا، ئەچچە ئوغلۇم

17. بولسا، شۇ ئوغۇللىرىمغا

18. ھەممە نېسىۋە-ئۈلۈشلىرىنى تەڭ (بۆلۈپ) بېرىمەن.

19. ئەگەر (مەن سۇدباق)، بۇ ئوغۇلنىڭ كۈچىنى ئىشلىتىپ،

20. بويىغا يەتكەندە ئورنى-قەدرىنى

21. قىلماي، ياخشى (مۇئامىلە) قىلماي، (ئۇنى) پەس-تۆۋەن
(تەبىقىدىكى)

22. كىشىدەك (كۆرۈپ) مۇئامىلە قىلسام، قاياققا بارغۇسى كەلسە،

23. ئۆز كۆڭۈل خاھىشى بويىچە خالىغان (يەرگە) بارسۇن. (مەن)
سۇدباق-

24. ىنىڭ سۆزى ئۆتمىسۇن. (ئەگەر) سۇدباق (ئۇنى)

25. ئۆزىدىن بولغان ئوغۇللىرىغا ئوخشاش كۆرۈپ،

26. ئۆيلەپ قويۇپ، ياخشى ئاسراپ،

27. ئوغۇل (قىلمۇېلىش) قائىدىسى بويىچە مۇئامىلە قىلسىمۇ،
(تۈرمىش) قۇلاق (يۈيۈرۈپ)،

28. بويۇن تولغاپ، چىقىپ كېتىمەن دېسە،

29. قانۇنىي ھۆكۈم (چىقىرىش) بەلگىلىمىسى بويىچە ئاتىسىدىن

30. يۈز ئۆرىگەنلەرگە (بېرىلىدىغان) جازا بېرىلسۇن. گۇۋاھچى

31. سـ... تەمۇر گۇۋاھچى ئارزۇغ. بۇ نىشان

32. تامغا مەن تۇرچىنىڭدۇر.

33. مەن نىش قارا تۇرچى باخشىدىن

34. تەپسىلىي سوراپ يازدىم.

6. ئادەمنى گۆرۆگە قويۇش ۋەسىقىلىرى

83 (6-1) ___ 84 (6-2)

83 (6 _ 1)

1 tonguz yïl arın ay on yangïḳa manga ḳytso
2 tutung-ḳa. yunglḳ-lïḳ kümüx krgək bolup
3 ɵzüm-tə tuğmïx. titso atlïğ oğlum-nï
4 qintso xïla-ḳa üq yïl-lïḳ tutğuğ birtim.
5 tutğuğ kümüx-in ïnqa sɵzləxtmz. on satïr
6 kümüx-kə tutğuğ birtim. bu on satïr kümüx-ni
7 bitig ḳïlmïx kün üzə mən ḳaytso tu
8 tügəl tartïp altïm. mən qintso xila ymə
9 bir əksüksüz tügəl birtim. bu oğul ḳy-a-ḳa bir
10 yïl-ta bir üm kɵküşmək bir ḳay bir uyuḳ qruḳ
11 iki yïl-ta bir qəkrək. üq yïl-ta bir kürk
12 bilə birürmən. oğul ḳy-a qintso xïla-nïng əwin-
təki-
13 lər bilə yorïp oğrï təw ḳïlsar. tutğu. ḳapğu
14 yoḳ itük ḳïlsar mən qintso xïla baxïnga
15 bolur. yalnguz yorïp oğrī. təw ḳïlsar. yoḳ
16B itük ḳïlsar mən ḳaytso tu bax-ïm-ḳa bolur
17B igləsər yiti künki mün ax mən qintso

18B xïla birürmən. yiti kün-tin kiqsər mən ḳaytso
19B tu igələp alïp. kün əksükin kəni birürmən.
20B igləp əlsər yarïm twar-ï ə lür. yarïm
21B twar-ï tirilür. tiriltəqi twar yənə mən
22B ḳaytso tu üzə bolup kə ni birürmən. üq
23B yïl tügəməginqə üntürməz-mən apam üntür<ür>mən
24B tisər-mən. bu kümüx-üg birmix kün-tin bərüki
25B asïğ-ï bilə kəni birürmən. tanuḳ ḳutdmïx ḳay-a tanuḳ
26B səngiqün. bu tmğa mən ḳayytso tu-nung ol. buyan ḳy-a bitidim
27B* tonguz yïl arın ay on yngï-ḳa manga
28B* ḳyytso tutung-ḳa yunglaḳ-lïḳ tawar
29B* kərgək bolup titso atlğ oğulum-nï
30B* qintso xïla-ḳa üq yïllïḳ tutuğ

ئىزاھلار:

1، 2. ḳytso tutung (قايتسو تۇتۇڭ): بۇ ئىسىم مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 1-، 2- قۇرلىرىدا "ḳytso tutung"، 7-، 16B- ۋە 22B- قۇرلىرىدا "ḳaytso tu"، 26B- قۇرىدا "ḳayytso tu"، 28B*- قۇرىدا "ḳyytso tutung" دەپ يېزىلغان. بىز يەشمىدە "قايتسو تۇتۇڭ" ياكى "قايتسو تۇ" ("تۇ" سۆزى "تۇتۇڭ"نىڭ قىسقارتىلمىسى) دەپ ئالدۇق.

9. oğul ḳya (ئوغۇل قىيا): قىيا (= قايا) سۆزى بۇ ئورۇندا كىشى ئىسمىنى كۆرسەتمەستىن، بەلكى ئەركىلىتىپ ئاتاشنى بىلدۈرىدىغان سۆزنى بىلدۈرىدۇ. "ئوغۇل قىيا" بۇ يەردە "ئوغۇل" دېگەن مەنىگە ئىگە. شۇڭا، ترانسكرىپسىيەدىكى "oğul ḳy-a-ḳa" دېگەننى يەشمىدە "ئوغۇل قىياغا"

دېمەي "ئوغۇلغا" دەپ ئېلىشقىمىز بولىدۇ. دېمەك، kya (=kaya) سۆزى "UW"2 دە كۆرسىتىلگەندەك كىشى ئىسمى بولۇپ كەلمەستىن، بەلكى ئەركىلىتىش ياكى ئېيقىنلىقنى بىلدۈرۈش مەنىسىدىمۇ قوللىنىلىدۇ. چۈنكى، بۇ ۋەسىقىدە كۆرۈۋگە بېرىلگەن ئوغۇلنىڭ ئىسمى titso دەپ يېزىلغان، tito kya دەپ ئاتالمىغان.

10. bir uyuk̡ qruk̡ (بىر ئۇيۇق چورۇق): مەنىسى "بىر (جۈپ) پىما (ۋە) چورۇق" بولۇپ "UW"2 دە uyuk̡ "كىگىز ئۆتۈك" دەپ، qruk̡ (=qaruk̡) قا بولسا "ئۆتۈك" مەنىسى بېرىلگەن. "uyuk̡"قا كلاۋسون «13-ئەسىردىن بۇرۇنقى تۈرك تىلىنىڭ ئېتىمولوگىيە لۇغىتى» (271- بەت)دە "كىگىز ئۆتۈك (پىما دېمەكچى-ئا.): بۇتنىڭ پايپاق" دەپ مەنا بەرگەن. «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1984- يىل، 47- بەت)دە، "uyuk̡" نىڭ "y" بىلەن "j" ياكى "q" نۆۋەتلەشكەن شەكلى بولغان "uquk̡" (بۇقىرىدىكى "سۆزلۈك"نى نەشرگە تەييارلىغۇچىلار "oquk̡" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغان) بولسا، "پايپاق" دەپ شەرھلەنگەن. شۇڭا، بىز يەشمىدە، "ئۇيۇق"نى "كىگىز پايپاق" (ياكى پىما) دەپ يەشمە قىلدۇق. "qruk̡" (چارۇق) بولسا، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا "چورۇق" دەپ ئىشلىتىلمەكتە.

11. qəkrək (بۆز كۆينەك): "UW"2 دە بۇ سۆز "باغاچ پاختا رەختتىن تىكىلگەن كۆينەك" مەنىسىدە تەرجىمە قىلىنغان. «تۈركىي تىللار دىۋانى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980- يىل، 1- توم، 623- بەت)تە "چەكرەك قاپا" دېگەن ئاتالغۇ "يۇڭ رەختتىن تىكىلگەن يانچۇقسىز تون، ئۇنى قۇللار كىيىدۇ" دەپ چۈشەندۈرۈلگەن بولسىمۇ، "چەكرەك" ئاتالغۇسى ئايرىم شەرھلەنمىگەن. «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» (47- بەتتە)دە "چەكرەك" ئاتالغۇسى "بۆز كۆينەك" دەپ چۈشەندۈرۈلگەن. شۇڭا، بىز يەشمىدە "بۆز كۆينەك" دەپ ئالدۇق.

13. tutğu kapğu (قولغا چىقىدىغان ئەرسىلەر): "تۇتۇش-قامالاش"

باكى "تۆتقىلى-قامالىلغىلى بولىدىغان نەرسىلەر" دېگەن مەنىدە.

14، 15. baxïnga bol- (جاۋابكار بولماق): ئەسلى تېكستنىڭ 14-، 15- قۇرىدا "baxïnga bolur"، 16- قۇرىدا بولسا "bax-ïmka bolur" دەپ يېزىلغان. تېكست مەزمۇنىغا ئاساسلانغاندا، "-baxka bol" دېگەن بۇ پېئىل، "باشقا كەلمەك، باشقا چۈشمەك، جاۋابكارلىق ياكى مەسئۇلىيەت بېشىغا (ئۈستىگە) چۈشمەك دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

17. ax mün (يېمەك-ئىچمەك): "ئاش (تاماق)، شورپا" دېگەن مەنىدە.

*27B، *30B: مۇكۇر ۋەسىقىنىڭ بۇ قۇرلىرىدىكى خەتلەر ئۇنىڭ كەينى بېتىگە تەتۈر يېزىلغان (16B__26B- قۇرلارغا نىسبەتەن).

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى بېشىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مەن قايتىسو
2. تۆتۈگىغا ئىشلىتىش ئۈچۈن كۈمۈش كېرەك بولۇپ،
3. ئۆززۈمدىن بولغاز تىتسو ئىسىملىك ئوغلۇمنى
4. چىنتسو شىلاغا ئۈچ يىللىق تۆتۈغقا (گۆرۈگە) بەردىم.
5. گۆرۈگە (بىرىش باھاسى بولغان) كۈمۈشنى مۇنداق سۆزلەشتۇق، (يەنى ئوغلۇمنى) ئون سەر
6. كۈمۈشكە گۆرۈگە (تۇتۇققا) بەردىم. بۇ ئون سەر كۈمۈشنى
7. ھۆججەتنى تۈزگەن كۈنى مەن قايتسو تۆ
8. تولۇق تاپشۇرۇپ ئالدىم. مەن چىنتسو شىلامۇ
9. بىرى كەم ئەمەس تولۇق بەردىم. (مەن چىنتسو شىلا) بۇ ئوغۇل قىياغا
10. يىلدا بىر (قۇر) ئىشتان-چاپان، بىر (جۈپ) كەش، بىر (جۈپ) پىما ۋە چورۇق،
11. ئىككى يىلدا بىر بۆز كۆينەك، ئۈچ يىلدا بىر كۆرك (جۇۋا)،

12. بىرىمەن، (بۇ) ئوغۇل مەن چىنتىسو شىلاتنىڭ ئۆيىدىكى-

13. سىلەر بىلەن بىللە يۈرۈش (ئۆتۈش) جەريانىدا ئوغرىلىق، ئالدامچىلىق قىلسا، قولغا چىققىدەك نەرسىلەرنى

14. يوقاتسا-يىتتۈرسە، مەن چىنتىسو شىلا جاۋابكار

15. بولىمەن. (ئەگەر) يالغۇز يۈرگەندە ئوغرىلىق، ئالدامچىلىق قىلسا، (نەرسىلەرنى) يوقاتسا-

16B. يىتتۈرسە، مەن قايتسوتۇ جاۋابكار بولىمەن.

17B. (ئەگەر) كېسەل بولسا، يەتتە كۈنگىچە ئۇنىڭ يېمەك-ئىچمىكىنى مەن چىنتىسو

18B. شىلا بېرىمەن. يەتتە كۈندىن ئېشىپ كەتسە، مەن قايتسو

19B. تۇ ئىگە بولۇپ، كۈنلۈك كەم-كۈتىسىنى بېرىمەن.

20B. (ئەگەر تۇ) كېسەل بولۇپ ئۆلسە، يېرىم مال-مۈلكى ئۆلىدۇ، يېرىم

21B. مال-مۈلكى تىرىلىدۇ؛ تىرىلىدىغان مال-مۈلكىنى يەنىلا مەن

22B. قايتسو تۇ ئۆستىدە تۇرۇپ، تولۇق تۆلەپ بېرىمەن. (مەن قايتسو تۇ) تۆج

23B. يىل توشمىغۇچە (بالىنى) چىقىرىۋالمايمەن (قايتۇرۇۋالمايمەن). ئەگەر چىقىرىۋالىمەن (قايتۇرۇۋالىمەن)

24B. دېسەم، بۇ كۆمۈشنى تاپشۇرۇپ ئالغان كۈندىن بۇيانقى

25B. ئۆسۈمىنى قوشۇپ تولۇق قايتۇرىمەن. گۇۋاھچى قۇتادمىش قايا، گۇۋاھچى

26B. سەكىچۇن. بۇ تامغا مەن قايتسو تۇنىڭدۇر. بۇيان قىيا يازدىم.

*27B. چوشقا يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مەن قايتسو

*28B. تۈتۈزگىغا ئىشلىتىش ئۈچۈن تاۋار كېرەك بولۇپ،

*29B. ئۈززۈمدىن بولغان تىتىسۇ ئىسىملىك ئوغلۇمنى

*30B. چىنتىسۇ شىلاغا ئۈچ يىللىق گۆرۈزگە (تۇتۇزۇقا بەردىم).

84 (6 — 2)

1 (küskü yïl ikinti ay səkiz) otuz-ḳa manga kədirə-kə yunglaḳ-laḳ

2 (kümüx krgək bolup əz)üm-tə tuğmïx bolmïx atlağ toyïn oğulum-nï. yəgən ḳay-a

3 ///////(.)WS-YNK' samboḳdu tutung-ḳa. yarïm yastuḳ kümüx-kə tutuğ

4 (birtim) bu tutuğ kümüx-üg (tu)tuğ birmix kün üzə mən kədirə bix

5 ///// stïr yarmaḳ kümüx sanap altïm. mən samboḳdu tutung tügəl birtim. bu

6 (bol)mïx-ḳa. samboḳdu tutung ərklig bolzun. mən samboḳdu tutung birtkə

7 ///(.)tsar bolmïx-ḳa ton ətük adaḳ bax birməz-mən əw təg yoğun ix

8 (ix)lətsər mən il-ning tutuğ yngïnqa birürmən. ḳalmïx turuxï yngï.

9 (tut)uğ yngïnqa bolzun. tanuḳ aḳbïra tanuḳ ḳataḳï bu tamğa mən kədirə-ning ol.

10 (küs)kü yïl ikinti ay səkiz otuz-ḳa mən kədirə samboḳdu tutung-ḳa.

11 ///// birmix bolmïx atlğ oğulum-nïng bix otuz stïr kümüx-ni tügəl altïm tanuḳ

12 ////// mən ķarïmdu tutung kədirə-kə ayïtïp bitidim
bu tmğa mən kədirə-ning ol

ئىزاھلار:

7، 8. əw təg yoğun ix ixlətsər mən (ئەگەر ئۆينىڭ بىرلىك ئىشلىرىنى قىلدۇرسام): سۆزمۇ سۆز مەنىسى "ئۆيدەك يوغان ئىشنى قىلدۇرسام" (yoğun": "يوغان، توم، چوڭ، قېلىن، بىرلىك" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە). ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كىنايە، مۇبالىغە قىلىپ ئىپادىلىنىدىغان "تاغدەك چوڭ ئىش" دېگەن گەپ بار، بىراق "ئۆيدەك چوڭ ئىش" دەيدىغان گەپ يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ۋەسىقىدىكى "əw təg yoğun ix"نى كىنايە دەپ ھېسابلاشقا بولمايدۇ. شۇڭا، يۇقىرىقىدەك يەشمە قىلىندى.

11. bix otuz stïr kümüx-ni (يىگىرمە بەش سەر كۈمۈش): بۇ سۆزلەر مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 3- قۇرىدىكى "yarïm yastuķ kümüx" (يېرىم ياستۇق كۈمۈش)نىڭ 25 سەر كېلىدىغانلىقىنى، بىر ياستۇق كۈمۈشنىڭ 50 سەر ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. "ئالتۇن ياستۇق" ياكى "كۈمۈش ياستۇق" دېيىلگىنى قۇيما ياكى توكچا ئالتۇن ياكى كۈمۈش پۇلنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ شەكلى ياستۇق (< ياتسۇق) قا ئوخشاپ قالغاچقا، شۇنداق دەپ ئاتالغان.

يەشمىسى:

1. (چاشقان يىلى، ئىككىنچى ئاينىڭ) يىگىرمە سەككىزىنچى كۈنى، مەن كەدىرەگە ئىشلىتىش ئۈچۈن

2. (كۈمۈش كېرەك بولۇپ) ئۆززۈمدىن بولغان بولمىش ئاتلىق راھىب ئوغلۇمنى يەگەن قايا

3. ... سامبۇقدۇ تۇتۇڭغا يېرىم ياستۇق كۈمۈشكە گۆرۈگە

(تۇتۇقىقا)

4. (بەردىم). بۇ گۈرۈ (گە قويۇش ھەققى بولغان) كۈمۈشنى (يەنى يىگىرمە) بەش سەر يارماق كۈمۈشنى (نوغلۇمنى) گۈرۈگە بەرگەن كۈنى مەن كەدىرە

5. ساناپ ئالدىم. مەن سامبۇقدۇ تۇتۇڭ تولۇق بەردىم. بۇ

6. بولمىش سامبۇقدۇ تۇتۇڭنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. مەن سامبۇقدۇ تۇتۇڭ باجغا

7. ... بولمىشقا تون، ئۆتۈك، ئاياغ، باش (كىيىم) بەرمەيمەن. يىنىك يىرىك (ئېغىر) ئىش

8. قىلدۇرسام، ئەلنىڭ تۇتۇقىقا (گۈرۈگە ئېلىش) قانىدىسى بويىچە بېرىدىغاننى) بېرىمەن. قالغان تۇرمۇش ئەھۋالى

9. تۇتۇقىقا (گۈرۈگە ئېلىش) قانىدىسى بويىچە بولسۇن. گۇۋاھچى ئاقىرا، گۇۋاھچى قاتاقى. بۇ تامغا مەن كەدىرەنىڭدۇر.

10. چاشقان يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە سەككىزىنچى كۈنى، مەن كەدىرە سامبۇقدۇ تۇتۇڭغا

11. (گۈرۈگە) بەرگەن بولمىش ئىسىملىك ئوغلۇمنىڭ (گۈرۈگە بېرىلىش ھەققى) يىگىرمە بەش سەر كۈمۈشنى تولۇق ئالدىم. گۇۋاھچى

12. ... مەن قارىمدۇ تۇتۇڭ كەدىرەدىن سوراپ يازدىم. بۇ تامغا مەن كەدىرەنىڭدۇر.

7. قۇللارغا ھۆرلۈك بېرىش ۋەسىقىلىرى

85 (7-1) —— 86 (7-2)

85 (7 — 1)

1 l(u)u yïl səkizinq ay altï otuz-ḳa mən x(ïwsay) t(ay)xï

2 uluğ suu-ḳa buyanï təgzün. anta basa aḳa ini oğul-lar-ḳa buyan-ï təgzün basa (ḳoq)o il

3 bəgd-ləringə anqaxï-lar-ḳa xazïn ayğuqï-ḳa xazïn (u)luğ-larïnga il-kə bod(un)-ḳa

4 ḳuwrağ-ḳa alḳu tïnlğ uğux-ïnga anta basa bahxïm uluğ-um kəw bahxï-ḳa

5 məning өz bodum-ḳa kixim-kə oğlan-larïm-ḳa basa əsən toğ(rï)l turmïx tutung

6 aḍay tutung өgrünq ḳïz baxaḳ-a baxlap uruğ-ḳa ḳadax-ḳa buyan-ï təgzün

7 tip. məning paḍïr-ta xükün-tə ḳaşğanmïx nəgü kim-ni satïp yulup. ḳ(o)qo-taḳï

8 aḍay tutung-nung pinḍung atlğ ḳïrḳ yax-lïğ ḳïḍay oğlan-ïn nom bitig

9 bilir üqün toḳuz ystuḳ qaw birip yulup altïm. mən xïwsay tayxï-ḳa kixim-

10 kə uluğ oğul bolup. əwim-ni barḳ-ïm-nï igiləp

asïrap yorïzun biz m(unt)a song

11 ɵlsər xinking sin-ïn baxlap oğlan-larïm birlə əwim-ni tutup ayïtïxïp

12 kəngixip yorïzun-lar. oğlan-larïm birlə sïğuxu yaraxu umasar. pinḍung əwim-təki

13 nəgü-kə kim-kə ḳatïlmadïn ɵz bodï. ɵrü tağ-ḳa ḳodï ḳum-ḳa brsar tɵrt yol-ï

14 box bolzun bu bitig-təki sɵzt-in ɵngi bolsar-biz

15 uluğ suu-ḳa bir altun yastuḳ aḳa ini təgiḍ-lər birər kümüx y(as)tuḳ ïduḳ-(ḳ)ut-ḳa

16 bir ystuḳ xazïn ayğuqï-ḳa bir at ḳïṣğuḍ ɵḍünüp sɵzləri yo(rïmaz)un

17 tanuḳ tɵrt maharanq tngri-lər yiti əkə baldïz tərim-lə. yügərü-ki t(an)uḳ

18 ḳoxḍïr tanuḳ ilabu tanuḳ ḳuduğqï əsən tanuḳ tərinqi boḳxïngdu bu (tamğ)a

19 mən xïwsay tayxï-nïng ol mən tɵlək xïwsay tayxï-ḳa ayïtïp bitidim

---

ئىزاھلار:

2. uluğ suu (ئۇلۇغ خان ئالىيلىرىغا): LIGETI ئەپەندى ئۇنى موڭغۇل خاننى كۆرسىتىدۇ دەپ ئېنىقلاپ چىققان (LIGETI، 1973- يىل، 6-3 بەتلەرگە قارالسۇن).

3. anqaxi (تەپتىش ئەمەلدارى): بۇ خەنزۇچە 按察使 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

3. xazïn ayğuqi (بۇددا نومى تەپسىرچىسى): "xazïn" سانسكرىتچە śāsana (مەنىسى "دىنىي ئەقىدە" يەنى بۇددا دىنى ئەقىدىسىنى كۆرسىتىدۇ)

دىن كەلگەن. "xazïn ayğuqï"نى "(بۇددا) دىنى ئەقىدىلىرىنى سۆزلىگۈچى ياكى چۈشەندۈرگۈچى" دەپ يەشمە قىلىشقىمۇ بولىدۇ. بۇددا دىنى ئەقىدىلىرى بۇددا نوملىرىدا سۆزلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، بىز يەشمىدە يۇقىرىدىكىدەك ئالدۇق.

3. xazïn uluğ-larï (بۇددىست مۆتىۋەرلەر)؛ ئۇنى "ئەقىدىچى (بۇددا دىنى ئەقىدىلىرىنى بىلىدىغان) ئاقساقاللار ياكى مۆتىۋەرلەر" دەپ يەشمە قىلىشقىمۇ بولىدۇ. بىز يەشمىنىڭ ئىخچام ۋە چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن يۇقىرىقىدەك ئالدۇق.

7. "padïr xükün" (ئاياق-قاچا). padïr سانسكرىتچە pātra دىن كەلگەن بولۇپ، بۇددا دىنى راھىبلىرىنىڭ ئايىقىنى (قاچىسىنى) كۆرسىتىدۇ. "xükün" نىڭ ئەسلى مەنىسى ئېنىق بولمىسىمۇ، لېكىن مەزكۇر ۋەسىقىدە "pātra" بىلەن مەنىداش قوش سۆزنىڭ بىرى بولۇپ كەلگەن. شۇڭا، يەشمىدە يۇقىرىقىدەك ئېلىندى.

8. oğlan (ئوغلان، قۇل))؛ بۇ سۆز "ئوغۇل بالا؛ ئوغۇل؛ ئوغۇل مالاي؛ قۇل؛ شاھزادە" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە.

17. tört maharanq tngri-lər (تۆت ماھاراج تەڭرىلەر): maharanq سانسكرىتچە mahārāja ("ئۇلۇغ ئىلىگ" ياكى "ئۇلۇغ خان" دېگەن مەنىدە) دىن كەلگەن. تۆت ماھاراج تەڭرىلەر سانسكرىتچىدە catur mahārāja، خەنزۇچىدا 四天王 دېيىلىدۇ.

17. yiti əkə baldïz tərim-lə (يەتتە ئېگىچە-سىڭىل تەڭرىملەر): سانسكرىتچىدە saptamātṛ، خەنزۇچىدا 七母天 ياكى 七姊妹 دېيىلىدۇ. قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا "yiti əkə baldïz təngrim-lər" دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەردە təngrim ("ئايال تەڭرى" ياكى "ئايال ئىلاھ" دېگەن مەنىدە)نىڭ ng تاۋۇشى چۈشۈپ قالغان. "təngrimlər"دىكى تەۋەلىك 1- شەخس قوشۇمچىسى "#im" بۇ يەردە ھۆرمەتنى بىلدۈرىدۇ.

ئەسكەرتىش: بۇ ۋەسىقىنىڭ ئاخىرىغا بىر قۇر خەنزۇچە خەت يېزىلغان (UW"3" نىڭ 115- بەتكە قاراڭ).

بەشىمىسى:

1. ئەجدىھا يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن شىۋساي ئايشى،

2. ئۇلۇغ (خان) ئالىيلىرىغا بەخت يار بولسۇن؛ ئاندىن كېيىن، ئاكا-ئىنى ئوغۇللارغا (شاھزادىلەرگە) بەخت يار بولسۇن؛ ئاندىن كېيىن، قوچو ئې(لىنىڭ)

3. بەگلىرىگە، تەپتىش ئەمەلدارلىرىغا، (بۇددا) نومى تەپسىرچىلىرىگە، بۇددىست مۇتىۋەرلىرىگە، ئەلگە، خەلقكە،

4. (راھىب) جامائەتكە، بارلىق جانلىقلار قەۋمىگە (بەخت يار بولسۇن)؛ ئاندىن كېيىن، ئۇستازىم-ئۇلۇغىم كەۋ باخشىغا،

5. مېنىڭ ئۈزۈمگە، ئايالىمغا، ئوغۇللىرىمغا، يەنە ئەسەن توغرىل تۇرمىش تۇتۇڭ،

6. ئاداي تۇتۇڭ، تۇگرۈنچ قىز، باشاقا قاتارلىق ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمغا بەخت يار بولسۇن

7. دەپ، مېنىڭ ئاياقتا-قاچىدا ئاپقان (نەرسىلىرىمنى) سېتىپ، بىركىمنى (قايتۇرۇپ سېتىۋېلىش ئۈچۈن) قوچودىكى

8. ئاتاي تۇتۇڭنىڭ پىنتۇڭ ئىسىملىك، قىرىق ياشلىق، قىتاي ئوغلانىنى (قۇلىنى) نوم-پۇتۇك

9. بىلىدىغانلىقى ئۈچۈن توققۇز ياستۇق چاۋ بېرىپ سېتىۋالدىم. (ئۇ) مەن شىۋساي ئايشىغا (ۋە) ئايالى-

10. مغا چوڭ ئوغۇل بولۇپ، ئۆي جايىمنى باشقۇرۇپ-ئاسراپ تۇتۇپ بەرسۇن، بۇنىڭدىن كېيىن (بىز)

11. ئۆلۈپ كەتسەك، شىن كىڭ، سىن ئىن قاتارلىق ئوغۇللىرىم بىلەن بىرلىكتە ئۆيۈمنى تۇتۇپ، ئۆز ئارا مەسلىھەتلىشىپ-

12. كېڭىشىپ ئىش قىلسۇن. ئوغۇللىرىم بىلەن سىڭشالىما-

كىلىشەلمىسە، پىتتۈك ئۆيۈمدىكى

13. ھەرقانداق كىشىگە قىتىلماستىن، ئۆزى يالغۇز يۇقىرىسى تاغقا، تۆۋىنى قۇملۇققا بارسا، تۆت يول

14. ئوچۇق بولسۇن. (مۇبادا) بىز بۇ ھۆججەتتىكى سۆزىمىزدىن يېنىۋالساق،

15. ئۇلۇغ (خان) ئالىيلىرىغا بىر ئالتۇن ياستۇق، ئاكا-ئىنى شاھزادىلەرگە بىردىن كۈمۈش ياستۇق، ئىدىقۇتقا

16. بىر ياستۇق، ئوم تەپسىر قىلغۇچىغا بىر ئات جەرىمانە تۆلەيلى. سۆزلىرىمىز ئۆتمىسۇن.

17. گۇۋاھچى تۆت ماھاراج تەڭرىلەر، بەتتە ئاچا - سىڭىل تەڭرىلەر، ھازىرقى گۇۋاھچى

18. قوشتىر، گۇۋاھچى ئىلابۇ، گۇۋاھچى قۇدۇغچى ئەسەن، گۇۋاھچى تەرىنچى بوقىشىڭدۇ. بۇ تامغا

19. مەن شىۋساي تايشىنىڭدۇر. مەن تۆلەك شىۋساي تايشىدىن سوراپ يازدىم.

86 (7 — 2)

1 taḳïğu yīl üqünq ay iki yangīḳa mən
2 kɵni ḳuz ağïr igkə təgip ɵlüp ïdïp
3 barğay-mən tip xīnḳuy tutung bəg-kə
4 küdəgüm likə-kə kingəxip ayḍïxïp
5 kəwxi-tə tuğmïx burhan ḳulī atlğ
6 oğul-an-ḳa ɵgkə ḳangḳa buyan-ï
7 təgzün tip box bitig birtim
8 bu küntə mïnqa burhan ḳulī-nïng
9 ɵrü tağ-ḳa ḳoṭï ḳuum-ḳa barsar

10 øz køngül-inqə buyan birip yorïzun
11 mning ķaţïn-larïm tirigə-ltmix-ə baxlap
12 əw-təki ķaţïn-larïm mning tuğmïx-larïm
13 kim ymə qmlamazun-lar qmlasar-lar
14 iqgərü ağïlïķ-ķa bir altun yastuķ
15 ķoqo bəgingə bir at balïķ bəgingə bir
16 ud birip ağïr ķïyn-ķa təgzün tanuķ
17 tørt maharaq tngri-lər tanuķ yiti əkə balţïz
18 tngrim-lər yügərüki. tanuķ ikiqi tanuķ ər tonga
19 bu bitig-ni aķasï boķsang toyïn üskintə
20 ķaţïn-larïm-ķa ayïđïp birtim bu tmğa mən
21 likə-ning ol mən ķaysïn tu ayïđïp bitidim.

ئىزاھلار:

تېكىست ھەققىدە: بۇ ۋەسىقىدە، كۆنى تۈز دېگەن ئادەم ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، ھاياتىدىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەندە، ساۋابلىق ئىش قىلىش يۈزىسىدىن بۇرخان قۇلى ئاتلىق بالا مالايغا ھۆرلۈك خېتى بەرگەنلىكى؛ ئۆزىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقان، قۇدا-باجىلىرىنىڭ بۇرخان قۇلى توغرۇلۇق دەتالاش قىلماسلىقى، ئەگەر دەتالاش قىلسا، ئېغىر جەرىمانە تۆلىگەندىن سىرت، قاتتىق جازاغا تارتىلىدىغانلىقى يېزىلغان. يەنە گۇۋاھلىق بەرگەنلەرمۇ ئەسكەرتىلگەن. مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسلانغاندا، "UW"2 دە ئۆزىنىڭ "ۋەسىيەتنامە ياكى مىراس بۆلۈش ۋەسىقىلىرى" قاتارىغا كىرگۈزۈلگەنلىكى مۇۋاپىق بولمىغان. بىزچە بۇ ۋەسىقىنى قۇللارنى ئازاد قىلىش ياكى قۇللارغا ھۆرلۈك بېرىش مەزمۇن قىلىنغان ۋەسىقىلەر قاتارىغا كىرگۈزۈش كېرەك. يەنى "UW"2 نىڭ تۈرگە ئايرىشى بويىچە Em02 بولۇشى، يەنى (2-7) 83 دەپ رەت نومۇرى بېرىلسە مۇۋاپىق بولاتتى. بىز قوشقان ۋەسىقىلەرنى قايتا تەرتىپكە تىزغاندا (2-7) 86 دەپ نومۇر بەردۇق.

12 ،11. ḳaťin (~ḳadĭn): بۇ سۆز ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا "قېيىن" دېيىلىدۇ. بۇ سۆز "قېيىن ئاتا، قېيىن ئانا، قېيىن ئاكا، قېيىن ئىنى، قېيىن ئاچا، قېيىن سىڭىل" قاتارلىق بىرىكمىلەردە كېلىپ، تۇغقانچىلىق مۇناسىۋەتنى بىلدۈرىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇ سۆزنىڭ مەيلى قەدىمدە ياكى ھازىر بولسۇن، مەنىسى خېلى كەڭ بولۇپ، ئۇ تويلىشىشتىن شەكىللەنگەن ۋاستىلىق تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتىنى ياكى قۇدا-باجىلىق مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرىدۇ. شۇڭا، بۇ سۆز يەشمىنىڭ 11- قۇرىدا "قۇدا-باجا" دەپ، 12- قۇرىدا "قېيىن تۇغقان" دەپ ئېلىندى. چۈنكى، ئەسلى تېكىستنىڭ 12- قۇرىدا "əw-təki ḳaťin-larim" (ئۆيدىكى قېيىن تۇغقانلىرىم) دېيىلگەن بولۇپ، ئۇلار كۆنى قىزنىڭ ئايالىنىڭ، كۈيئوغۇل ياكى كېلىنلىرىنىڭ كۆنى قىز بىلەن بىر قورودا تۇرىدىغان تۇغقانلىرىنى كۆرسەتسە كېرەك.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنى، مەن
2. كۆنى قىز ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، ئۆلۈپ كېتىپ
3. قالارمەنمىكىن دەپ (ئويلاپ)، شىنكۆي تۇتۇڭ بەگ (ۋە)
4. كۈيئوغلۇم لىگە بىلەن كېڭىشىپ-مەسلىھەتلىشىپ،
5. كەۋشىدىن تۇغۇلغان، بۇرخان قۇلى ئاتلىق
6. نوغۇل مالايغا، ئانىغا-ئاتىغا (ئاتا-ئانامنىڭ روھىغا) ساۋابى
7. تەگسۇن دەپ ھۆرلۈك خېتى بەردىم.
8. بۈگۈندىن باشلاپ بۇرخان قۇلى
9. يۇقىرىسى تاغقا، تۆۋىنى قۇملۇققا بارسا،
10. ئۆز كۆڭلىدىكىدەك ساۋابلىق (ئىشلارنى) قىلىپ يۈرسۇن.
11. مېنىڭ قۇد-باجىلىرىم، تىرىگەلىمىشە باشچىلىقىدىكى
12. ئۆيدىكى قېيىن تۇغقانلىرىم (ۋە) ئۆزۈمنىڭ تۇغقانلىرىمدىن
13. ھېچكىم دەتالاش قىلمىسۇن، دەتالاش قىلسا،

14. ئىچكى خەزىنىگە (ئوردا خەزىنىسىگە) بىر ئالتۇن ياستۇق

15. قىرچى بېگىگە بىر ئات، شەھەر بېگىگە بىر

16. كالا (جەرىمانە) تۆلەپ، ئېغىر جازاغا مەھكۇم بولسۇن، گۇۋاھچى

17. تۆت ماھاراچ تەڭرىلەر، گۇۋاھچى يەتتە ئىنىكىچە-سىڭىل

18. تەڭرىلەر، گۇۋاھچى ئىنىچى، گۇۋاھچى ئەر توڭا.

19. بۇ ھۆججەتنى (بۇرخان قۇلىنىڭ) ئاكىسى يوقساڭ تويىن (راھىب) ئالدىدا،

20. قۇدا-باجىلىرىمغا ئوقۇپ بەردىم. بۇ تامغا مەن

21. ئىكەنىڭدۇر. مەن قايسىن تۇ سوراپ يازدىم.

8. ۋەسيەتنامە ياكى مىراس بۆلۈش ۋەسىقىلىرى

87 (8-1) —— 91 (8-5)

87 (8 — 1)

1 küskü yïl səkizinq ay səkiz ygrmikə
2 mən tüxiki ağïr igkə tgmix-kə
3 ədgü ayïğ bolğay-mən tip kixim
4 sïlang-ḳa bitig ḳoṭdum mïnta
5 kin ər-kə bəg-kə tgmətin əwim-
6 ni tutup oğlum altmïx ḳay-a-nï
7 asïrap yorïzun oğlum ḳoxang əsən
8 ḳay-a olar θgəy anamïz biz-kə
9 tgir alïr-biz tip almazun ḳatïl-
10 mazun-lar apam birθk alïr-biz
11 tip qamlasar-lar uluğ süü-kə
12 bir altun yastuḳ oğlan tigiḍ-
13 lərkə birər kümüx yastuḳ
14 iqgərü ağïlïḳ-ḳa bir yastuḳ
15 iqgərü ağïlïḳ-ḳa bir at birip
16 ağïr ḳïyn-ḳa tgip sθzləri
17 yorïmazun bu bitig-ni xutza
18 kəd ḳy-a tutung tügəl-ə kimtso
19 baxlap ḳuwrağ tawğaq ynga ikiqi

20 baxlap bodun ķaṭax-larïmïz əsən-ə
21 olar üskintə birtim tnuķ ingə
22 tnuķ ķan toyïn bu tmğa ınning ol
23 mən ķaysïn ayïtïp bitidim
24B bu tmğa mən tawğaq ynga-nïng ol
25B bu tmğa mən əsən-ə-ning ol

ئىزاھلار:

8-9. قۇرلاردىكى جۈملىلەر: قەدىمكى تۈركلەردە دادىسى ئۆلۈپ، باش ئۆگەي ئانىسى تۇل قالسا، ئۆگەي ئوغۇللىرى ئۇنى ئالىدىغان ئادەتنى ئەسلىتىدۇ.

17. xutza (شۇتزا): بۇ ئاتالغۇ خەنزۇچە 首座 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى (2"UW" ، 285-بەتكە قارالسۇن) بولۇپ، بۇددىستلارنىڭ مەرتىۋە دەرىجىسىنى كۆرسىتىدۇ.

بەشىنچى:

1. چاشقان يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى،
2. مەن تۇشىكى ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولغاچقا،
3. ياخشى-يامان بولۇپ قالارمەنمىكىن دەپ ئايالىم
4. سىلاڭغا (ۋەسىيەت) نامە (يېزىپ) قالدۇردۇم. (ئايالىم) مەندىن
5. كېيىن (قالسا)، ئەرگە-بەگكە تەگمەستىن ئۆيۈم -
6. نى تۇتۇپ ئوغلۇم ئالتمىش قايانى
7. بېقىپ ئۆتسۇن. باشقا ئوغۇللىرىم — قوشاڭ، ئەسەن
8. قايالار: "ئۆگەي ئانىمىز (سىلاڭ) بىزگە
9. مەنسۇپ، بىز ئالىمىز" دەپ (ئۇنى) ئالمىسۇن، (ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىغا) ئارىلاش-

10. ـمىسۇن. ئەگەر، (ئۆزنى) ئالمىز

11. دەپ دەتالاش قىلسا، خان ئوردىسىغا

12. بىر ئالتۇن ياستۇق (پۇل)، ئوغۇل شاھزادى-

13. ـلەرگە بىردىن كۈمۈش ياستۇق (پۇل)،

14. ئىچكى (ئوردا) خەزىنىسىگە بىر ياستۇق،

15. (يەنە) ئىچكى خەزىنىگە (ئوردا خەزىنىسىگە) بىبىر ئات (جەرىمانە) تۆلىسۇن (ھەم)

16. ئېغىر جازاغا تارتىلسۇن؛ سۆزلىرى

17. ئاتقىسۇن. بۇ (ۋەسىيەت)نامىنى شۆتزا

18. كەد قيا تۆتۆك، تۆكەلە، كىمتىسو

19. باشچىلىقىدىكى (بۆددىست) جامائەت، تاۋغاچ ياڭا، ئىكىچى

20. باشچىلىقىدىكى (مەھەللە) خەلقى، تۆغقاتىلىرىمىز ئەسەنە

21. قاتارلىقلارنىڭ ئالدىدا بەردىم. گۇۋاھچى ئىنىگە،

22. گۇۋاھچى قان تورىن، بۇ تامغا مېنىڭدۇر.

23. مەن قايىسىن سوراپ يازدىم.

24B. بۇ تامغا مەن تاۋغاچ يىڭانىڭدۇر

25B. بۇ تامغا مەن ئەسەنەنىڭدۇر.

88 (8 — 2)

1 (t)onguz yïl tθrtünq ay mən ķaraquķ ağïr igləmixtə oğlum-

2 (ķ)a ķalmïx tawar-ïğ θtigləp ķoṭdum. on {toķuz} uluğ hu-a-qan tθxək

3 üq tθrtkil tθxək yiti yürüng tarda(?) tθxək. bix bozaķ

4 (ta)rda(?) tθxək. bir tükqük(?) tθxəki. bir manmur(?). bir siling

5 ///i(?) ķidiğ kəwiz. alti ygrmi yağaķ ayaķ. bix yağaķ təpsi.

6 (t)θrt ïğaq təpsi. iki yağaķ kθnək. bir bədizlig sïr

7 (k)θnək. bir yağaķ ķapan. bir ïğaq ķapan. bir yağaķ

8 irkün(?). iki sθgüt irkün(?). bir sïr ayaķ. üq yağaķ mün

9 /uzluķ. iki yağaķ ķadïng. yiti tirək ķaţïng. bir ķuruğ sin(?)

10 //g. bir qa-qan. iki sïr ķaxuķ. altï kixilik sïr qθki. səkiz

11 on kixilik ķïzïl qθki. bir bədizlig sutķu. üq üqər ķaplïķ

12 (k)üp. üq birər ķaplïķ idix

ئىزاھلار:

1. ķaraquķ (قاراچۇق): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىگە ئاساسلانغاندا، بۇ كىشى ئىسمىنى قاناچۇق (ķanaquķ) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

2. hu-a-qan (گۈللۈك كىگىز، ياكى شىرداق؟): "UW"2 نىڭ 256-بېتىدە، ئۇنىڭ خەنزۇچە 花毡 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن. دېمەك ئۇ "گۈل بېسىلغان كىگىز" ياكى "شىرداق" نى كۆرسىتىشى كېرەك.

3. tarda (تاردا): مەنىسى ئېنىق بولمىغان بۇ سۆزنى "tanda" دەپ ئوقۇشقىمۇ بولىدۇ ("UW" 2، 137- بەتكە قارالسۇن).

4. tükqük (تۈكچۈك): "UW" 2، 137- بېتىدە بۇ سۆزنى

"tügnüg" دەپ ئوقۇشقىمۇ بولىدىغانلىقى ئەسكەرتىلگەن. بۇ ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، سۆز ئوتتۇرىسىدا كەلگەن ۋە ئالدى كەينىدىكى ھەرپلەرگە قوشۇپ يېزىلغان "چ" ھەرپىدىن ئىككىسى بولۇپ، بىرىسى "ḳaraquḳ"تا، يەنە بىرىسى مۇشۇ "tükqlik" دېگەن سۆزدە. بۇ ئىككى "چ" ھەرپىنىڭ يېزىلىشى ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ بىرىنى ئۆزگەرتىپ ئوقۇغاندا، يەنە بىرىنىمۇ ئۆزگەرتىپ ئوقۇشقا توغرا كېلىدۇ.

سۆسۈن تاۋار: ئەسلى تېكىستتە "siling" دېيىلگەن بولۇپ، "UW"2 نىڭ 282- بېتىدە، ئۇنىڭ خەنزۇچە [illegible] دىن كەلگەنلىكى ئەسكەرتىلگەن. شۇڭا، بەشىمدە يۇقىرىقىدەك ئېلىندى.

5. kəwiz (گىلەم): "UW"2 دە "kəwiz" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان بۇ سۆزنى، مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىگە ئاساسلانغاندا، ئۇ سۆزنى "kəyiz" (ياكى "kiyiz") قىلىپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

5. təpsi (تەخسى): «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى»دە "təpsi" (~ təpxi) خەنزۇچە [illegible] ("تەخسە") دەپ چۈشەندۈرۈلگەن.

9. uzluḳ/: بۇ قۇرنىڭ بېشىدىكى uzluḳ/ دېگەن سۆزنىڭ بىرىنچى ھەرپىنى پەرق ئېتىش مۈمكىن بولمىغان. بۇنى "tuzluḳ" دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ. شۇنداق ئوقۇغاندا ئالدىدىكى سۆز بىلەن قوشۇپ "شورپا (ياكى) تۇزلۇق (قاچىسى)" دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ.

9. ḳadïng (ئۆرۈك؟): ئەسلى تېكىستتە "ḳadïng" ۋە "ḳatïng" دەپ يېزىلغان. «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» دە، "ḳadïng" سۆزى خەنزۇچە [illegible] دەپ چۈشەندۈرۈلگەن. خەنزۇچە «سۆز دېڭىزى»دا [illegible] سۆزى ئاساسلىقى مۇنداق ئىككى خىل چۈشەندۈرۈلگەن: (1) قەدىمكى سىرقىما چالغۇ ئەسۋابى (قوڭغۇراق). (2) قەدىمكى ئۆرۈك شەكىللىك قاچا. مۇشۇنىڭغا ئاساسلانغاندا، بۇ ۋەسىقىدىكى، "ḳadïng" (~ ḳatïng) ئاتالغۇسى ياڭاق ياكى تېرەك ياغىچىنى چېپىپ ئويۇش ياكى قىرىپ ئويۇش ئارقىلىق ياسالغان ئۆرۈك شەكىلدىكى بىر خىل ياغاچ قاچىنى كۆرسىتىسە كېرەك. بۇ ئاتالغۇ "UW"2

نىڭ 272- بېتىدە "قاچا، ئىدىش" دەپ چۈشەندۈرۈلگەن.

9. sin (سىن): 2"UW" نىڭ 137- بېتىدە 9- قۇردىكى sin سۆزىنى ئىلگىرى بەزىلەرنىڭ باشقىچە ئوقۇغانلىقى ئەسكەرتىلگەن.

10. qaqan (چاي چىنىسى): دېيىلگەن بولۇپ، 2"UW" نىڭ 254- بېتىدە، "qaqan"نىڭ خەنزۇچە茶杯 دىن كەلگەنلىكى كۆرسىتىلگەن.

11. kaplïk (قاپلىق): ھەجىم ئۆلچەم بىرلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى ئۈتىنچى ئاي. مەن قاراچۇق ئىغىر كېسەل بولغانلىقىمدىن، ئوغلۇم-

2. ـغا قالغان مال-مۈلۈكنى تىزىملاپ قالدۇردۇم: ئۇن توققۇز چوڭ گۈللۈك كىگىز (شىرداق؟) سېلىنچا،

3. ئۈچ (دانە) چاسا سېلىنجا، يەتتە (دانە) ئاق تاردا (؟) تۆشەك، بەش (دانە) بوزاق

4. (تاردا) تۆشەك، بىر تۈكچۈك (مويلۇق؟) تۆشەك، بىر مانمۇر (؟)، بىر (توپ ياكى پارچە) سۆسۈن (تاۋار)

5. ... جىيەكلىك گىلەم، ئۇن ئالتە (دانە) ياڭاق (ياغىچى) ئاياق، بەش (دانە) ياڭاق (ياغىچى) تەخسە،

6. تۆت (دانە) ياغاچ تاۋاق، ئىككى (دانە) ياغاچ چېلەك، بىر (دانە) نەقىشلىك سىرلىق

7. چېلەك، بىر (دانە) ياڭاق ياغىچى (تاۋاق)، بىر (دانە) ياغاچ تاۋاق، بىر ياڭاق (ياغىچى)

8. ئىركۈن(؟)، ئىككى سۆگەت (ياغىچى) ئىركۈن(؟)، بىر سىرلىق ئاياق، ئۈچ (دانە) ياڭاق (ياغىچى) شورپا

9. ...، ئىككى (دانە) ياڭاق (ياغىچى) ئۇرۇق(؟)، يەتتە تېرەك

(ياغىچى) ئۆرىق(؟)، بىر قۇرۇق سىن(؟)

10. ...، بىر (دانە) چاي چىنىسى، ئىككى (دانە) سىرلىق قوشۇق، ئالتە كىشىلىك سىرلىق چوكا، سەكسەن

11. كىشىلىك قىزىل چوكا، بىر (دانە) ئەتىشلىق ساندۇقچە(؟)، ئۈچ (دانە) ھەر بىرى ئۈچ قاپلىق

12. كۆپ، ئۈچ (دانە) ھەر بىرى بىر قاپلىق ئىدىش.

89 (8 — 3)

0 ////////////////////////////////(..................)

1 ////////////////////////////////(..)ïp ḳudluğ buḳa-ḳa bir (..)

2 ///////////////// üq yastuḳ qaw birzün tip bir (...)

3 ////////////////// bir ingək bir ixiq bir snaq bir (...)////

4 ////////// ḳ(.)//(.) ḳalïng өqgü üq yastuḳ birzün. turmïx

5 ///////////////-i xuikü өgən-tə bəkin(?) bilə ülüx-lüg ///// (y)grmi(?)

6 //////////////-tə altï xïğ yir iq ḳïr-a-ta səkiz xïğ yir-tə tөrt

7 //////////(.) q-lar-ta bix xïğ yir smdoku ḳïr-a-ta turmïx tutung

8 ////////// iki xïğ yir-tə manga təgmix altï xïğ yir. siggik

9 //////// (kө)l üzə suwaḳ-lïğ manga tgir on xïğ yir-tə bix xïğ yir.

10 /////(..)//S// oğlan. bir at bir ud bir əxgək bir kiḑmən

11 /////// (...) ixiq bir snaq on ayaḳ bir ingək əski ulus(?)-nïng

12 /////// təgmix tüz yrïm-nïng tayḍsang-tḳï ḳum borluḳ-um-ta boox

13 ///////z yarïp ɵngdün yanïn qurḳux-ï bilə trbix-kə birip

14 ////////mïx-ḳa birtim. trbix-kə tgmix-i turmïx-ḳa üq ḳaḍa

15 ///////(.)mïx sənilək-ni bïndu-sïn alḳu-sïn toy-ïn ix-in saḳïx

16 ///////(.) iqindki bəkin(?) bilə üləxip almïx borluḳ-um-nï ang-a.

17 ///// (ta)xdïn-ḳï box yir-i bilə manga lan(?) ḳadḳanlïḳ-ïn trbix-kə siz

18 //////// ülüx-kə tgmix-i sïḳap ɵgən-tki yaşï-lar-tïn almïx

19 /////////ḳu ḳïr-a-taḳï turuḳ ɵgəqük-tin almïx on xïğ yir

20 /////////////////mïx ɵləng yir . siggik-tə uluğ kɵl üzə suwaḳ-

21 (lïğ) /// manga təgmix üq künlük yaz suwaḳ-lïğ bir yrïm küz kün-lük

22 //////// tüz yrïm-ï taysang-tḳï ḳum borluḳ-um-nï box yir-i bilə

23 ///// (ɵng)dün yanïn qïrḳux-ï bilə trbix-kə birtim tügəl atlïğ

24 ///////// ḳlïğ bəkin(?) bilə üləxip almïx olurur əw bir ḳnglï

25 ///////// ingək üq əxgək bir bədük bir kiqig iki ixiq bir

26 ///// (kiḍ)mən on ayaķ bir kümüx ķuping an-a tgir-i mamat monggŭl-qin

27 ///// ɵdəkqi bilə ortuķ altï xiğ yir bilə munq-a tgir-ni

28 /////////z bu munqa mnga birmix ülüx-ni bitigdəki-qə alïp

29 //////////i üqəgü birisi tɵrḍər stïr tüz tuḍup yorïzun-lar:

30 ///l(.)n-ta m-a aḍa bitigi yorïzun tip bar üqün bitig

31 // (bü)ḍürüp birtim. bu bitig-ni ķayu-sï taplamadïn qaḍïx-

32 ////y-lar

33 //////////-ni yorïḍmımïx yaşuķ-ķa tgip ülüx almadïn kixi-si

34 ///////////// yiti ķamqï bərgə yip yiḍzün tnuķ bg buķ-a tnuķ

35 ///// ķuḍluğ bəg tnuķ ɵgrünq-ə bu tamğ-a mən W'PY'H(?)-nïng ol mən

36 ///// əlig-im bitidim

ئىزاھلار:

5. xüi kü (شۈيكۇ): 水库 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

7. samdo kuu (سامدو ئۆستەڭى): خەنزۇچە 三道口 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولسا كېرەك، 61- ۋەسىقىنىڭ 8- قۇرىغا بېرىلگەن ئىزاھقا قاراڭ.

12. tayḍsang (تايساڭ): 太仓 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

17. lan (ياغاچ قاشا؟): خەنزۇچە 栏 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

26. ḳupïng (ئۆزۈش): ۋەندىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكىدە، ḳupïng نى库 ("ئۆزۈش، چۈگۈن" دېگەن مەنىدە) دەپ كۆرسەتكەن.

31. qaḍïx ياكى qatïx (چاتاق، چېتىش): سۆز تومۇرى "چاتىماق"قا ئوخشايدۇ. شۇڭا، بەشىمدە "چاتاق" دەپ ئېلىندى.

34. yiti ḳamqï bərgə yip yiḍzün (يەتتە قامچا-دەررە ئۆزۈش جازاسىغا تارتىلسۇن): "ئۆزۈش جازاسىغا تارتىلسۇن" دېگەن جۈملە ئەسلى تېكىستتە "yip yiḍzün ("يېپىشكە ئۈچرىسۇن <بەتسۇن>" دېگەن مەنىدە) دېيىلگەن. بەشىمدە يۇقىرىقىدەك ئېلىندى.

35. W'PY'H(?) (ياپىغ): بۇ كىشى ئىسمى "UW"2 نىڭ 139-بېتىدە، ئېنىق ترانسكرىپسىيە قىلىنماي، ئېنىق بولمىغان ئىسىم قاتارىدا "W'PY'H(?)" قىلىپ بېرىلگەن. بىز بۇ ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىگە ئاساسەن، ئۇنى yapïğ دەپ ترانسكرىپسىيە قىلدۇق.

بۇ ۋەسىقىنىڭ ئۈچۈپ كەتكەن، كەمتۈك جايلىرى كۆپ بولغاچقا، بەزى سۆزلەر ياكى جۈملىلەرنىڭ مەنىلىرىنى جەزملەشتۈرمەك قىيىنراق.

بەشىمىسى:

0. ... ...

1. ... قۇتلۇق بۇقىغا بىر ...

2. ... ئۈچ ياستۇق چاۋ (پۇل) بەرسۇن دەپ بىر ...

3. ... بىر ئىنەك، بىر قازان، بىر تېرە خالتا، بىر ...

4. ... قىز مېلىنى تۆلەش(؟) (ئۈچۈن) ئۈچ ياستۇق (پۇل) بەرسۇن. تۇرمىش

5. ... شۇيىكۇ دەرياسى (بويىدىكى) بەكىن (؟) بىلەن ئۇلەشكەن ... يىگىرمە (؟)

6. ... ئالتە شىغ (دادەنلىك) يەر، ئىچ قىرادىكى سەككىز شىغ (دادەنلىك) يەردىن تۆت

7. ... بەش شىغ (دادەنلىك) يەر، سامدو ئۆستىڭى (يېنىدىكى) قىرادا تۆرمىش تۆتۆڭ

8. ... ئىككى شىغ (دادەنلىك) يەردىن ماڭا تەگكەن ئالتە شىغ (دادەنلىك) يەر، سىڭگىك

9. ... كۆل بىلەن سۇغىرىلىدىغان، ماڭا تېگىدىغان ئون شىغ (دادەنلىك) يەردىن بەش شىغ (دادەنلىك) يەر،

10. ... بالا مالاي (غۇلام)، بىر ئات، بىر كالا، بىر ئىشەك، بىر كەتمەن

11. ... بىر قازان، تېرە قاپ، ئون ئاياق (قاچا)، بىر ئىنەك، ئەسكى ئۆلۈسىنىڭ

12. ... تەگكەن تەڭ يېرىمىنىڭ تاپتىساڭدىكى تۇم (يېرى تۇماڭغۇ؟) ئۆزۈملۈكىمدىن بوش

13. ... بۆلۈپ، شەرق تەرىپىنى چۆرقۇشى بىلەن تەرىشكە بېرىپ،

14. ... بەردىم. تەرىشكە تېگىدىغىنى تورمىشقا ئۈچ قاتا

15. ... سەنىلەك(؟)نى، بىندۇ(؟)نى، ئالقۇ(؟)نى، تۇي(؟)نى نىش(؟)نى سان

16. ... ئىچىدىكى بەكىن(؟) بىلەن ئۈلىشىپ ئالغان ئۆزۈملۈكىمنى ئاڭا

17. تاشقىرىدىكى بوش يەر بىلەن ماڭا(؟) ياغاچ تاشا(؟) قادتانلىق(؟)نى تەرىشكە، سىز

18. ... ئۆلۈشكە ئىرىشكىنى، سىقاپ دەرياسى (بويىدىكى) تۆزلەڭلىكلەردىن ئالغان

19. ... قىرادىكى تۆرۈق ئۆگەچۆكتىن ئالغان ئون شىغ (دادەنلىك)

بەر

20. ... چۈپلۈك يەر (ئوتلاق)، سىگگىكتىكى چوڭ كۆل بىلەن سۈغۇرۇ

21. سىلدىغان ... ماڭا تەگكەن، يازدا ئۈچ كۈن سۈغىرىلىدىغان يەر، كۈزدە بىر يېرىم كۈن

22. (سۈغىرىلىدىغان يېرىمىنىڭ) تەڭ يېرىمىنى، تايساڭدىكى قۇم (يېرى قۇمساڭغۇ؟) ئۈززۈملۈكىمنى بوش يېرى بىلەن،

23. ... شەرق تەرىپىنى چىرقۇشى بىلەن تەرىشكە بەردىم. تۆگەل ئاتلىق

24. ... بەكىن(؟) بىلەن ئۈلىشىپ، ئالغان (ۋە) ئۈلتۈرۈۋاتقان ئۆي، بىر ھارۋا

25. ... .ئىنەك، ئۈچ ئىشەك، بىر چوڭ، بىر كىچىك (بولۇپ) ئىككى قازان، بىر

26. ...، بىر كەتمەن، ئون ئاياق (قاچا)، بىر كۈمۈش ئىۋرىق، ئانا مىراسى، مامات موڭغۇلچىن

27. ... ئۆددەكچى بىلەن ئورتاق ئالتى شىغ (دادەنلىك) يەر بىلەن مۇشۇنچىۋالا مىراسنى

28. ... بۇ مۇشۇنچىۋالا ماڭا بەرگەن ئۈلۈشنى ھۆججەتتىكىچە ئېلىپ،

29. ...ى ئۈچەيلەندىن ھەر بىرى تۆت سەردىن تەڭ ئۈلىشىپ ئىشلەتسۇن.

30. ... ئاتا پۈتۈكى (ۋەسىيەتنامىسى) ئىجرا بولسۇن دەپ، (ئۆززۈم ھايات) بار ۋاقتىمدا (بۇ) پۈتۈك-

31. (منى) پۈتتۈرۈپ بەردىم. بۇ پۈتۈكنى ھېچقايسىسى ماقۇل كۆرمەي چاتاق

.32 (چىقارمىسۇن).

.33 (ئۇنداق قىلمايدىكەن، بۇ پۈتۈك)نى ئىجرا قىلمىغان گۇناھقا مەھكۇم بولۇپ، ئۆز ئۈلۈشىنى ئالماستىن، ئابالى

.34 ... يەتتە قامچا-دەررە ئۇرۇش جازاسىغا تارتىلسۇن. گۇۋاھچى بەگ بۇقا، گۇۋاھچى

.35 ... قۇتلۇغ بەگ، گۇۋاھچى ئىتگۈرۈنچە. بۇ تامغا مەن يايىغنىڭدۇر. مەن

.36 ... (ئۆز) قولۇم بىلەن يازدىم.

90 (8 — 4)

1 takïğu yïl ikinti ay y(......) //// (...)-ning k̦(al)mïx tawar θtügi

2 iki inqgə ton iki yiplig(?) (q)uğ bir k̦ra quğ iki (....)k̦wğak̦

3 bir yipl(i)g(?) ixgirti iki k(..) {bir} ala tork̦u bir T'KW(..) ak̦

4 bir ülətü inix(?) bir sin(?) (...) bir laty iki ülətü alk̦uğun

5 tθrt sïtïr bix bak̦ïr sθkti(?) altun iki sïtïr itig

6 altun tθrt ming k̦uanpu. bix k̦oyn munqa tawar-nï mən il

7 üşünmix oğlnïm yrp turmïx-k̦a bg turmïx-k̦a əniqük-kə birürmən

8 bu tamğa biz üqəgü-ning ol.

ئىزاھلار:

2. يىپلىق (yiplig(?)): «ئۇ. ۋ.» 2. نىڭ 141- بېتىدە، بۇ سۆزنىڭ "yipgin" ("سۆسۈن" دېگەن مەنىدە، خەنزۇچە ※) بولۇش ئېھتىمالى بارلىقى ئەسكەرتىلگەن. بۇ ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، ئۇنى "yiplig(?)" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىش مۇۋاپىق بولغان.

قاپ: ئەسلى تېكىستتە "k(a)wğak" دەپ يېزىلغان بولۇپ، بوتقان-كۆرپە باكى ياستۇقنىڭ قېپىنى كۆرسىتىدۇ (2"UW" نىڭ 274- بېتىگە قارالسۇن).

4. ھىلھىلە لىنتا: ئەسلى تېكىستتە laty دېيىلگەن بولۇپ، خەنزۇچە ※※ دىن كەلگەن دەپ ھېسابلىنىدۇ (قارالسۇن 2"UW" نىڭ 264- بەت).

5. چاقا: ئەسلى تېكىستتە "sekti(?)" دېيىلگەن. "sekti(?) altun" دېيىلگىنى پارچە (چاقا) ئالتۇننى كۆرسەتسە كېرەك ("چاقا پۇل" دېيىلگەندەك).

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ ... كۈنى، ... نىڭ قالغان مال، مۈلكىنىڭ تىزىملىكى:

2. ئىككى نەپىس تون، ئىككى يىپلىك (؟) خالتا، بىر (دانە) قارا خالتا، ئىككى ... قاپ،

3. بىر يىپلىق (؟) كىمخاپ، ئىككى ...، بىر (توپ؟) رەڭدار تورقا، بىر ... ئاق،

4. بىر ياغلىق ئىنىش(؟)، بىر سىن(؟)، ... بىر ھىلھىلە لىنتا، ئىككى ياغلىق. ھەممىسى

5. ئۈت سەر بەش مىسقال چاقا(؟) ئالتۇن، ئىككى سەر بېزەك

6. ئالتۇن، تۆت مىڭ قۇانپۇ (پۇل)، بەش قوي. مۇشۇنچىۋالا مال،
مۈلۈكنى مەن ئىل
7. ئۇززۇنمىش ئوغۇللىرىم يارپ تۇرمىش، بەگ تۇرمىش،
ئەنىچۈكلەرگە بېرىمەن.
8. بۇ تامغا بىز ئۈچەيلەنىڭدۇر.

91 (8 — 5)

1 /l//////(.)l/////////////////////////('?)-
2 ning yaḳa-sï mən //(.) ok(..) kümüx yol-ïnta
3 basa bitig-siz altï ülüx-tə təgmix ər
4 ḳul küng yol-ïnta yənə tigin-ning kən-
5 tin yinə ḳay-a-ḳa yantut bolmïx nəgü kim
6 yol-ïnta səwinq buḳa munta yoḳ ərsər ////
7 biz bilirbiz timix yol-ïnta ini-lərim uur ḳy-
8 a küwəz yulay birlə basaquḳ tutung satmïday aqarï
9 yawlaḳ θz aqarï ḳan toyïn tutung ḳoḍana anant
10 tutung tügəl-ə əsən buḳa xïlastï atlğ bəg
11 baxlap uyğur uruğ ḳadax ükẓintə sθzləxip
12 atamïz-nïg ülüx bitig-indəki-qə nəgü-sin
13 kim-in tapxura birip muntïn tax yiri-
14 ning suwï-nïng yaḳa-sïnga yənə iki bθlük
15 bu bitig-təki twar-ḳa tutup on tamğa büḍün
16 kümüx yastuḳ-ï bir yürüng toyïn atlğ a(qar)ï
17 oğln əlig(?)-tə birip otuz yax-tïn altïn
18 ygrmi yax-tïn üstün orḍun ər əbqi iki
19 ḳrabax iki at iki ud birlə munqa twar-nï
20 uur ḳay-a baxlap ini-lərim-kə birip

21 θz kθngül-üm bolup yaraxïp /////(.) ymə wap-qa
22 yangla-qa nəgü m-ə qam qrïm bar ərsər ķodup
23 bu bitig-ni birtim bu kün-tə mïnqa mən
24 əlik ix ayğuqï mïnta tuğmïx sarman
25 tθlək baxlap (o)ğlan-larïm birlə atamïz-
26 nïng bular-ķa ülüx ķïlïp ķodmïx
27 yir-ingə s(uw-ïn)ga bağ-ïnga bor-luķ-
28 ïnga nəgü-s(ingə) kim-ingə basa inq
29 ķy-a-nï oğlum ///// (.)P anïng ədingə
30 twar-ïnga nə-(sing)ə kim-ingə bu bitig-
31 təki birmix yast(uķ) ķul küng ud // yol-
32 ïnta qam qarïm ////////////////

ئىزاھلار:

12,13. "nəgü-sin kim-in" دېيىلگەن بولۇپ، سۆزمۇ سۆز مەنىسى "نېمىسىنى (نەرسىسىنى)، كىمىنى". بۇ ۋەسىقە مال-مۈلۈك، قۇل-دېدەك تەقسىماتنامىسى بولغاچقا، "nəgüsin" (نەرسىسىنى)نى "مال-مۈلكىنى"، "kim-in" (كىمىنى)نى "قۇل ياكى دېدىكىنى" دەپ چۈشىنىش مۇۋاپىقراق. مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 28- ۋە 30- قۇرلىرىدىمۇ مۇشۇنداق سۆز ئۇچرايدۇ. بۇ ۋەسىقىنىڭ 5- قۇرىدا "nəgü kim" (بۇ سۆزلەرنى كونتېكستقا قاراپ، "كىمكى"، "نېمە، كىم" دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ). بۇ ۋەسىقىنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن، بۇ ئىككى سۆزنىمۇ "نەرسە ۋە قۇل ياكى دېدەك"نى كۆرسىتىدۇ دېيىشكە بولىدۇ. بەشىمىدە "نەرسىلىرى" دەپلا ئېلىنىدى.

بەشىمىسى:

1. ......

2. ىنىڭ ئىجارىسى مەن(؟) ... كۆمۈش توغرىسىدا،
3. ئاندىن، پۈتتۈكسىز بولغان (ۋە) ئالتە ئۆلۈش (مىراس)تىن تەگكەن
نەر
4. قۇل (ۋە) دېدەك توغرىسىدا؛ شاھزادىنىڭ كەنت (شەھەر)-
5. دىن يېنە قاياغا قايتۇرغان نەرسىلىرى
6. توغرىسىدا (ۋە) سەۋىنچ بۇقا بۇ يەردە يوق بولسىمۇ، ...
7. بىز جاۋابكار بولىمىز دېگىنى توغرىسىدا ئىنىلىرىم ئۇر قا-
8. يا، كۈۋەز بۇلاي بىلەن بىرلىكتە باساچۇق تۇتتۇڭ، ساتمىداي
ئاچارى،
9. باۋلاق ئۇز ئاچارى، قان تويىن تۇتتۇڭ، قودانا ئانانت
10. تۇتتۇڭ، تۇكەلە، نەسەن بۇقا، شىلاستى ئاتلىق بەگ
11. قاتارلىق ئۇيغۇز ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىزنىڭ ئالدىدا سۆزلىشىپ،
12. ئاتىمىزنىڭ مىراس (بۆلۈش) ۋەسىيەتنامىسىگە بىنائەن، ھەر
نەرسىسىنى،
13. كىمىنى (ئىگىسىگە) تاپشۇرۇپ بېرىپ، بۇنىڭدىن باشقا
(ئاتامنىڭ) يېرىنىڭ
14. سۈيىنىڭ ئىجارە ھەققىنى يەنە ئىككى بۆلۈك (قىلىپ)
15. (ئۇنى) بۇ ھۆججەتتىكى مال-مۈلۈككە (يەنى) ئون تامغىلىق
پۈتۈن
16. كۆمۈش ياستۇققا ھېسابلاپ بىر يۈرۈك تويىن ئىسىملىك ئاچارى
17. مالىيى بىلەن، ئوتتۇز ياشتىن تۇۋەن،
18. يىگىرمە ياشتىن يۇقىرى، (بولغان) ئىككى ئوتتۇرا (ياش) نەر،
ئايال
19. قۇل، ئىككى ئات، ئىككى كالا (قاتارلىق) مۈشۈنچىۋالا مال-

مۇلۇكنى

20. ئۇز قايا باشچىلىقىدىكى ئىنىلىرىمگە بېرىپ،

21. (ئۇنى) ئۇز كۆزگىلىرىمدە مۇۋاپىق تېپىپ، ... يەنە قانۇن بويىچە،

22. قائىدە-يوسۇن بويىچە، ھەرقانداق دەتالاش بولسا، (ھەممىسىنى) قويۇپ،

23. بۇ ھۆججەتنى بەردىم. بۇگۈندىن باشلاپ، مەن

24. ئەلىك ئىش ئايغۇچى (ئىش باشقۇرغۇچى) بۇ يەردە تۇغۇلغان سارمان

25. تۇلەك باشچىلىقىدىكى تۇغۇللىرىم بىلەن بىرلىكتە ئاتىمىز-

26. ئىنىڭ بولارغا ئۇلۇش (مىراس) قىلىپ قالدۇرغان

27. يېرىگە، سۇيىگە، بېغىغا، ئۈززۈملۈ-

28. كىگە، ھەر نەرسىسىگە، كىمگە، شۇنداقلا ئىنچ

29. قايانى ئوغلۇم ... ئۇنىڭ مال-

30. مۇلكىگە، نەرسىلىرىگە، ئادىمىگە بۇ پۇتۇك-

31. ىىنكى (تەقسىم قىلىپ) بېرىلگەن ياستۇق (پۇل)، قۇل، دېدەك، كالا، (ئات) توغرىسى-

32. ىدا دەتالاش (قىلمايمىز) ...

9. باشقا ۋەسىقىلەر

92 (9-1) —— 125 (9-34)

92 (9 — 1)

1 ///// (yï)l üqünq ay tok̡uz yangï-(k̡a)////////
2 //////////(.) aḍay k̡ïz-nï////////////////
3 ///////-ïnga birtim artï oğlï (. . .)////
4 ////// tixip sɵzləxip aḍay k̡ïz-k̡a birmix(?)
5 ///// iki yastuk̡ ygrmi stïr kümüx
6 //////-kə y(an)ḍuru birip aḍay k̡ïz ///
7 bar-qa orpak̡-ï təlüki birlə mən k̡ut(luğ)
8 (t)onga aḍay k̡ïz-nï igələp alïp kiḍt(im)
9 bu kün-tə mïnqa aḍay k̡ïz-nïng orpak̡
10 təlük nəgü-si kim-i bar tip inəqi-k(ə?)
11 inisi-ingə oğul-ïnga qam qarïm k̡(ïlmaz ?)-
12 mən mən k̡utluğ tonga-nïng iqim inim
13 oğul-um k̡ïz-ïm tuğmïx-ïm k̡adax-ïm ygə(n-im)
14 tağay-ïm kim k̡ayu kixi inəqi-kə qam(.)//
15 k̡ïlmazun-lar apam qam qarïm k̡ïlsar-(lar)
16 uluğ süü-kə bix altun yastuk̡ ak̡a i(ni)
17 tigit-lər-kə birər altun yastuk̡ k̡ïşğu(t)
18 ɵtünüp ïduk̡-k̡ut-k̡a bir altun yast(uk̡)
19 kɵgürüp k̡oqo balïk̡ ayğuqï-k̡a bir kümüx
20 yastuk̡ birip ağïr k̡ïyn-k̡a təgzün-lər

21 tanuķ tmir tanuķ ïnağ ķulï tanuķ bükən t///
22 tanuķ toğan bu tmğa mən ķutluğ tonga-nïng o(l)
23 mən bg bars ķutluğ tonga-ķa ayïtïp bitidim

يەشمىسى:

1. ... يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ توققۇزىنچى كۈنى،
2. ... ئاتاي قىزنى ...
3. ... ...ىگە بەرگەن ئىدىم. ئوغلى ...
4. ... دېيىشىپ-سۆزلىشىپ ئاتاي قىزغا بەرگەن(؟)
5. ... ئىككى ياستۇق، يىگىرمە سەر كۈمۈش
6. ...ىكە ياندۇرۇپ بېرىپ، ئاتاي قىز ...
7. بارلىق ئەسكى-تۈسكى (نەرسىلىرى) بىلەن (قوشۇپ) مەن قۇتلۇغ
8. توڭا ئاتاي قىزنى ئىگىلەپ ئېلىپ كەتتىم.
9. بۈگۈندىن باشلاپ، ئاتاي قىزنىڭ ئەسكى-
10. تۈسكى نەرسە-كېرەكلىرى بارىدى دەپ ئىنىچى،
11. ئىنىسى، ئوغلى بىلەن دەتالاش قىلماي-.
12. سەن. مەن قۇتلۇغ توڭانىڭ ئاكام، ئىنىم،
13. ئوغلۇم، قىزىم، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم، جىيەنىم،
14. تاغام، مەيلى كىم بولسۇن ئىنەچى بىلەن دەتالاش
15. قىلمىسۇن. ئەگەر دەتالاش قىلسا،
16. خان ئوردىسىغا بەش ئالتۇن ياستۇق، ئاكا-ئىنى
17. شاھزادىلەرگە بىردىن ئالتۇن ياستۇق جەرىمانە
18. تۆلەپ، ئىدىقۇتقا بىر ئالتۇن ياستۇق
19. كىرگۈزۈپ، قوچو شەھىرى قوماندانىغا بىر كۈمۈش
20. ياستۇق (جەرىمانە) تۆلەپ، ئېغىر جازاغا مەھكۇم بولسۇن.

21. گۇۋاھچى تەمىر، گۇۋاھچى ئىناغ قۇلى، گۇۋاھچى بۇكەن ....،
22. گۇۋاھچى تۇغان. بۇ تامغا مەن قۇتلۇق تۇگانىڭدۇر.
23. مەن بەگ بارس قۇتلۇق تۇگادىن سوراپ يازدىم.

93 (9 — 2)

1 barẓ yïl toḳzunq ay altï otuz-ḳa
2 biz otuz-nung b(..)ltur atlğ tmirq(i)
3 ḳarabax toyïn-quğ-nung a(y s)ïlïğ(?)
4 atlğ əbqi ḳarabax bɵzqi bu ikəgü
5 bəgər-lər-ingə ayïtmatïn ər əbqi
6 bolmïx-lar kin mən toyïn-quğ
7 otuz bilə əxitip aṭïrmtïn
8 toyïn-quğ-nung əbqi ḳrabax-nïng
9 birtin toyïn-quğ oḳ alïr-mən
10 mən otuz-nung tmirqi ḳrbax-nïng
11 birtin mən otuz oḳ alïr-mən mən
12 otuz ḳulum-nung nəgü ərsər bar
13 tip toyïn-quğ-ḳa əbqi-kə qam ḳïlmaz-
14 mən mən toyïn-quğ məning küng-nüng nəgü
15 ərsər bar tip otuz-ḳa ḳul-ḳa
16B qam ḳïlmaz-mən tanuḳ ḳarïḳ tanuḳ qawsu
17B tunuḳ ɵ tükən tmir bu tmğa biz ikəgü-
18B nüng ol mən mongol buḳa ayïtïp bitidim

ئىزاھلار:

12-15. nəgü ərsər bar tip (قانداق /نىشى/ بولسا، بار دەپ /

نەۋەتسەن)؛ "nəgü ərsər" "نېمە بولسا، قانداقلا بولسا" دېگەن مەنىگە ئىگە.

ۋەسىقىنىڭ مەزمۇنىنى بىزنىڭ چۈشىنىشىمىز مۇنداق: مەزكۇر ۋەسىقىدە، خوجايىن ئوتتۇزنىڭ تۆمۈرچى قۇلى بىلەن خوجايىن تويىنچۇقنىڭ توقۇمىچى دېدىكى غوجىلىرىنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي ئەر-خوتۇن بولۇشىدۇ. كېيىن غوجىلىرى ئەھۋالنى ئۇقىدۇ. بىراق ئۇلارنى ئايرىۋەتمەيدۇ. تۆمۈرچى قۇل بىلەن توقۇمىچى دېدەك ئۆز خوجايىنلىرىنىڭكىدە ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ. ئىككى خوجايىن قۇل-دېدەكلىرى تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باجنى ئۆزلىرى ئالىدىغانلىقى، خوجايىنلىرى ئايرىۋەتمەي، داۋاملىق ئەر-خوتۇن بولۇشقان قۇل-دېدەكلەر بەزى ئىشلار بىلەن بىرى يەنە بىرى تۇرۇۋاتقان جايغا بارسا، بارغۇچىنىڭ خوجايىنى ئۇنىڭغا يول قويىدىغانلىقى (ئەر-خوتۇنلارنى ئايرىۋەتمىگەن خوجايىنلارنىڭ ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا بېرىپ-كېلىشىگە يول قويۇشىمىز چۈشىنىشلىك) ۋە قارشى تەرەپنىڭ خوجايىنى قۇلى (ياكى دېدىكى) بىلەن دەتالاش قىلمايدىغانلىقى توغرۇلۇق توختاملىشىدۇ.

بىز ۋەسىقىنىڭ مەزمۇنىنى يۇقىرىقىدەك چۈشەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن "nəgü ərsər bar tüp"نى "قانداق (ئىشى) بولسا، بار دەپ (نەۋەتسەن)" دەپ يەشمە قىلدۇق.

يەشمىسى:

1. يولۋاس يىلى توققۇزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى،
2. (مەن) ئوتتۇزنىڭ بىلتۇر ئىسىملىك تۆمۈرچى
3. قۇلى، (مەن) تويىنچۇقنىڭ ئاي سىلىغ (؟)
4. ئىسىملىك ئايال توقۇمىچى دېدىكى بۇ ئىككىسى
5. (بىز) خوجايىنلىرىدىن سورىماستىن ئەر-خوتۇن
6. بولۇۋاپتۇ. كېيىن، بىز تويىنچۇق (ۋە)

7. ئوتتۇز ئىككىمىز ئاڭلاپ، (بۇلارنى) ئايرىۋەتمەستىن؛

8. (مەن) تويسىنچۇق ئۆززۈمنىڭ ئايال قۇلۇمنىڭ

9. (تاپشۇرىدىغان) بىجىنى ئۆززۈم ئالىمەن،

10. مەن ئوتتۇز ئۆززۈمنىڭ تۆمۈرچى قۇلۇمنىڭ

11. (تاپشۇرىدىغان) بىجىنى ئۆززۈم ئالىمەن (-دەپ توختام قىلدۇق)، مەن

12. ئوتتۇز قۇلۇمنىڭ قانداق (ئىشى) بولسا، بار

13. دەپ (ئەۋەتىمەن)، تويسىنچۇق (ۋە ئۆزىنىڭ) ئايال (دىيدىكى) بىلەن دەتالاش قىلمايـ-

14. ـمەن. مەن تويسىنچۇق مېنىڭ دىيدىكىمنىڭ قانداق (ئىشى)

15. بولسا، بار دەپ (ئەۋەتىمەن) ئوتتۇز (ۋە ئۆزىنىڭ) قۇل بىلەن

16. دەتالاش قىلمايمەن. گۇۋاھچى قارىق، گۇۋاھچى چاۋسۇ،

17. گۇۋاھچى ئۆتۈكەن تەمىر. بۇ تامغا بىز ئىككىي-

18. لەننىڭدۇر. مەن موگۇل بۇقا سوراپ يازدىم.

94 (9 — 3)

1 küskü yïl aram ay iki yəgrmikə mən ķïty
2 ķay-a-nïng sung(. . .) atlğ ķïty oğlan-ïm
3 yaxïp ķaq kün-tə tiləp tapïxmtïn
4 turur (. . . . . . .)-ta inəqi-ni(ng) (. . . . .)
5 (a)tlğ ķïty oğlan-ï taxtïn sïn-ķa ķanglï
6 yolïn kərgəli barïp bir bəz ton tapïp
7 kəlmix bu tonuğ soyup almïx-ķa ķulum
8 əldi tip mən (ķï)ty ķy-a qamlasasar {=qamlamasar}-mən

9 (b)iz iqintəki səz turur tip iqin yar<a>xï
10 inəqi-tin yarïm yastuķ kümüx alïp
11 üşüxüp kəsixip kitdimz bu kün-tə ïnaru
12 əlmix ķïty yolïn-ta mən ķïty ķy-a inəqi-kə
13 səzüm sawïm qanïm qarïm yoķ apam qam
14 qarïm ķïlsar-mən
15 uluğ süü-kə iki yastuķ ətünüp ming
16 bəgi-kə bir yastuķ lükqü<n>g ţarğu-ïnga
17 yarïm yastuķ birip ağïr ķïn tgir-mən
18 tnuķ ķulun ķy-a tnuķ əlik tnuķ tķïquķ
19 ədgü toğ(r)ïl bu tamğa m(ən) ķïty ķy-a-nïng ol
20 mən ədüx iki(gükə) ayïtïp bitidim

يەشمىسى:

1. چاشقان يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئون بىرىنچى كۈنى، مەن قىتاي
2. قايانىڭ سۆزىڭ ... ئىسىملىك قىتاي ئوغۇل مالىيىم (غۇلامىم)
3. يوقاپ كېتىپ، نەچچە كۈندىن بۇيان ئىزدەپ تاپالماي
4. تۆرۈزۋاتاتى(تۇرۇق). ... ئىنەچىنىڭ ...
5. ئىسىملىك قىتاي غۇلامى سىرتتىكى قەبرىستانلىقتا ھارۋا
6. بولنى كۆرگىلى بېرىپ، بىر بۆز تون تېپىپ
7. كەپتۇ. بۇ توننى سالدۇرۇۋالغاچقا (بۇلىۋالغاچقا)، تۇتۇلۇم
8. ئۆلدى دەپ مەن قىتاي قايا جېدەل-ماجرا قىلمايمەن.
9. (چۈنكى) بىزنىڭ ئىچكى سۆزىمىز (توختامىمىز) بولغاچقا،
ئىچىمىزدە كېلىشىپ،
10. ئىنەچىدىن يېرىم ياستۇق كۈمۈش ئېلىپ،
11. (بۇ ئىشنى) بولدى قىلىشتۇق.. بۈگۈندىن باشلاپ،

12. ئۆلۈپ كەتكەن قىتاي (غۇلامىم) توغرۇلۇق مەن قىتاي قايانىڭ ئىنىچىگە

13. (ھېچقانداق) گەپ-سۆزۈم (دەۋايىم)، دەتالىشىم يوق. مۇبادا،

14. دەتالاش قىلسام،

15. ئۇلۇغ (خان) ئالىيلىرىغا ئىككى ياستۇق (ئوكچا ئالتۇن ياكى كۈمۈش) سۇنۇپ، مىڭ

16. بېگىگە بىر ياستۇق، لۈكچۈننىڭ ۋالىيسىغا

17. يېرىم ياستۇق تاپشۇرۇپ بېرىپ، (يەنە) ئېغىر جازاغا مەھكۇم بولغايمەن.

18. گۇۋاھچى قۇلۇن قايا، گۇۋاھچى نەلىك، گۇۋاھچى تاقىچۇق

19. ئەدگۈ توغرىل. بۇ تامغا مەن قىتاي قايانىڭدۇر.

20. مەن ئۆزۈم (قىتاي قايا بىلەن ئىنىچى) ئىككىسىدىن سوراپ يازدىم.

95 (9 — 4)

1 tonguz yïl onunq ay altï ygrmi-
2 kə mən ozmïx toğrïl inim basa
3 toğrïl biləki alïx birix tïltağ-
4 ïnta ķïtay yalawaq alp turmïx
5 olar üẓkintə tixip alïm birim
6 üzüxdümüz mən ozmïx toğrïl
7 kin θngdün basa toğrïl-ķa
8 kim-ning ķayu-nïng küqin
9 tutup qam qarïm ķïlsar-mən
10 yasa-taķï ķïyïn-ķa təgir-

11 mən tanuķ alp turmïx tanuķ
12 yrp toğ<r>ïl mən baqaķ ozmïx
13 toğ<r>ïl-ķa ayïtïp bitidim
14 bu tmğa mən oz<mïx> toğrïl-nïng ol

ئىزاھلار:

3. alïx birix (سودا-سېتىق). "alïx birix" دېگەن سۆز 2"UW" دە "سودا، سودا-سېتىق" دەپ چۈشەندۈرۈلگەن. يەشمىدە مۇشۇ چۈشەندۈرۈش ئاساس قىلىندى. بىراق، 5- قۇردىكى "alïm birim"گە ئاساسلانغاندا، "alïx birix"نىڭ "ئېلىم-بېرىم" دېگەن مەنىسىمۇ بولۇشى كېرەك. شۇڭا يەشمىدە "ئېلىم-بېرىم" مەنىسىدىمۇ ئېلىشقا بولىدۇ.

5. alïm birim (ئېلىم-بېرىم). "قەرز" مەنىسىدىكى بۇ قوش سۆز، تا بۈگۈنگىچە تىلىمىزدا قوللىنىلىپ كەلمەكتە.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى ئونىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى كۈنى،
2. مەن ئوزمىش توغرىل ئىنىم باسا
3. توغرىل بىلەن (تورتاق قىلغان) سودا-سېتىق توغرىـ
4. ـسىدا قىتاي يالاۋاچ (ئەلچى)، ئالىپ تۇرمىش
5. قاتارلىقلارنىڭ ئالدىدا سۆزلىشىپ، ئېلىم-بېرىم (ئىشىمىزنى)
6. ئۈزۈشتۈق (تۈگەتتۇق). مەن ئوزمىش توغرىل
7. بۇنىڭدىن كېيىن، باسا توغرىل بىلەن
8. ھەر قانداق ئادەمنىڭ كۈچىگە
9. تايىنىپ دەتالاش قىلسام،
10. قانۇندىكى جازاغا مەھكۇم

11. بولمەن، گۇۋاھچى ئالپ تۇرمىش، گۇۋاھچى
12. يارپ توغرىل. مەن باچاق ئۇزمىش
13. توغرىلدىن سوراپ يازدىم.
14. بۇ تامغا مەن ئۇزمىش توغرىلنىڭدۇر.

96 (9 — 5)

1 taķïğu yïl yitinq ay səkiz ygrmikə mən
2 toyïnqoğ tüxiki basïķï biz üqəgü əwdə(. . .)
3 qoğï bolmïx-ķa tuğmïx-ïmïz ədgü tonga tardu
4 θz ķana üẓkintə tixip bu kün-tə
5 θngdün-ki tüxiki-ning tangut-ta ķïḍay-
6 ta nəgü ymə birimi bar ərsər toyïnqoğ basïķï
7 bilməz mən tüxiki bilir-mən bu kün-tə
8 kin nəgü ymə ķalan basïğ bolsar üqəgü
9 ķalanmïz-ķa üləxip birur-biz tnuķ yapïqï
10 tan<u>ķ abïrï bu tamğa tüxiki-ning ol mən
11 θz ķana tu ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

5. tangut ķïtay (تاڭۇت، قىتاي): 2"UW" نىڭ 151-152-بەتلىرىدە "تاڭۇت"نىڭ "خېشى كارىدورى"نى، "قىتاي"نىڭ "شىمالى جۇڭگو"نى كۆرسىتىدىغانلىقى ئېيتىلغان. "تاڭۇت"، "قىتاي" ئاتالغۇلىرى قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەر كونتېكستىغا ئاساسلانغاندا، يەر-جاي نامى، ئادەم ئىسمى (ياكى لەقىمى)، مىللەت نامى قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. مەزكۇر ۋەسىقىدە "tangut-ta qïday-ta nəgü ymə birimi bar ərsər" دېيىلگەن ("ķïday-ķa, tangut-ķa" دېيىلمىگەن). شۇڭا، ھەر ئىككىلىسىنى يەر

نامنى كۆرسىتىدۇ دەپ قاراشقا بولىدۇ.

تەرجىمىسى:

1. توخۇ يىلى بەشىنچى ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى،
2. بىز تويىنچۇغ، تۆشكى، باشقى ئۈچەيلەن ئۆزىدە ...
3. جىدەللىشىپ قالغاچقا، تۆغقىنىمىز نەدگۈ تۇگا، تاردۇ،
4. ئۆز قانالار ئالدىدا سۆزلىشىپ (مۇنداق توختام تۈزۈشتۇق):
بۆنىگدىن
5. بۆرۈن، تۆشكىنىڭ تاگۆزتا (ۋە) قىتابدا
6. ھەرقانداق بىرىشى (قەرزى بولغان) بولسا، تويىنچۇغ (ۋە)
باشقى
7. جاۋابكار بولمايدۇ. مەن تۆشكى جاۋابكار بولىمەن. بۆنىگدىن
8. كېيىن، ھەرقانداق قالان (باج) — باسىغ (سېلىق) بولسا،
ئۈچەيلەن
9. باجنى بۆلىشىۋېلىپ تاپشۇرىمىز. گۇۋاھچى ياپىچى،
10. گۇۋاھچى ئابىرى. بۇ تامغا تۆشكىنىڭدۇر. مەن
11. تۆز قاناتۇ سوراپ يازدىم.

97 (9 — 6)

1 ït yïl ikinti ay tokuz yangïka mən
2 kanturmïx toğ<r>ïl kədirə-kə birmix asïğ-lïğ
3 bix stïr kümüx-üg tügəl altïm ɵg
4 bitigi yok bolmïx-ka buqung bitig
5 birdim kin ɵngtün ɵg bitigi

6 ünsər yorïmzun buqung bolzun.
7 tanuķ yanga ba<r>s tanuķ buyanquķ
8 bu tmğa mən ķanturmïx toğ<r>ïl-nïng ol

ئىزاھلار:

3-2. asïğ-lïğ bix stïr kümüx (ئۆسۈملۈك بەش سەر كۈمۈش): قەرز بېرىلگەن كۈمۈش بىلەن ئۆسۈمى قوشۇلغاندا، بەش سەر بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنى "tügəl altïm" ("تولۇق تاپشۇرۇۋالدىم" ياكى "پۈتۈنلەي تاپشۇرۇپ ئالدىم" دېگەن مەنىدە) دېگەن سۆزلەر چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

4. buqung (ئۇنى ئىناۋەتسىز قىلىدىغان): "UW"2 نىڭ 299-بېتىدە، "buqung" نىڭ خەنزۇچە 不中 ("بولمايدۇ، ئىشلىتىلمەيدۇ" دېگەن مەنىدە) دىن كەلگەنلىكى كۆرسىتىلگەن، بۇ توغرا بولغان. "buqung" دېيىلسە كىشىنىڭ ئېسىگە ئالدى بىلەن كېلىدىغىنى 补充 ("تولۇقلىماق"، "قوشۇمچە" دېگەن مەنىدە). بىراق، مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ مەزمۇنىدىن ئېنىقكى، كەدىرە ئاتلىق قەرز ئالغۇچى، قەرز ئىگىسى قانتۇرمىش توغرىلغا بەش سەر كۈمۈشنى ساق تاپشۇرغاندىن كېيىن، قانتۇرمىش توغرىل كەدىرەنىڭ قەرز ئالغان ۋاقىتتا ئۆزىگە يېزىپ بەرگەن ھۆججەتنى قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك ئىدى. بىراق، ئۇ ھۆججەتنى يوقىتىپ قويغان بولغاچقا، ئۆزىنىڭ قەرزنى قايتۇرۇپ ئالغانلىقىنى ئەسكەرتىپ، شۇنىڭدەك، كېيىن ئۇ ھۆججەت (ۋەسىقىدە "ئانا ھۆججەت" دېيىلگەن) تېپىلىپ قالسا دەتالاش چىقماسلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئۇ ھۆججەتنى ئىناۋەتسىز قىلىدىغان مەزكۇر ھۆججەتنى كەدىرەگە يېزىپ بەرگەن. شۇڭا، بۇ ھۆججەتنى "قوشۇمچە ھۆججەت" دېيىشكە بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ "ئانا ھۆججەت"نىڭ قوشۇمچىسى (تولۇقلىمىسى) بولماستىن، بەلكى ئۇنىڭ ئىناۋەتسىز بولغانلىقىنىڭ ئىسپاتىدۇر.

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ توققۇزىنچى كۈنى، مەن
2. قانتۇزمىش توغرىل كەدىرەگە بەرگەن ئۆسۈملۈك
3. بەش سەر كۈمۈشنى تولۇق (تاپشۇرۇپ) ئالدىم. ئانا
4. (ئەسلى) ھۆججەت يوق بولغاچقا، (ئۇنى ئىناۋەتسىز قىلىدىغان) ھۆججەت
5. بەردىم. كېيىن ئىلگىرىكى ئانا ھۆججەت
6. چىقىپ قالسا، ئىناۋەتسىز بولسۇن.
7. گۇۋاھچى ياڭا بارس، گۇۋاھچى بۇيانچۇق.
8. بۇ تامغا مەن قانتۇزمىش توغرىلنىڭدۇر.

98 (9 — 7)

1 ḳoyn yïl qhxput ay ygrmi-kə mən yuḳa
2 basa toğ<r>ïl-nïng səwig bürt bilə-
3 ki qam-lïğ ədgü ḳuturul-mïx olar bilə
4 biḍig ḳïlïp birmix asïğ-lïğ kümüx-
5 tin basa toğ<r>ïl-nïng basïğ-ḳa təg-
6 mix səkiz sïtïr kümüx-üg mən yuḳa
7 altïm θg bitigin tïtp basa toğ<r>ïl-
8 ḳa qamïm yoḳ θşgə on-luḳ-larïnta
9 qamïm üşülməyük-kə θg bitigin
10 birmətim tanuḳ T(.)MW(.)Y tanuḳ bulat
11 bu tamğa mən yuḳa-nïng ol

ئىزاھ:

3. ədgü kuturul-mïx (ئەدگۈ، قۇتۇرۇلمىش): 2"UW" دە بۇ ئىككى سۆز ئىككى ئادەمنىڭ ئىسمى دەپ قارالغانلىقى مۇۋاپىق بولغان. چۈنكى، بۇنى بۇ ئىككى سۆزنىڭ ئالدىدىكى "sawig bürt biləki qamlïğ ....." (سەۋگ بۈرت بىلەن دەتالاشتىكى)، كەينىدىكى "olar bilə bitig kïlïp ....." (ئۇلار بىلەن ھۆججەت تۈزۈپ) دېگەن سۆزلەردىن كۆرىۋالغىلى بولىدۇ.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمىنچى كۈنى، مەن يۇقا
2. باسا توغرىلنىڭ سەۋگ بۈرت (دېگەن ئادىمى) بىلەن
3. دەتالاشتىكى ئەدگۈ، قۇتۇرۇلمىشلار بىلەن
4. ھۆججەت تۈزۈپ (ئۇلار) بەرگەن (تاپشۇرغان) ئۇسسۇم كۈمۈش-
5. تىن، باسا توغرىلنىڭ باج (ھېساۋىدا) تەگ-
6. كەن سەككىز سەر كۈمۈشنى مەن يۇقا
7. ئالدىم (ۋە) ئانا ھۆججەتنى يىرتىۋەتتىم، (بۇنىڭدىن كېيىن) باسا
توغرىل
8. بىلەن دەتالىشىم يوق. (ئۇنىڭ) ئۆزگە ئۇرۇنلۇقلىرى (ئۇرۇنلۇق گۇرۇپپىسىدىكى باشقىلار) بىلەن
9. دەتالىشىم تۈگىمىگەچكە، ئانا (ئەسلى) ھۆججەتنى
10. بەرمىدىم. گۇۋاھچى ....، گۇۋاھچى بولات.
11. بۇ تامغا مەن يۇقانىڭدۇر.

99 (9 _ 8)

1 (b)iqin yïl onunq ay altï ygrmikə mən inəqi alp toğ<r>ïl-ķa tutar yiti

2 (k)üri üyür-ni apam klmïx-tə alp toğ<r>ïl-ķa yiti küri üyür kθni birgül

3 tisər mən inəqi ķoyn yïl-tïn bərü tü(xi) bilə kθni birürmən apam (. . .)

4 birgü ərməz tisər mən inəqi qamsïz tutar-mən tnuķ tumdur bu tmğa mn(ing ol)

ئىزاھ:

1. tutar (ساقلىغان): "تۈزىتىدىغان، باشقۇرىدىغان، ساقلايدىغان" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە. تېكىست مەزمۇنىغا ئاساسلانغاندا ئىنەچى قوي يىلىدىن مايمۇن يىلىغىچە ئالپ توغرىلغا يەتتە كۆرە تېرىقنى ساقلاپ بەرگەن. ئۆزىنىڭ "يەتتە كۆرە تېرىقنى بەر دېسە، قوي يىلىدىن بۇيانقى ئۆسۈمى بىلەن ساق تاپشۇرىمەن." دېگىنىگە قارىغاندا، ئۇلار ئىنەچى تېرىقنى ئىشلىتىپ، ئالپ توغرىل قاچان كېلىپ، تېرىقنى بەرگىن دېگەندە، ئۆسۈمى بىلەن قايتۇرىدىغانغا كېلىشكەن.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى ئونىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى كۈنى، مەن ئىنەچى ئالپ توغرىلغا ساقلىغان يەتتە

2. كۆرە تېرىقنى نەگەر (ئۇ) كەلگەندە، ئالپ توغرىلغا يەتتى كۆرە تېرىقنى تولۇق بەر

3. دېسە، مەن ئىناچى قوي يىلىدىن بۇيانقى ئۆسۈمى بىلەن تولۇق

تاپشۇرىمەن. ئەگەر ...

4. بىرىشنىڭ (كېرەك) ئەمەس دېسە، مەن ئىنەچى دەتالاش قىلماي ساقلاپ بېرىمەن. گۇۋاھچى تۆمدۇر. بۇ تامغا مېنىڭدۇر.

100 (9 — 9)

1 yïlan yïl arın ay altï otuz-ķa biz {. . . . . . }
2 { . . . . } bilə biz üqgün
3 aţax boltumuz kim ķayu kixi kitsər-biz bir
4 inqgə bθz birirbiz amrmasr abita tngri
5 bu<r>han uluxïn-ta tuğmalïm mən θz toğrïl üqgükə
6 ayïtïp bititim θḑig ķïltïm bu tamğa biz
7 tθrḑgün-nüng ol tnuķ əsən tnuķ txïrd

ئىزاھلار:

1-2. بۇ قۇرلاردىكى كۆپ چېكىت قويۇلغان جايلاردا، ئەسلىدە دوست بولغۇچىلارنىڭ ئىسمى يېزىلغان بولۇپ، بۇ ئىسىملار ئەينى چاغدىلا سىزىپ ئۆچۈرۈۋېتىلگەن. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كىملىكىنى ئاشكارىلاشنى خالىماي، مەخپىي ئۆتماقچى بولسا كېرەك.

4. abita (ئابىتا): خەنزۇچە 阿弥陀 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. 阿弥陀 بولسا، سانسكرىتچە amitābha ياكى amitāyus نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

يەشمىسى:

1. يىلان يىلى بىرىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، بىز ...
2. ... بىلەن بىز ئۈچەيلەن

3. ئاداش-دوست بولدۇق. قايسىمىز (دوستلۇقتىن) ئايرىلساق، بىر (توپ؟)

4. ئەپسۇس بۆز بېرىمىز. ئەگەر ئامراقلىشىپ كېتەلمەسەك، ئابىتا تەڭرى

5. بۇرخان دۆلىتىدە تۇغۇلمايلى. مەن ئۆز توغرىل ئۈچەيلەندىن

6. سوراپ يازدىم. (رەسمىي) بېرىپ قالدۇردۇم. بۇ تامغا بىز

7. ئۈتەيلەنىڭدۇر. گۇۋاھچى ئەسەن، گۇۋاھچى تاشىرد.

101 (9 — 10)

1 ///yïl səkizinq ay altï otuz-ḳa mən aḍay pinḍung-

2 (nïn)g saḍïğï toḳuz yastuḳ qao-nï xiwsay tayxï-tïn

3 (tük)əl sanap alïp bu bitig-ni birtim tanuḳ baqau toğrïl

4 (tanu)ḳ ilawu bu quğ tamğ-a mən aḍay-nïng ol mən θ şüm bitidim

---

ئىزاھلار:

1. (ئەجدىھا): مەزكۇر ۋەسىقىدە، تۆت قۇر قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىن كېيىن يەنە يەتتە قۇر خەنزۇچە خەت يېزىلغان بولۇپ، (3"UW" نىڭ 134- رەسىملىك بەتكە قارالسۇن) ئۇنىڭ 1- قۇردىكى "ئەجدىھا يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى ..." دېگەن سۆزلەرگە ئاساسەن، بەشىدە "(ئەجدىھا) سۆزى قوشۇلدى.

4. quğ tamğa (مۆھۈر-تامغا): بۇ سۆزنىڭ ئەسلى مەنىسى "چوغ تامغا". 2"UW" دە "چوغ"نىڭ مەنىسى ئېنىق ئەمەس دېيىلگەن. بىزچە "چوغ" خەنزۇچە [illegible]子، [illegible] نىڭ ئاھاڭ[illegible] (تامغا، مۆھۈر)دىكى

تەرجىمىسى بولسا كېرەك.

يەشمىسى:

1. (ئەجدىھا) يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن ئاتاي، (قۇل) پىنتۇڭ-

2. شىڭ باھاسى (بولغان) توققۇز باستۇق چاۋ (پۇل)نى شىۋساي تاپشۇردىن

3. تولۇق ساناپ ئېلىپ بۇ ھۆججەتنى بەردىم. گۇۋاھچى باچاۋ توغرىل،

4. گۇۋاھچى ئىلاۋۇ. بۇ مۆھۈر-تامغا مەن ئاتايىنىڭدۇر. مەن ئۆزۈم يازدىم.

102 (9 — 11)

1 taḳïğu yïl tɵrtünq
2 ay səkiz ygrmikə
3 kingḍsuin xila-
4 taḳï yitmix iki
5 kiqig-ni mən
6 titso xila
7 { . . } altïm tanuḳ
8 əsən tutung
9 bu tamğa mən titso
10 xila-nïng ol

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى تۆتىنچى

2. ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى،

3. كىگىتسۈنىن شىلا-

4. دىڭكى يەتمىش ئىككى

5. كىچىك (راھىپ)نى (تالىپنى) مەن

6. تىتسۇ شىلا

7. ... ئالدىم (قوبۇل قىلدىم). گۇۋاھچى

9. ئەسەن تۇتۇڭ.

9. بۇ تامغا مەن تىتسۇ

10. شىلانىڭدۇر.

103 (9 — 12)

1 taķïğu yïl tertünq ay səkiz
2 ygrmi-kə murut wrhar-ķa ķoxmïx
3 ayağ-ķa təgimlig ķodmïx te xək-tə orun-ta
4 kingḍsuin xila bir əsiki te xək
5 bir əski taman qïmdan-nï biz toyïn
6 ķulï xila kamtsuin xila-lar aldïmz
7 tanuķ əsən tutung ol

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ ئون

2. سەككىزىنچى كۈنى. مۇرۇت ئىبادەتخانىسىغا (قاراشلىق)
قوشمىش (ئاتلىق)

3. ھۆرمەتكە سازاۋەر قويۇپ قويغان تۆشەك (ۋە) ئورۇندىن

4. كىگىتسۈنىن شىلا(نىڭ قولىدىن) بىر كونا كۆرپە،

5. بىر كونا تامان (ۋە) چىمدانىنى بىز تويسۇن
6. قىزلى شىلا، كامىتسىزنىن شىلالار ئالدۇق.
7. گۇۋاھچى ئەسەن تۇتۇڭ.

104 (9 — 13)

1 luu yïl qhxapt ay bix yangïķa biz-lər krsin
2 arslan balban bilə bəg tuḍar altï stïr altï bķ(ïr)
3 kü(mü)x-tə bix stïr bix bķïr altïmz bir stïr
4 bir bķïr kümüx-ni bəg boxudï bu kümüx-
5 ni basa toğrïl-tïn altïmz bu tmğa tnuķ
6 klirt tanuķ mayaķ bu tmğa biz-ning ol mən
7 təgirqi bitidim

ئىزاھ:

2. bəg tutar (بەگ تۇتىدىغان، باشقۇرىدىغان): 4- قۇردىكى "bəg boxudï" ("بەگ بوشاتتى ياكى بىكار قىلدى، بەگ كەچۈرۈم قىلدى" دېگەن مەنىدە) دېگەن جۈملىگە ئاساسەن، "بەگ ئالىدىغان" دەپ يەشمە قىلىندى.

يەشمىسى:

1. ئەجدىھا يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى، بىز كەرسىن
2. ئارسلان، بالبان بىرلىكتە بەگ ئالىدىغان ئالتە سەر ئالتە مىسقال
3. كۈمۈشتىن بەش سەر بەش مىسقال (كۈمۈشنى) ئالدۇق. بىر سەر
4. بىر مىسقال كۈمۈشنى بەگ كەچۈرۈم قىلدى. بۇ (بەش سەر، بەش مىسقال) كۈمۈش-

5. نى باسا توغرىلدىن ئالدۇق. بۇ تامغا، گۇۋاھچى
6. كىلىرت. گۇۋاھچى ماياق، بۇ تامغا بىزنىڭدۇر. مەن
7. تەگىرچى يازدىم.

105 (9 — 14)

1 biqin yïl bir ygrminq ay on yangïka biz
2 basa tmir kəd tx birlə aqïğ-ka kud-
3 ar arpa kümüx-intə ədgü unïn-ta-
4 kï bir xïğ iki küri arpa-nïng
5 üq stïr altï bakïr kümüx
6 altïmz bu arpa-nï aqïğ-ka kəlür-
7 ip birürbiz bu tanuk tax bu tamğa
8B biz ikigü-nüng ol mən asïğ bitidim

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، بىز
2. باسا تەمىر (ۋە) كەد تاش بىرلىكتە ئامبارغا قويۇ-
3. لىدىغان (ئۆتكۈزۈلىدىغان) ئارپا (نىڭ باھاسى بولغان) كۈمۈشتىن
(يەنى) ياخشى ئۆن چىقىدىغان (؟)
4. بىر دادەن ئىككى كۈرە ئارپىنىڭ (باھاسى بولغان كۈمۈشتىن)
5. ئۈچ سەر ئالتە مىسقال كۈمۈش
6. ئالدۇق. بۇ ئارپىنى ئامبارغا كەلتۈ-
7. رۈپ بېرىمىز. بۇ(نىڭغا) گۇۋاھچى تاش، بۇ تامغا
8B. بىز ئىككىلەننىڭدۇر. مەن ئاسىغ يازدىم.

106 (9 — 15)

1 ït yïl qahxapat a(y) bix otuz-ķa inəqi-ning
2 sang-ķa ķuţğan üq(?) (k)üri ür-ni m(ə)n iliqük
3 ķutluğ bürt biz ikigü altïm bu tamğa biz
4 ikigü-nüng ol

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە بەشىنچى كۈنى، ئىنەچىنىڭ
2. ئامبارغا ئۆتكۈزگەن ئۈچ كۈرە تېرىقنى مەن ئىلچۈك (بىلەن)
3. قۇتلۇق بۆرت ئىككىمىز (تاپشۇرۇپ) ئالدۇق. بۇ تامغا بىز
4. ئىككىلەنىڭدۇر.

107 (9 — 16)

1 /// yïl //////////z ygrmikə //(.)
2 /(..) ķar-a (...)-kə satmïx ta///
3 k(.)//// (..)l///i səkiz on lük(q)ü(ng)
4 ki(d)ini yorïr (bəz)üg tügəl altïm
5 (k)in əngtün yoķ tanuķ ķanqu(ķ)
6 /// (..)ix ķy-a bit(....) m/////n //(..) //(....)

ئىزاھلار:

1. ئون ... كۈنى: مەزكۇر ۋەسىقىدە "ygrmikə"نىڭ ئالدىدىكى سۆزنىڭ ئاخىرىدىكى بىر ھەرپ، يەنى "z"لا ساقلىنىپ قالغان. ئاخىرىدىكى بىرلا ھەرپى ساقلىنىپ قالغان بۇ سۆزنى (سانىنى) səkiz ياكى toķuz دەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە بولىدۇ. شۇڭا، بۇ

قۇردىكى كۈننى كۆرسىتىدىغان سۆز "ئون سەككىزىنچى" ياكى "ئون توققۇزىنچى" بولۇشى كېرەك.

يەشمىسى:

1. ... يىلى ... (ئاينىڭ) ئون ... كۈنى،
2. ... قارا ...كە ساتقان ...
3. ... سەكسەن لۈكچۈننىڭ
4. بازىردا ئۆتۈدىغان بۆز (پۇل)نى تولۇق ئالدىم.
5. بۇنىڭدىن كېيىن (ئېلىشىم) يوق. گۇۋاھچى قانچۇق.
6. ...ش قايا يازدىم. ...

108 (9 — 17)

1 ķoyïn yïl aram ay on səkiz-kə biz inq buķa
2 aruğ ikəgü tərbix apam {..} (?) ymə(?) ərgən-tə bitig
3 birtimiz ərdi ķoqo-taķï taysang borluķ balïķ
4 borluķ taxtïn ķaq bəlük yir-ning saḑağï
5 altï yüz yastuķ qao iqindin yüz yastuķ birip
6 ķalğan bix yüz yastuķ qao ķaldï bu qao-nï
7 oğul tigin yənggəmiz-kə yaz küz kim kəlsər
8 təgürüp birürbiz təgürüp birməsər-biz bu
9 bitig-ni kim alïp kəlsər nəgü-kəm-ə tïldamayïn
10 büḑürüp birürbiz bu bitig-dəki qao-nï birginqə
11 biz inq buķ-a aruğ ixtin taxtïn bar yoķ
12 bolsar-biz birlə alğuqï tungsu taypaoxïn mən
13 inq buķa-nïng inim əsən mən aruğ-nïng

14 oğlum ḳar-a tuğm-a ikəgü bu bitig-təki
15 qao-nï bitig yosunqa nəgü-kə m-ə tïldamayïn
16 qam-sïz kθni birür-biz
17 bu nixan mən inq buḳ-a-nïng ol
18 bu nixan mən aruğ-nïng ol
19 bu nixan mən paoxïn əsən-ning ol
20 bu nixan mən paoxïn ḳara tuğm-a-nïng ol
21 bu nixan mən tanuḳ torqï-nïng ol
22 bu nixan mən aruğ-nïng ol
23 bu nixan mən tanuḳ tθlək ḳy a-nïng ol
24 mən tuğm-a bular inq buḳa aruğ ikəgü-ning
25 s(θ)ṣinqə bitidim

ئىزاھلار:

12. tungsu (بىللە ئالغۇچى): ئەسلى تېكىستتە "tungsu" (同取) نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) دېيىلگەن.

taypaoxïn (ۋەكالەتتەن كېپىل بولغۇچى): ئەسلى تېكىستتە "taypaoxïn" (代保人) نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) دېيىلگەن.

19-20. paoxïn (كېپىل): ئەسلى تېكىستتە "paoxïn" (保人) نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) دېيىلگەن.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى، بىز ئىنىچ بۇقا،

2. ئارۇغ ئىككىمىزدىن تەرىش، ئاپام ... تەرگەن (دېگەن يەردە)
ھۆججەت

3. بەرگەن ئىدۇق. قورچۇدىكى تايساڭ ئۆزۈملۈكى (ۋە) بالىق
(شەھەر)
4. ئۆزۈملۈكنىڭ سىرتىدىكى نەچچە بۆلەك يەرنىڭ باھاسى (بولغان)
5. ئالتە يۈز ياستۇق چاۋ (پۇل) ئىچىدىن يۈز ياستۇق بېرىپ،
6. قالغان بەش يۈز ياستۇق چاۋ (پۇل) قېپقالدى. بۇ چاۋ
(پۇل)نى
7. ئوغۇل تىگىن يەڭگىمىزگە ياز (ياكى) كۈزدە كىم كەلسە،
8. (شۇنىڭدىن) يەتكۈزۈپ بېرىمىز. يەتكۈزۈپ بېرەلمىسەك، بۇ
9. ھۆججەتنى كىم ئېلىپ كەلسە، ھېچقانداق باھانە-سەۋەب
كۆرسەتمەستىن
10. تولۇق بېرىمىز. بۇ ھۆججەتتىكى چاۋ (پۇل)نى بەرگۈچە
11. بىز ئىنىچ بۇقا (ۋە) ئارۇغ يا ئۇنداق، يا مۇنداق
12. بولۇپ قالساق، (بىز ئۆزۈملۈكنى) ئالغۇچى، ئورتاق قەرزدار
(ۋە) كېپىل بولغۇچى، (يەنى) مەن
13. ئىنىچ بۇقىنىڭ ئىنىسى ئەسەن، مەن ئارۇغنىڭ
14. ئوغلى قارا تۇغما ئىككىلەن بۇ ھۆججەتتىكى
15. چاۋ (پۇل)نى ھۆججەتتىكى بويىچە، ھېچقانداق سەۋەب
كۆرسەتمەستىن،
16. دەتالاش قىلماستىن تولۇق بېرىمىز.
17. بۇ نىشان مەن ئىنىچ بۇقانىڭدۇر.
18. بۇ نىشان مەن ئارۇغنىڭدۇر.
19. بۇ نىشان مەن كېپىل ئەسەننىڭدۇر.
20. بۇ نىشان مەن كېپىل قارا تۇغمانىڭدۇر.
21. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تورچىنىڭدۇر.
22. بۇ نىشان مەن ئارۇغنىڭدۇر.

23. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تۇلەك قايانىڭدۇر.
24. مەن تۇغما بۇلار (يەنى) ئىنچ بۇقا ناروغ ئىككىبلەنىنلڭ
25. سۆزى بويىچە يازدىم.

109 (9 — 18)

1 yïlan yïl arm ay tθrt otuz-ķa mən balaķ umar
2 ikəgü taxïķ bax-ïndaķï {ta} yarïm tərini yarïm torķu-nï
3 turï-tïn alïp θg biḍig-i yoķ bolmïx üqün
4 tuḍup turğu yanuḍ bitig birtimz song biḍıg
5 ünsər wuqung bolup yorïmazun tanuķ torqï
6 tanuķ bürlüg ķy-a bu nixan biz balaķ umar ikəgü-
7 ning ol mən ķïnķudu ikəgü<-kə> inqgə ayïḍïp bitidim

ئىزاھ:
5. wuqung (ئىناۋەتسىز): ئەسلى تېكىستتە "wuqung" (ھ
+ ئىنك ناھاك تەرجىمىسى) دېيىلگەن.

يەشمىسى:
1. يىلان يىلى بىرىنچى ئاينىڭ يىگىرمە تۆتىنچى كۈنى، مەن بالاق (ۋە) ئۇمار
2. ئىككىلەن تاشىق ئۇستىگە ئالغان بىرىم ئىجارىسى (ۋە) يېرىم تورقىنى
3. تۆرىدىن (تاپشۇرۇپ) ئېلىپ، ئانا (ئەسلى) ھۆججەت

بوقالغانلىقى ئۈچۈن،

4. (قولىدا) تۇتۇپ تۇرۇشقا قايتا ھۆججەت بەردۇق. كېيىن (ئانا) ھۆججەت

5. چىقىپ قالسا، ئىناۋەتسىز بولۇپ، ئۆتمەسۇن. گۇۋاھچى تورچى،

6. گۇۋاھچى بۇزلۇگ قايا. بۇ نىشان بىز بالاق (ۋە) ئۆمار ئىككىي-

7. لەنىڭدۇر. مەن تىنقۇدۇ (ئۇ) ئىككىسىدىن تەپسىلىي سوراپ يازدىم.

110 (9 — 19)

ķoyn yïl aram ay on yangïķ-a mən taxïķ turï-ķa
bitig birür-mən mən ķalan-ķa yadap birim alïm
təlim bolup alïm-qï-larïm m-a təlim bolup
turğu təg bolmayïn ķaqïp yaẋïp barmïx
üqün yən-ə turï birlə-ki manga təgər üq
ər kɵ mər borluķum-nï turï-ķa məning birim-
lərim-ni sən üşüp sən alïp ķalïr-mu-sən tisər-mən
yoķ ərsər ɵşgə kixi-kə ķodar-mən tisər-
mən turï biriming-ni mən birür-mən borluķ-ķa
ɵşgə kixi kɵrgürməz-mən timïx üqün barqa
toyïn-ķa iki tawar ķanquķ-ķa yarïm küp bor
yumxaķ-ķa iki xiğ ür bir ķr-a ton ķïḍay
buķ-a-ķa üq tawar munq-a nəẓə-lər-ni sən birip
bitig-lərim alğïl tip ķodup bardïm bu nəẓə-
lər-ni turï birip birimim-ni turï üşşər bu
borluķ turï-ķa tɵləq bolşun yən-ə bu nəẓə-lər-ni

17 mən taxïķ yanïp kəlip turï-ķa tələp birsr-
18 mən mən turï borluķ-nï yanḑurup bïrür-mən mən
19 taxïķ üq yïl-ķa tgi yanïp kəlip bu nəẓə-lər-
20 ni turï-ķa birməsər-mən borluķ turïķa toğru
21 tələq bolşun tnuķ kərsin tnuķ əgrünq buķ-a
22 bu nixan mən taxïķ-nïng ol mən baqaķ turmïx
23 taxïķ apam-ķa ayïḑïp bitidim

ئىزاھ:

23. تاشىق ئاپام: بۇ يەردىكى "ئاپام" سۆزى، ھۆرمەتنى بىلدۈرىدىغان سۆز ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مەن تاشىق تۇرىغا
2. ھۆججەت بېرىمەن. مەن قالان (باج)غا بوغۇزلىدۇم، تۆلەيدىغان قەرزىم
3. كۆپ بولۇپ، مەن قەرز ئالغانلارمۇ كۆپ بولۇپ،
4. (بۇ) يەردە تۇرغۇزدەك (ھالىم) قالماي، قېچىپ يوقالماقچى بولغانلىقىم
5. ئۈچۈن، (بۇ توختامنى تۈزدۈم): يەنى تۇرى بىلەن ماڭا تېگىدىغان ئۈچ
6. ئەر كۆمىدىغان ئۈزۈملۈكۈمنى، تۇرىغا (مەسلىھەت قىلىپ) مىنىڭ قەرز-
7. لىرىمنى سەن ئۈزۈپ (ئۆزۈڭ ئورنىغا ئۈزۈملۈكۈمنى) سەن ئېلىپ قالامسەن؟
8. ئەگەر ئۆزۈمنىڭ باشقا كىشىگە قالدۇرىمەن دې-

9. ـسەم؛ ئۆزى قەرزىڭنى مەن بېرىمەن (تۆلەيمەن)، ئۆززۈملۈككە
10. ئۆزگە كىشىنى كىرگۈزمەيمەن دېگەنلىكى ئۈچۈن، (ئۆزنداق بولسا) بارچا
11. تويىنقا ئىككى (توپ؟) تاۋار، قانچۇققا يېرىم كۈپ ئۆززۈم،
12. يۈمشاققا ئىككى دادەن تېرىق (ۋە) بىر قارا تون، قىتاي
13. بۇقىغا ئۈچ (توپ؟) تاۋار (قاتارلىق) مۇشۇنچىۋالا نەرسىلەرنى سەن بېرىپ (تۆلەپ)،
14. ھۆججەتلىرىمنى (قايتۇرۇپ) ئالغىن دەپ قويۇپ كەتتىم. بۇ نەرسە-
15. ـلەرنى ئۆزى بېرىپ، قەرزىمنى ئۆزى ئۆزىدۇ. بۇ
16. ئۆززۈملۈك ئۆزىگە تۆلەم بولسۇن. يەنە بۇ نەرسىلەرنى
17. تاشىق يېنىپ كېلىپ، ئۆزىگە تۆلەپ بەر-
18. ـسە، مەن ئۆزى ئۆززۈملۈكنى ياندۇرۇپ بېرىمەن. مەن
19. تاشىق ئۈچ يىلغىچە قايتىپ كېلىپ بۇ نەرسىلەر-
20. نى ئۆزىگە (قايتۇرۇپ) بېرەلمىسەم، ئۆززۈملۈك ئۆزىگە توغرا
21. تۆلەم بولسۇن. گۇۋاھچى كەرىسىن، گۇۋاھچى ئۆگرۈنچ بۇقا.
22. بۇ ئىشان مەن تاشىقنىڭدۇر. مەن باچاق ئۆزمىش
23. تاشىق ئاپامدىن سوراپ يازدىم.

111 (9 — 20)

1 tawïxğan yïl ikinti ay iki oḍuz-ḳa biz
2 bəg buḳ-a bay buḳ-a yürüng ḳïpqaḳ il buḳ-a
3 malda ḳïdan yn-ə yürüng tümən kək tmür
4 əsən tmür mənggü tmür turmïx uḍmïx tïnmïx
5 ḳul ḳy-a umïnqï isigi tələk abïx baxlap

6 il bodun-ḳa ol ɵngdünin-tə yunglaḳ-lïḳ bɵz
7 kərgək bolup ïnal ḳoq-tïn yüz iki yrïm bağ-lïḳ
8 bɵz alïp biz-ni bilə ḳalan-qï turï-nï borluḳ-qï
9 birip biz-ning burun birgüqi ḳr-a toyïn atlğ
10 ḳalan-qïmïz-nï yanḍurup altïmïz bu borluḳ
11 uqağur turï-nïng üqün amtï bu kün
12 baxlap bu turï-ta nəgüm-ə ḳalan ḳawuḍ tüḍün
13 ḳpïğ ḳodğu umdu borluḳ əngiz trïğ
14 ür kəpəz ḳawlalïḳ əngiz basïğ salïğ
15 nəgüm-ə ḳaḍïlmaz-biz salmaz-biz tip bu
16 budaxiri bahxï-ḳa tapxurup birtimiz
17 bu ix-kə tanuḳ ix buḳ-a tanuḳ ar-a buḳ-a
18 tnuḳ mïsïr tnuḳ kərsin bu nixan biz
19 bitig-təki-qə atlğ il bodun-nïng ol
20 mən baqaḳ turmïx bitkəqi il-kə bodun-ḳa
21 üq ḳaḍa inqgə ayïḍïp bitidim
22 bu nixan tnuḳ mən ix buḳ-a-nïng ol
23 bu nixan tnuḳ mən ar-a buḳ-a-nïng ol
24 bu nixan tnuḳ mən mïsïr-nïng ol
25 bu nixan tnuḳ mən kərsin-ning ol
26 il-kə asïğï bar üqün borluḳ igəs-i
27 turï-nï borluḳ-qï birip ḳr-a toyïn-nï
28 yanḍurup altïmïz

يەشمىسى:

1. توشقان يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئىككىنچى كۈنى، بىز
2. بەگ بۇقا، باي بۇقا، يۇرۇڭ، قىپچاق، ئىل بۇقا،
3. مالدا، قىدان يەنە يۇرۇڭ، تۇمەن، كۆك تەمۈر،

4. ئەسەن تەمۈر، مەڭگۈ تەمۈر، تۆرمىش، ئۆتمىش، تىنمىش،
5. قۇل قىيا، ئۆمىنچى، ئىسكىي، تۆلەك، ئايىش باشچىلىقىدىكى
6. ئەل-خەلققە، مۇشۇ ئالدىمىزدا ئىشلىتىشكە يۈز
7. كېرەك بولۇپ، ئىنال قوچىتىن يۈز ئىككى يېرىم باغلىق (توپ)
8. يۈز ئېلىپ، بىزنىڭ قالانچىمىز (قالان بېجىنى يىغقۇچىمىز) تۆرنى ئۆززۈملۈكنى باشقۇرغۇچى (قىلىپ)
9. بېرىپ، بىزنىڭ ئىلگىرىكى باج تاپشۇرغۇچىمىز (بولغان) قارا توين ئاتلىق
10. قالانچىمىزنى ياندۇرۇپ ئالدۇق. بۇ ئۆززۈملۈك
11. ئۇچاغۇر تۆرىنىڭ (بولغانلىقى) ئۈچۈن، ئەمدى بۈگۈندىن
12. باشلاپ، بۇ تۆرىدىن ھەرقانداق قالان، قاۋۇت، تۇتۇن،
13. قاپىغ، قودغۇ، ئۆمدۈ (قاتارلىق باج ۋە)، ئۆززۈملۈك ئىگىزى، دانلىق زىرائەت،
14. تىرىق، كېۋەز، كۆكتات ئىگىزى (قاتارلىقلارغا) باج-سېلىق
15. (كەلسە، بىز) ھېچقايسىسىغا ئارىلاشمايمىز-جاۋابكار بولمايمىز دەپ بۇ (تۆرىنى؟)
16. بۇداشرى باخشىغا (ھەزرەتكە) تاپشۇرۇپ بەردۇق.
17. بۇ ئىشقا گۇۋاھچى ئىش بۇقا، گۇۋاھچى ئارا بۇقا،
18. گۇۋاھچى مىسىر، گۇۋاھچى كەرسىن، بۇ نىشان بىز
19. (بۇ) ھۆججەتتە ئىسمى يېزىلغان ئەل-جامائەتنىڭدۇر.
20. مەن باچاق تۆرمىش پۈتۈكچى ئەل-جامائەتتىن
21. ئۈچ قېتىم تەپسىلىي سوراپ يازدىم.
22. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى ئىش بۇقانىڭدۇر.
23. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى ئەر بۇقانىڭدۇر.
24. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى مىسىرنىڭدۇر.

25. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى كەرسىنىڭدۇر.

26. ئەلگە پايدىسى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۈززۈملۈك ئىگىسى

27. تۆرىنى ئۈززۈملۈك (باغنى) باشقۇرغۇچى (قىلىپ) بېرىپ قارا تۇيىنى

28. ياندۇرۇپ ئالدۇق.

112 (9 — 21)

1 ït yïl bir ygrminqi ay on yangïḳ-a mən ar-a tmür turï-ḳa

2 bitig birür-mən turï-nïng borluḳ-nïng manga ḳïlïp birmix

3 bax bitig ïdïx bitig ol song bayan qïn bitig

4 ol tip qam qarïm ḳïlmaz-mən borluḳ-ïn ḳaqan tilsər nəgükə m-ə

5 xïlḍamayïn yanḍurup birür-mən yn-ə tonguz yïl ədləmix-kə

6 altmïx tmbin süqüg yaḳ-a-nï (k)θni birür-mən bu sθz-kə

7 tanuḳ səwinq ḳy-a tnuḳ budaxiri bu (n)ixan mən ar-a tmür-ning ol

8 mən baqaḳ turmïx ar-a tmür aḳ-a-ḳa ayïḋïp bitidim

ئىزاھلار:

5. xïlda-mayïn دېگەن سۆزنى "UW"2 دە xïlḍa-mayïn دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغان ۋە بۇ سۆزنىڭ موڭغۇلچىدىن كىرگەنلىكىنى كۆرسەتكەن. مەنە جەھەتتىن "ھېچقانداق باھانە سەۋەب كۆرسەتمەستىن" دەپ

ئېلىنغان. بۇ مەنە باشقا يەرلەرنىڭ ھەممىسىدە مۇشۇ مەنىدە كەلگەنىدە ~tïlda-mayïn دەپ ئېلىنغان. پەقەت بىرلا ھەرپى ئوخشاش بولمىغان ۋە پۈتۈن ۋەسىقىدە بىرلا جايدا كۆرۈلگەن بۇ سۆزنى قوليازمىدىكى سەۋەنلىك بولۇشى مۇمكىن دەپ قاراپ tïldamayïn دەپ ئېلىشقا بولىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق. ئۇنىڭدىن باشقا -xïlda دېگەن سۆزنى مۇشۇ مەنىگە باغلاپ تۇرۇپ مەنىيە جەھەتتىن تەھلىل قىلغاندا، مەتنىدىكە تازا ئويغۇن كەلمەيدۇ؛ بۇنىڭ ئەكسىچە tïlda-mayïn دېگەندە tïl "تىل، سۆز" دېگەن مەنىدە، -da- تۇرغۇن سۆزدىن پېئىل ياسايدىغان قوشۇمچە بولۇپ، بۇ يەردە "تىل"غا قوشۇلۇپ "سۆزلىمەك، باھانە كۆرسەتمەك" دېگەن سۆز ياسالغان، -ma پېئىلنىڭ بولۇشسىزلىق شەكلىنى تۈرلەيدىغان قوشۇمچە، -y- باغلامچى تاۋۇش، -ïn پېئىللارنىڭ بولۇشسىز شەكلىگە قوشۇلۇپ، ئۇلارنىڭ رەۋىشداش شەكلىنى تۈرلەيدىغان قوشۇمچە.

6. tmbin (تىمبىن ياكى تەمبىن): سۈيۈقلۇقنى ئۆلچەشتىكى ھەجىم بىرلىكى.

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مەن ئارا تەمۇر تۇرىغا

2. ھۆججەت بېرىمەن. تۇرى (ئۆزى)نىڭ ئۈززۈملۈكى ھەققىدە ماڭا بېرىپ بەرگەن

3. باش (ئەسلى) ھۆججەت ئىناۋەتسىز ھۆججەتتۇر. بۇنىڭدىن كېيىن ھەقىقى ھۆججەت

4. شۇ (ئىدى) دەپ دەتالاش قىلمايمەن. ئۈززۈملۈكنى قاچان تەلەپ قىلسا، ھەرقانداق سەۋەب

5. كۆرسەتمەستىن ياندۇرۇپ بېرىمەن. يەنە چوشقا يىلى ئىشلىتىشكە

6. ئاتمىش تىمبىن مۇسەللەسنى ئىجارە ئورنىدا تولۇق بېرىمەن. بۇ

سۆزگە

7. گۆزاھچى سەۋىنچ قايا، گۆزاھچى بۆداشىرى. بۇ نىشان مەن ئارا تەمۆرنىڭدۇر.

8. مەن باچاق تۆرمىش ئارا تەمۆر ئاكىدىن سوراپ يازدىم.

113 (9 — 22)

1 yunt yïl ikinḍi ay səkiz
2 oḍuz-ķa manga ķyïmtu-ķa
3 ədləp yigü borluķ kərgək
4 bolup mïsïr-nïng xukü-təki
5 borluķ-sïn aldïm bu borluķ-
6 ķa əngiz tuḍẓa birim alïm
7 kəlẓə mən mïsïr birürmən ķyïmḍu
8 bilməz tanuķ bəg buķ-a tanuķ
9 ilqi bu nixan mən mïsïr ķy-a-nïng
10 ol mən ķyïmḍu
11 mïsïr-ķa ayïḍïp
12 bitidim

ئىزاھ:

6-5. borluķ-ķa əngiz tuḍẓa (ئۈزۈملۈك ئېگىزلىكتە ئايلانسا): "borluķ-ķa əngiz" ھوسۇلى ئۆرۈۋېلىنغان ئېتىز ئېگىز ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، "tuḍẓa" دېگەن جۈملە "ئۈزۈملۈكنىڭ ھوسۇلىنى يىغىپ بولغاندا" دەپ يەشمە قىلىندى.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە
2. سەككىزىنچى كۈنى، مەن قايمىتۇغا
3. پايدىلىنىپ بەيدىغانغا ئۈزۈملۈك كېرەك
4. بولۇپ، مىسىرنىڭ شۆكۈز (دېگەن يەر)دىكى
5. ئۈزۈملۈكنى ئالدىم. بۇ ئۈزۈملۈكنىڭ
6. ھۆسۈلىنى يىغىپ بولغاندا، باج-سېلىق
7. كەلسە، مەن مىسىر جاۋابكار بولمەن؛ قايمىتۇ
8. جاۋابكار بولمايدۇ. گۇۋاھچى بەگ بۇقا، گۇۋاھچى
9. ئىلچى. بۇ نىشان مەن مىسىر قايانىڭ-
10. ئىدۇر. مەن قايمىتۇ
11. مىسىردىن سوراپ
12. يازدىم.

114 (9 — 23)

1 yunt (yïl) qahxapuḍ (a)y on yangïḳa mən ɵ(grün)q
2 ḳy-a yïğïdan(?)-ḳa yanḍut biḍig birürmən
3 bu borluḳ-nïng tɵrt yïl-ï toxmïx-ḳa
4 otuz yiḍi bɵzin t(a)pxurup {birip} alïp
5 borluḳ-nï yanḍurup birürmən bu bɵz iki bağ-lïḳ
6 bɵz o(l t)anuḳ tapmïx tanuḳ kizigin(?) (b)u nixan
7 mən ɵ(gr)ünq ḳy-a-nïg ol mən adan-a(?) bitidim

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مەن ئۆگرۈنچ
2. قىيا يىغدانغا قايتۇرما ھۆججەت بېرىمەن.

3. بۇ ئۆزۈملۈكنىڭ تۈت يىللىق (ئىجارە مۇددىتى) توشقاچقا،
4. ئوتتۇز يەتتە (توپ؟) بۆزنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ،
5. ئۆزۈملۈكنى ياندۇرۇپ بېرىمەن. بۇ بۆز ئىككى باغلىق
6. بۆزدۇر. گۇۋاھچى تاپمىش، گۇۋاھچى كىزىكىن(؟). بۇ نىشان
7. مەن ئۆگرۈنچ قيانىڭدۇر. مەن نادانا يازدىم.

115 (9 — 24)

1 ït yïl s(ə)k<i>şi<n>q ay y(ə)grmi alḍï-ḳa mən
2 mungsuz ḳy-a turmïx təmür-kə biḍig birür-mən
3 apam-nïng θgürtiqə təmür-kə ülüx ḳïlp ḳodmïx
4 quğ adïrïp tïngaḳ-a borluḳ-ïn-ḳa a(pa)m-(nïn)g
5 biḍig-i (...) qïn təp qïn üqün tïngaḳ-a-tïn
6 saḍğïn almïx bax biḍigin birip bu borluḳ-ta
7 qamïm ḳarğax-a yoḳ təp biḍig birdim mundïn
8 songğara mən θşüm oğlanïm aḳa in-im
9 on-luḳum yüşluḳum kim kim m-ə qam
10 ḳarğax-a ḳïlmaşun-lar qamla-sar-lar sθz-
11 lər-imiz yorïmaşun bu sθz-kə ḳora ḳïḍay tanuḳ
12 küqḍəmür aqbuḳ-a tügəl ḳy-a buyan ḳy-a tanuḳ
13 bu nixan mən mungsuz ḳy-a-nïng ol mən toğda
14 mungsuz ḳay-a-ḳa ayḍtip biḍidim

ئىزاھ:

13. ol: نەسلى تېكىستتە كاتىپ بۇ سۆزنى "θl" دەپ خاتا يېزىپ قويغان. بىز ترانسكرىپسىيەدە تۈزىتىپ ئالدۇق.

بەشىمىسى:

1. ئىت يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن
2. مۆڭسۈز قايا تۆرمىش تەمۈرگە ھۆججەت بېرىمەن.
3. بوۋامنىڭ نەسىھىتى بويىچە تەمۈرگە ئۈلۈش (مىراس) قىلىپ
قالدۇرغان،
4. دەرەخلىق ئايرىپ (تۇرغان) تىڭاغا(نىڭ) ئۆززۈملۈكىگە بوۋامنىڭ
5. ھۆججىتى ... راس دەپ تونۇپ، ئۇ راس بولغاچقا، تىڭاغادىن
6. سېتىش ھەققىنى ئالغانلىق (توغرىسىدىكى) باش ھۆججەتنى
بېرىپ، بۇ ئۆززۈملۈك (ھەققىدە)
7. دەتالىشىم يوق دەپ ھۆججەت بېرىمەن. بۇنىڭدىن
8. كېيىن مەن ئۆزۈم، ئوغۇللىرىم، ئاكام، ئىنىم،
9. تونلۇقۇم، يۇزلۇكۇم، مەيلى كىم بولسۇن
10. دەتالاش قىلمىسۇن. دەتالاش قىلسا، سۆز-
11. لىرى ئۆتمىسۇن. بۇ سۆزگە قورا قىتاي گۇۋاھچى،
12. كۆچتەمۈر، ئاچىبۇقا، تۇگەل قايا، بۇيان قايالار گۇۋاھچى.
13. بۇ نىشان مەن مۆڭسۈز قايانىڭدۇر. مەن توغدا
14. مۆڭسۈز قايادىن سوراپ يازدىم.

---

116 (9 — 25)

1 yïlan yïl ikinḍi ay üq yangïḳ-a
2 mən təmür ombu bu sïḳïdu-ḳa ḳoqo-
3 taḳï yir-tə suw-ta mədiz bilə təng
4 yiṣün tip biḍig birdim sïḳap-ta
5 üsḍün aldïn yir-tə yarïmnï qaḳqaḳ-ta
6 on iki xïğ yirtə y(ar)ïmnï yn-ə adaḳ-ta

7 səkiz xïğ yir-tə yarïmnï yn-ə adïrï sïn-ta
8 //// xïğ yir-tə yar(ïm)nï yn-ə yol toğan-ta
9 üq xïğ yir-tə y(arïm)nï yn-ə buķapaqï
10 ķïra-a-ta səkiz xïğ y(ir-t)ə yarïmnï yn-ə (....)
11 (......) ķïr-a-ta on xïğ yir-tə üq xïğ
12 /////(...)q ķïr-a-ta bix xïğ yir-tə yarïm-nï
13 //////(.) ɵgən-tə alḍï xïğ yir (..)l(..)-ta
14 ////////(......)/////(..) xïğ ķawlalïķ yn-ə
15 ///////////////// (bi)lə ülüxlüg
16 ///////////////////////////(..) borluķ
17 /////////////////////////(.) adaķ-ta on iki xïğ
18 //////////////////////(...) sarķu-ta səkiz
19 ////////(........)///(..)-tə balïķ tübin(?)-
20 //////i xïğ kɵsür yir
21 /////(.) kɵl üzə suwaķ-lïğ on xïğ yir
22 b(u) yir-lər-ni sïķïdu mədiz bilə
23 təng yişün {..} tip (..) nixan (.) qïşïp
24 biḍip b(irür)-mən bu nixan mən təmür ombu-
25 nïng ol mən mïsïr ayïḍïp bitidim

ئىزاھ:

20. كۆسۈر يەر (؟): "UW"2 نىڭ 263- بەتكە قارالسۇن.

يەشمىسى:

1. يىلان يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ ئۈچىنچى كۈنى،
2. مەن تەمۈر ئومبۇ، بۇ سىقىدۇغا قوچو-
3. دىكى يەر-سۇدىن مەدىز بىلەن تەڭ

4. بېسۇن (پايدىلانسۇن) دەپ ھۆججەت بەردىم. سىقاپتىكى

5. بۆقىرىقى (ۋە) تۆزۈنكى بەردىن يېرىمىنى، چاقچاقتىكى

6. ئون ئىككى دادەنلىك بەردىن يېرىمىنى، يەنە ئاداقتىكى (ئاياغدىكى)

7. سەككىز دادەنلىك بەردىن يېرىمىنى، يەنە ئادىرى سىندىكى

8. ... دادەنلىك يەردىن يېرىمىنى، يەنە يول توغاندىكى

9. ئۈچ دادەنلىك بەردىن يېرىمىنى، يەنە بۆقاپاچى

10. قىرائادىكى سەككىز دادەنلىك يەردىن يېرىمىنى، يەنە ...

11. ... قىرادىكى ئون دادەنلىك بەردىن ئۈچ دادەنلىك (قىسمىنى)

12. ...چ قىرادىكى بەش دادەنلىك يەردىن يېرىمىنى،

13. ... ئۆستەڭ (بويى)دىكى ئالتە دادەنلىك يەردىن ...دىن

14. ... دادەنلىك كۆكتاتلىق، يەنە

15. ... بىلەن ئۆلۈشلۈك

16. ... ئۆزۈملۈك

17. ... ئاداقتىكى ئون ئىككى دادەنلىك

18. ... سارغۇدىكى سەككىز

19. ...تە شەھەر يېنى(دىكى)

20. ...ى دادەنلىك كۆسۈر يەر

21. ... كۆل بىلەن سۇغىرىلىدىغان ئون دادەنلىك يەر.

22. بۇ يەرلەرنى سىقىدۇ مەدىنز بىلەن

23. تەڭ (تېرىپ) يېسۇن. ... دەپ ... نىشان سىزىپ

24. يېزىپ بەردىم. بۇ نىشان مەن تەمۈر تۇمبۇ-

25. نىگدۇر. مەن مىسىر سوراپ يازدىم.

117 (9 — 26)

1 ït yïl onunq ay səkiz yangïka
2 mən sadï-nïng orḍukluğ
3 adak toḍuk-takï üq bakïr
4 lal-nï mən sadï əng-tün kidin
5 saḍïğ-ka yorïp yüz yasḍuk-
6 ka kəsixḍimiz yüz yasḍuk-ka
7 barẓa əlig yasḍuk-luk
8 ədni mən sadï
9 adak toḍuk-ka kəlürüp birürmən
10 yüz yasḍuk-ka təgməsə bu (..) ok
11 lal-nï kəlürüp birürmən
12 tanuk uruz tanuk somaqï
13 bu nixan mən sadï-nïng ol
14 mən yarak sadï-ka ayïḍïp bitidim

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى ئونىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى،
2. مەن سادى ئورتاقچىم
3. ئاداق توتۇقتىكى ئۈچ باقىر (مىسقال)
4. لەئلنى (ياقۇتنى) مەن سادى مەشرىق-مەغرىبلەردە
5. سودا قىلىپ يۈرگەچكە، (ئۆزىمىز لەئلنىڭ باھاسىنى) يۈز ياستۇق-
6. قا (پۇلغا) كېسىشتۇق. (ئۇنىڭ باھاسى) يۈز ياستۇققا
7. چىقسا، ئەللىك ياستۇقلۇق
8. مالنى مەن سادى
9. ئاداق توتۇققا كەلتۈرۈپ بېرىمەن؛

.10 يۈز ياستۇققا چىقمىسا، بۇ

.11 لەنلىنى (ياقۇتنى) كەلتۈرۈپ بېرىمەن.

.12 گۈزۈاھچى نۇرۇز، گۈزۈاھچى سوماچى.

.13 بۇ نىشان مەن سادىنىڭدۇر.

.14 مەن ياراق سادىدىن سوراپ يازدىم.

118 (9 — 27)

1 luu yïl tokuzunq ay tөrt
2 yangïka mən tikuy tayxï atay-
3 nïng xiusay-ka satmïx kul-
4 nïng yol-ïnta xiusay bilə
5 yaraxïp xiusay-ka ok birip
6 kitdim sayïn buka-tïn өz-
7 ky-ə kim-tin m-ə qam qarïm
8 kəlsər mən tikuy tayxï
9 bilirmən tnuk tngut buka mən
10B tikuy tayxï bitidim

ئىزاھ:

مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ كەينى بېتىنىڭ تۆۋەنكى ئوڭ بۇرجىكىگە ئىككى قۇر خەنزۇچە خەت يېزىلغان. بۇ ۋەسىقە هازىر ش. ئۇ. ئا. ر. مۇزېيىدا ساقلانماقتا.

يەشمىسى:

.1 ئەجدىھا يىلى توققۇزىنچى ئاينىڭ تۆتىنچى

.2 كۈنى، مەن تىكۈي تايشى ئاتاي-

3. سنىڭ شىنزۇسايغا ساتقان قۇل-

4. سنىڭ (ئىشى) توغرۇلۇق شىنزۇساي بىلەن

5. كېلىشىپ، (قۇلنى) شىنزۇسايغا (ئۆتكۈزۈپ) بېرىپ

6. كەتتىم. سايىن بۇقىدىن ئۆزگە

7. ھەرقانداق كىشىدىن دەتالاش

8. چىقسا، مەن تىكۈي تايشى

9. جاۋابكار بولىمەن. گۇۋاھچى تاگۇت بۇقا. مەن

10B. تىكۈي تايشى يازدىم.

119 (9 — 28)

1 bars yïl tərtü(n)q ay ygrmi-kə manga tələk təmür-kə san-lïğ

2 tïyuḳ-taḳï tax kəprüg-nüng əngdün sïngar-ḳï təgşintürü

3 tam-lïğ ḳawlalïḳïm-nï yənə qanggur ağïz-taḳï yiti küri-lig yir-im-ni

4 yənə tərtkil quğ-daḳï tərt xïğ yir-im-ni yənə powu(?) ḳïra-

5 daḳï üstün qəqək-lik-dəki altï xïğ yir-im-ni yənə altïn

6 qəqək-lik-dəki tərt xïğ yir-im-ni manga sanlïğ bu munqa yir-lər-

7 im-ni manga tələk təmür-kə yunglaḳ-lïḳ qao yastuḳ kərgək bolup

8 tolmïx ayağ-a təgimlig-tin ygrmi yastuḳ qungdung bao-qao

9 alïp taxïḳ-ḳa utmïx-ḳa bu yir-lər-im-ni tarïp yizün tip

10 TWŠ(...) ḳïlïp birtim . : . . . . . : . ... : .

11 tanuḳ kərəy tanuḳ təmür buḳ-a antaḳï aḳam inim tuğmïx-ïm ḳaṭax-ïm

12 kim kim m-ə bolup talaxmaşunlar . : .

13 bu nixan mən tɵlək təmür-ning ol

14 bu nixan mən buyan təmür-ning ol

15 bu nixan mən tanuḳ kərəy-ning ol

16 bu nixan mən tanuḳ təmür buḳ-a-nïng ol

17 bu bitig-ni mən buyan təmür ɵz iligin bitiyü təgintim.

ئىزاھ:

8. qungdung bao-qao (جۇڭدۇڭ باۋچاۋ: 中统宝钞) نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

يەشمىسى:

1. يولۋاس يىلى ئوتتىنچى ئاينىڭ يىگىرمىنچى كۈنى، مەن تۆلەك تەمۈرگە قاراشلىق

2. تېزۇق (تۈزۈق؟)تىكى تاش كۆۋرۈكنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئايلانما (توساق)

3. تاملىق كۆكتاتلىقىمنى، يەنە چاڭگۇر ئېغىزىدىكى يەتتە كۈرىلىك يېرىمنى،

4. يەنە ئوتتۇرتكىل چۇغدىكى (ئوت بۇرجەكلىك شورمانلىقتىكى) ئوت دادەنلىك يېرىمنى (ئوت دادەن ئۆزۈك چېچىلىدىغان)، يەنە پوۋۇز(؟)

قىرا-

5. سىنىڭ يۇقىرى چېچەكلىكىدىكى (گۈللۈكىدىكى) ئالتە دادەنلىك يېرىمنى، يەنە تۆۋەن

6. گۈللۈكتىكى تۆت دادەنلىك يېرىمنى، ماڭا قاراشلىق مۇشۇنچىۋالا يەرلە-

7. ىرىمنى، ماڭا-تۆلەك تەمۇرگە ئىشلىتىش ئۈچۈن چاۋ ياستۇق كېرەك بولغاچقا،

8. ھۆرمەتلىك تولمىشتىن يىگىرمە ياستۇق چۈگدۈك باۋ چاۋ

9. ئېلىپ، تاشىققا (ۋە) ئۆتمىشقا بۇ يەرلىرىمنى تېرىپ يېسۇن دەپ

10. ... قىلىپ بەردىم.

11. گۈۋاھچى كەرەي، گۈۋاھچى تەمۇر بۇقا. ئۇ يەردىكى ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمدىن

12. مەيلى كىم بولسۇن، (بۇ يەرلەرنى) تالاشمىسۇن.

13. بۇ نىشان مەن تۆلەك تەمۇرنىڭدۇر.

14. بۇ نىشان مەن بۇيان تەمۇرنىڭدۇر.

15. بۇ نىشان مەن گۈۋاھچى كەرەينىڭدۇر.

16. بۇ نىشان مەن گۈۋاھچى تەمۇر بۇقانىڭدۇر.

17. بۇ ھۆججەتنى مەن بۇيان تەمۇر ئۆز قولۇم بىلەن يازدىم.

120 (9 — 29)

1 ït yïl üqünq ay altï ygrmi-kə manga k(üq)
2 (oğ)ul ïnal-ḳa yunglaḳ-lïḳ tawar krgək boldï ɵ(.)///
3 //////(..) təgi(r)mən-tə üz(... ..)/////////////////
4B ///// ɵgür-təki küq oğul ïnal-ta almïx ɵləng yir

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى كۈنى، مەن كۆچ

2. ئوغۇل ئىنالغا ئىشلىتىش ئۈچۈن تاۋار كېرەك بولدى. ...

3. ... تۆگمەندە ...

4B. ... ئۆزگۈردىكى كۆچ ئوغۇل ئىنالدىن ئالغان چۈپلۈك يەر

(ئوتلاق)

121 (9 — 30)

1 taķïğu yï(l) ///////////////
2 biz-kə m/ar(..) /////////////
3 kərgək bolup ///////////////
4 təgir altïmz ///////////////
5 ay bir yangï (..) ///////////
6 biz bir ay y///////////////
7 ////(.)r ķalï/////////////
8 /////// biz (.)//////////
9 //////z'Y..///////////
10 ////(..)yarï//(?)////////
11 //(..Y) bir //////////////
12 baqaķ turmï(x) ///////////
13 ol mən yrumï(x) //////////
14 bitidim

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ... (ئاينىڭ) ... (كۈنى)،

2. بىزگە مە/ار ...

3. كېرەك بولۇپ ...

4. نبسۇە (مىراس) ئالدۇق. ...
5. ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى ...
6. بىز بىر ئاي ...
7. ...
8. ... بىز ...
9. ...
10. ...
11. ... بىر ...
12. باچاق تۇرمىش ...
13. مدۇر. مەن يارۇمىش ...
14. يازدىم.

122 (9 — 31)

1 //// (yïl bir ygr)minq ay
2 ////////// mən buḍsin
3 /////// birür-mən
4 ////// (b)ilə manga təgər
5 //////////////(.)in-ning
6 /////// ermix(?) apam
7 ///////(..)r(?) sirḳ(.)///
8 /////// (...) ḳul-ï
9 ///////-kə mən buḍsin
10 //////(.a) butsïn qïḳ-a
11 /////// ol(?) buḳ-a brs
12 /////(.)-lar nəgü m-ə
13 //////lmïz yoḳ tip mən

14 //////(.) nixan qïşïp
15 //// (biti)dim bu səz
16 ///// (bu)ḍsin buḳ-a
17 ///(..) buḳ-a mən arslan
18 /////ï-ḳa üq ḳaḍa
19 ///// (ayïtï)p biḍigil timix-
20 //////////Y əlqi
21 /////// isuldi(?)

يەشمىسى:

1. ... (يىل) ئون بىرىنچى (ئايىنىڭ)
2. ... (كۈنى) ... مەن بۇتىسىن
3. ... بىرىمەن.
4. ... بىلەن ماڭا تېگىدىغان
5. ...
6. ... تۆرمىش ئاپام (بوۋام؟)
7. ...
8. ... قىزلى
9. ... مەن بۇتىسىن
10. ... بۇتىسىن چىقا
11. ... بۇقا بارس
12. ...لار مەيلى نېمە
13. ... يوق دەپ مەن
14. ... نىشان سىزىپ
15. ... يازدىم. بۇ سۆز
16. ... بۇتىسىن بۇقا

17. ... بۇقا. مەن ئارسلان

18. ...-دىن ئۈچ قاتا

19. ... سوراپ يازغىن دېگەن(ىدە)

20. ... ئەلچى

21. ... ئېسۆلدى(؟)

123 (9 — 32)

1 //////////// ķlïlïğ(?)(.)////

2 /////// yazïķ(?) art(?) t//////

3 ///// (bədü)k aḍïz tθrt

4 /////(..)uķ-ķa tuḍtum bu

5 ////// abïz(?) yaķ(?) əngiz (...) t//

6 //////rim(?) bədük aḍ(ïz)-nïng

7 ///(..)/(..) üləxür-biz(?)

8 //// bədük aḍïz üq ķ(....)-nïng(?)

9 ///in(?) alïr ağïz(?) tuda(?)

10 //////(.)ki aḍïz yir-ning birim

11 //// // ķl///(?) yir-ning birim-tə(?)

12 ///// bilür-biz tanuķ tax tola(?)

13 //////(.) bu nixan mən mənggü-ning o(l)

14 ///(..)s//(...) mən art(?) alïp bi(..)

15 ///(.....)ķ yənə(?) mən mənggü bilür-mən

a θgdi(?) ////

b baķar(?) //////

c üq(?) /////

بەشىنسى:

1. ...
2. ... يازىق (تۈزلەڭلىك؟) ئارت(؟) ...
3. ... چوڭ ئېتىز تۈت...
4. ... (ئىجارىگە) ئالدىم. بۇ ...
5. ... ئابىز(؟) ياق(؟) ئېگىز ...
6. ... چوڭ ئېتىزنىڭ
7. ... ئۆلۈشمىز
8. ... چوڭ ئېتىز ئۈچ ...
9. ... ئالدىغان ئاغىز(؟) تۆدا(؟)
10. ... ئېتىز يەرنىڭ بىجى
11. ... يەرنىڭ بىجىدىن
12. ... جاۋابكار بولىمىز. گۇۋاھچى تاش تولا.
13. ... بۇنىشان مەن مەڭگۈنىڭدۇر.
14. ... مەن ئارت(؟) ئېلىپ ...
15. ... يەنە مەن مەڭگۈ ئۇستۇمگە ئالىمەن.

a. ئۆگدى(؟) ...
B. باقار(؟) ...
C. ئۈچ(؟) ...

124 (9 — 33)

1 tawïxğan yïl qhxapuḍ ay altï ygrmikə
2 mən oḍaqï ta<y>xï kümüx-ni xiusay ta<y>xi-(tïn)
3 alïp xiusay ta<y>xï ḳayda barsar b/////

4 b(irür)mən //(. . .) apam ////-ķa kümüx/////
5 ķuruğ ķalïr mən kümüx bilə sa(.)/////
6 yaraxï(?) ərməsər(?) mən xiusay tayxï bilməz(mən)
7 tanuķ səngim(?) bu nixan məning//////
8 ķoxtar oḑaqï-ķa ayï(tïp)///////

ئىزاھ:

مەزكۇر ۋەسىقىدە سەككىز قۇر قەدىمكى ئۇيغۇرچە خەتتىن كېيىن، يەنە ئالتە قۇر خەنزۇچە خەتمۇ يېزىلغان. 3"UW"نىڭ 159- بەتكە قارالسۇن.

يەشمىسى:

1. توشقان يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى كۈنى،
2. مەن ئوتاچى تايشى كۈمۈشنى شىنۇساي تايشىدىن
3. ئېلىپ، شىنۇساي تايشى قەيەرگە بارسا، ...
4. بېرىمەن. ... ئەگەر ... كۈمۈش ...
5. قۇرۇق قالىمەن كۈمۈش بىلەن ...
6. لايىقىدا بولمىسا، مەن شىنۇساي تايشى جاۋابكار بولمايمەن.
7. گۇۋاھچى سەنگىم(؟). بۇ نىشان مېنىڭ ...
8. قوشتار ئوتاچىدىن سوراپ (يازدىم).

125 (9 — 34)

1 bars yïl səkizinq ay üq ygrmi-kə alp turmïx
2 birlmïx iki yüz ķuan baķïr-ta yüz ķuan baķïr
3 mn yapïğ (wapxï) tutung ķutluğ arslan altïmïz

yüz ḳuan

4 baḳïr qü tutung altï bu wapxï tutung bəg-ning ol

5 bu tamğa ḳutluğ arslan-nïng

6 bu baḳïr toḳuz on toḳuz-ar ol

7 hou kong

ئىزاھلار:

بۇ ۋەسىقىنى ئىسراپىل يۈسۈپ "قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى پۇل تاپشۇرۇۋېلىش ھۆججىتى" [«ئىچكى ئورۇۋقلۇق ئاسىيا تىللىرى تەتقىقاتى»، X، (ياپونىيە) كوبى شەھىرى چەت ئەل تىللىرى ئۇنىۋېرسىتېتى، 1995]دا ئېلان قىلغان.

تىرىپازما ھەققىدە: قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى پۇل تاپشۇرۇۋېلىش ھۆججىتى (يەنى قۇتلۇغ ئارسلان قاتارلىقلارنىڭ پۇل تاپشۇرۇۋېلىش ھۆججىتى) 1969- يىلى ئىدىقۇت قەدىمىي شەھىرىدىن تېپىلغان بولۇپ، ساقلىنىشى تولۇق، چوڭلۇقى 18.3 cm X 26.1 cm. ئۇنىڭغا ئالتە قۇر قەدىمكى ئۇيغۇرچە خەت ئېنىق ئىز يازما خەت ئۇسلۇبىدا چىرايلىق يېزىلغان. پوچېركىدىن قارىغاندا، ئالدىنقى بەش قۇر خەتنى باشقا بىر كىشى، 6- قۇردىكى قەدىمكى ئۇيغۇرچە خەت بىلەن، 7- قۇردىكى خەنزۇچە ئىككى خەتنى بولسا، ۋاپشى تۇتۇڭ بەگ يازغاندەك قىلىدۇ.

مەزكۇر ھۆججەتنىڭ خەت ئۇسلۇبى، فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى ۋە تىل ئىشلىتىلىشىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ دەۋرى مىلادى 13- ئەسىردىن بۇرۇن بولۇشى مۇمكىن.

بۇ ھۆججەتتە، باشقا ۋەسىقىلەردىكىدەك گۇۋاھچىلار يېزىلمىغان بولسىمۇ، بىز "UW"2 دىكى "باشقا ۋەسىقىلەر" (Mi) تۈرىگە كىرگۈزۈلگەن ۋەسىقىلەرگە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق، ئۇنى مۇشۇ تۈردىكى ۋەسىقىلەردىن ھېسابلىدۇق.

2. ḳuan (قۇان): خەنزۇچە 款 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، "ئىزىق"

دېگەن مەنىدە. iki yüz ḳuan baḳïr (ئىككى يۈز تىزىق مىس يارماق)؛ ئادەت بويىچە بىر تىزىق پۇلنى مىڭ يارماق ھېسابلىغاندا، ئىككى يۈز مىڭ يارماق بولىدۇ. بۇ ئۇز زامانىسىدىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ پۇل ئىگىلىكىنىڭ مۇئەييەن تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

baḳïr (باقىر): "مىس يارماق"، "مىسقال" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە بولۇپ، بۇ يەردە "مىس يارماق"نى كۆرسىتىدۇ.

3. wapxï tutung (ۋاپشى تۇتۇڭ): wapxï خەنزۇچە 法师 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، ئادەتتە راھىبلارنىڭ ھۆرمەت نامىنى كۆرسىتىدۇ ("ئۇستاز، ھەزرەت" دېگەن مەنىدە). tutung خەنزۇچە 都统 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، ئەمەل نامىنى بىلدۈرىدۇ. بەزىدە كىشى ئىسمى بولۇپمۇ كېلىدۇ. مەزكۇر ھۆججەت تېكىستىنىڭ 4- قۇرىدىكى wpxï tutung bəg (wpxï = wapxï) دېگەن نام-ئەمەلدىن قارىغاندا، "ۋاپشى تۇتۇڭ" كىشى ئىسمى، "بەگ" ئۇنىڭ ئەمەلىنى كۆرسىتەتتى كېرەك. شۇنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپ قويۇش زۆرۈركى، مەزكۇر ھۆججەت مەزمۇنىدىن ئىككى يۈز تىزىق يارماقنىڭ يېرىمىنى ئالغۇچى بىر تەرەپ wapxï tutung بىلەن ḳutluğ arslan، يەنە بىر تەرەپ بولسا، چۇ تۇتۇڭ ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرىۋالغىلى بولىدۇ. بىراق، بۇ ھۆججەتنىڭ 3- قۇرىدا قۇتلۇغ ئارسلان بىلەن بىرلىكتە يۈز تىزىق يارماقنى ئالغۇچىنىڭ ئىسمى yapïğ tutug دەپ يېزىلغان. ھۆججەتنىڭ 4-، 5- قۇرلىرىدا بولسا، بۇ بىر تەرەپنىڭ ناملىرى "wpxï tutung bəg" ۋە "ḳutluğ arslan" دەپ يېزىلغان ۋە ئۇلارنىڭ نىشان، تامغىلىرى سىزىلغان ھەم بېسىلغان. شۇڭا، 3- قۇردىكى yapïğ tutung بىلەن 4- قۇردىكى wapxï tutung bəg (بۇ قۇرنىڭ ئاخىرىدىكى ol دېگەن خەتنىڭ ئوڭ يېنىغا ئۇنىڭ نىشانى سىزىلغان)نى بىر ئادەم دەپ ۋە ئۇنىڭ نىشانى سىزىلغان 4- قۇردىكى ئىسمىغا ئاساسەن 3- قۇردىكى yapïğ نىڭ كەينىگە (wapxï)نى قوشۇپ ترانسكرىپسىيە قىلدۇق. چۈنكى، yapïğ نىڭ ۋاپشى تۇتۇڭ بەگنىڭ ئەسلى ئىسمى بولۇش ئېھتىمالىمۇ مەۋجۇت.

6. ھۆججەتنىڭ بۇ قۇرىنىڭ ئاخىرىدىكى ol دېگەن سۆزنىڭ ئاستى تەرىپىگە سىزىلغان نىشان بىلەن، 4- قۇرنىڭ ئاخىرىدىكى ol نىڭ ئوڭ يېنىغا سىزىلغان نىشان ئوخشايدۇ. بۇنىڭدىن قارىغاندا، 6- قۇردىكى خەتلەرنى ۋاپشى تۈزۈك بەگ يازغان.

بۇ ھۆججەتنىڭ 6- قۇرىدىكى خەتلەر پۇل تاپشۇرۇۋالغۇچى ئىككى تەرەپنىڭ ھەر بىرى يۈز تىزىق يارماقتىن ئەمەس، بەلكى توقسان توققۇز تىزىق يارماق ئالغانلىقىنى ئەسكەرتكەن. ئىككى تىزىق يارماق كىمگە بېرىلگەنلىكى نامەلۇم.

7. hou kong (خوۋ كوڭ): ئەسلى تېكىستتە [illegible] ([illegible] خېتى كونا يېزىلىشى بويىچە يېزىلگەن) دەپ يېزىلغان بولۇپ، بۇ ھۆججەتنىڭ ئاخىرىغا باشقا خەت ياكى مەزمۇن يېزىلمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ (ھۆججەتنىڭ "ئاخىرى قۇرۇق" ياكى "ئاخىرى بوش" دېگەن مەنىدە). بۇ ئىككى خەنزۇچە خەتنى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى بويىچە "كېدىنى قۇرۇغ" ياكى "ئاداقى قۇرۇغ" دەپ ئوقۇشقا بولىدۇ. مەزكۇر ھۆججەتنىڭ ئاخىرقى قۇرىغا خەنزۇچە خەت يېزىلغانلىقى، مەھمۇد قەشقەرىنىڭ "ئۇيغۇرلارنىڭ چىنلىقلارنىڭكىگە ئوخشايدىغان يەنە بىر خىل يېزىقىمۇ بار. رەسمىي خەت-چەك ۋە ھۆججەتلەرنى شۇ يېزىقتا يازىدۇ. بۇ يېزىقنى مۇسۇلمان بولمىغان ئۇيغۇرلار بىلەن چىنلىقلاردىن باشقىلار ئوقۇيالمايدۇ." دېگەن بايانىغا كىچىك بىر مىسال قىلىشقا بولىدۇ («تۈركىي تىللار دىۋانى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1981- يىل، ئەسلى ئەسەرنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمە قىسمى 40- بەتكە قاراڭ).

يەشمىسى:

1. يولۋاس يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ ئون ئۈچىنچى كۈنى، ئالپ تۇرمىش (تەرىپىدىن)

2. بېرىلگەن ئىككى يۈز تىزىق مىس يارماقتىن يۈز تىزىق مىس يارماقنى

3. مەن ياپىغ (ۋاپشى) تۆتۆڭ (ۋە) قۆتلۆغ ئارسلان ئالدۇق. يۆز تىزىق

4. مىس يارماقنى چۆ تۆتۆڭ ئالدى. بۆ ۋاپشى تۆتۆڭ بەگنىڭ (ئىشانى)دۇر.

5. بۆ تامغا قۆتلۆغ ئارسلاننىڭدۇر.

6. بۆ مىس يارماقلارنىڭ ھەر (ئۆلۆشى) توقسان توقۇز (تىزىق)تۇر.

7. بۆ ھۆججەتنىڭ ئاخىرى بوش (بۆ ھۆججەتنىڭ ئاخىرىدا باشقا خەت يوق).

قىسقارتىلمىلار

ئا: ئادەم ئىسمى

ئە: ئەرەبچە

پا: پارسچە

تو: توخارچە

خاس: باشقا خاس ئىسىملار

خەن: خەنزۇچە

ساك: ساق تىلىچە

سان: سانسكرىتچە

سوغ: سوغدىچە

گرېك: گرېكچە

موڭ: موڭغۇلچە

ئوتتا پا: ئوتتۇرا قەدىمكى پارسچە

يەر: يەر نامى

> بۇ بەلگە ئۇنىڭ سىرتىدىكى سۆزنىڭ ئۇنىڭ ئىچى تەرىپىدىكى سۆزدىن كەلگەنلىكىنى بىلدۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ.

~ تەركىبىدىكى تاۋۇشلارنىڭ ئۆزگىرىشىنى كۆرسىتىدۇ.

سۆزلۈك

A

Abïq (ئا) ئابىچ

Abïquķ (ئا) ئابىچۇق

Abïri (ئا) ئابىرى

abïz (؟) ئابىز

Abïx (ئا) ئابىش

abita (خەن<阿弥陀 سان amitābha/amitāyus) ئابىتا

apa بوۋا

Apa (ئا) ئاپا

apam مۇبادا، ئاۋادا

apam ھۆرمەتلەپ ئاتاشنى بىلدۈرىدىغان سۆز)

apķut ئاپقۇت (؟)

at (aḍ~) ئات

at ئات، ئىسىم

ata (aḍa~) ئاتا، دادا

aṭax ئاداش، دوست

atan (aḍan~) ئاختا قىلىنغان تۆگە

atay (aḍay~) (ئا) ئاتاي
atlïğ (atlğ, aḍlïğ,
atlağ~) ئاتلىق، ئىسىملىك،
ئاملىق
afïz (aḍïz~) ئېغىز، تېرىلغۇ
يەر
aq- ئاچماق
Aqarï, aqarï (<خەن a she
li «خەنزۇچە ئۇيغۇرچە
لۇغەت» "شىنجاڭ خەلق
نەشرىياتى"، 1853- بەتكە
(ācārya < سان قارالسۇن
ئاچارى (ئۇستاز)
Aqbuḳa (ئا) ئاچبۇقا
Aqï (ئا) ئاچى
aqïğ ئامبار، ئاشلىق ئامبىرى
Ada (ئا) ئادا
Adar (ئا) ئادار
adaḳ (aṭaḳ~) ئاياغ؛ ئاخىر
Adaḳ (ئا) ئاداق
Adaḳ (يەر) ئاداق
Adana (ئا) ئادانا
adïr- (aṭïr-~) ئايرىماق،
بۆلمەك
Adïri (يەر) ئادىرى

Adïğ (ئا) ئادىغ
adïn (afïn~) باشقا
ar (؟) ئار
Ara (ئا) ئارا
Arasï (ئا) ئاراسى
Aram (ئا) ئارام
aram (arın, ram~)
بىرىنچى ئاي
arpa ئارپا
Art (ئا) ئارت
art (؟) ئارت
Artï (ئا) ئارتى
Artmïx (ئا) ئارتمىش
artuk (arḍuḳ~) ئارتۇق
Arslan (ئا) ئارسلان
Arḳağur (ئا) ئارقاغۇر
arḳalïḳ ھۆددە قىلغان
arḳun ئارقىدىن، كېيىن
arḳïx كارۋان
Aruğ (ئا) ئارۇغ
Arïğ (ئا) ئارىغ
arïğ پاكىز، تازا، ساپ
Aryaxiri (< سان، ئا)
ئارياشىرى

asïra پەس
asïra- ئاسرىماق، بېقىۋالماق
Asïğ (ئا) ئاسىغ
asïğ ئۆسۈم، پايدا
asïğlïğ ئۆسۈمى بار،
ئۆسۈملۈك
Asïl (ئا) ئاسىل
ax ئاش، ئوزۇق
Ağaq (ئا) ئاغاچ
ağï- ئاغىماق
ağïr ئېغىر
ağïz ئېغىز
Qanggur ağïz
(يەر) چاڭۇر ئېغىزى
ağïx- ئېغىشماق، يېنىۋالماق
(-ağï نىڭ ئۆملۈك دەرىجە
شەكلى)
ağïlïķ خەزىنە
ağïlïķ sanlïğyir
خەزىنىگە قاراشلىق يەر،
ھۆكۈمەت يېرى
aķ ئاق
aķa ئاكا
Aķbïra (ئا) ئاقبىرا

al- ئالماق
ala ئالا، رەڭدار
alaqu ئالچۇق، كەپە
Alp (ئا) ئالپ
Alp Turmïx (ئا) ئالپ
تۇرمىش
alp تەس، قىيىن
alpïx (ئا) ئالپىش
Aalpyəgən (ئا) ئالپيەگەن
altmïx ئاتمىش
Altmïx (ئا) ئالتمىش
Altmïxaķ (ئا) ئالتمىشاق
altun ئالتۇن
alti (~alḍï) ئالتە
alḍïrar (=altïrar) ھەر
ئالتە، ئالتىدىن
altïn (~alḍïn) ئاستىن
altïnq (~alḍïnq) ئالتىنچى
altïnķï ئاستىنقى
alğuqï ئالغۇچى
alķu ھەممە، بارلىق
alķuğun ھەممىسى،
ھەممەيلەن
Alï (ئا) ئالى

alïx ئېلىش؛ سودا

alïx birix ئېلىش-بېرىش، سودا

alïm باج؛ قەرز

alïmqï قەرز بەرگۈچى، تۆلىتىۋېلىش ھوقۇقىغا ئىگە كىشى

Ambï (يەر) ئامبى

amtï ئەمدى، ھازىر

amr- يېقىنلاشماق، ئامراق بولماق

An (< خەن 安 ، ئا) ئان

ana ئانا، ئاپا

Anant (< سان، ئا) ئانانت

anta ئۇ يەردە

antaḳi ئۇيەردىكى

Antso (< خەن، ئا) ئانتسو

anqaxï (<خەن 按察使) ئانچاشى (تەپتىش ئەمەلدارى)

Anquḳ (ئا) ئانچۇق

andïn ئاندىن، ئۇندىن كېيىن

anga ئاڭا، ئۇنىڭغا

anuḳ ھازىر، تەييار

anïqa ئۇنچىلىك، ئانچىلىك

anïng ئۇنىڭ

Ay (ئا) ئاي

ay ئاي

ay- سۆزلىمەك، دېمەك

ayağ ھۆرمەت

ayağka təgimlig ھۆرمەتلىك، ھۆرمەتكە سازاۋەر

ayaḳ ئاياق، قاچا

ayğuqï مۇشاۋىر، مەسلىھەتچى

ayïïḍ- (ayït- قا قاراڭ)

ayïd-, ayïïḍ-,) ayït- ayt-~ ayḍ-, aayït-, (aayd-, ayḍt- سۆزلىمەك، بايان قىلماق، سورىماق، دەۋا قىلماق

(aytïx-, aydïx-) ayïtïx- سۆزلەشمەك، مەسلىھەتلەشمەك

ayḍ- (ayït- قا قاراڭ)

ayïğ يامان

ə

əbqi ئايال، خوتۇن كىشى

ət- ئەتمەك، قىلماق

ətük ئۆتۈك

əd مال، مۈلۈك

ədər ئىگەر

ədgü (ئا) ئەدگۈ

ədgü ياخشى

ədlə- (əṭlə-~) ئىشلەتمەك، تېرىماق

ər (ئا) ئەر

ər ئەر

ər- ياردەمچى پېئىل (ئىدى، ئىكەن، ئىمىش قاتارلىق ھۆكۈم ياردەمچى سۆزلىرىنىڭ ئۆزەك شەكلى).

ərəgəti (ئا) ئەرەگەتى

ərklig قۇدرەتلىك، كۈچلۈك، ھوقۇقدار

ərgən (يەر) ئەرگەن

əsən (ئا) ئەسەن

əsənə (ئا) ئەسەنە

əski (əsiki~) ئەسكى، كونا، قەدىمكى

əxək (əxgək گە قاراڭ)

əxgək (əxək~) ئېشەك

əxgəkqi (ئا) ئەشگەكچى

əxit- ئىشتمەك، ئاڭلىماق

əkə ھەدە، ئاچا

əkəgü (ikəgü گە قاراڭ)

əkəm ھۆرمەت نامى

əksük ئەكسۈك، كەم

əksüksüz كەم كۈتىسىز، تولۇق

əngiz ئېگىز

əlqi (ئا) ئەلچى

əlqi ئەلچى

əlgür (ئا) ئەلگۈر

əlik (ئا) ئەلىك

əlig ئەللىك

əlig (ilig, ilg~) ئىلىگ، قول

ənük (ئا) ئەنۈك

əniqük (ئا) ئەنىچۈك

əw ئۆي

əw barḳ ئۆي مۈلۈك، ئۆي-ۋاق

B

Babï (ئا) بابى

bad- (bat-=) پاتماق، سىغماق، تىرىماق، چاچماق

Baqara (ئا) باچارا

Baqak̇ (ئا) باچاق

Baqau (< خەن، ئا) باچاۋ

bahxï باخشى، ئۇستاز

Bahxï (ئا) باخشى

Badrın (ئا) بادرۇن

bar بار

bar- (br-~) بارماق

Barqa (ئا) بارچا

barqa بارچە، ھەممە

Barqak̇ï (ئا) بارچاقى

Bars (Barẓ, Brs~) (ئا) بارس

bars يولۋاس

bark̇ (əw گە قاراڭ)

barïm مۈلۈك، ئىگدارلىق قىلىنىدىغان نەرسە

bas- باسماق؛ تۇتماق (سوغا قىلماق ؟)

Basa (ئا) باسا

basa باشلاپ، ئارقىدىن، يەنە

Basaquk̇ (ئا) باسچۇق

Basmïl (ئا) باسمىل

basïğ باجىنىڭ بىر خىلى

Basïk̇ï (ئا) باسقى

bax باش؛ ئاساسىي، نەسلى

Baxak̇a (ئا) باشاقا

baxla- باشلىماق

baxlap باشچىلىقىدىكى، قاتارلىق

bağ باغ، مېۋىزار

bağ باغ (باغلام)

Bağqï (ئا) باغچى

bağïr (bağr~) بېغىر، تۆغقان

bağïrqk̇ (bak̇ïr+qak=) كىرگەن چاغ (؟)

Bağlïğ (ئا) باغلىغ

bağlïk̇ باغلىق

bak̇ïr (bak̇ar, bk̇ïr) مىس يارماق؛ مىسقال

Balak̇ (ئا) بالاق

Balban (ئا) بالبان

baldïz (baltïz~) سىڭىل

balïķ شەھەر

baoqao (< خەن 宝钞)

باۋچاۋ، قەغەز پۇل

Bay (ئا) باي

Bayaquķ (ئا) باياچۇق

bayan بۇنىڭدىن كېيىن (؟)

song bayan كېيىن

Bayḑəmür (ئا) بايدەمۇر

(~ بايتەمۇر)

Bədrüz (ئا) بەدرۇز

bədük بۈيۈك، چوڭ

Bədizqi (ئا) بەدىزچى،

bədizlig بېزەلگەن،

نەقىشلەنگەن

bər- (bir-~) بەرمەك،

قايتۇرماق، تۆلىمەك

bərtin- بۇزۇلماق،

زەخىملەنمەك

Bərk (يەر) بەرك

Bərkümix (Bəkümix~)

(ئا) بەكۈمىش، بەركۈمىش

bərgə قامچا

bərü بۇيان، بېرى

bərüki بۇيانقى، بېرىقى

Bəkin (ئا) بەكىن

bək (bk~) بەك، چىڭ،

پۇختا، تەۋرىمەس

Bəkümiš (Bərkümiš گە

قاراڭ)

Bəki (Bki~) (ئا) بەكى

Bəkin (ئا) بەكىن

Bəg (Bg~) (ئا) بەگ

bəg (bg~) بەگ (ئەمەل

نامى)

yüz bəgi يۈز بېگى

ming bəgi مىڭ بېگى

bəgət (bəgḑ~) بەگ

تەبىقىسى

bəgər بەگ غوجا؛ خوجايىن

bəglig بەگلىك

br- (bar- غا قاراڭ)

Brs (Bars قا قاراڭ)

bķïr (baķïr غا قاراڭ)

bk (bək كە قاراڭ)

Bki (Bəki گە قاراڭ)

Bg (Bəg كە قاراڭ)

bg (bəg كە قاراڭ)

bod بەدەن، بوي

bodun خەلق، پۇقرا، ئۇرۇق

bor ئۈزۈم ھارىقى، مۇسەللەس

borluk̡ ئۈزۈملۈك، ئۈزۈمزارلىق

Borluk̡qï (ئا) بورلۇقچى

borluk̡qï ئۈزۈملۈك باغۋەنى

bozak̡ بوز رەڭلىك، بوز

box (~boox) بوش، ئەركىن، بىكار، يارىماس

boxu- بوشىماق، ئەركىن بولماق

boğuz بوغۇز، ئوزۇق، يېمەكلىك؛ گال

Bok̡sadu (ئا) بوقسادۇ

Bok̡sang (ئا) بوقساڭ

Bok̡sïngdu (ئا) بوقسىڭدۇ

bol- بولماق

Bolmïx (ئا) بولمىش

boyïn بويۇن

boox (box قا قاراڭ)

bu بۇ

Butsin (~Buḍsin) (ئا) بۇتسىن.

buqung (wuqung قا قاراڭ)

Budasïn (ئا) بۇداسىن

Budaxïrï (< سان، ئا) بۇداشىرى

Budruk̡ (ئا) بۇدرۇق

Burangï (ئا) بۇراڭى

Burhan (ئا) بۇرخان

burhan بۇرخان، بۇددا

bursong (< خەن) بۇددىست راھىبلار (جامائىتى)

burun بۇرۇن

buğday بۇغداي

Buk̡a (ئا) بۇقا

Buk̡apaqï (ئا) بۇقاپاچى

Buk̡aqï (ئا) بۇقاچى

bukün (~bükün) بۈگۈن

bul- ئىگە بولماق، ئېرىشمەك، تاپماق

Bulat (ئا) بۇلات

Bulda (ئا) بۇلدا

Buldan (ئا) بۇلدان

Buyan (< سان puṇya، ئا) بۇيان

buyan (< سان) بۇيان، ساۋاب، بەخت

Buyanquk (ئا) بۇيانچۇق

bɵz بۆز، ماتا

bɵzqi بۆزچى

Bɵngə (ئا) بۆنگە (~ بۆگە)

bɵlük بۆلەك، قىسىم

Bütür (ئا) بۈتۈر

bütür- (büḍür-~) پۈتتۈرمەك، ئورۇنداتماق، تۈگەتمەك

bütün (büḍün~) پۈتۈن، تولۇق، ساق

Büdüs (ئا) بۈدۈس

Bürt (ئا) بۈرت

Bürlüg (ئا) بۈرلۈگ

Büzgək (ئا) بۈزگەك

Bükən (ئا) بۈكەن

bükün (bukün گە قاراڭ)

bükünki بۈگۈنكى

bügü بۈگۈ

Bügü (ئا) بۈگۈ

bïxiğ تىرىشچان، قىزغىن

biti- (biḍi-~) يازماق، پۈتمەك

bitig (biḍig~) خەت، پۈتۈك، ھۆججەت، كىتاب

bitkəqi پۈتكۈچى، كاتىپ

biqin مايمۇن

bir بىر

bir- (bər- گە قاراڭ)

birər بىردىن، ھەر بىر

birt ئالقاڭ، باجىنىڭ بىر خىلى

birgüqi بەرگۈچى، ساتقۇچى

birlə بىللە، بىلەن

birləki (birləkii~) بىرلىكتىكى، ئورتاق

birək (bir ɵk~) مۇباد، ئەگەر

birüx- (birix- گە قاراڭ)

birisi بىرسى، مەلۇم بىرى

birix بېرىش؛ سودا

birim باج؛ قەرز

birimqi قەرز بەرگۈچى، تۆلىتىشلىش ھوقۇقىغا ئىگە كىشى

birygrminq ئون بىرىنچى

biz (biş~) بىز

bizkə بىزگە

bizni بىزنى

bizning (bişning~) بىزنىڭ

Bizi (ئا) بىزى

bizinggə بىزگە

bişing (bizning گە قاراڭ)

bix بەش

bixər ھەر بەش، بەشتىن

bixinq بەشىنچى

bil- بىلمەك

bilə بىللە، بىلەن

biləki بىللە

bilix- (bilx-~) بىلىشمەك، جاۋابكار بولماق

P

padir (< سان pādra) پادىر (قاچا، ئۆلچەم بىرلىكى)

paoxin (< خەن ~) كاپالەتلىك قىلغۇچى، كېپىل

Payni (ئا) پاينى

Powu (يەر) پوۋۇ

Pusartu (< خەن، ئا) پۇسارتۇ

Puking (< خەن، ئا) پۇكىڭ

piryan (< تو) كۆلبە، ھۇجرا، كىچىك ئۆي

Pintung (Pinḍung~) (< خەن، ئا) پىنتۇڭ

T

tap ئارزۇ، ئىستەك، تەلەپ، مەيىل

tap- خالىماق، ئارزۇ قىلماق

tapxur- تاپشۇرماق

tapla- (tapl-, tpla- ~) خالىماق، ئارزۇ قىلماق

taplax- ماقۇل كۆرمەك، كېلىشمەك

Tapmïx (ئا) تاپمىش

tapïx- تېپىشماق، كۆرۈشمەك

tapïn- خىزمەت قىلماق، تېۋىنماق، ھۆرمەت قىلماق

Taḍar (ئا) تادار (~ تاتار)

tart- (tarḍ-~) تارتماق

tarda (ا) تاردا

Tardu (Trdu~) (ئا)
تاردۇ

Tarhan (ئا) تارخان

Tarlïķ (ئا) تارلىق

tarï- تېرىماق

tarïğ (trïğ~) تېرىق، زىرائەت، بۇغداي

Tarïm (ئا) تارىم

Taz (ئا) تاز

tas يېرىك

Tax (Tx~) (ئا) تاش

tax تاش

tax تاشقىرى، سىرت

taxtïn تاشقىرىدىن، سىرتتىن

taxdïnķï تاشقىرىدىكى، سىرتتىكى

Taxïrd (Txïrd~) (ئا)
تاشىرد

Taxïķ (ئا) تاشىق

tağ تاغ

tağar تاغار

tağay (tğay~) تاغاي

tağdïn (tağtïn~)
(شىمالدىكى، شىمالىي)

Taķ (ئا) تاق

taķï تېخى

Taķïquķ (Tķïquķ~)
(ئا) تاقىچۇق

taķïğu (tķïğu~) توخۇ

tang (tng~) (< ساك.
تاڭ (thmga
(قەدىمكى ئۆلچەم بىرلىكى)

Tangut (Tngut~) (ئا،
يەر) تاڭغۇت (تاڭۇت)

talax- تالاشماق

tam تام، توساق

taman تامان (كىيىمنىڭ بىر
خىلى)

tamğa (tmğa~) تامغا

tamğalïğ (tmğalğ~)
تامغىلىق، تامغىسى بار

tamlïğ تاملىق

Tamunï (Tmunï=) (ئا)
تامۇنى

tanqu پارچە، بۆلەك

tanuķ (tnuķ~) گۇۋاھچى،
شاھىد

tawar (twar~) تاۋار، مال
دۇنيا

Tawğaq (نا) تاۋغاچ

tawïxğan توشقان

Tayak (نا) تاياق

taypawxïn (< خەن 代

人 (كېپىل بولغۇچى

Taypu (< خەن، نا) تايپۇ

Taypudu (< خەن، نا)

تايپۇدۇ

Taypukü (< خەن، نا)

تايپۇكۇ (ئۆستەڭ نامى)

Tayḍsang (< خەن太仓

دۆلەت خەزىنىسى

Taydu (< خەن大都

يەر) تايدۇ، پايتەخت

Taysang (< خەن太仓

نا) تايساڭ

Taysang (< خەن太仓

يەر) تايساڭ

Tayxï (< خەن太师

نا) تايشى

tayxï (< خەن) تايشى

Taykü (< خەن大库)

تايكۇ (ئۆستەڭ نامى)

tə- (ti-~) دىمەك،

سۆزلىمەك

təpsi تەخسە

Tədmilig (نا) تەدمىلىگ

tər (tr~) تەر؛ ئىجارە،

ئىجارە ھەققى

Tərbix (Trbix~) (نا)

تەربىش

təri تېرە

tərim تايال ئىلاھ

tərinqi (نا) تەرىنچى

Təsək (نا) تەسەك

Təsik (نا) تەسىك

təxgürüx (təgxürüx كە

قاراڭ)

təg- (tg-~) تەگمەك،

يەتمەك

təg -دەك/-تەك (ئوخشاتما

كېلىش رولىدا كېلىدۇ)

təgrə ئەتراپ

təgṣintür- تايلاندۇرماق

təgxürüx- (təxgürüš-~)

ئالماشتۇرماق

təgür- تەككۈزمەك،

يەتكۈزمەك

təgi (ḍəgi, tgi~) قەدەر

(چەك كېلىش رولىداكېلىدۇ)

təgi- (tgi-~) تۆلۈشمەك،
تەگمەك، نېسىپ بولماق،
مىراس قالماق
təgiḍ (tigit كە قاراڭ)
Təgirqi (نا) تەگىرچى
təgirmən تۈگمەن
təgil (tgil~) تەمەس، يوق
təgimqə تېگىشلىكچە،
لايىقىدا
təgimlig تېگىشلىك،
سازاۋەر، ئەرزىيدىغان
təgin- قىلماق، ئەتمەك،
ئورۇندىماق
təginq (təgii~) قەدەر
təng (tng~) (<خەن 等)
تەڭ، باراۋەر
tənglig تەڭلىك، باراۋەرلىك
təlük تۈشۈك، كاما؛ ئۆتمە-
تۈشۈك
təlim كۆپ
Təmbin (tənbin,
Tmbin~) تەنبىن، ئۆلچەم
بىرلىكى
Təmür (Ḍmür, Tmür~)
(نا) تەمۈر

Təmiqi (Tmiqi~) (نا)
تەمىچى
Təmir (Tmir~) (نا)
تەمىر
Təmirqi (نا) تەمىرچى
təmirqi (tmirqi~)
تۆمۈرچى
tənbin (təmbin كە
قاراڭ)
təw ھىيلە، ئالدامچىلىق،
ئەيرەڭ؛ ئەپ
tpla- (tapla- غا قاراڭ)
tr (tər گە قاراڭ)
Trbix (Tərbix كە قاراڭ)
Trdu (Tardu غا قاراڭ)
trğ (tarïğ قا قاراڭ)
Tsinküü (< خەن) تسىنكۈ
(ئۈستەڭنىڭ نامى)
Tx (Tax قا قاراڭ)
Txïrd (Taxïrd قا قاراڭ)
tğay (tağay غا قاراڭ)
Tḳïquḳ (Taḳïquḳ قا
قاراڭ)
tḳïğu (taḳïğu غا قاراڭ)
tg- (təg- كە قاراڭ)

tgi (təgi گە قاراڭ)
tgi- (təgi- گە قاراڭ)
tgil (təgil گە قاراڭ)
tng (təng گە قاراڭ)
tngri تەڭرى، ئىلاھ
Tngrim (ئا) تەڭرىم
Tngrim (يەر) تەڭرىم
Tngut (Tangut قا قاراڭ)
tmbin (tənbin گە قاراڭ)
tmğa (tamğa گە قاراڭ)
tmğalïğ (tamğlïğ قا قاراڭ)
Tmiqi (təmiqi گە قاراڭ)
tmir (təmir گە قاراڭ)
tmunï (tamunï گە قاراڭ)
tmur (Ḍmür~) (təmür گە قاراڭ)
tnuḳ (tanuḳ قا قاراڭ)
Topula (ئا) توپۇلا
totuḳ (< خەن ■■) توتۇق
Totuḳ (< خەن ■■، ئا) توتۇق
torğu (toğuru غا قاراڭ)
torḳu تورقا، دۇردۇن
Torqï (ئا) تورچى
tox- توشماق
toğasïz كېسەلسىز، خەتەرسىز
Toğan (ئا) توغان
Toğan (يەر) توغان
Toğda (ئا) توغدا
toğru (toğuru غا قاراڭ)
Toğrul (ئا) توغرۇل
Toğrïl (ئا) توغرىل
Toğluḳ (ئا) توغلۇق
toğuru (toğru, torğu~) توغرا، ئادىل، دۇرۇس
Toḳḍamïx (ئا) توقدامىش (~توقتامىش)
toḳuz توققۇز
toḳuzunq توققۇزىنچى
Tonga (ئا) توڭا
Tongama (ئا) توڭاما
Tongḳara (ئا) توڭقارا
Tongma (ئا) توڭما
tonguž توڭگۇز، چوشقا
Tola (ئا) تولا
tolğa- (tola-~) تولغىماق
Tolmïx (ئا) تولمىش

Tolu (ئا) تولۇ

tomluğ مۇۋاپىق، لايىق

tomlïtu (tomlïḍu., tomluḍu~) پىشىشىق، ئوبلىنىپ، سالماقلىق بىلەن، تەمكىنلىك بىلەن، سوغۇققانلىق بىلەن

ton تون

Tonur (ئا) تونۇر

towlu توۋلۇ(؟)

toy (؟) توي

Toynaḳ (ئا) توىناق

Toyïqaḳ (ئا) تويىچاق

Toyïn (< خەن道人، ئا) تويىن

toyïn (< خەن道人) راھىب

Toyïn Ḳulï (ئا) تويىن قۇلى

Toyïnquğ (ئا) تويىنچۇغ

Tu (ئا) تۇ

tut- (~tuḍ-) تۇتماق؛ (ئىجارىگە) ئالماق، (ئۇتنە) ئالماق، باقماق

tutuz- تۇتقۇزماق، تاپشۇرماق، تۇتكۇزۇپ بەرمەك

tutuğ (~tutğuğ) تۇتۇق، گۇرۇ

Tutung (~Tuḍung) (< خەن، ئا) تۇتۇڭ

tuda (؟) تۇدا

tur- تۇرماق؛ ياردەمچى پېئىل

Tura (ئا) تۇرا

Turbut (ئا) تۇربۇت

Turğan (ئا) تۇرغان

Turtï (ئا) تۇرتى

Turmïx (ئا) تۇرمىش

turux تۇرمۇش

Turuḳ (ئا) تۇرۇق

Turï (ئا) تۇرى

tuğ- تۇغماق

Tuğdḳan (ئا) تۇغدقان

Tuğma (ئا) تۇغما

Tuğmïx (ئا) تۇغمىش

tuğmïx قانداش، قېرىنداش، ئۇرۇغداش

Tung (< خەن، ئا) تۇڭ

tungsu (< خەن) ئۇرتاق قەرزدار، ئۇرتاق قەرز، ئالغۇچى

Tulat (نا) تۇلات

Tumdur (نا) تۇمدۇر

Tumïqï (نا) تۇمىچى

Tuwastï (نا) تۇۋاستى

Tɵrədü (نا) تۆرەدۈ

tɵrt (tɵrḍ~) تۆت

tɵrḍər تۆتتىن، ھەر تۆت

tɵrtkil تۆت بۇرجەكلىك، چاسا

tɵrḍgün تۆتەيلەن

tɵrtünq (tɵrḍünq~) تۆتىنچى

tɵrü قانۇن، نىزام

tɵxək تۆشەك، ئورۇن-كۆرپە

Tɵküz (يەر) تۆكۈز

tɵlə- تۆلىمەك، قايتۇرماق

tɵləq تۆلەم

Tɵlək (نا) تۆلەك

tüb (؟) (تۆۋەن؟ تۆۋى،يان؟)

tüḍün تۇتۇن (باجنىڭ بىر خىلى، ئائىلىلەرگە سېلىنىدىغان باج)

Türk (نا) تۈرك

türk تۈرك

tüz تۈز، تەڭ

Tüzük (نا) تۈزۈك

tüx تۈسۈم، پايدا، مېۋە، ھوسۇل

Tüxḍımür (نا) تۈشدمۈر (~ تۈشتمۈر تۈشتەمۈر)

Tüxiki (نا) تۈشكى

tükqük (tügnüg~) (؟) تۈكچۈك (پاكى تۈگنۈگ)

tügə- تۈگىمەك، ئاخىرلاشماق

Tügəl (نا) تۈگەل

tügəl تۈگەل، تولۇق

Tügələ (نا) تۈگەلە

Tümən (نا) تۈمەن

tümən تۈمەن

Tümür (نا) تۈمۈر

twar (tawar غا قاراڭ)

tüt- تىتماق، يىرتماق؛ رەت قىلماق، ۋاز كەچمەك

tüd- توسماق، توسالغۇلۇق قىلماق

Tïng (نا) تىڭ

Tïngaḳa (نا) تىڭاقا

tiltağ سەۋەب

tilda- باھانە تاپماق، سەۋەب كۆرسەتمەك

Tintanq (ئا) تىنتانچ

Tinsidu (ئا) تىنسىدۇ

tinlğ جانلىق

Tinmix (ئا) تىنمىش

Tiyuk̡ (ئا) تىيۇق

ti- (-tə) گە قاراڭ)

Tibahxi (<خەن، ئا) تىباخشى

Titso (<خەن، ئا) تىتسو

Tirək (ئا) تىرەك

tirək تىرەك، دەرەخ

Tirigəltmixə (ئا) تىرىگەلتمىشە

tiril- تىرىلمەك

tix- دىيىشمەك، سۆزلەشمەك، مەسلىھەتلەشمەك

Tikuy (< خەن، ئا) تىكۈي

tigit (təgiḍ, tigiḍ~) شاھزادىلەر

Tigin (ئا) تىگىن

tigin شاھزادە

tilə- (til-~) تىلىمەك، ئىستىمەك، ئارزۇ قىلماق

Tilik (ئا) تىلىك

Q

Qatir (ئا) چاتىر

qaḋix- چاتاق چىقارماق

qaqan (< خەن 茶盏) چاي چىنىسى

qahxaput (qahxput.) qhxapt, qhxapuḍ, (qhxpat~) (< سان) چاخشاپۇت، ئون ئىككىنچى (ئاي)

qaruk̡ (qruk̡) چۇرۇق

qarim (qrim~) دەتالاش، جېدەل

Qak̡qak̡ (يەر) چاقچاق

Qanggur (يەر) چاڭگۇر

Qangik̡ (يەر) چاڭىق

qam (qm~) جېدەل، تالاش، دەتالاش

qamsiz جېدەلسىز، دەتالاشسىز

qamla- (qmla-~) جېدەل قىلماق، دەتالاش قىلماق

qamlïğ دەتالاشىشكى، جېدەللىك

qan (< خەن 盏) قەدەھ، جام، چىنە

Qanak (ئا) چاناق

Qanaxiri (< سان، ئا) چاناشىرى

qao (< خەن 钞) قەغەز پۇل، پۇل

Qawsu (ئا) چاۋسۇ

qəqəklik چېچەكلىك، گۈللۈك

qəkrək بۆز كۆينەك

qruk (qaruk قا قاراڭ)

qrïm (qarïm غا قاراڭ)

qm (qam غا قاراڭ)

Q/mğuk (يەر) چىـــمغۇق

qo (qao غا قاراڭ)

Qodaki (ئا) چوداقى

qoğï جېدەل، جاڭجال، تالىشىش

Qoki (ئا) چوقى

Qoluq (ئا) چولۇق

Qur (ئا) چۇر

qurkux (qïrkux قا قاراڭ)

Quri (ئا) چۇرى

quğ ئورمان، دەرەخزار، دەرەخلىق

Quğ (يەر) چۇغ

quğ خالتا

quğ (< خەن) چوزا، تامغا

Qukü (< خەن) سۇ ئېغىزى

qungdung (<خەن 中统) جۇڭتۇڭ (قۇبلايخاننىڭ يىل نامى)

Q/mğuk چ/مغۇق

qəki چوكا

qïrkux (qurkux~)(؟) چىرقۇش (؟)

qïş- سىزماق

Qïsun (ئا) چىسۇن

qïğ (< خەن) چى

qika (؟) چىقا (؟)

qïmdan چىمدان

qïn (< خەن) چىن، راس

Qisim (ئا) چىسىم

Qikəz (يەر) چىكەز

Qikuy (ئا) چىكۇي

(saḍ-, st-, sḍ-~) sat-
ساتماق
(قا قاراڭ satïğ) saḍağ
(ئا) (Satğr~) Satğar
ساتغار
غا Satğar~) Satğr
قاراڭ)
ساتمىداي (ئا) Satmiday
(غا قاراڭ sïtïr) satïr
saḍïğ, satğ, saḍğ,) satïğ
سودا-سېتىق؛ (stïğ, sdïğ~
باھا؛ بەدەل
سادا (ئا) Sada
سادى (ئا) Sadï
(Sranguq~) Saranguq
(ئا) ساراڭۇچ
سارقۇ (ئا) Sarḳu
(يەر) (Srḳuy~) Sarḳuy
سارقۇي
سارمان (ئا) Sarman
سىرىق (ئا) Sarïğ
ساسى (ئا) Sasï
ساسچى (ئا) Sasïqi
ھېساب، سان saḳïx
ئويلاتماق (sḳïn-~) saḳïn-

چىنتسو (ئا) Qintso
چىۋكۇي (ئا) Qiwkuy

H

(خەن 📖📖) ho kong
ئاخىرى بوش
(خەن 花欠 >) huaqan
شىرداق، گۈللۈك كىگىز،
گۈللۈك يوڭ رەخ

D

(ṭaruğa, tarğu~) daruğa
(daruğa موڭ >)
دارۇغا، ۋالى

R

(غا قاراڭ aram) ram

S

قولۇپ (خەن 锁 >) sa

ئامبار (خەن⊕ >) sang

ساڭۇن (ئا) Sangun

(خەن**% >) sangun

گېنېرال

sangisdwri

سان > (sngisdwri~)

راھىبلار (samghasthavira

ئاقساقىلى، راھىب كاللان

سال (ئا) Sal

سالماق sal-

سېلىق، باج (باجنىڭ salïğ

بىر خىلى)

(Smbodu~) Sambodu

(ئا) سامبودۇ

سامبوقدۇ (ئا) Samboķdu

(Smḍogu~) Samdogu

(خەن) سامدوگۇ

(سەنداۋگۇ)

سامسىبا (ئا) Samsïba

(sn-, sna-~) sana-

سانىماق

تىرە خالتا (snaq~) sanaq

سانتۇل (يەر) Santul

قاراشلىق sanlïğ

سان >) Saurïyaxiri

ئا) ، sauryaśri

سائۇرىياشرى

سۆز، گەپ saw

ساي say

سايان (ئا) Sayan

ھەر بىرى sayu

ئا) ، sayin موڭ >) Sayïn

ساين

كەينىگە سۆرىمەك، səxür-

كىچىكتۈرمەك

سەككىز (skiz) səkiz

(səkiṣinq~) səkizinq

سەككىزىنچى

(Sənggə, Sngə~) Səngə

(ئا) سەڭە، سەڭگە

سەڭەكدەز (ئا) Səngəkḍəz

سەڭچۈن (ئا) Səngiqün

سەڭىم (ئا) Səngim

سەن sən

(؟) سەنىلەك (؟) sənilək

سەۋىگ (ئا) Səwig

سەۋىنچ (ئا) Səwinq

سۆيۈنۈش، خۇشاللىق səwinq

سەۋىنچى (ئا) Səwinqi

sat-) (sḍ-~) st- قا
قاراڭ)
satïğ) (sḍïğ~) stïğ قا
قاراڭ)
sïtïr) stïr گە قاراڭ)
Sada) Sda غا قاراڭ)
Saranguq) Sranguq قا
قاراڭ)
Sarḳuy) Srḳuy غا
قاراڭ)
saḳïn-) sḳïn- غا قاراڭ)
səkiz) skiz گە قاراڭ)
Səngə) Sngə گە قاراڭ)
Sangun) Sngun غا
قاراڭ)
sangisdwri) sngisdwri
گە قاراڭ)
Sambodu) Smbodu غا
قاراڭ)
Samdogu) Smḍogu گە
قاراڭ)
sana) sn- غا قاراڭ)
sana) sna- غا قاراڭ)
sanaq) snaq قا قاراڭ)
Sodu (ئا) سودۇ

Soma (ئا) سوما
Somaqï (ئا) سوماچى
Somaxiri (< سان
somaśri ، ئا) سوماشرى
song كەينى، ئاخىرى، كېيىن
Songsuz (ئا) سوڭسۇز
songğara كېيىن، كەينىگە
soy- سويماق
Sutağï (ئا) سۇتاغى
Suḍbaḳ (Sutmaḳ) (ئا)
سۇتماق، سۇدباق
sutḳu كىچىك ساندۇق،
ساندۇقچە
sutmaḳ (suḍbaḳ قا
قاراڭ)
Surïyaxïrï (Suryaxiri~)
(< سان sūryaśri ، ئا)
سۇرياشرى
Surya (ئا) سۇريا
Suḳ (ئا) سۇق
Suldan (ئا) سۇلدان
suu (süü~) ئالىيلىرى
suw سۇ
suwaḳ سۇغىرىش

suwaķlïğ (suwķlïğ~) سۈغىرىلىدىغان

Suwan (ئا) سۇۋان

suwdun سۇغارغىلى بولىدىغان (؟)

söz (söş~) سۆز

sözləx- سۆزلەشمەك؛ كېلىشمەك

sögüt سۆگەت، دەرەخ

süt سۈت

süqüg تاتلىق مۇسەللەس؛ ئۈزۈم شەربىتى

Süngüx (ئا) سۈڭگۈش

sitïr (satïr, stïr~) (< گرېك stater) ستېر

siqï (< خەنزۇ [illegible]) پاسىل، چېكرا

siqïlïğ پاسىللىق، چېكرالىق

sïr (< خەنزۇ [illegible]) سىر

Sïrtïğqï (ئا) سىرتىغچى

Sïsï (ئا) سىسى

Sïsïdu (ئا) سىسىدۇ

sïğux- سىغىشماق، چىقىشماق

singar تەرەپ، يان

Singķur (ئا) سىڭقۇر

Sïķap (يەر) سىقاپ

Sïķïdu (ئا) سىقىدۇ

Sïlang (ئا) سىلاڭ

Sïlķa (ئا) سىلقا

Sïlïğ (ئا) سىلىغ

Sïn (يەر) سىن

sïn قەبرىستانلىق

Sïnķay (ئا) سىنقاي

sïnuķ سۇنۇق

sinün (< خەنزۇ [illegible]) سىنىن (ئاتاق، نام)

Sibilķasar (ئا) سىبىلقاسار

siz سىز

skiz (səkiz گە قاراڭ)

Siggik (يەر) سىگگىك

Silu (ئا) سىلۇ

silig پاك، تازا، ساپ

siling (< خەن) سۆسۈن

Sinsidu (ئا) سىنسىدۇ

Sinsiü (ئا) سىنسىئۈ

X

Xabïğ (ئا) شابىغ

Xabi (ئا) شابى

Xaqu (< خەن 沙州) شاچۇ (دۇنخۇاڭ)

xazïn (< خەن < 沙津 سان śāsana) شاۋىن (بۇددا دىنى ئەقىدىسى)

xəli (< خەن < sheli سان ācārya) شەلى (بۇددا راھىبى)

Xutza (< خەن 古塔) -1 نورۇن (بۇددىستلارنىڭ مەرتىۋە دەرىجىسىنى كۆرسىتىدۇ)

xuluğ (xuuluğ~) (xu خەن 薯) ئىمزالىق، ئىمزا قويۇلغان

Xuikü (خەن 水窟 ، بەر) شۈيكۇ (ئۆستەڭ)

xük شۈك، جىمجىت

xükün ئاپاق (قاچا) (؟)

xiğ (<خەن 石) دادەن (ئۆلچەم بىرلىكى)

Xilasti (ئا) شىلاستى

xilda- (موڭ silta-) سەۋەب كۆرسەتمەك

xing (< خەن 升) شىڭ (ھەجىم ئۆلچەم بىرلىكى)

Xila (ئا) شىلا

xila (< سان śīla) راھىب

Xilawanti (< سان śīlava(n)t، ئا) شىلاۋانتى

Xinsun (< خەن، ئا) شىنسۇن

Xinkuy (< خەن، ئا) شىنكۇي

Xinking (< خەن، ئا) شىنكىڭ

Xiusay (< خەن، ئا) شىئۇساي

Xiwsadu (< خەن، ئا) شىۋسادۇ

Xiwsay (< خەن، ئا) شىۋساي

Ķ

ķa (< خەن 家)ئائىلە، ئۇرۇق، جەمەت

ķap قاپ، تېرە خالتا

ḳap- قاپسىماق، ئۆتماق، ئۆتئۆۋالماق

ḳapan (< خەن) تەشتەك، تاۋاق

ḳaplïḳ قاپلىق (هەجىم ئۆلچەم بىرلىكى)

Ḳapootu (ئا) قاپوتۇ

ḳapïğ (ḳpïğ~) ئىشىك، دەرۋازا، قاپقا

ḳaḍa قاتا

Ḳataḳï (ئا) قاتاقى

Ḳatğïn (ئا) قاتغىن

ḳaḍun خاتۇن، ئايال

ḳatïl- (ḳaḍïl-~) ئارىلاشماق، ئارىلىشىۋالماق

ḳaṭïn قۇدا-باجا، قېيىن تۇغقان

ḳaq قانچە، نەچچە

ḳaq- قاچماق

ḳaqan قاچان

ḳadax (ḳaṭax, ḳadx, ḳaṭx, ḳdax~) قېرىنداش، تۇغقان

ḳadïng (ḳaṭïng~) قاچا، ئىدىش

Ḳara (Ḳra~) (ئا) قارا

ḳara قارا (قەبىلە، ئۇرۇقنىڭ نامى)

ḳra (Ḳara غا قاراڭ)

ḳarabax (ḳrabax, ḳrbax~) قاراباش، قۇل

Ḳaraquḳ (ئا) قاراچۇق

Ḳarağunaz (ئا) قاراغۇناز

Ḳaramuḳ (ئا) قاراموق

ḳarqlïḳ خىراجەت

Ḳarxa (ئا) قارشا

ḳarğaxa جېدەل-ماجرا

Ḳarḳu (ئا) قارقۇ

ḳarï قارى (ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى)

Ḳarïḳ (ئا) قارىق

ḳarïla- (ḳrïl-~) گەزلىمەك، ئۆلچىمەك

Ḳarïm (ئا) قارىم

Ḳarïmdu (ئا) قارىمدۇ

ḳaṣa (< ئە) قازا، بالا-قازا

ḳazğan- (ḳaṣğan-) قازانماق، قولغا كەلتۈرمەك، (نەتىجىگە) ئېرىشمەك

Ḳazï (يەر) قازى

Ķasïm (ئا) قاسىم

Ķaxuķ (ئا) قاشۇق

ķaxuķ قوشۇق

Ķang ئاتا، دادا

Ķanglï (ķnglï~) هارۋا

ķal- قالماق

ķalan قالان (باجنىڭ بىر خىلى)

ķalanqï قالان بېجىنى يىغقۇچى

Ķalïmdu (Ķlïmdu~) (ئا) قالىمدۇ

ķalïn قېلىن

ķalïng قىز مېلى، توپلۇق

ķam قام، شامان

ķamqï قامچا

Ķan (ئا) قان

ķan خان

Ķana (ئا) قانا

ķanpu (ķuanpu غا قاراڭ)

Ķantur (ئا) قانتۇر

Ķanturmïx (ئا) قانتۇرمىش

Ķanquķ (ئا) قانچۇق

ķansan (؟) قانسان (؟)

ķawğaķ (ķwğaķ~) قاپ (يوتقان قېپى)

ķawlalïķ كۆكتاتلىق

ķawïḑ (ķawuḑ~) قاۋىد (قاۋىت)، قاۋۇد (قاۋۇت)، (باجنىڭ بىر خىلى)

ķay (< خەن) ئاياغ، كەش

ķay (< خەن) كوچا

Ķaya (Ķya~) (ئا) قايا

Ķaytso (Ķytso, Ķyytso~ Ķyy"tso,) (ئا) قايتسو

ķayda قەيەردە

Ķaysung (ئا) قايسۇڭ

Ķaysïn (ئا) قايسىن

Ķayxïdu (ئا) قايشىدۇ

Ķaymïx (ئا) قايمىش

ķayu (ķyu~) قايسى

Ķayïmtu (Ķayyïmtu, Ķyïmtu Ķayïmḑu,) (ئا) قايىمتۇ

Ķayyïmtu (Ķayïmtu غا قاراڭ)

ķpïğ (ķapïğ قا قاراڭ)

ķdax (ķadax قا قاراڭ)

ḳra (ḳara غا قاراڭ)
Ḳra (Ḳara غا قاراڭ)
ḳrabax (ḳarabax قا قاراڭ)
ḳrbax (ḳarabax قا قاراڭ)
ḳnglï (Ḳanglï غا قاراڭ)
ḳrïl- (ḳarïla- غا قاراڭ)
Ḳlïmdu (Ḳalïmdu غا قاراڭ)
ḳop ھەممە، بارلىق
Ḳopuz (نا) قوپۇز
ḳoṭ- (ḳod- قا قاراڭ)
Ḳotan (نا) قوتان
Ḳotana (Ḳoḍana~) (نا) قوتانا
Ḳotïq (نا) قوتىچ
Ḳoq (نا) قوچ
Ḳoqo (<خەن، پەر 高昌) قوچو
Ḳoqïng (نا) قوچىڭ
ḳod- (ḳoṭ-~) قويماق
ḳodğu قودغۇ (باجىنىڭ بىر خىلى)
ḳodï (ḳoṭï~) تۆۋەن، پەس

Ḳora (نا) قورا
ḳorsuz (ḳoorsuz~) زىيانسىز، زىيان تارتمايدىغان
ḳorluğ (ḳoorluğ~) زىيان تارتىدىغان؛ خورايدىغان
ḳox- قوشماق
Ḳoxang (نا) قوشاڭ
Ḳoxtar (نا) قوشتار
Ḳoxḍïr (نا) قوشتىر
Ḳoxmïx (نا) قوشمىش
Ḳoyn (نا) قوين
ḳoyn (ḳoyïn~) قوي
ḳoorsuz (ḳorsuz غا قاراڭ)
ḳoorluğ (ḳorluğ قا قاراڭ)
ḳuanpu (ḳunpu~ ḳanpu,) (< خەن 官布) قانپۇ (پۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان تامغىلىق بۆز)
ḳuping (<خەن 胡瓶) ئۆرۈق، چۆگۈن
Ḳut (نا) قۇت
ḳuṭ- (kud- قا قاراڭ)

Ḳuḍaba (ئا) قۇدابا
(قۇتابا)
Ḳutadmïx (Ḳutdmïx~)
(ئا) قۇتادمىش
Ḳutaruḳ (ئا) قۇتارۇق
Ḳutrulmïx (ئا) قۇترۇلمىش
Ḳutluğ (Ḳuḍluğ~) (ئا)
قۇتلۇغ
Ḳutluğ arslan (ئا) قۇتلۇق
ئارسلان
Ḳuturulmïx (ئا)
قۇتتۇرۇلمىش
Ḳutï (ئا) قۇتى
ḳud- (ḳuṭ-~) قۇيماق،
تۈكمەك
Ḳuḍluğ (Ḳutluğ قا
قاراڭ)
Ḳuduğqï (ئا) قۇدۇغچى
ḳuruğ قۇرۇق، قاقشال
Ḳuz (ئا) قۇز
Ḳusï (ئا) قۇسى
Ḳux (ئا) قۇش
Ḳuḳdmuni (ئا) قۇقدمۇنى
Ḳul (ئا) قۇل
ḳul قۇل

Ḳulduḳaya (ئا) قۇلدۇقايا
ḳulğaq قۇلاق
Ḳulun (ئا) قۇلۇن
Ḳulunqung (ئا) قۇلۇنچۇڭ
Ḳulï (ئا) قۇلى
ḳum (ḳuum~) قۇم
Ḳumar (ئا) قۇمار
Ḳumaru (ئا) قۇمارۇ
Ḳumluḳ قۇملۇق
(ئىباددەتخانا نامى)
ḳunpu (ḳuanpu غا
قاراڭ)
ḳuwar (ḳuwpar~) (<
خەن) جەرىمانە، تۇلەم
Ḳuwpar (ḳuwar غا
قاراڭ)
ḳuwrağ جامائەت
Ḳuus (ئا) قۇس
Ḳuum (ḳum غا قاراڭ)
ḳwğaḳ (ḳawğaḳ قا
قاراڭ)
Ḳïbrïdu (ئا) قىبرىدۇ
Ḳïpqaḳ (ئا) قىپچاق
Ḳïtay (Ḳïḍay, Ḳïty~)
(ئا) قىتاي

Ķïday (يەر) قىداي (قىتاي)

ķïday (ķïtay غا قاراڭ)

Ķïdan (ئا) قىدان

ķïđïğ (ķïţïğ~) قىرغاق، بوي

ķïra (ķra) ئوتلاق؛ دەم ئالدۇرىلىدىغان يەر

ķïrķ قىرق

Ķïryaķuz (ئا) قىرياقۇز

Ķïz (ئا) قىز

ķïz قىز

ķïşğut (ķïşğuḍ~) جەرىمانە

ķïşnak (ķaznaķ=) خەزىنە

kïzïl قىزىل

Ķïğur (ئا) قىغۇر

ķïl- قىلماق

Ķïmïr (ئا) قىمىر

ķïn (ķïyïn, ķyïn~) قىيىن-قىستاق، جازا

Ķïna (ئا) قىنا

Ķïnğuuqï (ئا) قىنغۇچى

Ķïnķudu (ئا) قىنقۇدۇ

Ķïnïsun (ئا) قىنىسۇن

Ķïyasudïn (ئا) قىياسۇدىن

Ķya (Ķaya غا قاراڭ)

Ķytso (Ķyytso~) (Ķaytso غا قاراڭ)

ķyu (ķayu غا قاراڭ)

Ķyïmtu (Ķyïmḍu~) (Ķayïmtu غا قاراڭ)

K

Kaxmirlïğ (ئا) كەشمىرلىق

Kamtsuin (ئا) كامتسۇئىن

kəpəz كېۋەز، پاختا

kəqür- كەچۈرمەك، (ۋاقىتنى) ئۆتكۈزمەك

Kəd (ئا) كەد

Kədirə (ئا) كەدىرە

kərək (Kərgäk~) كېرەك

Kərəy (ئا) كەرەي

Kərsin (Krsin~) (ئا) كەرسىن

kərgək (kərgk, krgək~) كېرەك

kəsix- كېسىشمەك، توختاتماق، بېكىتمەك

kəngix- كېڭەشمەك

kəl- كەلمەك

kəlür- (kəl- نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى) كەلتۈرمەك
Kəlirt (Klirt~) (ئا) كەلىرت
kəlinlə- كېلىن قىلماق
kən (=kənt ؛ شەھەر (؟)
Kənt (ئا) كەنت
kənq (ئا) كەنچ
Kəndü (ئا) كەندۇ
kəw (< خەن [illegible]) كەۋ
kəw bahxi ئۇستاز
kəwxi (< خەن [illegible]) كەۋشى
kəwiz گىلەم، ئەدىيال
Krsin (Kərsin گە قاراڭ)
krgək (kərgək گە قاراڭ)
kl- (kəl- گە قاراڭ)
klirt (kəlirt گە قاراڭ)
Kowqü (ئا) كوۋچۇ
Kuintu (ئا) كۇئىنتۇ
kɵprüg كۆۋرۈك
kɵr- كۆرمەك
Kɵrü (ئا) كۆرۈ
kɵsür بەر، ئېتىز (؟)
Kɵsünqi (ئا) كۆسۈنچى

Kɵk (ئا) كۆك
Kɵküs (ئا) كۆكۈس
kɵküşmək (قىستا) چاپان
kɵgür- (kɵr نىڭ مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى) كۆرسەتمەك
kɵngül كۆڭۈل
kɵl كۆل
kɵlük كۆلۈك، ئۇلاق
kɵm- كۆممەك
kɵnək چېلەك
Kɵni (ئا) كۆنى
kɵni توغرا
küp كۈپ
Küq (ئا) كۈچ
küq كۈچ، مادار
küqək كۈچلۈك
Küqdəmür (ئا) (كۈچدەمۈر ~ كۈچتەمۈر)
Küdəgü (ئا) كۈدەگۈ
küdəgü كۈيئوغۇل
Küdən (ئا) كۈدەن
Kürək (ئا) كۈرەك
kürk كۈرك جۇۋا
küri كۈرە (ھەجىم ئۆلچەم بىرلىكى)

kit- (kiḍ-~) كەتمەك، ئايرىلماق (بەزىدە ياردەمچى پېئىل ئورنىدا قوللىنىلىدۇ)
Kitrin (يەر) كىترىن
kiḍmən كەتمەن
kiq- ئۆتكۈزمەك؛ كەچۈرمەك
Kiqikyə (يەر) كىچىكيە
kiqig كىچىك؛ شاگىرت، ئوقۇغۇچى
kidiz كىگىز
kidin غەرب
kidin بازار، رەستە
kir- كىرمەك
Kirmix (ئا) كىرمىش
Kizigin (ئا) كىزىگىن
Kixəqük (ئا) كىشەچۈك
kixi كىشى؛ ئايال
kixilik كىشىلىك
kingəx- (kəngix- كە قاراڭ)
Kingḍsuin (ئا) كىڭتسۇئىن
Kingsun (Kingẓun~) (ئا) كىڭسۇن
Kilinmbu (ئا) كىلىنمبۇ
kim كىم

kürilig كۈرىلىك
küz (küş~) كۈز
küzlüg كۈزلۈك
küskü چاشقان
küsmix (kümüx كە قاراڭ)
küləy دەم ئالدۇرۇلغان يەر، ئاق قالدۇرۇلغان يەر
Külüg (ئا) كۈلۈگ
kümüx (kümix, küsmix~) كۈمۈش، كۈمۈش پۇل
Kün (ئا) كۈن
kün كۈن
künqit (künqiḍ~) (< تو) كۈنجۈت
kündün (kündin, küntin, küntün~) جەنۇب
künqi (؟) كۈنچى
küng دېدەك، ئايال قۇل
künlük كۈنلۈك
küü (؟) كۈ
küwəz (ئا) كۈۋەز

kimə (kim+mə=) مەبلى
كىم

kim kimə bolup مەبلى
كىم بولسۇن

Kimtso (نا) كىمتسو

Kimzun (نا) كىمزۇن

kin كىيىن

kinlig جىيەكلىك

L

laty (latay=) (> خەن [illegible]
) ھىلھىلە لىنتا

lal (> پا لعل) لەئل
(ياقۇت)

Lama (نا) لاما

lan (> خەن[illegible]) ياغاچ
قاشا(؟)

Lusay (نا) لۇساي

luu (> خەن[illegible]) ئەژدىھا

Lükqüng (> خەن[illegible]
يەر) لۈكچۈن

Likə (نا) لىكە

Liw (> خەن، نا) لىۋ
(لىۋ)

M

ma سۆز ئۇرامىنى
كۈچەيتىدىغان ئۈلانما

matay (؟) ماتاي (؟)

Maharaq (> سان

mahārāja) ماھاراج (ئۇلۇغ
خان)

Mahımura (نا) ماخمۇرا

Marlan (نا) مارلان

Maxï (نا) ماشى

Mağï (نا) ماغى

Malda (نا) مالدا

Mamat (نا) مامات

manga (mnga~) ماڭا

manga (؟) مانگا

manmur (؟) مانمۇر

Mausï (نا) ماۋسى

Mayak (نا) ماياق

mə سۆز ئۇرامىنى
كۈچەيتىدىغان ئۇلانما

Mədiz (نا) مەدىز

Mənggü (نا) مەڭگۈ

Məngü (نا) مەڭۈ

Mərkid (Mrkid~) (ئا) مەركىد

mən مەن

Mrkid (Mərkid گە قاراڭ)

məning مېنىڭ

mnga (manga غا تەڭ)

mning (məning گە تەڭ)

Monggŏlqïn (ئا) موڭغۇلچىن

Mongol (ئا) موڭغول

Murut (يەر) مۇرۇت

munta (mintaa~) بۇ يەردە، مۇندا

muntïn بۇنىڭدىن، مۇندىن

munqa بۇنچىۋالا، مۇشۇنچە

mundïn (muntïn~) بۇنىڭدىن، مۇندىن

Mungsuz (ئا) مۇڭسىز

Mübərək (ئا) مۇبەرەك

mün شورپا

Misïr (ئا) مىسىر

mïnqa بۇنىڭدىن كېيىن

mində مەندە، مەندىن

Ming (ئا) مىڭ

ming مىڭ

minitə مەندە، مەندىن

N

Napqik (يەر) ناپچىك

Nartun (ئا) نارتۇن

nə نە، نېمە

nəḑəg قانداق

nəqə (niqə~) نەچچە

nəgü نېمىشقا

nəẓə نەرسە

Nom (ئا) نوم

nom (< سوغ < گېرىك) نوم

niqə (nəqə گە قاراڭ)

Niqən (ئا) نىچەن

nixan (< پا) نىشان، بەلگە

O

oḑaqï (otaqï=) دورىگەر، تېۋىپ

Oḑaqï (ئا) ئوتاچى

otra (otura~) ئوتتۇرا

otuz ئوتتۇز

Otuz (ئا) ئوتۇز

oḍuşar ھەر ئوتتۇز،

ئوتتۇزدىن

orpaq (oprak̡=) تۆپرىغان،

كونا، جۇل-جۇل

ortak̡ï ئوتتۇرىدىكى

ortuk̡ (orḍuk̡~) ئورتاق

orḍuk̡luğ ئورتاقلىق، ئورتاق

ھالدىكى

orḍun ئوتتۇرا

orun ئورۇن

(ئا) (Oşmïx~) Ozmïx

ئوزمىش

oğrï ئوغرى

oğl (oğul غا قاراڭ)

Oğlan (ئا) ئوغلان

oğlan (oğulan, oğln,

olan~) ئوغۇل، بالا؛ بالا

غۇلام، قۇل؛ شاھزادە

Oğul (ئا) ئوغۇل

oğul (oğl~) ئوغۇل؛

شاھزادە

oğullan- ئوغۇللۇق بولماق،

ئوغۇل بالا بېقىۋالماق

oğulluk̡ ئوغۇللۇق، بالا

بېقىۋالغان

ok̡ سۆز ۋە جۈملىلەرنىڭ

ئورامىنى كۈچەيتىدىغان

ئۇلانما

ok̡uy (ئا) ئوقۇي

ol ئۇ، ئاۋۇ (ھۆكۈم

ياردەمچىسى)

olan (oğlan غا قاراڭ)

olur- ئولتۇرماق

Ombu (ئا) ئومبۇ

on ئون

onar ئوندىن، ھەر ئون

onluk̡ ئونلۇق (10 كىشىلىك

گۇرۇپپا)

onunq (onïnq~) ئونىنچى

onïnq (onunq غا قاراڭ)

U

u- مۇمكىن بولماق، قادىر

بولماق

Utmïx (Uḍmïz~) (ئا)

ئۇتمىش

uḍuru ئۇدۇل تەرەپ، قارشى تەرەپ

uq ئۇچ

uqağur (< موڭ) ئەسلى، ئەسلىدە

ud ئۇي

Udqï (ئا) ئۇدچى

Ur (ئا) ئۇر

ur- ئۇرماق

Uruz (ئا) ئۇرۇز

uruğ ئۇرۇغ، نەسىل، ئەۋلاد، قەۋم

urïsïz ئوغۇلسىز، ئوغلى يوق

uşun ئۇزۇن

uğux قوۋم، جەمەت

ulağ ئۇلاغ

ulam مەڭگۈ، دائىم

ulus (؟) ئۇلۇس

ulux دۆلەت، يۇرت

uluğ ئۇلۇغ

Uluğ (ئا) ئۇلۇغ

Umar (ئا) ئۇمار

umdu ئۇمدۇ (باجنىڭ بىر خىلى)

umuğsuz ئۇمىدسىز

Umïnqï (ئا) ئۇمىنچى

un ئۇن

Uu (ئا) ئۇ

Uur (ئا) ئۇر

uyaz (؟) ئۇياز

uyğur ئۇيغۇر

uyuķ پىما؛ كىگىز پايپاق(؟)

θ

θ- ئويلىماق

θtkürü (θḍkürü~) ئۆتكۈزۈپ، بەكرەك، تېخىمۇ

θḍgək (ئا) ئۆتكەك

θtükən (ئا) ئۆتۈكەن

θtüg (θtig~) تىزىملىك، جەدۋەل، ھېسابات تالونى

θtün- (θḍün-~) ئۆتۈنمەك

θḍig (θtüg) كە قاراڭ

θtiglə- تىزىملىماق، خاتىرىگە ئالماق، جەدۋەللەشتۈرمەك

θq- ئۆچمەك، ئۆلەپ بولماق (؟)

θdəkqi (ئا) ئۆدەكچى

θdgə (θdigə) گە قاراڭ

θdüx (ئا) ئۆدۈش

θdigə (ئا) ئۆدىگە

θrḑgün خامان

θrmix (ئا) ئۆرمىش

θrü ئۆرە، يۇقىرى، شىمال

θz (ئا) ئۆز

θz (θş~) ئۆز

θẕgə ئۆزگە، باشقا

θzkyə ئۆزگە، باشقا

θk ئۆز ۋە جۇملىلەرنىڭ

ئورامىنى كۈچەيتىدىغان

ئۇلانما

θküz (θküş~) (ئا) ئۆكۈز

θg ئاپا، ئانا

θgə (ئا) ئۆگە

θgəqük (ئا) ئۆگەچۈك

θgən ئۆستەڭ

θgəy ئۆگەي (ئانا، ئاتا)

θgdi (؟) ئۆگدى

θgrüs (θgrüẕ~) (ئا)

ئۆگرۈس

θgrünq (ئا) ئۆگرۈنچ

θgrünqə (ئا) ئۆگرۈنچە

θgüdəy (ئا) ئۆگۈدەي

θgür (يەر) ئۆگۈر

θgürt (θgüt=) نەسىھەت،

ئاگاھلاندۇرۇش

θgüz دەريا

θng ئېسۋە، ئۆلۈش

θngdün (θngtün~) ئالدى

تەرەپ، شەرق تەرەپ،

شەرق

θngdünki بۇرۇنقى

θngi باشقا

θl- ئۆلمەك

θləng ئوتلاق، يايلاق

Ü

üq (iq~) ئۈچ

üqər ئۈچتىن، ھەر ئۈچ

üqəgü ئۈچەيلەن

üqün ئۈچۈن

üqünq ئۈچىنچى

Üdəy (ئا) ئۈدەي

Üdkə (ئا) ئۈدكە

ür (üür گە قاراڭ)

üş- (üz=) ئۈزمەك

üzə ئۈستىدە، ...دە (...دا/ ...تا/ ...تە)

üzüx- ئۈززۈشمەك، بېكىتمەك، توختاتماق

üşül- ئۈززۈلمەك، تۈگىمەك

üşülüx- ئۈززۈلۈشمەك، كېلىشمەك، پۈتۈشمەك (üzül- نىڭ ئۆملۈك دەرىجە شەكلى)

Üşünmix (ئا) ئۈززۈنمىش

üstün (üsḑün, üẓtün~) ئۈستۈن، يۇقىرى؛ شىمال

üsḑünki ئۈستۈنكى

üskintə (üksintə, ükẓintə~ üẓkintə,) ئالدىدا

Üsinə (ئا) ئۈسنە

üksintə (ükẓintə~) (üskintə گە قاراڭ)

üləx- ئۈلەشمەك، بۆلمەك

ülətü رەخت پارچىسى، ياغلىق

ülüx ئۈلۈش، نېسىۋە

ülüxlüg ئۈلۈشلۈك، ئۈلەشكەن

üm شىم، نىشتان

ün- ئۈنمەك، پەيدا بولماق، چىقماق

Ünər (خاس) ئۈنەر (ئىبادەتخانا نامىنىڭ بىر قىسمى)

üntür- (ünḑür~) ئۈندۈرمەك

üür (ür, üyür, yür~) تېرىق

üwgə (؟) ئۈۋگە

W

wap (< خەن法) قانۇن، نىزام، قائىدە

Waptso (< خەن، ئا) ۋاپتسو

Wapdu (Wapṭu~) (< خەن، ئا) ۋاپدۇ

Wapso (< خەن، ئا) ۋاپسو

Wapxï Tutung (ئا) ۋاپشى تۇتۇڭ

Wažïr (ئا) ۋاژىر (ئالماس)

Wang (< خەن) ۋاڭ

wrharlïķ ئىبادەتخانىغا
قاراشلىق

wuqng (< خەن) ئىناۋەتسىز

wirhar (< سان)
ئىبادەتخانا، بۇتخانا

Wirya (ئا) ۋىريا

Ï

ït ئىت

ïd- ئەۋەتمەك، يوللىماق (يەنە
ياردەمچى پېئىلمۇ بولۇپ
كېلىدۇ)

Ïdaba (ئا) ئىدابا

Ïduķķut (خاس) ئىدىقۇت

ïdïx ئەمەلدىن قالغان،
ئىناۋەتسىز (؟)

ïğaq ياغاچ

ïnaru بۇيان؛ كېيىن

Ïnağ (ئا) ئىناغ

Ïnal (ئا) ئىنال

Ïnalquķ (ئا) ئىنالچۇق

ïnqa (ئۈچىنچى شەخس
ئالمىشىنىڭ ۋارىيانتى)
ئۇنداق، شۇنداق

I

itük (~ yitük) يىتكەن،
يوقالغان

itig نەقىش، بېزەك

Iq (يەر؟) ئىچ

iq (üq كە قاراڭ)

iq ئىچ، ئىچى

iqrə ئىچرە، ئىچكى

iqgəri (~iqgərü) ئىچكىرى

iqi ئاكا

idix ئىدىش

irt (~irḍ) ئىرت، باج (يەنە
باجنىڭ بىر خىلى)

irkün (؟) ئىركۈن

Irinqipl (ئا) ئىرىنچىپل

işlə- (istə- گە قاراڭ)

istə- (isḍə-, iẓdə-, ist-,)
(~iẓd) ئىزلىمەك، ئىستىمەك،
تەلەپ قىلماق

Isigi (ئا) ئىسىگى

Ix (ئا) ئىش

ix ئىش

ix (؟) ئىش

ixtin- (iqtin-=) ئىچمەن
يوقالماق
ixtin taxtin bol- يا
ئۆزنداق، يا مۇنداق بولماق؛
قىچىپ كەتمەك
ixgirti كىمخاب
ixlət- ئىشلەتمەك
ixi ئەمەلدار
ixiq قازان
ixirə (ئا) ئىشرە
iki ئىككى
Ikiqi (ئا) ئىكىچى
ikirər ئىككىدىن، ھەر ئىككى
ikigü (ikəgü گە قاراڭ)
ikilik توپ (iki bağ =
بىر توپ)
ikinti (ikindi~)
ئىككىنچى
ig كېسەل
igə ئىگە، خوجا
igsiz كېسەلسىز
igələ- (igilə-~)
ئىگىلىمەك، باشقۇرماق
iglə- كېسەل بولماق،
ئاغرىماق

ikəgü (ikigü, əkəgü~)
ئىككىيلەن
Il (ئا) ئىل
il دۆلەت، يۇرت، ئەل
il- ئىلمەك، تارتماق
Ilabu (ئا) ئىلابۇ
Iltə (ئا) ئىلتە
Ilqi (ئا) ئىلچى
ilqi ئەلچى
Ilqük (ئا) ئىلچۈك
ilg (əlig كە قاراڭ)
Iliqük (ئا) ئىلىچۈك
Inəqi (ئا) ئىنەچى
Inəqük (ئا) ئىنەچۈك
Intu (ئا) ئىنتۇ
Inq (ئا) ئىنچ
inqgə ئىنچىكە، تەپسىلىي؛
سۇيەتلىك
Ingə (ئا) ئىنگە (~ ئىڭە)
ingək ئىنەك
ini ئىنى، ئۇكا
inix (؟) ئىنىش

Y

y (yïngaķ نىڭ قىسقارتىلمىسى)

Yapïqï (ئا) ياپىچى

Yapïğ (ئا) ياپىغ

yat يات

yada- (< موڭ) ئامال قىلالماسلىق، مۆمكىن بولماسلىق؛ (قەرزگە) بوغۇلماق (؟)

yar يار

yar- يارماق، تىلماق، بۆلمەك

yarat- (yaraḍ-, yrat-, yrḍ-~) ياراتماق، تەييارلىماق، هازىرلىماق

yarax- ياراشماق، كېلىشمەك

yaraxu لايىق، مۇۋاپىق

yarağu مۇۋاپىق، لايىق، يارىشا

Yaraķ (ئا) ياراق

Yarp (Yrp=) (ئا) يارپ

yarğu هۆكۈم، كېسىم

yarlïğqï (ئا) يارلىقچى

yarmaķ يارماق پۇل

Yaruķ (خاس) يارۇق (ئىبادەتخانا ئىسمىنىڭ بىر قىسمى)؛ يورۇق، نۇر

Yarumïx (Yrumïx=) (ئا) يارۇمىش

yarïl- يېرىلماق

yarïm (yrïm~) يېرىم

yaz ياز

yaṣ- گۇناھ قىلماق

yazlïğ يازلىق

yaṣuķ خاتالىق، گۇناھ

Yazï (يەر) يازى

yaṣï تۈزلەڭلىك

yaziķ (؟) يازىق

yasa- ياساق، قانۇن

yastuķ (yasḍuķ, ystuķ) ياستۇق (ئەڭ چوڭ پۇل بىرلىكى، بىر ياستۇق 50 سەرگە تەڭ)

yasḍuķluķ ياستۇقلۇق (50 سەرلىك)

yax ياش

yax- يوقالماق، يىتمەك، غايىب بولماق

yaxa- ياشماق، ئومۇر
كۆرمەك
yaxlïğ ياشلىق
yağak ياڭاق
Yak (ئا) ياق
yak (؟) ياق
yaka ئىجارە، ئىجارە ھەققى
yakxï (< خەن [illegible] ؟)
ئاچقۇچ
Yakxïdu (ئا) ياقشىدۇ
yang (yng~) (<خەن [illegible])
شەكىل، تۈزۈق؛ ئادەت
Yanga (Ynga~) (ئا)
ياڭا
yangï (yngï~) يېڭى
Yalawaq (ئا) يالاۋاچ
yalawaq ئەلچى
yalğan يالغان، ساختا،
ئالدامچىلىق
yalnguz (yalanguz~)
يالغۇز
Yamqur (ئا) يامچۇر
yan يان
yan- يانماق، قايتماق
yantut (yanḍut,)

yanuḍ~) ياندۇرۇش،
قايتۇرۇش
yantur- (yanḍur-~)
ياندۇرماق، قايتۇرماق
Yanyak (ئا) يانياق
Yawlak (ئا) ياۋلاق
yət- يەتمەك
yətmix يەتمىش
yəti (yəḍi, yiḍi, yiti=)
يەتتە
yətinq (yəḍinq~yitinq=)
يەتتىنچى
yərgmi (yəgirmi گە
قاراڭ)
Yəgən (Ygən, Yigən~)
(ئا) يەگەن
yəgən (ygən, yigən~)
جېيەن
yəgrmi (yəgirmi گە
قاراڭ)
yəgirmi (yrgimi,
(yəgrmi, yərgmi~
يىگىرمە
yəgirminq يىگىرمىنچى
yənggə يەڭگە

(ymə, yimə=) yəmə
يەنە

يەنە (yinə~) yənə
(قاراڭ قا yarat-) yrat-
(قاراڭ قا Yarp) Yrp
(قاراڭ قا yarat-) yrḍ-
گە yəgirmi) yrgimi
قاراڭ)
قا Yarumïx) Yrumïx
قاراڭ)
(قاراڭ غا yarïm) yrïm
(قاراڭ قا Yastuķ) ystuķ
(قاراڭ گە yəgən) ygən
گە yəgirmi) ygrmi
قاراڭ)
yəgirminq) ygrminnq
گە قاراڭ)
(قاراڭ غا yang) yng
(قاراڭ غا Yanga) Ynga
yəmə) (yimə~) ymə
گە قاراڭ)
(قاراڭ گە yənə) ynə
(قاراڭ غا yangï) yngï
يۈرمەك، (yor-~) yorï-
ئۆتمەك

ماڭغۇزماق، يولغا yorïḍ-
قويماق
ئۆتكۈر، ئاقىدىغان yorïķ
يوسۇن، قائىدە yosun
(ئا) يوغلىم Yoğlïm
قېلىن؛ توم، يېرىك yoğun
(< سان Yogaxiri
يونگاشىرى (ئا ،yogaśrï
يول yol
(يەر) يول Yol
(ئا) يولاش Yolax
(ئا) يولچى Yolqï
يوق yoķ
قازاغا yoķ bar bol-
يولۇقماق، قاچماق
يوقلۇق yoķluğ
(ئا) يۇقا Yuķa
(ئا) يوقتىر Yoķtïr
(ئا) يۈكچى Yungqï
yunglaķlïķ
(yunglaķlaķ, yunglķlķ~)
ئىشلىتىدىغان
قايتۇرۇپ سېتىۋالماق yul-
(ئا) يۇلاي Yulay
(ئا) يۇمشاق Yumxaķ

yunt (yunḍ~) ئات
yür (üür گە قاراڭ)
yürüng ئاق
Yürüng (ئا) يۈرۈڭ
yüz يۈز
yüzlük (yuşluķ,
yüşlük~) يۈزلۈك، (يۈز
كىشىلىك گۇرۇپپا)
Yüsüpi (ئا) يۈسۈپى
yügərüki ھازىرقى،
نۆۋەتتىكى
Yïpğa (ئا) يىپغا
yïğ- يىغماق
Yïğïdan (ئا) يىغدان
Yïğïna (يەر) يىغنا
yïl يىل
yïlan يىلان
yïllïķ يىللىق
yïngaķ تەرەپ، يۆنىلىش
yi- يېمەك
yiplig (؟) يىپلىك (؟)
yiḍ- (yət- گە قاراڭ)
yitmix (yətmix گە
قاراڭ)
Yitmix (ئا) يەتمىش

yiti (yəḍi, yiḍi~ yəti)
گە قاراڭ)
yitinq (yiḍinq~
yətinq گە قاراڭ)
yir يەر
Yikqi (ئا) يىكچى
Yikuy (ئا) يىكۈي
yig ياخشى، ئېسىل
Yig (ئا) يىگ
yigəd- ياخشىلىماق
Yigədmix (ئا) يىگەدمىش
yigən (yəgən گە قاراڭ)
Yigən (Yəgən گە قاراڭ)
yimə (yəmə گە قاراڭ)
Yimək (ئا) يىمەك
yimgiqi (؟) ئاشلىق
تېرىلىدىغان، ئوزۇق
بېرىدىغان (؟)
Yinə (ئا) يىنە
yinə (yənə گە قاراڭ)

ۋەسىقىلەرنىڭ بۇ كىتابتىكى تۈر نومۇرى بىلەن "UW"2دىكى تۈر نومۇرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى

بۇ كىتابتىكى تۈر نومۇرى	"UW"2 دىكى تۈر نومۇرى	
1 (1 - 1)	Sa01	Y.K. 0014 Or. 8212 (106) BL.
2 (1 - 2)	Sa02	Ot. Ry. 1414a RDT
3 (1 - 3)	Sa03	TIII M205 U 3908 SBPK
4 (1 - 4)	Sa04	TIII M205d U 5241 SBPK
5 (1 - 5)	Sa05	3Kr. 36 USp109 SPF (ph.)
6 (1 - 6)	Sa06	3Kr. 39 USp 108 SPF (ph.)
7 (1 - 7)	Sa07	3Kr. 41 USp 107 SPF (ph.)
8 (1 - 8)	Sa08	SUS 2. 49. 1 SUS
9 (1 - 9)	Sa09	SJ Kr. IV/699 Inv. 1952 g. 3446 SPF
10 (1 - 10)	Sa10	TM224. D168 U 5238 USp13 SBPK
11 (1 - 11)	Sa11	Istanbul 35 IÜMK
12 (1 - 12)	Sa12	K7711 (收 3429) ZLB
13 (1 - 3)	Sa13	Ot.Ry. 1097a RDT
14 (1 - 14)	Sa14	TM90 U 5234 SBPK
15 (1 - 15)	Sa15	TM99 U 5236 SBPK
16 (1 - 16)	Sa16	Ot. Ry. 543 (卷子本) RDT
17 (1 - 17)	Sa17	Feng1954:2
18 (1 - 18)	Sa18	TIa520+T101. 500+Ohne Nr.+? U 5399r.+U 5367 +U 6068rMIK III 4957a SBPK, MIK
19 (1 - 19)	Sa19	Ohne Nr. (b)r.+ Ohne Nr. (c)r. U5968r. +U5971r. SBPK
20 (1 - 20)	Sa20	TI580 U5371 SBPK

21 (1 - 21)	Sa21	TII D373 U 5240 USp61 SBPK
22 (1 - 22)	Sa22	3Kr. 34 USp 114 SPF (ph.)
23 (1 - 23)	Sa23	3Kr. 38 USp 110 SPF (ph.)
24 (1 - 24)	Sa24	Tenishev, Feng 1958 :2
25 (1 - 25)	Sa25	SJ Uig/15 Inv. 1952 g. 4192 USp 56 SPF
26 (1 - 26)	Sa26	USp57
27 (1 - 27)	Sa27	TM95, D181 U 5235 SBPK
28 (1 - 28)	Sa28	TM206, D187 Mainz693 USp16 SBPK
29 (1 - 29)	Sa29	SJM/6 Inv. 1952g. 4176 SPF
30 (2 - 1)	Ex01	Ohne Nr. (a) U 3907 USp 30 SBPK
31 (2 - 2)	Ex02	TM101 U 5237 SBPK
32 (2 - 3)	Ex03	TM88, D199 U 5280 SBPK
33 (3 - 1)	RH01	TII D149b U 5270 USp 86 SBPK
34 (3 - 2)	RH02	TII Toyuq Ohne Nr. U 5267 SBPK
35 (3 - 3)	RH03	TII Nr. 3 (Çiqtim 3?) USp 87 IÜMK (ph.)
36 (3 - 4)	RH04	TM232, D176 U 5272 USp2 SBPK
37 (3 - 5)	RH05	TM237 U 5271 USp 11 SBPK
38 (3 - 6)	RH06	TII MII U 5268 USp 66 SBPK
39 (3 - 7)	RH07	TM211, D135 U 5273 USp 28 SBPK
40 (3 - 8)	RH08	TII D204 U 5269 SBPK
41 (3 - 9)	RH09	TM109+TM103a U 5275+U 5274 SBPK
42 (3 - 10)	RH10	TM100 U5276 SBPK
43 (3 - 11)	RH11	TM81 U5277 SBPK
44 (3 - 12)	RH12	TM73 U 5279 SBPK
45 (3 - 13)	RH13	TM235 U 5265 USp3 SBPK

46 (3 - 14)	RH14	SJ 0/73 (1. 0) Inv. 1952 g. 4154 SPF
47 (3 - 15)		
48(4 - 1)	Lo01	TII Toyuq Ohne Nr. (e) U 5233 USp 85 SBPK
49 (4 - 2)	Lo02	TII D149a U 5232 USp 67 SBPK
50 (4 - 3)	Lo03	Ot. Ry. 2733 RDT
51 (4 - 4)	Lo04	TIa 520 + Ohne Nr. U 5399v. + U 6068v. SBPK
52 (4 - 5)	Lo05	Ot. Ry. 2149a Ot. Ry. 1108 RDT
53 (4 - 6)	Lo06	TII Çiqtim 2 U 5231 USp 63 SBPK
54 (4 - 7)	Lo07	TM222, D51 U 5230 USp 18 SBPK
55 (4 - 8)	Lo08	[Kle. Roh. 6] USp 52 SPF (ph.)
56 (4 - 9)	Lo09	Sj Uig/16 Kle.-Roh. 1 USp 47 SPF
57 (4 - 10)	Lo10	3Kr. 33b USp 113 SPF (ph.)
58 (4 - 11)	Lo11	Ohne Nr. (r) Ch/U 7215 SBPK
59 (4 - 12)	Lo12	USp 34 SPF (ph.)
60 (4 - 13)	Lo13	TM 86 U 5255 SBPK
61 (4 - 14)	Lo14	TM234 U 5262 USp 10 SBPK
62 (4 - 15)	Lo15	TM212 U 5257 USp 29 SPF
63 (4 - 16)	Lo16	TM236, D176 U 5264 USp 8 SBPK
64 (4 - 17)	Lo17	Ohne Nr.(b)v. +Ohne Nr.(c)v U 5968v. + U 5971v. SBPK
65 (4 - 18)	Lo18	Istanbul 19 IÜMK
66 (4 - 19)	Lo19	Ot. Ry. 2734 RDT
67 (4 - 20)	Lo20	TM 106 U 5256 SBPK
68 (4 - 21)	Lo21	TM83 U 5254 SBPK
69 (4 - 22)	Lo22	TM76 U 5253 SBPK
70 (4 - 23)	Lo23	SJ M/7 Inv. 1952 g. 4177 SPF
71 (4 - 24)	Lo24	TM 75 U 5252 SBPK

72 (4 - 25)	Lo25	USp 37 SPF (ph.)
73 (4 - 26)	Lo26	TM233 U 5261 USp 20 SBPK
74 (4 - 27)	Lo27	TM215 U 5258 USp 27 SBPK
75 (4 - 28)	Lo28	TM 226, D 176 U 5259 USp7 SBPK
76 (4 - 29)	Lo29	TII D 43 U 5263 USp70 SBPK
77 (4 - 30)	Lo30	TM 230, D 176 U 5260 USp 1 SBPK
78 (4 - 31)		
79 (4 - 32)		
80 (5 - 1)	Ad01	SJ O/70(O.7) Inv. 1952 g. 4153 SPF
81 (5 - 2)	Ad02	SJ O/55(O.8) Inv. 1952 g. 4135 SPF
82 (5 - 3)	Ad03	O. 1 USp 98
83 (6 - 1)	PI01	SJ O/54 (O.6) Inv. 1952 g. 4134 SPF
84 (6 - 2)	PI02	[Kle.-Rob.5] USp 51 SPF (ph.)
85 (7 - 1)	Em01	Y 828 ZLB
86 (7 - 2)	Wp02	SUS 2. 49. 1 SUS
87 (8 - 1)	Wp01	TII Çiqtim 5 U 5243 USp 78 + 82 SBPK
88 (8 - 2)	Wp03	Ot. RY. 1414b RDT
89 (8 - 3)	Wp04	[Kle.-Rob.9] USp 55 SPF (ph.)
90 (8 - 4)	Wp05	3Kr. 40 USp 127 SPF (ph.)
91 (8 - 5)	WP06	总 8830 K 7716(考 3428) ZLB
92 (9 - 1)	Mi01	3Kr.35 USp 115 SPF (ph.)
93 (9 - 2)	Mi02	TIIçiqtim 7 U5242 USp 73+81 SBPK
94 (9 - 3)	Mi03	3Kr. 37b USp 116 SPF (ph.)
95 (9 - 4)	Mi04	3Kr.33a USp111 SPF (ph.)
96 (9 - 5)	Mi05	SUS 2. 49. 1 SUS
97 (9 - 6)	Mi06	[Kle.-Rob.2] USp 48 SPF (ph.)
98 (9 - 7)	Mi07	3Kr.31a USp 112 SPF (ph.)
99 (9 - 8)	Mi08	3Kr. 32b USp 120 SPF (ph.)

100 (9 - 9)	Mi09	TII 1813 U 5534 SBPK
101 (9 - 10)	Mi10	Tenishev, Feng 1958 :1
102 (9 - 11)	Mi11	TII D373a U 5250 USp 83 SBPK
103 (9 - 12)	Mi12	TII D 373b U 5249 USp 84 SBPK
104 (9 - 13)	Mi13	3Kr. 31b USp 125 SPF (ph.)
105 (9 - 14)	Mi14	3Kr. 31c USp 126 SPF (ph.)
106 (9 - 15)	Mi15	3Kr. 37a USp 117 SPF (ph.)
107 (9 - 16)	Mi16	3Kr. 32a USp 124 SPF (ph.)
108 (9 - 17)	Mi17	TM225 USp 12
109 (9 - 18)	Mi18	TM 229 U 5251 USp 5 SBPK
110 (9 - 19)	Mi19	TM205, D135 U 5246 USp 32 SBPK
111 (9 - 20)	Mi20	TM220 U 5245 USp 14 SBPK
112 (9 - 21)	Mi21	TM227 U 5244 USp 6 SBPK
113 (9 - 22)	Mi22	TM78 U 5278 USp 19 SBPK
114 (9 - 23)	Mi23	TM98 U 5248 SBPK
115 (9 - 24)	Mi24	Kr.IV/618 Inv.1952 g. 3365 SPF
116 (9 - 25)	MI25	TM104 U 5247 SBPK
117 (9 - 26)	Mi26	TII D338 U 5266 USp 62 SBPK
118 (9 - 27)	Mi27	Feng 1960 : [1] SUARM
119 (9 - 28)	Mi28	TM238, D176 U 5239 USp 15 SBPK
120 (9 - 29)	Mi29	Ohne Nr.(d) U 5969 SBPK
121 (9 - 30)	Mi30	Istanbul 3 IÜMK
122 (9 - 31)	Mi31	Istanbul 6 IÜMK
123 (9 - 32)	Mi32	Istanbul 8 IÜMK
124 (9 - 33)	Mi33	Feng 1960 :[2]
125 (9 - 34)		

پايدىلانغان ماتېرىياللار ئىچىدىكى بەزى قىسقارتىلمىلار:

AYC: (Ceval KAYA) Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin), Ankara, 1994.

DLT: بېسىم ئاتالاي، Divanü Lügat-it-türk Dizini (تۈركىي تىللار دىۋانى تىزىمى) 1941- يىل، ئەنقەرە.

V. Gabain: فون گابايىن، Eski Türkçenin Grameri (قەدىمكى تۈركچىنىڭ گراماتىكىسى)، مەھمەت ئاقالىن تەرجىمىسى، 1988- يىل، ئەنقەرە

KB: "قۇتادغۇ بىلىك"، رەشىدى رەخمەتى ئارات، Kutadgu Bilig Dizini، 1979- يىل، ئىستانبۇل.

KR: "قىسەسۇل ئەنبىيا"نىڭ لوندون قولىيازما ئۇچۇنچى فاكسىمىل (1948- يىلى k. grønbech تەرىپىدىن كوپېنھاگېندە نەشر قىلدۇرۇلغان) نۇسخىسى يەنى گوللاندىيىنىڭ ئۇترەخت ئۇنىۋېرسىتېتىدە ساقلىنىۋاتقان نۇسخىسى. ئۇنىڭ رەسمىي ئاتىلىشى:

K. GRØNBECH, RABGHUZI NARRATIONES DE PROPHETIS COD. BRIT ADD. 7851, Repproduced in facsimile, with an introduction, Copenhagen. Ejnar Munksgaard, 1948.

TTD: مەھمۇد قەشقىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» 1981- يىل، 1983- يىل، 1984- يىلى ئۈرۈمچى.

Orkun: ھۈسەيىن نامىق ئورقۇن، Eski Türk Yazitlari (قەدىمكى تۈرك يادىكارلىقلىرى) 1939- يىل، ئىستانبۇل.

پايدىلانغان ئاساسلىق ماتېرىياللار

冯家升：《元代畏兀儿文契约二种》，载《历史研究》1954年第1期，119－131页。
——《回鹘文斌通（善斌）卖身契》，载《考古学报》1958年第2期。109－120页。
——《回鹘文契约二种》，载《文物》1960年第6期，32－34页。
耶世民：《两件回鹘文契约的考释》，载《中央民族学院学报》1978年第2期，43－49页。
——《几件回鹘文文书的译释》，《文物》1980年第5期，83－84页。
——《两件回鹘文买卖奴隶文书的考释》，载《民族语文论集》，中国社会科学出版社，1981年，272－291页。
——《古代突厥语文献选读》，中央民族大学教材，1988年。
——《古代突厥语语法》中央民族大学教材，1988年。
黄文弼：《吐鲁番考古记》，中国科学院印行，1954。
胡振华等整理：《高昌馆杂字》，民族出版社，1984年。
梅村坦：《中国历史博物馆藏〈吐鲁番考古记〉所收回鹘文古文献过眼录》（张承志译），《中国历史博物馆馆刊》1991年总15/16期，157－163页。
伊斯拉菲尔 玉苏甫：《回鹘文领钱收据一件》载《内陆アシア言语の研究》X，1995，9－11页。
——《吐鲁番新发现的回鹘语文书》，载，《敦煌吐鲁研

究》第四卷，1999 年，287—298 页。
——《吐鲁番出土回鹘语文书两件》，载《交河故城保护与研究》，新疆人民出版社，1999 年，353～359 页。
——《回鹘文〈弥勒会见记〉》1（与多鲁坤，克尤木合作），新疆人民出版社，1987 年。
杨富学、牛汝极：《沙洲回鹘及其文献》，甘肃文化出版社，1995 年。
买提热依木.沙依提：《古化突厥语的构词词缀》，载《突厥语与文化研究》2，中央民族大学出版社，1997 年，49～99 页。
郭锡良：《汉字古音手册》，北京大学出版社，1986 年.
С. Е. Малов："Двауйгурских документа" "Работы восточно гофакультета среднеазиатского государственного университета"，Ташкент，1927，pp. 387-394
—— "Уйгурские рукописные документы экспедиции С. Ф. Ольденбурга" Записки Института востоковедения Академии Наук ссср1，pp. 129-149，+6pls.
—— "Ппамятники древнетюркскойписьмен-носми"(тексты и исследования)Москва-Ленинград，1951，451p. +7pls.
Л. Ю. Тугушева："Два уйгурских документа из рукописного собрания Ленинградского Отделения института Востоковедения А кадемии Наук СССр." Советская Тюркология"，1975：4，pp. 92-101，-2pls.
—— Некоторые дополнения к чтению Древнеуйгурских деловых документов"，"Письменные Памямники Вос-

тока 1976-1977" 1984, pp. 240-246, +4pls.
——"Деловые документы уйгуров XIII— XIVвв. в рукописном собрании ЛО НВ АН СССР. "Народы Азии и Африки 1988:2, pp. 78-84.
W. W. Radloff. "Uigurische Sprachdenkmäler". Materiallen nach dem des Verfassers mit Erganzungen von S. Malov herausgegeben. Leningrad, 1928, V+305p., +3pls. Rep. Osnabruck 1972
F. W. K. Müller: "Uigurica, I", APAW 1908.
—— "Uigurica, Ⅱ", APAW 1910.
—— "Uigurica, Ⅲ", APAW 1920.
—— "Uigurica, Ⅳ", SPAW 1931.
A. Gabain: "Alttürkische Grammatik", Leipzig, 1950.
P. Zieme: "Ein Uigurischer Landverkaufsvertrag aus Murtuq"AoF1, 1974, pp. 295—308, —2pls.
—— "Drei neue uiguresche Sklaven dokumente", AoF5, 1977, pp. 145—170, +4pls.
—— "Uiguriche Pachtdokument", AoF7, 1980, pp. 197～245, +10pls.
—— "Ein Uigurischer Leihkontrakt über Weizen", AoF7, 1980, pp. 273—275, +1pls.
—— "Ein Uigurische Hausverkaufsurkunde aus Qočo" AoF 19:2, pp. 359—371, —2pls.
K. Rörborn: "Uigurische Wörterbuch" 1—4, 1977—

1988.
山田信夫：《大谷探检队将来ウイグル文买卖贷借文书》,《西域文化研究》4,1961,京都 法藏馆,pp.207—220,＋4pls。
—— 《ウイゲル文买卖契约书の书式》,《西域文化研究》6,1963,京都 法藏馆,pp.29—62,＋1pl。
—— 《ウイグル文贷借契约书の书式》,《大阪大学文部纪要》11,1965, pp.87～216,＋6pls.
—— 《ウイク″ル文奴婢文书及び养子文书》,《大阪大学文学部纪要》16,1972,pp.161—268,＋12pls。
—— 《ウイク″ル文契约文书集成》(编者:小田寿典,p.ツイメ,梅村坦、森安孝夫),1—3卷,大阪大学出版会,1993
梅村坦：《违约罚纳官文言のあるウイク″ル文书》,《东洋学报》58:3/4,1977,pp.502(01)—463(040)。
森安孝夫：《ウイク″ル语文献》,《讲座敦煌》6《敦煌胡语文献》,东京大东出版社,1985,pp.1—98,—4pls。
J.G.Ramstedt： "Four Uigurian documents", In: C. G.Mannnerheim, Across Asia from west to East in 1906—1908, Ⅱ, Helsinki, 1940.
L.V.Clark： "Introduction to the Uyghur Civil Docu—ments of east Turkestan (13th—14th CC.), Disser tation of Indiana University (Bloomington), Ph. D., 1975, X＋488＋3p., University Microfilms In terna—tional, Ann Arbor (Michigan)andLondon.

G. Klauson: "An Etymological Dictionary of Pre—Thirteenth—Century Turkish", Oxford, 1972, xlviii + 989p. "Sanskrit — English Dictionary", Mun—shiram Manoharlal Publishers pvt. Ltd. 1976.

Karl H. Menges: "The Turkic Languages and peoples" an Introduction to Turkic Studies , Otto Harra—ssowitz, Wiesbaden, 1968

A. Arlotto: "Introduction to Historical Linguistics", Boston, 1970.

Marcel Erdal: "Old Turkic Word formation: a func—tional approach to the lexicon" Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1991.

Muhǟmmǟtrǟhim Sait: "Phonological Analaysis of Rabghuzis Qisasul — Anbiya" In:《耿世民先生 70 寿辰纪念文集》,民族出版社,1999, pp. 313～383.

Winfred P. Lehmann: "Historical Linguistics", New York, 1992

Ahmet Caferoglu: "Uygurlarda hukuk ve maliye IstIlahlarI", Tűrkiyat Mecmuasi 4,1934, pp. 1 — 43.

Hűseyin Namik Orkun: "Tűrk hukuk tarihinin Uygur vesikalarI" Tűrk Hukuku Tarihi, Belgeler, An—kara, 1936, pp. 533—612.

Besim Atalay: "Divanű Lugat — it Tűrk Tercűmesi" Ankara, 1940.

Rešid Rahmeti Arat: "Eski Tűrk hukuk vesikalarI",

"Türk Kültürü ArašlIrmalarI" 1, Ankara, 1964, pp. 5 — 53, — 7pls.

Özkan I·zgi: "UygurlarIn siyasi ve kültürel tarihi (Hukuk vesikalarIna göre)". Türk Kültürünü ArašlIrma Enstitüsü YayInlarI ; 72, Seri: II, sa yi: A. 17, Ankara, 1987, 153p.

Mehmet AkalIn: Tarihi Türk šiveleri , Ankara, 1988.

O. F. Sertkaya: "Uygur para belgeleri (I. Bölüm: kümüš)" In: Исследование языковых Систем В Синхронии и Диахронии к 70 -летию Э. Р. Тенишева, Москва, 1991, pp. 114 — 136, —2pls.

James Russel Hamilton: "Un acte ouigour de vente de terrain provenant de Yar Khoto", "Turcica"1, 1969, pp. 26 — 52 , —2pls.

—— "Les titres šäli et tutung en ouigour" "Journal Asiatique" 272:3/4, 1984, pp. 425—437.

—— 《Manuscrits ouigours du IXᵉ—Xᵉ siècle de Touen — houang》 I — II. Paris, 1986, I :pp. 1 —206, II :pp. 207—352, —81pls. , +1map.

Louis Ligeti: "A propos d'un document ouigour de l'epoque mongole" Acta Orientalia Academiae Sci— entiarum Hungaricae 27:1, 1973, pp. 1—18.

مەھمۇد كاشغەرى: «تۈركىي تىللار دىۋانى» (1 ـ 3 ـ توم)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1981 ـ 1984ـ يىللار.
خەمىت تۆمۈر: «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1988 ـ يىل.
مىرسۇلتان ئوسمانوۋ، مۇھەممەترەھىم سايىت: «قىسقىچە تىلشۇناسلىق لۇغىتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1991 ـ يىل.

ئەسكەرتمە

بۇ كىتاب، يۇقىرىدا (كىرىش سۆزدە) ئېيتىلغىنىدەك 1994 ـ يىلى نەشرگە تەييارلىنىپ، كىتاب چىقىرىش خىراجىتىنى قىيىنچىلىقى سەۋەبىدىن نەشرىيات ئورۇنلىرىدا بىر نەچچە يىل بېسىلىپ قالدى. بۇ ئارىدا، لى جىڭۋېي ئەپەندى نەشرگە تەييارلىغان «تۇرپاننىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ھۆججەتلىرى ئۈستىدە تەتقىقات» (خەنزۇچە، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1996 ـ يىل)، «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ھۆججەتلىرى ئۈستىدە تەتقىقات» (خەنزۇچە، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1996 ـ يىل) ناملىق 2 كىتاب نەشردىن چىقتى. بىز، (1) نەشرىياتتىكى يولداشلارنىڭ "كىتاب 400 بەت ئەتراپىدا بولسا، بەك قېلىن بولۇپ كېتىپ تەننەرخى ۋە باھاسى يۇقىرى بولۇپ كەتمىسە" دېگەن پىكرىگە ھۆرمەت قىلىپ؛ (2) لى ئەپەندىنىڭمۇ ئوساكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1993 ـ يىلى نەشر قىلغان "UW" دىن پايدىلانغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭ يۇقىرىدىكى 2 كىتابىغا كىرگۈزۈلگەن ۋەسىقىلەر بىلەن بۇ كىتابتىكى ۋەسىقىلەرنىڭ ئىشلىنىشىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرمىدۇق ۋە بۇنى ئۇنىڭغا قىزىققانلارنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇردۇق.

بىر قىسىم ۋەسىقىلەرنىڭ فوتو سۈرىتى

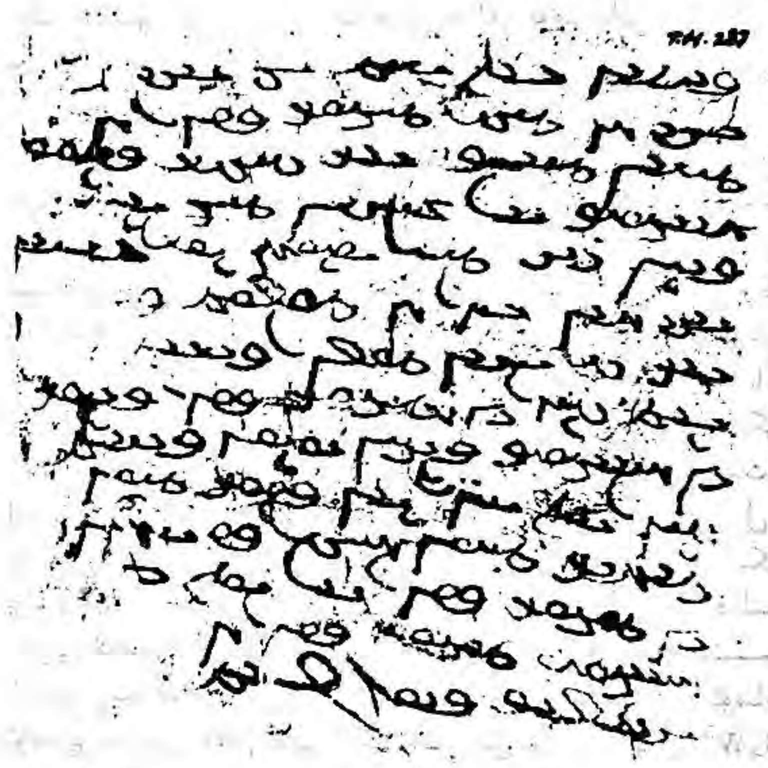

37 (3-5) نومۇرلۇق ۋەسىقە

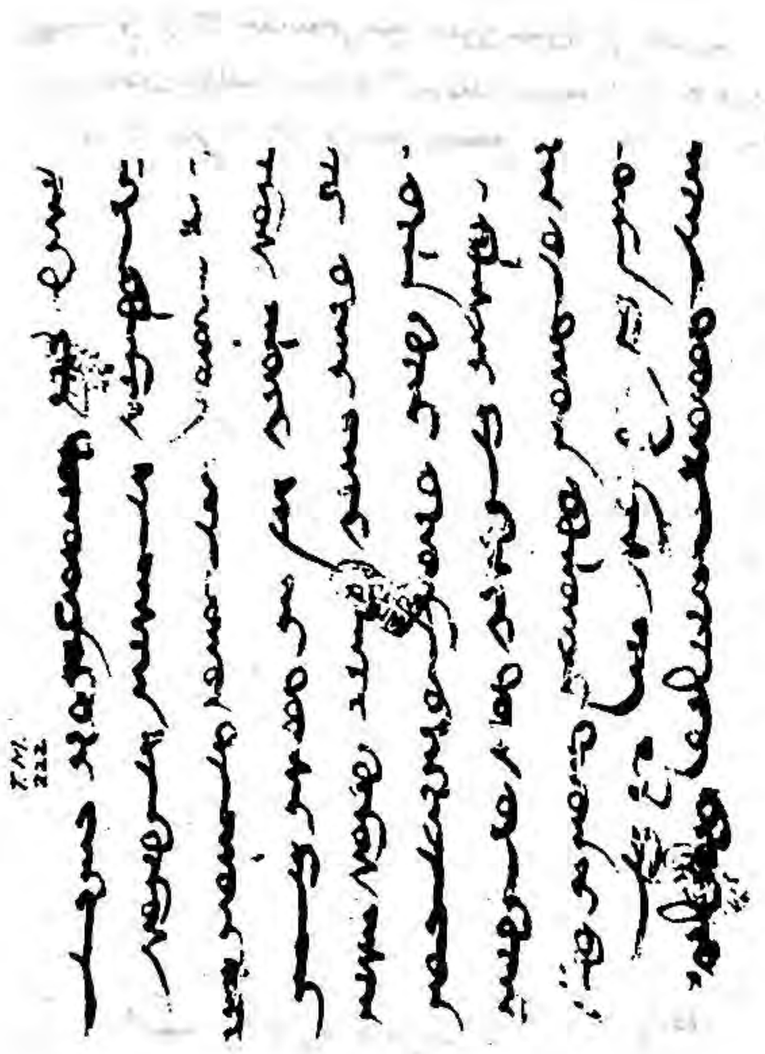

(4-7) 54 نومۇرلۇق ۋەسىقە

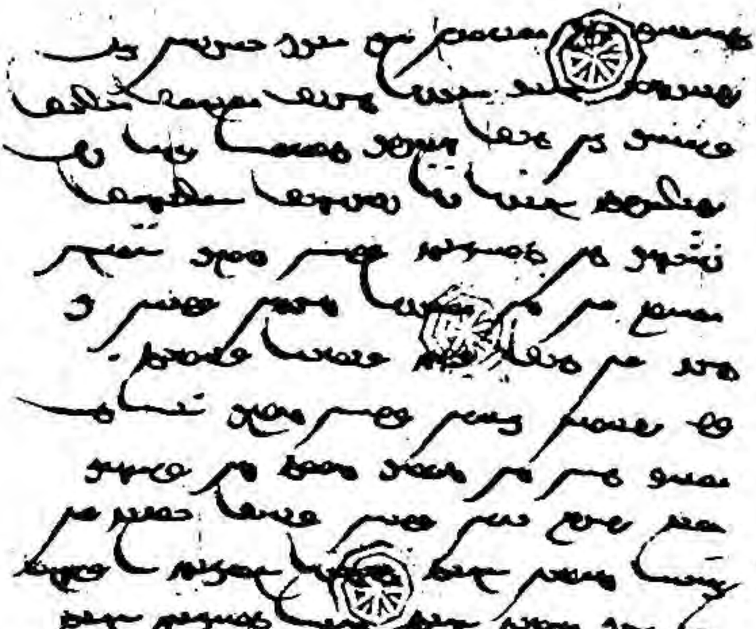

(7-2) 86 نومۇرلۇق ۋەسىقە

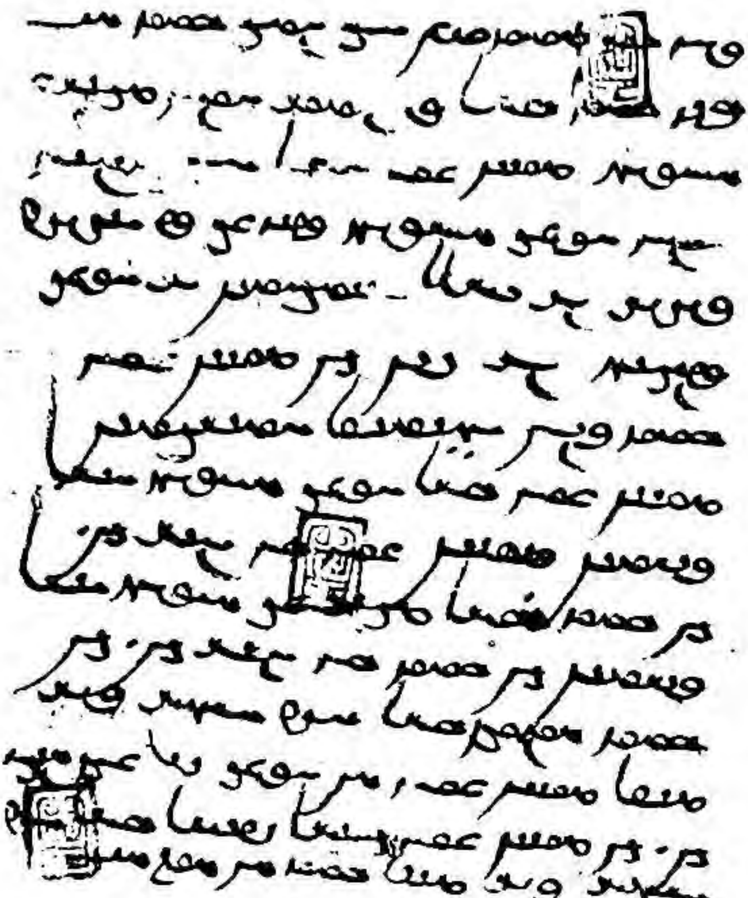

ۋەسىقە نومۇرلۇق 93 (9–2)

مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئاسىيە ئەخمەت
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مۇھەممەترېھىم سايىت
ئىسراپىل يۈسۈپ

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
پاراۋانلىق باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1168×850 م م ، 1/32 باسما تاۋىقى: 14
2000 - يىل 8 - ئاي 1 - نەشرى
2000 - يىل 8 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 3000 - 1
ISBN7—228—05726—0/D. 644
باھاسى: 16.00 يۈەن

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىم

ISBN 7-228-05726-0
D·644(民文) 定价:16.00元

ISBN 7-228-05726-0

9 787228 057269 >